

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія
«Політологія
та національна безпека»**

ВИПУСК 1

Острог

Видавництво Національного університету «Острозька академія»

2026

УДК 323+355/359
ББК 66.3+68

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Морозюк Ю.В., аспірант кафедри національної безпеки та політології
(відповідальний редактор, укладач);

Максименко Р.А., аспірант кафедри національної безпеки та політології
(відповідальний редактор, укладач);

Мацієвський Ю.В., доктор політичних наук, професор кафедри
національної безпеки та політології;

Студентські наукові записки. Серія політологія та національна безпека.
Острог: Видавництво Національного університету «Острозька
академія», 2026. Вип. 1. 192 с.

Збірник присвячено важливим проблемним питанням політичної науки
та національної безпеки. Збірник містить кращі статті студентів обох
спеціальностей кафедри національної безпеки та політології.

*Редакційна колегія не несе відповідальність за достовірність наведених
даних та посилань.*

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2026
© Автори статей, 2026

ЗМІСТ

Бас Вікторія Романівна МІНІМАЛЬНА ДЕРЖАВА: ПОРІВНЯННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОБЕРТА НОЗІКА ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПЛАТФОРМИ ХАВ'ЄРА МІЛЕЯ.....	5
Броварський Денис Миколайович ОЦІНКА МОГУТНОСТІ ПОЛЬЩІ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ.....	19
Доньченко Альона Олегівна «М'ЯКА СИЛА» ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН: ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА, ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ВИПРОБУВАННЯ КРИЗОЮ 2026 РОКУ.....	30
Кучанський Андрій Вадимович ЧИННИКИ ПЕРЕМОГИ ЗЕЛЕНСЬКОГО НА ВИБОРАХ 2019 РОКУ.....	43
Лісова Софія Володимирівна РЕАКЦІЯ НАТО НА ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	62
Мельник Артур Олександрович АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЗИТИВНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ (2014-2024).....	70
Пасічник Євгеній Олександрович СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РАДЯНСЬКОЇ НОСТАЛЬГІ В УКРАЇНІ.....	84
Полюхович Ірина Миколаївна ЗАМОРОЖЕННЯ КОНФЛІКТУ? НАСЛІДКИ «КОРЕЙСЬКОГО» СЦЕНАРІЮ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ.....	105
Попадинець Антоніна Владиславівна ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОПАГАНДИ ІДІЛ У ПРОЦЕСІ РАДИКАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК.....	127
Савчук Ангеліна Андріївна ТАЙВАНЬ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВУЗОЛ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКО- АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН.....	142
Шахрай Вікторія Петрівна ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРО ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	161

Якуб Маргарита Вадимівна

**ПАТРОНАТНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В
УКРАЇНІ.....179**

МІНІМАЛЬНА ДЕРЖАВА: ПОРІВНЯННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОБЕРТА НОЗІКА ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПЛАТФОРМИ ХАВ'ЄРА МІЛЕЯ

Бас Вікторія Романівна,

2 курс, спеціальність «Політологія»

Науковий керівник: викл. Кардаш С.Ю.

***Анотація.** У статті досліджено, наскільки передвиборча платформа руху Хав'єра Мілея «La Libertad Avanza» (2023) та перші кроки його уряду відповідають теоретичній концепції мінімальної держави Роберта Нозіка. Мета — виявити збіги та розходження між теоретичним ідеалом, передвиборчою обіцянкою та практикою врядування. Застосовано порівняльний аналіз, аналіз праці Нозіка та якісний контент-аналіз програмних документів і виступів Мілея. Встановлено, що збіг є найповнішим на рівні базових принципів (скорочення держави, заперечення перерозподілу), тоді як обґрунтування, послідовність застосування та ставлення до особистих свобод суттєво розходяться. Зроблено висновок, що платформа Мілея є частковою, прагматичною адаптацією лібертаріанських ідей, а не прямим втіленням теорії Нозіка.*

***Ключові слова:** мінімальна держава, лібертаріанство, Роберт Нозік, Хав'єр Мілей, перерозподіл, природні права, право власності.*

Вступ. Питання про межі державного втручання в економічне та суспільне життя залишається одним із центральних у сучасній політичній філософії. У другій половині ХХ століття набули поширення теорії, що ставили під сумнів велику роль держави та обстоювали принцип мінімального врядування. Найвпливовішим виразником цих поглядів став американський філософ Роберт Нозік, який у праці «Анархія, держава та утопія» (1974) обґрунтував позицію мінімального втручання держави у приватне життя громадян.

Ідеї обмеження держави й раніше впливали на політичні програми, зокрема, в неоліберальних реформах 1980-х років, однак рідко ставали основою настільки відверто лібертаріанської президентської програми. Ситуація змінилась у 2023 році, коли на президентських виборах в Аргентині переміг Хав'єр Мілей із програмою, що апелювала до радикального скорочення державного апарату, зменшення кількості міністерств та обмеження державного контролю над економікою. Позиція Мілея містить мотиви, споріднені з нозіківським мінархізмом, і спирається на австрійську школу економіки як теоретичне підґрунтя його поглядів.

Це створює підстави для порівняльного аналізу, адже Мілея часто називають лібертаріанцем, і він сам апелює до Нозіка, проте відкритим залишається питання: чи його програма справді є «нозіківською», чи радше поєднує лібертаріанську риторику, австрійську економічну школу та політичний популізм? Наскільки реальна політика Мілея відповідає ідеї мінімальної держави і де саме академічна теорія та практична політика розходяться? Відповідь на ці

питання є актуальною для оцінки того, наскільки лібертаріанські ідеї можуть реалізовуватися на практиці в умовах реальної президентської програми.

Актуальність теми посилюється й тим, що випадок Мілея є не поодиноким декларацією, а реалізованою на практиці спробою лібертаріанської реформи в масштабах держави з населенням понад 45 мільйонів осіб. На відміну від численних лібертаріанських партій, які залишаються маргінальними в більшості країн світу, рух «La Libertad Avanza» здобув не лише президентську посаду, а й суттєву суспільну підтримку радикальної програми скорочення держави. Це робить аргентинський випадок унікальною «лабораторією» для перевірки того, наскільки абстрактна філософська модель витримує зіткнення з реальними інституційними, електоральними та соціальними обмеженнями.

Водночас варто одразу окреслити межі порівняння: Нозік писав свою працю як суто філософський трактат, не призначений для безпосереднього використання як політична програма; він свідомо абстрагувався від конкретних історичних, економічних чи культурних обставин. Мілей, навпаки, діє в умовах конкретної кризи, конкретного виборця та конкретних інституційних обмежень аргентинської політичної системи. Тому завданням статті є не встановлення тотожності між теорією і практикою – такої тотожності апріорі не може існувати, – а виявлення того, у яких саме вимірах і якою мірою політична практика наближається до теоретичної моделі, а у яких свідомо чи вимушено від неї відхиляється.

Метою статті є з'ясування, наскільки політична платформа Хав'єра Мілея відповідає теоретичній концепції мінімальної держави Роберта Нозіка, а також виявлення точок збігу й розходження між академічною теорією та практичною програмою. Завдання дослідження: 1) розкрити основні положення концепції мінімальної держави Нозіка на основі аналізу праці «Анархія, держава та утопія»; 2) охарактеризувати передвиборчу платформу «La Libertad Avanza» у частині, що стосується розміру держави, фінансової, монетарної політики та соціальних видатків; 3) простежити, якою мірою ця платформа була реалізована в перших кроках уряду Мілея; 4) провести порівняльний аналіз обох позицій за визначеними критеріями: легітимними функціями держави, ставленням до перерозподілу, монетарною політикою, захистом власності та ставленням до особистих свобод. Стаття складається зі вступу, аналізу останніх досліджень, опису методології, основної частини (п'яти тематичних підрозділів) та висновків.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним підґрунтям статті є праця Роберта Нозіка «Анархія, держава та утопія», написана як відповідь на «Теорію справедливості» Джона Ролза, опубліковану трьома роками раніше.¹ Якщо Ролз обґрунтовував принципи справедливості, що допускають перерозподіл на користь найменш забезпечених, то Нозік зайняв протилежну позицію, наполягаючи на мінімізації державних функцій. Філософське осмислення спадщини Нозіка представлене у працях Дж. Вольфа,² який детально аналізує

¹ Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. 607 p.

² Wolff J. Robert Nozick: Property, Justice and the Minimal State. Cambridge : Polity Press, 1991. 192 p.

концепцію власності, справедливості та мінімальної держави, а також у дослідженнях Дж. Пола щодо співвідношення нозіківського мінархізму з анархізмом.³ Критичну перспективу пропонує Дж. Е. Коен, який заперечує тезу про самовласність (self-ownership) як підставу для відмови від перерозподілу.⁴ Загальний філософський контекст лібертаріанства узагальнено в огляді М. Цволінські у *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.⁵

Щодо емпіричної частини дослідження, присвяченої політиці Хав'єра Мілея, ключовими є роботи С. Левицького та М. В. Мурільо, які аналізують масштаб і межі радикальних реформ аргентинського президента,⁶ а також дослідження К. Вейланда про поєднання популізму та лібертаріанства в сучасній латиноамериканській політиці.⁷ Економічний вимір «мілеїзму» розкрито в статті Е. Шіріки, яка демонструє, що риторика Мілея спирається не лише на лібертаріанську філософію, а значною мірою на австрійську економічну школу.⁸ Оцінку перших результатів економічних реформ після приходу Мілея до влади подає аналітичний звіт інституту Cato.⁹

Корисний контекст для розуміння філософських витоків мінархізму дає В. Кимлічка, який у своєму вступі до сучасної політичної філософії розглядає лібертаріанство Нозіка в порівнянні з іншими нормативними теоріями справедливості – утилітаризмом, ролзіанським лібералізмом та комунітаризмом, що дозволяє точніше окреслити специфіку нозіківської позиції серед конкуруючих підходів. Радикальнішу версію лібертаріанської аргументації пропонує М. Ротбард, чия концепція анархо-капіталізму йде значно далі за Нозіка, заперечуючи легітимність держави як такої; зіставлення цих двох позицій дозволяє точніше окреслити межі «помірного» мінархізму Нозіка порівняно з більш радикальними лібертаріанськими течіями.

Окрему дослідницьку лінію становлять праці, присвячені електоральній соціології аргентинської кризи. Хоча безпосередньо вони не аналізують ідейний зв'язок Мілея з Нозіком, вони дозволяють зрозуміти контекст, у якому лібертаріанська риторика взагалі стала електорально життєздатною: хронічна гіперінфляція, повторювані дефолти за державним боргом і вичерпання довіри до традиційних партійних еліт створили унікальне «вікно можливостей» для радикальних антисистемних програм. К. Вейланд звертає особливу увагу на те, що поєднання лібертаріанської економічної риторики з популістським стилем політичної мобілізації не є аргентинською особливістю, а становить ширшу

³ Paul J. Nozick, *Anarchism, and the Minimal State*. *Political Theory*. 1981. Vol. 9, no. 1. P. 67-80.

⁴ Cohen G. A. *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 268 p.

⁵ Zwolinski M. *Libertarianism*. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2023. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/libertarianism/> (дата звернення: 17.06.2026).

⁶ Levitsky S., Murillo M. V. *Milei's Argentina: Radical Reform and Its Limits*. *Journal of Democracy*. 2024. Vol. 35, no. 2. P. 45-60.

⁷ Weyland K. *Populism and Libertarianism: Strange Bedfellows in Contemporary Latin America*. *Latin American Politics and Society*. 2024. Vol. 66, no. 1. P. 1-24.

⁸ Scirica E. *La economía política del mileismo*. *Desarrollo Económico*. 2024. Vol. 63, no. 240. P. 5-32.

⁹ Vásquez I. *One Year of Javier Milei*. *Cato at Liberty*. 10 December 2024. URL: <https://www.cato.org/blog/one-year-javier-milei> (дата звернення: 18.06.2026).

тенденцію в сучасній латиноамериканській та й загалом світовій політиці, коли економічний лібертаріанізм використовується як інструмент антиелітної мобілізації, а не як послідовна філософська програма.

У межах опрацьованої авторкою англomовної та іспаномовної літератури не виявлено праць, які б систематично зіставляли концепцію мінімальної держави Нозіка, передвиборчу платформу Мілея та перші кроки його уряду за єдиною системою критеріїв. Більшість наявних публікацій або обмежуються загальними констатаціями ідейної спорідненості (Мілей як «учень Нозіка»), або, навпаки, аналізують економічну політику Мілея суто в категоріях австрійської школи, оминаючи нозіківський деонтологічний вимір. Саме це і визначає невирішену частину проблеми, якій присвячена дана стаття: систематичне, побудоване на чітких критеріях порівняння академічної теорії мінімальної держави з конкретним випадком її практичної (часткової) реалізації у сучасній президентській політиці.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на якісній методології порівняльного аналізу. Об'єктом зіставлення є, з одного боку, теоретична концепція мінімальної держави Роберта Нозіка, викладена в праці «Анархія, держава та утопія» (1974), з іншого – передвиборча платформа Хав'єра Мілея «La Libertad Avanza» (2023) та його публічні виступи й інтерв'ю періоду 2023–2024 років, зокрема промова на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (січень 2024 року).

Для роботи з первинним філософським джерелом, працею Нозіка, застосовано аналіз тексту: виокремлення ключових тез, аргументів та логічної структури теорії. Для роботи з програмними документами та публічними виступами Мілея використано якісний контент-аналіз, у межах якого систематизовано висловлювання щодо ролі держави, оподаткування, перерозподілу, індивідуальних прав і монетарної політики.

Порівняння здійснено за п'ятьма критеріями, визначеними на основі теоретичної моделі Нозіка: (1) допустимі функції держави та межі її повноважень; (2) ставлення до перерозподілу ресурсів і соціальних програм; (3) монетарна політика; (4) захист права власності; (5) ставлення до особистих свобод і добровільних угод. За кожним критерієм встановлено, чи демонструють обидві позиції збіг, частковий збіг, чи розходження.

Важливою методологічною особливістю дослідження є те, що зіставляються не два, а три рівні: (1) теоретичний ідеал Нозіка; (2) передвиборча платформа Мілея «La Libertad Avanza» (2023) як декларація політичних намірів; (3) перші кроки уряду Мілея після грудня 2023 року як свідчення того, що з цієї декларації виявилось практично здійсненим в умовах реальної аргентинської політики. Таке трирівневе порівняння дає змогу розрізнити розбіжності двох принципово різних типів: розбіжність між теорією і передвиборчою обіцянкою (ідейна, риторична) та розбіжність між передвиборчою обіцянкою і практикою врядування (інституційна, політична). У підсумковій порівняльній таблиці обидва рівні емпіричного матеріалу, платформа та перші кроки уряду, представлено окремими колонками.

Джерельну базу дослідження становлять: первинні джерела (праця Нозіка, програма «La Libertad Avanza», виступи Мілея); наукові статті в рецензованих журналах (Journal of Democracy, Latin American Politics and Society, Desarrollo Económico, Political Theory); монографії з політичної філософії лібертаріанства (Б. Баррі, В. Кимлічка, М. Ротбард, Ф. Гаск); а також аналітичні матеріали дослідницьких інституцій (Cato Institute).

Дослідження має кілька методологічних обмежень, які варто врахувати при інтерпретації результатів. По-перше, праця Нозіка є філософським текстом, написаним у жанрі нормативної теорії, тоді як програма Мілея і його публічні виступи є політичною риторикою, орієнтованою на електоральну мобілізацію; пряме зіставлення текстів різних жанрів завжди несе ризик надмірного спрощення. По-друге, аналіз ґрунтується переважно на доступних англomовних та іспаномовних джерелах, що могло призвести до часткового упущення деяких аргентинських публікацій, недоступних у відкритому доступі. По-третє, оскільки президентство Мілея є відносно нещодавною подією, висновки щодо практичної реалізації програми мають попередній характер і можуть уточнюватися в міру накопичення емпіричних даних про середньострокові результати реформ.

Виклад основного матеріалу. Концепція мінімальної держави Роберта Нозіка. Філософська основа теорії Нозіка спирається на концепцію природного стану, запозичену в Джона Локка. Нозік виходить із того, що навіть у світі без держави люди мають природні права – передусім невід’ємне право на себе та свою власність. Ці права не виникають із закону: вони апріорні та існують незалежно від будь-яких угод чи суспільних домовленостей. Нозік будує свою аргументацію на деонтологічному переконанні, що певні дії є правильними чи неправильними самі по собі, незалежно від наслідків: індивіди мають права, і є речі, яких жодна людина чи група людей не може з ними чинити без порушення цих прав.¹⁰

Важливим елементом теорії є відмова Нозіка від ідеї про те, що суспільство має власні права чи цілі, заради яких можна жертвувати правами окремих людей: не існує жодної соціальної сутності із власним благом, заради якого можна жертвувати благом індивідів. Звідси випливає, що будь-яке примусове перерозподілення ресурсів є формою порушення прав навіть тоді, коли держава діє з кращих намірів. Особливого значення набуває поняття «відокремленості людей» (separateness of persons): кожна людина є самостійною одиницею з власним унікальним життям, і страждання та вигоди різних людей не є взаємозамінними, а отже, теорії, що виправдовують перерозподіл заради «загального блага», є, на думку Нозіка, хибними з моральної точки зору.

На цих засадах Нозік формулює концепцію мінімальної держави – «держави-нічного сторожа», яка виконує лише дві легітимні функції: захист громадян від насильства, крадіжки та шахрайства, а також забезпечення виконання добровільно укладених угод. Усе інше – медицина, освіта, соціальне страхування, регуляція економіки – виходить за межі законних функцій держави.

¹⁰ Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. New York: Basic Books, 1974. P. 9.

При цьому Нозік не заперечує необхідності держави як такої: на відміну від анархістів, він описує її поступове, «невидиме» виникнення з добровільних захисних агентств, які компенсують обмеження незалежних агентів мінімальним рівнем безоплатного захисту.¹¹

Ключовою частиною теорії є критика перерозподільної держави через так звану теорему про право власності (entitlement theory), що складається з трьох принципів: справедливого придбання, справедливого передання та виправлення несправедливо набутої власності¹². Якщо власність кожної людини відповідає цим принципам, то будь-який розподіл є справедливим незалежно від ступеня його нерівності: справедливість – це характеристика процесу набуття власності, а не кінцевого стану розподілу.

Ілюстрацією слугує приклад із баскетболістом Вілтом Чемберленом: якщо мільйони вболівальників добровільно платять по 25 центів за перегляд гри, кінцевий, значно нерівніший розподіл є справедливим, оскільки кожен крок у ланцюжку обмінів був добровільним¹³. На цій підставі Нозік жорстко критикує теорії «кінцевого стану» та «шаблонні» теорії справедливості, оскільки їх підтримання потребує постійного державного втручання у вільні дії людей.

Принципове значення для подальшого порівняння має ставлення Нозіка до оподаткування: він порівнює примусове оподаткування доходів від праці з примусовою працею, оскільки держава фактично змушує людину витратити частину власних зусиль на чужі цілі без її згоди.¹⁴

Загалом концепція мінімальної держави Нозіка є внутрішньо послідовною системою поглядів, що виходить із визнання абсолютних прав індивіда та відкидає будь-яке перерозподільне втручання держави, ставши одним із найвпливовіших теоретичних обґрунтувань сучасного лібертаріанства.

Політична платформа Хав'єра Мілей як сучасна інтерпретація лібертаріанства. Хав'єр Мілей – аргентинський економіст і політик, який переміг на президентських виборах у листопаді 2023 року, представляючи рух «La Libertad Avanza»¹⁵. Напередодні виборів Аргентина переживала глибоку економічну кризу: річна інфляція перевищувала 140%, державний борг зростав, а пероністська модель із розгалуженою соціальною державою демонструвала очевидне виснаження. Зростала недовіра до традиційних еліт, яких Мілей збірно називав «кастою», і саме в цих умовах його антисистемна риторика та програма радикального скорочення держави знайшли широкий відгук серед виборців.

До входження у велику політику Мілей був відомий передусім як медіаекономіст, який захищав ідеї австрійської школи та неодноразово посилався на Людвіга фон Мізеса, Фрідріха Гаєка й Роберта Нозіка як на своїх інтелектуальних наставників. Важливо розмежувати ці джерела: від Нозіка Мілей запозичує ідею мінімальної держави та пріоритету індивідуальних прав,

¹¹ Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. P. 150-182.

¹² Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. P. 161-163.

¹³ Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. P. 169.

¹⁴ Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. P. 169.

¹⁵ Weyland K. Populism and Libertarianism: Strange Bedfellows in Contemporary Latin America. Latin American Politics and Society. Vol. 66, No. 1, 2024. P. 1-24.

від австрійської школи – аргументи проти державного регулювання ринку та критику центральних банків як джерела прихованого перерозподілу через інфляцію.

Центральним символом передвиборчої кампанії стала бензопила – образ «зрізання» державного апарату. Програма передбачала скорочення кількості міністерств із 18 до 8¹⁶, зокрема ліквідацію або об'єднання міністерств охорони здоров'я, освіти та соціального розвитку, а також суттєве скорочення регуляторних органів і ліцензійних вимог для підприємців. У фінансовій сфері Мілей виступав за радикальне скорочення державних видатків і досягнення бюджетного профіциту, обґрунтовуючи це не лише прагматичними, а й принциповими міркуваннями. Ця теза прямо перегукується з нозіківським аргументом про перерозподіл як порушення прав.

Найбільш резонансним елементом платформи стала пропозиція відмови від песо на користь долара США та ліквідації центрального банку, який Мілей вважав головним джерелом інфляції¹⁷. Окремим напрямом програми була масштабна приватизація державних підприємств, насамперед в енергетичному секторі. Водночас у соціальних питаннях, зокрема щодо абортів та одностатевих шлюбів, позиція Мілея є консервативною, що суперечить класичному лібертаріанському принципу невтручання в особисті рішення.

Таблиця 1. Ключові положення платформи «La Libertad Avanza»

Критерій	Позиція Мілея
Функції держави	Скорочення з 18 до 8 міністерств, ліквідація регуляторних органів
Соціальні видатки	Скорочення субсидій, освітніх і медичних програм
Монетарна політика	Доларизація, ліквідація центрального банку
Приватизація	Масштабна приватизація держпідприємств
Права і свободи	Декларація пріоритету свободи; консервативна позиція щодо абортів

Джерело: складено автором на основі програми «La Libertad Avanza» (2023).

Таким чином, передвиборча платформа «La Libertad Avanza» являє собою поєднання нозіківського лібертаріанства, австрійської економічної теорії та антисистемної риторики, адаптованої до аргентинського контексту, і є чи не першою у світовій практиці спробою реалізувати масштабну лібертаріанську програму на рівні президентської влади великої держави.

Захист права власності: від теореми до приватизації. Окремого розгляду заслуговує критерій захисту права власності, оскільки саме теорема про право власності (entitlement theory) становить ядро нозіківської аргументації, описане

¹⁶ La Libertad Avanza. Plataforma Electoral 2023. Buenos Aires, 2023.

¹⁷ Milei J. Special Address by Javier Milei, President of Argentina. World Economic Forum. Davos, 17 January 2024. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/01/special-address-by-javier-milei-president-of-argentina/> (дата звернення: 16.06.2026).

в підрозділі 4.1: справедливим є будь-який розподіл благ, що виник внаслідок ланцюжка законних, добровільних придбань і обмінів, незалежно від того, наскільки нерівним є кінцевий результат. Із цього випливає не лише заперечення перерозподілу, а й активний позитивний обов'язок держави – захищати вже існуючі права власності та забезпечувати виконання добровільних контрактів, що є однією з двох єдиних легітимних функцій «держави-нічного сторожа».

На рівні передвиборчої платформи «La Libertad Avanza» цей критерій реалізований передусім через масштабну програму приватизації державних підприємств, насамперед в енергетичному, транспортному та медійному секторах: Мілей розглядав державну власність як таку, що за визначенням є менш ефективною й менш легітимною за приватну, оскільки виникла не шляхом добровільного обміну, а шляхом державного привласнення ресурсів. У цьому пункті позиція Мілея демонструє чи не найповніший теоретичний збіг із Нозіком: обидва виходять із того, що держава повинна не керувати власністю, а захищати її.

На рівні перших кроків уряду ситуація виявилась складнішою. Закон «Bases», ухвалений Конгресом у середині 2024 року в редакції, суттєво урізаній порівняно з початковим президентським законопроектом, передбачав приватизацію лише обмеженого переліку державних підприємств, тоді як значна частина початкових пропозицій – зокрема щодо найбільших стратегічних активів – була виключена в процесі парламентських перемовин. Це свідчить про те, що принцип захисту і розширення приватної власності залишається стійким ідеологічним орієнтиром уряду Мілея, однак його практична реалізація, як і у випадку з іншими критеріями, виявилась значно повільнішою та вибірковою, ніж передбачала передвиборча риторика – насамперед через необхідність узгодження з Конгресом та опір з боку профспілок державного сектору.

Важливо й те, що Нозік практично не торкається питання, яке виявилось критично важливим для аргентинської приватизації, – трансформації активів, що тривалий час перебували в державній власності, і пов'язаної з цим проблеми справедливості первісного перерозподілу. Теорема Нозіка передбачає виправлення несправедливо набутої власності, але не дає чіткого механізму для масової приватизації державних підприємств, що існували десятиліттями: у такому випадку питання «кому має належати ця власність після приватизації» виходить за межі формального апарату теорії, який оптимізований радше для захисту вже усталеної приватної власності, ніж для розв'язання проблеми переходу від державної власності до приватної.

Від передвиборчої риторики до практики: перші роки президентства Мілея. Прихід Мілея до влади в грудні 2023 року поставив питання, наскільки декларована передвиборча програма витримає зіткнення з реальними інституційними обмеженнями. Аргентинська президентська система передбачає узгодження економічної політики з Конгресом, де партія Мілея не мала більшості, а також зі впливовими губернаторами провінцій, від яких залежить ухвалення бюджетних рішень. Це одразу обмежило можливості буквальної реалізації найрадикальніших пунктів програми.

Перші місяці президентства Мілея ознаменувалися так званою «шоковою терапією» (*motosierra* – «бензопила» стала не лише передвиборчим символом, а й назвою практичної економічної політики): різкою девальвацією песо, скороченням державних субсидій на енергоносії та транспорт, замороженням значної частини публічних робіт і скороченням чисельності державних службовців.¹⁸ Ці заходи дозволили досягти бюджетного профіциту вже в перші місяці врядування – результат, який оцінюється аналітиками як безпрецедентний для аргентинської політики останніх десятиліть, однак супроводжувався різким зростанням бідності та соціальної напруги в короткостроковій перспективі.

Водночас низка найрадикальніших пунктів програми не була реалізована в первісному вигляді. Доларизація економіки та повна ліквідація центрального банку, що були центральним елементом передвиборчої риторики, на практиці не відбулися: уряд натомість обрав поступову дезінфляційну політику з частковою лібералізацією валютного контролю, зберігаючи центральний банк як інституцію, хоча й з обмеженими функціями. Кількість міністерств справді була скорочена, проте не настільки радикально, як обіцяла передвиборча програма — частина функцій ліквідованих міністерств перейшла до інших державних органів, а не зникла повністю.

Соціальні трансфери найбільшій верстві населення – зокрема програми прямої грошової допомоги – також не були скасовані повністю, хоча їхній обсяг суттєво скоротився. Це свідчить про те, що Мілей, опинившись перед необхідністю балансувати між ідеологічною послідовністю та політичним виживанням, обрав стратегію вибіркового, а не тотального застосування лібертаріанських принципів – зберігаючи мінімальний рівень соціальної підтримки, який Нозік, утім, також формально не виключає, якщо така підтримка має добровільний, а не примусовий характер.

Таким чином, перші роки президентства Мілея демонструють типову для політичної практики динаміку: радикальна ідеологічна програма поступово «пом'якшується» під тиском інституційних обмежень, електоральних міркувань і соціальної реальності, зберігаючи при цьому загальний вектор на скорочення держави. Це підтверджує тезу про те, що розрив між теорією та практикою є не випадковою непослідовністю Мілея особисто, а структурною закономірністю переходу від абстрактної філософської моделі до конкретної державної політики.

Порівняльний аналіз трьох рівнів: теорія Нозіка, платформа та практика Мілея. Зіставлення теоретичної концепції Нозіка з програмою та практикою врядування Мілея дозволяє виявити як суттєві паралелі, так і помітні розбіжності. Порівняння побудоване на трьох рівнях: теоретичний ідеал Нозіка, передвиборча платформа «*La Libertad Avanza*» (2023) як політична обіцянка та перші кроки уряду Мілея як свідчення того, що з цієї обіцянки виявилось практично здійсненням.

Таблиця 2. Порівняльний аналіз концепції Нозіка, передвиборчої платформи та перших кроків уряду Мілея

¹⁸ Instituto Cato. Argentina's Economic Reform Under Milei: A One-Year Assessment. 2024. URL: <https://www.cato.org/blog/one-year-javier-milei> (дата звернення: 17.06.2026).

Критерій	Нозік (теорія)	Платформа Мілея (2023)	Перші кроки уряду	Висновок
Функції держави	Захист прав, безпека, контракти	Скорочення з 18 до 8 міністерств	Скорочення менш радикальне, частина функцій передана іншим органам	Частковий збіг
Перерозподіл	Принципове заперечення	Скорочення соціальних видатків	Трансфери збережено, але суттєво урізано	Розбіжність у практиці
Монетарна політика	Майже не розробляє	Доларизація, ліквідація ЦБ	ЦБ збережено, поступова дезінфляція	Поза межами Нозіка
Захист власності	Абсолютний пріоритет	Масштабна приватизація держпідприємс тв	Приватизація лише обмеженого переліку активів (закон «Bases»)	Збіг у принципі, обмежена реалізація
Права і свободи	Широке лібертаріансь ке розуміння	Економічна свобода + соціальний консерватизм	Соціально- консервативн ий курс збережено	Неповний збіг

Джерело: складено автором на основі порівняльного аналізу.

Перший критерій – легітимні функції держави. Саме тут Мілей і Нозік демонструють найчіткіший збіг на рівні передвиборчої програми: пропозиція ліквідувати міністерства охорони здоров'я, освіти та соціального розвитку прямо відповідає нозіківській тезі про те, що соціальне забезпечення перебуває поза межами законних державних функцій. На рівні перших кроків уряду це скорочення виявилось менш радикальним, ніж обіцяла програма: частина функцій ліквідованих міністерств перейшла до інших державних органів, а не зникла повністю. Є й важлива нюансова відмінність в обґрунтуванні: Нозік будує аргументацію суто на моральних засадах (порушення природних прав), тоді як Мілей значно частіше апелює до прагматичних економічних аргументів – неефективності держави та марнування ресурсів бюрократією.

Другий критерій – ставлення до перерозподілу. Нозік категорично відкидає будь-який примусовий перерозподіл власності, ототожнюючи перерозподільне оподаткування з примусовою працею. На рівні передвиборчої платформи Мілей також виступав проти широкого соціального перерозподілу¹⁹.

Однак на рівні перших кроків уряду програма зазнала найпомітнішого пом'якшення: після приходу до влади Мілей не скасував усі соціальні трансфери повністю – це було б політично неможливим в умовах, коли значна частина населення живе за межею бідності²⁰. Натомість він зосередився на «шоковій терапії» – різкому скороченні видатків без їх повної ліквідації, що є відступом від «чистого» нозіківського лібертаріанства.

Третій критерій – монетарна політика – є найбільш специфічною сферою, де Мілей виходить за межі того, що Нозік взагалі розглядав у своїй теорії: «Анархія, держава та утопія» практично не торкається монетарної тематики, тоді як Мілей надавав монетарній реформі центральне місце вже у передвиборчій програмі. Ці ідеї походять переважно від австрійської школи, зокрема критики Мізесом центральних банків та «ділових циклів», спричинених монетарною експансією²¹. У цьому питанні Мілей є радше «австрійцем», ніж «нозіківцем», тож пряме зіставлення з Нозіком тут методологічно обмежене.

Четвертий критерій – захист права власності – детально розглянутий в одному з підрозділів. Тут спостерігається найповніший теоретичний збіг на рівні принципу: і Нозік, і Мілей розглядають захист та розширення приватної власності як основну легітимну функцію держави, а масштабну приватизацію – як спосіб відновлення справедливого, заснованого на добровільному обміні розподілу ресурсів. Водночас на рівні перших кроків уряду реалізація виявилася значно вужчою за задекларовану: ухвалений Конгресом закон «Bases» дозволив приватизувати лише обмежене коло підприємств, тоді як питання трансформації активів, що десятиліттями перебували в державній власності, виходить за межі того, що передбачає сама теорема Нозіка про право власності.

П'ятий критерій – ставлення до прав і свобод – демонструє найгострішу розбіжність. Нозік захищає повний спектр індивідуальних прав, не лише економічних, а й особистих.²²

Мілей є значно непослідовнішим: декларуючи лібертаріанські позиції в економіці, він водночас дотримується консервативних позицій у соціальних питаннях, зокрема щодо абортів та одностатевих шлюбів, що суперечить духу нозіківського лібертаріанства, яке рівною мірою поширюється на економічні та особисті свободи. Цей розрив зберігається і на рівні перших кроків уряду: соціально-консервативний курс не зазнав суттєвих змін після приходу Мілея до влади, на відміну від економічної політики, яка виявилася значно гнучкішою.

¹⁹ Levitsky S., Murillo M. V. Milei's Argentina: Radical Reform and Its Limits. *Journal of Democracy*. Vol. 35, No. 2, 2024. P. 45-60.

²⁰ Vásquez I. One Year of Javier Milei. *Cato at Liberty*. 10 December 2024. URL: <https://www.cato.org/blog/one-year-javier-milei> (дата звернення: 18.06.2026).

²¹ Scirica E. La economía política del mileismo. *Desarrollo Económico*. Vol. 63, No. 240, 2024. P. 5-32.

²² Nozick R. *Anarchy, State, and Utopia*. P. 26-27.

Узагальнюючи, можна виділити три рівні співвідношення між теорією Нозіка, платформою та практикою врядування Мілея. На рівні загальних принципів існує реальний і суттєвий збіг: обидва відстоюють мінімальну державу, відкидають перерозподіл як принцип і критикують патерналізм. На рівні передвиборчої обіцянки цей збіг є найповнішим, оскільки програма формулювалася як радикальна ідеологічна декларація, не обтяжена інституційними компромісами. На рівні перших кроків уряду розходження є найбільшими: Нозік формулює абсолютні принципи без винятків, тоді як Мілей у реальній політиці послідовно йде на компроміси – у питаннях перерозподілу, монетарної політики та приватизації, – яких нозіківська теорія не передбачає. Винятком є питання особистих свобод, де розбіжність між Нозіком і Мілеєм існує вже на рівні теорії та платформи й не залежить від практики врядування.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати кілька висновків щодо співвідношення між теоретичною концепцією мінімальної держави Роберта Нозіка та практичною політичною платформою Хав'єра Мілея.

По-перше, концепція мінімальної держави Нозіка є внутрішньо послідовною філософською системою, яка виходить із визначення природних прав людини на життя, свободу та власність як абсолютних і невід'ємних і виводить із цього модель держави, обмеженої лише двома функціями – захистом від насильства та забезпеченням виконання добровільних угод. Теорема про право власності пропонує процедурне, а не результативне розуміння справедливості: справедливим є будь-який розподіл, що виник через ланцюжок законних придбань і добровільних обмінів.

По-друге, політична платформа Хав'єра Мілея «La Libertad Avanza» є наймасштабнішою спробою реалізувати лібертаріанську програму на рівні президентської влади у великій державі в новітній історії, яка спирається як на ідеї австрійської школи економіки, так і на лібертаріанську філософію, і передбачає радикальне скорочення держави, доларизацію та масштабну дерегуляцію. Виникнення цієї платформи нерозривно пов'язане з конкретним аргентинським контекстом – десятиліттями хронічної інфляції, дефолтів і неефективного управління, що дискредитували попередню політичну еліту.

По-третє, порівняльний аналіз підтверджує головну тезу дослідження: між теорією Нозіка та платформою Мілея існує реальний ідейний зв'язок, однак він є частковим, нерівномірним і опосередкованим. Найповніший збіг спостерігається на рівні загальних принципів (мінімізація держави, заперечення перерозподілу), тоді як на рівні обґрунтування (моральне у Нозіка проти прагматично-економічного у Мілея), послідовності застосування (абсолютної у теорії проти ситуативної на практиці) та сфери охоплення (економічні та особисті права у Нозіка проти переважно економічного лібертаріанізму у Мілея за збереження соціального консерватизму) розбіжності є суттєвими.

По-четверте, окремої уваги заслуговує критерій захисту права власності, який є ядром нозіківської теореми про право власності та водночас однією з небагатьох сфер, де теоретичний і практичний рівні демонструють узгоджений напрямок руху: і платформа, і перші кроки уряду Мілея послідовно орієнтовані

на приватизацію та захист приватної власності, хоча практичний масштаб приватизації виявився значно меншим за задекларований через необхідність узгодження з Конгресом.

По-п'яте, найглибше розходження стосується ставлення до особистих прав і свобод: Мілей поєднує економічний лібертаріанізм із соціальним консерватизмом, що вказує на ширшу тенденцію сучасних правопопулістських рухів – апелювати до свободи ринку та критики перерозподілу, водночас зберігаючи або посилюючи контроль у сфері особистих рішень і культурних норм.

По-шосте, окремої уваги заслуговує сам розрив між передвиборчою риторикою та практикою врядування, продемонстрований у підрозділах. Найрадикальніші елементи програми – повна доларизація, ліквідація центрального банку, скорочення кількості міністерств до запланованих восьми, масштабна приватизація – не були реалізовані в первісному вигляді, тоді як фінансова консолідація та скорочення видатків відбулися значною мірою. Це свідчить про те, що практична політика послідовно «відбирає» з ідеологічного меню ті елементи, які є інституційно та політично здійсненними в короткостроковій перспективі, залишаючи символічно важливі, але важко реалізовувані пункти радше декларацією наміру, ніж практичною ціллю.

Отримані результати мають ширше теоретико-методологічне значення для компаративних досліджень політичної ідеології: вони підтверджують, що зіставлення нормативної теорії з реальною політичною практикою є продуктивним лише за умови чіткого розмежування трьох рівнів аналізу – теоретичного ідеалу, передвиборчої обіцянки та практики врядування. Спроба оцінювати відповідність політика теорії виключно на рівні гасел чи загальних принципів (наприклад, «обидва за малу державу») призводить до спрощеного й оманливого висновку про пряму спадковість ідей, тоді як трирівневий аналіз, застосований у цій статті, дозволяє виявити приховані розбіжності навіть там, де декларована ідейна спорідненість видається очевидною.

Загалом дослідження демонструє загальнішу закономірність взаємодії академічної теорії та практичної політики: теорія оперує ідеальними абстракціями, тоді як реальна політика є компромісом між принципами, електоральними міркуваннями та інституційними обмеженнями. Мілей є лібертаріанцем нозіківського типу у своєму ставленні до держави, власності та перерозподілу, але не є послідовним «нозіківцем» в обґрунтуванні своїх позицій та у ставленні до особистих свобод: його платформа становить аргентинську адаптацію лібертаріанських ідей, а не їх пряме теоретичне втілення. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз того, як ці розходження між теорією і практикою позначаються на стійкості реформ Мілея в середньостроковій перспективі, а також порівняльне вивчення подібних випадків поєднання економічного лібертаріанізму із соціальним консерватизмом в інших країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Barry B. *Theories of Justice*. Berkeley : University of California Press, 1989. 414 p.
2. Cohen G. A. *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 268 p.
3. Hayek F. A. *The Constitution of Liberty*. Chicago : University of Chicago Press, 1960. 570 p.
4. Kymlicka W. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2002. 528 p.
5. La Libertad Avanza. *Bases de acción política y plataforma electoral nacional*. 2023. URL: <https://www.electoral.gob.ar/nuevo/paginas/pdf/plataformas/2023/PASO/JUJUY%2079%20PARTIDO%20RENOVADOR%20FEDERAL%20-PLATAFORMA%20LA%20LIBERTAD%20AVANZA.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).
6. Levitsky S., Murillo M. V. Milei's Argentina: Radical Reform and Its Limits. *Journal of Democracy*. 2024. Vol. 35, no. 2. P. 45-60.
7. Milei J. *El camino del libertario*. Buenos Aires : Planeta, 2022. 312 p.
8. Milei J. Special Address by Javier Milei, President of Argentina. World Economic Forum. Davos, 17 January 2024. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/01/special-address-by-javier-milei-president-of-argentina/> (дата звернення: 17.06.2026).
9. Nozick R. *Anarchy, State, and Utopia*. New York : Basic Books, 1974. 367 p.
10. Paul J. Nozick, Anarchism, and the Minimal State. *Political Theory*. 1981. Vol. 9, no. 1. P. 67-80.
11. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1971. 607 p.
12. Rothbard M. *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*. New York : Macmillan, 1973. 339 p.
13. Scirica E. La economía política del mileismo. *Desarrollo Económico*. 2024. Vol. 63, no. 240. P. 5-32.
14. Vásquez I. One Year of Javier Milei. *Cato at Liberty*. 10 December 2024. URL: <https://www.cato.org/blog/one-year-javier-milei> (дата звернення: 16.06.2026).
15. Weyland K. Populism and Libertarianism: Strange Bedfellows in Contemporary Latin America. *Latin American Politics and Society*. 2024. Vol. 66, no. 1. P. 1-24.
16. Wolff J. *Robert Nozick: Property, Justice and the Minimal State*. Cambridge : Polity Press, 1991. 192 p.
17. Zwolinski M. Libertarianism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2023. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/libertarianism/> (дата звернення: 16.06.2026).

ОЦІНКА МОГУТНОСТІ ПОЛЬЩІ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Броварський Денис Миколайович,

3 курс, спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** У статті досліджується рівень могутності Польщі на міжнародній арені та її відповідність критеріям середньої держави. Дослідницьке питання: чи є Польща середньою державою (middle power)? Метою дослідження є оцінка могутності Польщі шляхом порівняння її показників могутності з показниками Туреччини, котра в науковій літературі широко визнається середньою державою. Методологія ґрунтується на позиційному підході та порівняльному аналізі переважно кількісних показників могутності. Результати дослідження свідчать, що Польща, поступаючись Туреччині за територією, населенням та чисельністю армії, демонструє співставний економічний потенціал за рахунок вищої продуктивності праці та ефективнішого державного управління, на основі чого зроблено висновок, що Польща відповідає критеріям середньої держави.*

***Ключові слова:** Польща, Туреччина, середня держава, могутність, позиційний підхід, міжнародні відносини.*

Вступ. З розпадом Східного блоку та падінням у 1989-му радянського сателіту у вигляді Польської Народної Республіки, вже незалежна Польща успадкувала глибоку соціально-економічну кризу. Втім, завдяки успішній програмі економічних реформ під керівництвом Лешека Бальцеровича, Польща змогла у короткий термін перейти від командно-планової до ринкової економіки, забезпечивши стабільне зростання внутрішнього валового продукту, що перетнув рубіж у 1 трильйон доларів у 2025 році (21-ше місце у світі)²³. Успішний досвід Польщі на економічному поприщі привернув увагу не лише економістів, а й певного числа політологів, оскільки зростання національного багатства так чи інакше неминуче пов'язане з владою та могутністю держави на міжнародній арені. Так, наприклад, у своїй книзі польський політолог Юстина Зайонц визначає Польщу як середню державу з огляду на її матеріальні кількісно вимірювані показники могутності, а також важливе географічне розташування між великими державами²⁴. Проте чеські дослідники Юрай Хайко і Віт Глоушек стверджують, що Польща не є державою, котру можна було би автоматично віднести до категорії середніх, оскільки вона є занадто слабкою для того, аби повною мірою претендувати на роль середньої сили, що, втім, не стає на заваді польській офіційній політичній риториці, а також підкріплюється активною участю держави у мережі міжнародних організацій та регіонального співробітництва²⁵.

²³ GDP by Country (2025) - IMF. Worldometer, 2026.

²⁴ Zajac J. Poland's security policy: the west, Russia, and the changing international order, 2016.

²⁵ Size matters: a comparison of French strategic partnerships with Poland and Slovakia. French Politics, 2023.

Таким чином, з огляду на стабільне зростання розмірів польської економіки після відновлення незалежності, а також існування в науковому дискурсі як різних оцінок, так і різних аргументів щодо могутності Варшави, виникають питання: якою є могутність Польщі на міжнародній арені? Чи наблизилася Польща за рівнем своєї могутності до держав, що традиційно класифікуються як середні, наприклад Туреччини? Зрештою, чи є сама Польща середньою державою?

У цій статті я стверджую, що Польща максимально близько наблизилася до Туреччини за рівнем своєї могутності, враховуючи те, що за відсутності співставних з Анкарою ресурсів, вона успішно компенсує їх брак за рахунок ефективнішого врядування та вищої продуктивності праці польського населення.

Метою роботи є з'ясування рівня могутності Польщі на міжнародній арені та її оцінка відповідно до поняття середньої сили.

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Операціоналізувати поняття могутності відповідно до логіки позиційного підходу.
2. Знайти та проаналізувати показники могутності Польщі та Туреччини.
3. Порівняти отримані показники могутності Туреччини з польськими, аби оцінити відповідність могутності Польщі цим показникам та, відповідно, дати відповідь, чи є Польща середньою державою.

Структура статті: вступ, аналіз останніх досліджень, методологія, виклад основного матеріалу з обґрунтуванням результатів і висновки.

Аналіз останніх досліджень. Хоча не всі дослідники у своїх роботах використовують такі категорії, як мала, середня чи велика держава (сила), втім, спроби оцінити могутність Польщі та її здатність впливати на міжнародні процеси так чи інакше є предметом ряду досліджень.

Так, наприклад, політологи Кароліна Поморська та Натаніель Копсі у своїй статті спробували оцінити вплив Польщі на формування порядку денного у Європейському Союзі за такими критеріями: інтенсивність уподобань (активність у порушенні національно значущих питань у рамках політики ЄС), вміння створювати альянси, адміністративна спроможність (здатність держави координувати європейську політику між галузевими міністерствами), переконлива адвокація (здатність держави переконати своїх партнерів, що запропонована політика є привабливою), схильність інших держав-членів до польських ідей та внутрішня політична воля. Дослідники дійшли до висновку, що за більшістю з названих пунктів Варшава має низькі показники, що вказує на її малий вплив у ЄС²⁶. Така оцінка у свою чергу слабо узгоджується з уявленням про середні держави як такі, що за рівнем свого впливу знаходяться поміж малими та великими силами. Але не всі дослідники погоджуються з такою оцінкою — американський професор політології Джошуа Сперо розглядає Польщу як одну з найважливіших європейських середніх держав. Хоч автор і

²⁶ Copsey N., Pomorska K. Poland's power and influence in the European Union: The case of its eastern policy. Comparative European Politics, 2010.

погоджується з тим, що сукупні показники могутності Польщі замалі для того, аби вважатися середньою силою, проте він звертає увагу на важливу роль Польщі у міжнародних організаціях, а також у зменшенні дилем безпеки та встановленні мостів між великими державами, завдяки чому держава відіграє ключову роль саме як середня сила²⁷. Втім, попри внесок вищезгаданих політологів у наукову дискусію щодо могутності Польщі, ця тема переважно залишається поза увагою дослідників міжнародних відносин. Про це у своїй статті слушно зазначає литовський політолог Маріуш Антонович, вказуючи на те, що Польща у сфері досліджень середніх держав перебуває у маргінальному статусі, оскільки у масі своїй дослідники переважно звертають свою увагу на такі держави, як Туреччина, Південна Корея, Австралія чи Канада, незважаючи на те, що сама Польща з точки зору дослідника безумовно є середньою державою з огляду на її характерну для середніх держав зовнішньополітичну поведінку²⁸.

Підсумовуючи, можна сказати, що дискусія щодо могутності Польщі присутня у науковій літературі: одні дослідники звертають увагу на слабкий вплив Польщі у Європейському Союзі, тоді як інші навпаки говорять про важливість впливу Польщі у міжнародних організаціях та врегулюванні дилем безпеки між великими державами, завдяки чому вона розглядається як середня держава. Втім, попри праці ряду дослідників у цій тематиці, їх внесок виглядає поодиноким на загальному фоні досліджень у сфері вивчення середніх держав, — інтерес до Польщі як до потенційної середньої держави залишається низьким з боку науковців через зосередження дослідницької уваги на таких середніх державах, як Туреччина, Південна Корея, Австралія та Канада.

Методологія дослідження. Теоретичною основою дослідження є позиційний підхід до визначення середніх держав. Відповідно до цього підходу статус держави визначається на основі кількісно вимірюваних показників могутності, таких як ВВП, чисельність населення, розмір армії тощо.

Методологічною основою роботи є порівняльний метод. Для порівняння обрано Туреччину, оскільки в науковій літературі існує широкий консенсус щодо її належності до категорії середніх держав.

Джерелами даних є датасети Світового Банку, IISS Military Balance, SIPRI та дані Worldometer.

У дослідженні могутність операціоналізовано як: площа території держави, чисельність населення, номінальний ВВП, чисельність збройних сил, військові витрати відносно державного бюджету та індекс сприйняття корупції.

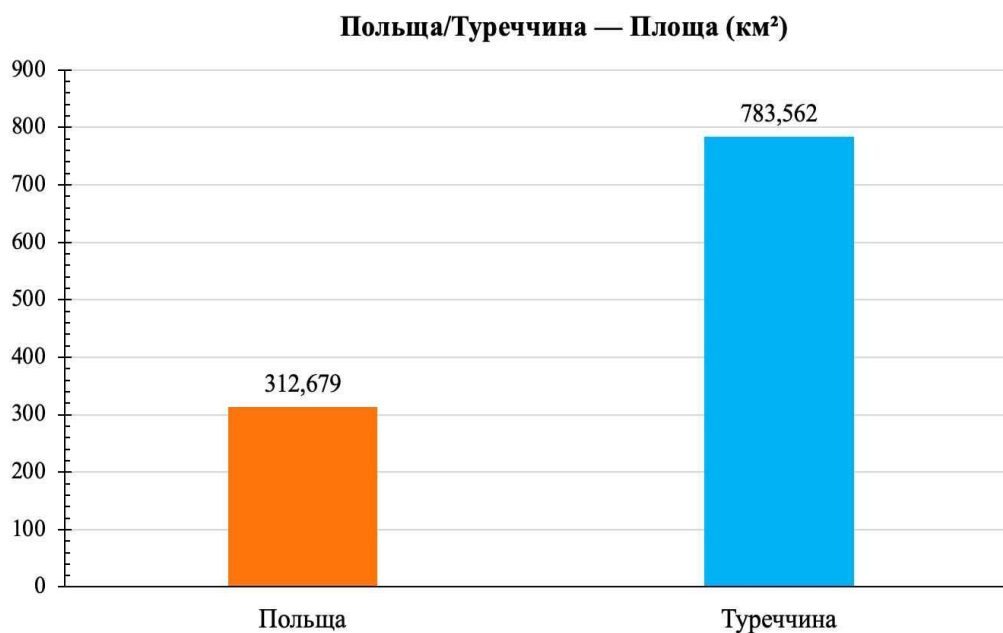
Індекс сприйняття корупції є єдиним показником, який вибивається з логіки позиційного підходу. Цей показник додано свідомо для оцінки ефективності врядування, важливість якого аргументується наявністю чималої кількості держав, які попри відсутність значних ресурсів, як-от Сінгапур чи Південна Корея, мають значний вплив та могутність на міжнародній арені.

²⁷ Spero J. Great power security dilemmas for pivotal middle power bridging. *Contemporary Security Policy*, 2009.

²⁸ Antonowicz M. A new perspective on Poland's policy towards Russia in 2005–2007: a middle power attempts to engage a rising major power. *Politics in Central Europe*, 2021.

Виклад основного матеріалу. Співставлення розмірів Польщі та Туреччини є найпершим показником, котрий здатен оцінити їхній ресурсний потенціал. Площа Туреччини є у ~2,5 рази більшою за площу Польщі, завдяки чому Анкара має більшу стратегічну глибину, ресурсний потенціал та можливості для проєктування впливу. Більше того, завдяки турецькому контролю над протоками Босфор і Дарданелли геополітичне значення турецьких територій є настільки важливим, що мало держав у світі можуть поконкурувати з Туреччиною на цьому поприщі.

Рис. 1 Польща/Туреччина — Площа (км²)

(Джерело: складено автором на основі даних Worldometer)

Польща ж має скромніші показники та, відповідно, менший ресурсний потенціал, хоча й все одно залишається однією з найбільших європейських держав. Геополітичне значення польських територій також є менш значним у порівнянні з турецькими, втім, Варшава відіграє роль східного флангу НАТО, а також має особливе стратегічне значення у зв'язку із Сувальським коридором, значення якого значно посилилося за останню декаду, особливо з початком 2022 року. Проте не варто ставити хрест на Польщі, аналізуючи лише державну площу, яка хоч і є важливим параметром, втім, не є визначальним свідченням сили, адже є й значно менші держави, котрі мають більший вплив, ніж можна було би очікувати, як, наприклад, кейси Сінгапуру чи Південної Кореї.

Не менш традиційним показником могутності є чисельність населення. Як можна бачити з рисунка 2, популяційний потенціал Туреччини та Польщі також є неспівставним, адже станом на 2024 рік Анкара мала населення, котре, як і у випадку з державною площею, також більш ніж удвічі більше, аніж польське.

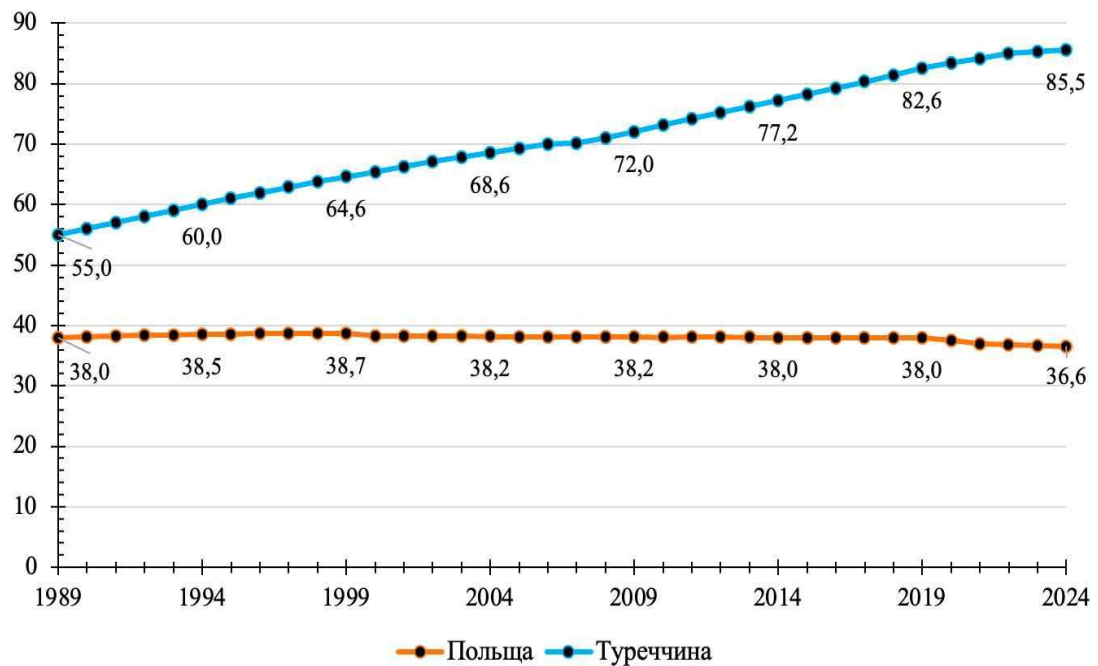
Більше того, не менш важливою є й сама динаміка змін чисельності населення обох держав. Якщо населення Туреччини з 1989 по 2024 роки зросло на приблизно 30 мільйонів людей, то чисельність населення Польщі за останні 35 років демонструє лише поступову стагнацію та повільний спад, у зв'язку з

чим Варшава має менший внутрішній ринок споживачів, мобілізаційний резерв та можливості економічного зростання через зменшення трудового потенціалу.

Мабуть, єдиним позитивним фактором для польської демографії потенційно можуть стати українські біженці, котрих стало значно більше у Польщі після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022-му, втім статистика Світового Банку ще поки не враховує їх до загальної чисельності польського населення, що логічно, оскільки більшість з українських біженців на цей момент навряд чи мають польське громадянство, але за умови успішної їх інтеграції це може покращити польські показники. Приклад Туреччини тут є показовим, адже попри вищі показники народжуваності, вона також прийняла найбільшу кількість сирійських біженців після початку громадянської війни у Сирії у 2011 році. Так, за даними турецького управління з питань управління міграцією станом на 2021 рік Анкара прийняла близько 3,7 мільйона сирійських біженців²⁹.

Рис. 2 Польща/Туреччина — Населення 1989-2024 рр. (млн.)

Польща/Туреччина — Населення 1989-2024 рр. (млн.)

(Джерело: складено автором на основі даних World Bank)

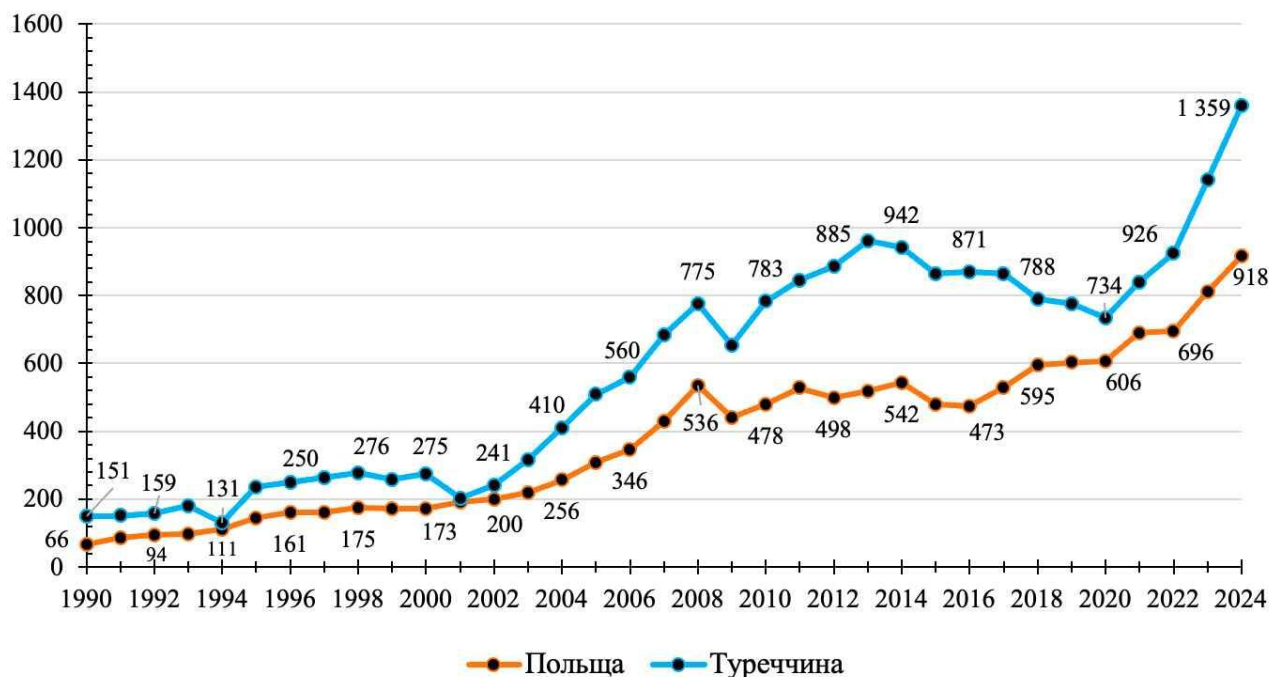
Показник внутрішнього валового продукту є першим параметром могутності, за яким Польща цілком здатна скласти конкуренцію Туреччині. Обидві держави починали зі схожих показників у 1990-му, більше того, у 1994 та 2001 роках їхній номінальний ВВП був майже ідентичним. Анкара, починаючи з 2004-го, дійсно отримала певний відрив від Варшави, який зберігається і понині. Втім, станом на 2024 рік турецький відрив приблизно на 400 млрд. дол. не виглядає недосяжним для Польщі, попри її менш стрімкі темпи росту.

²⁹ Distribution of Syrians under temporary protection by year. Presidency of Migration Management, 2026.

Хоч Польща і має менші ресурси порівняно з Туреччиною, про що вже було сказано під час розгляду площ та чисельності населення держав, але попри це розмір її економіки загалом не сильно поступається турецькій. Співставність економік Польщі та Туреччини при значній різниці в наявних ресурсах настановує на припущення вищої продуктивності праці у польського населення (~67,5% від турецького ВВП було вироблено всього 36,6 мільйонами поляків у 2024 році), що може пояснити здатність польської економіки наблизитись до паритету за своїми розмірами.

Рис. 3 Польща/Туреччина — Номінальний ВВП 1990-2024 рр. (млн.)

Польща/Туреччина — Номінальний ВВП 1990-2024 рр. (млн.)

(Джерело: складено автором на основі даних World Bank)

До припущення про вищу продуктивність праці польського населення можна додати і вищу ефективність державного управління та якість інститутів. Обидві держави демонструють певне підвищення рівня корупції у державному секторі, якщо порівнювати дві крайні точки на рисунку 4, проте за оцінкою Transparency International показники Польщі за 13 років впали лише на 5 пунктів, тоді як за аналогічний період Туреччина втратила цілих 18. Турецькі показники є гіршими за середньосвітові, на відміну від польських, що не дивно, з огляду на членство Польщі в Європейському Союзі та вплив Єврокомісії на прозорість інститутів серед країн-членів об'єднання.

На Туреччину ж, яка не є членом ЄС, цей тягар не поширюється, а авторитарний режим рідко коли сприяє розбудові прозорих та ефективних державних інститутів, що загалом негативно позначається на системі врядування, підриваючи могутність Туреччини зсередини. Таким чином, хоч Польща і має негативну динаміку за показником корупції, її показники значно кращі за турецькі, а тому можна стверджувати, що Польща є державою з ефективнішими державними інститутами та прозорішими механізмами

управління, що у свою чергу впливає на ефективніше застосування наявних ресурсів.

Рис. 4 Польща/Туреччина — Індекс сприйняття корупції (0-100)

(Джерело: складено автором на основі даних Transparency International)

Показник розміру армії є одним з найважливіших при вимірюванні могутності держав. Подані показники Світового Банку ґрунтуються на щорічних звітах Міжнародного інституту стратегічних досліджень (IISS) на основі суми чисельності діючих збройних сил та парамілітарних формувань (але без стратегічного резерву).

Як видно з рисунка 5, чисельність армій Польщі та Туреччини поступово скорочувалася з 1989 року, хоч і не завжди із суворою послідовністю.

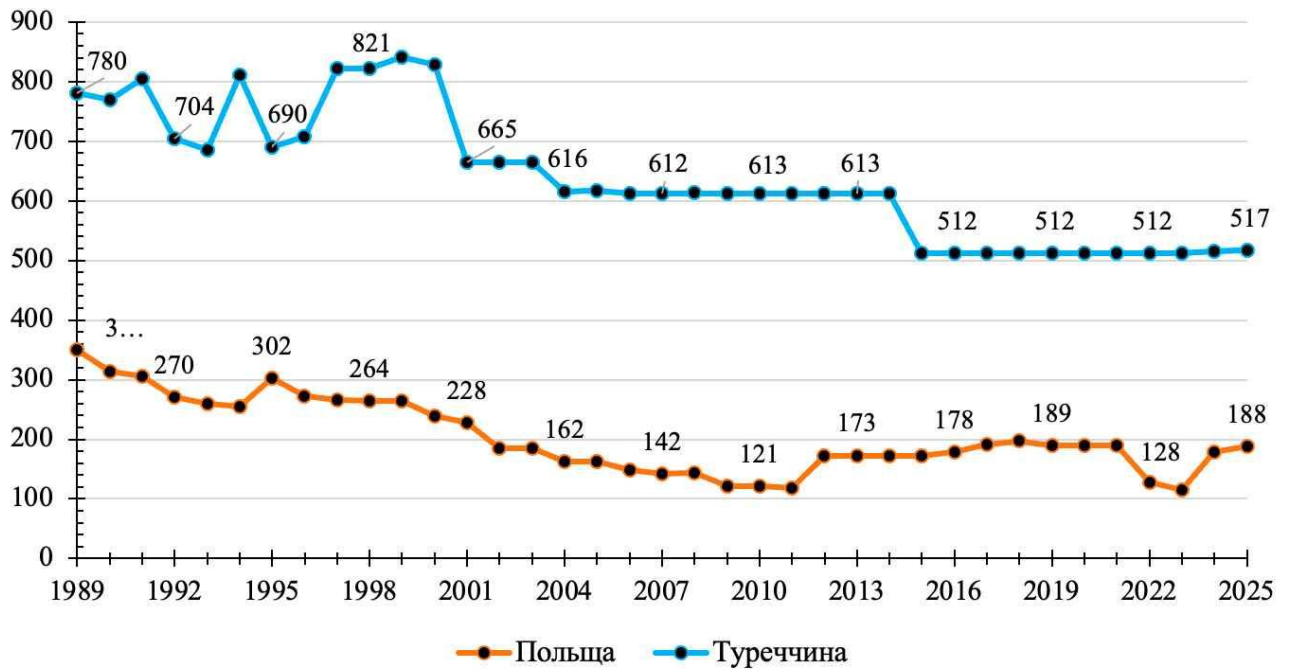
На відміну від Польщі, котра не може похизуватися такими ж розмірами, чисельність особового складу турецької армії є однією з найбільших у світі і другою за кількістю серед держав-членів НАТО. Станом на 2025 рік польська армія була меншою у ~2,7 раза за турецьку, втім, варто враховувати і розмір територій Польщі та Туреччини, різниця між якими загалом вписується у різницю між розмірами їхніх армій.

Також не менш важливим фактором, звичайно, є і сама зовнішня політика Туреччини, котра активно залучена у військові конфлікти на Близькому Сході, серед яких наразі турецьке втручання у Сирію та Лівію, а також регулярні придушення курдських сепаратистів у регіоні, що створює необхідність для підтримання значної кількості особового складу.

Польща ж не є державою, котра проводить подібну проактивну зовнішню політику і не стикається із загрозою сепаратизму етнічних груп на своїй території, а тому гостра необхідність у збільшенні розміру польської армії була просто відсутня більшу частину часу.

Рис. 5 Польща/Туреччина — Розмір армії 1989-2025 (тис.)

Польща/Туреччина — Розмір армії 1989-2025 рр. (тис.)

(Джерело: складено автором на основі даних World Bank, IISS Military Balance)

Так чи інакше регіони розташування держав у вигляді донедавна переважно спокійної Європи та нестабільного Близького Сходу зумовлюють таку різницю, але навряд чи Польща не змогла би збільшити кількість особового складу при серйозній необхідності, враховуючи її економічні можливості, котрі, як вже було сказано вище, мало в чому поступаються турецьким.

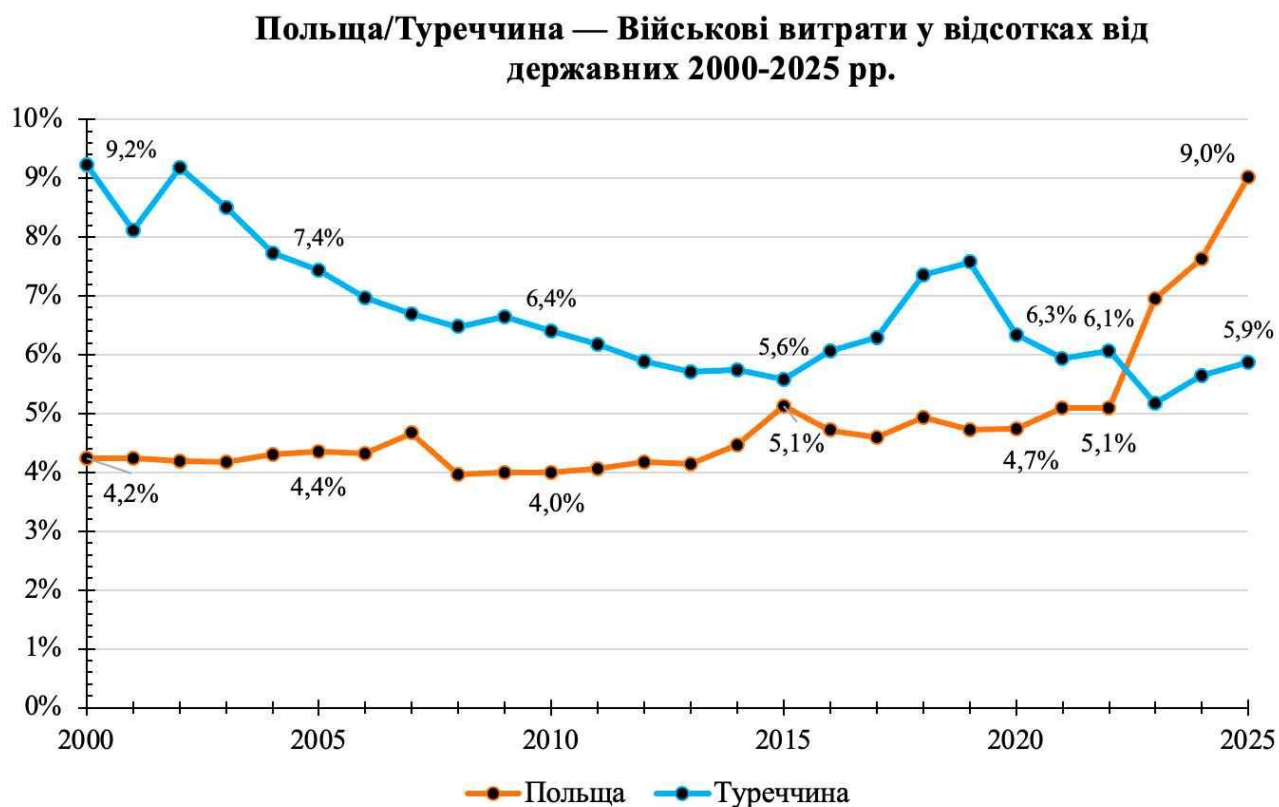
Цю тезу можна розвинути і на основі показника військових витрат обох держав. Як видно з рисунка 6, з 2000 до 2022 року військові витрати у відсотках від державного бюджету були приблизно у 1,5 рази більшими на користь Туреччини, знову ж таки у зв'язку з реальною необхідністю, яка є нагальною у регіоні.

Втім, після виникнення потенційної загрози для польської національної безпеки у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, Варшава почала активний процес модернізації збройних сил та інтенсифікувала закупівлю новітнього озброєння³⁰, що видно також зі збільшення військових витрат Польщі, котрі з 2022 року зросли майже вдвічі станом на 2025 рік і, ймовірно за все, продовжать зростати задля реалізації польських планів щодо збільшення числа збройних сил та масового переозброєння.

За останні 20 років Туреччина мала подібні показники лише двічі у 2000 та 2002 роках, але станом на 2025 рік військові витрати Польщі є більшими на 3%, що є першим випадком за вказаний період.

³⁰ Marcinek K. Boston S. Polish Armed Forces modernization. RAND, 2025.

Рис. 6 Польща/Туреччина — Військові витрати у відсотках від державних 2000-2025 рр.

(Джерело: складено автором на основі даних SIPRI)

Отже, підсумовуючи емпіричні показники могутності Польщі та Туреччини на основі таких параметрів як: площа держави, кількість населення, номінальний ВВП, чисельність армії, військові витрати відносно державного бюджету та рівень корупції можна стверджувати, що попри наявність менших матеріальних ресурсів у Польщі, що виражається у меншій у 2,5 рази території та меншій на 49 мільйонів чисельності населення, Варшава здатна конкурувати з Туреччиною за показником ВВП та навіть випереджати за показником рівня корупції у державному секторі завдяки більшій продуктивності праці польського населення та вищій ефективності державних інститутів, що не в останню чергу зумовлено впливом Єврокомісії. За чисельністю ж збройних сил Туреччина безсумнівно випереджає Польщу, що, втім, пов'язано не стільки з нездатністю Польщі розширити чисельність військовослужбовців, скільки з відсутністю у Варшави більшої частини часу реальної необхідності для такого рішення, на відміну від Туреччини, котра не тільки географічно розташована у набагато більш політично неспокійному регіоні, але й сама проводить активну зовнішню політику шляхом втручання у сусідні держави Близького Сходу та Африки, а також стикається з активністю курдського сепаратизму у південно-східній частині своєї території та сусідніх держав регіону, але попри це Польща, з виникненням потенційної загрози з боку Москви з 2022 року, демонструє адаптивність, що видно як з початку програми переозброєння, так і зі збільшення польських витрат на оборону, котрі після 2022 року вперше з 2000-го року обігнали турецькі у відсотковому співвідношенні та з високою імовірністю збережуть наявну

динаміку до зростання для реалізації польських планів щодо розширення кількості збройних сил та модернізації озброєння.

Висновки. У цьому дослідженні було проведено аналіз могутності Польщі за допомогою позиційного підходу до визначення середніх держав, який акцентує увагу на матеріальних, кількісно вимірюваних показниках сили. Втім, також до числа досліджуваних показників було включено і індекс сприйняття корупції для того, аби оцінити ефективність державних інститутів, що також розглядається як важливий фактор при вимірюванні сили держави. Як державу для порівняння було обрано Туреччину, оскільки цю державу у науковій спільноті широко прийнято характеризувати як середню державу з точки зору позиційного підходу. Емпіричний аналіз, котрий, окрім вищезгаданого рівня корупції, включав також і площу держав, кількість населення, номінальний ВВП, чисельність армії та військові витрати відносно державного бюджету, продемонстрував неспівставність ресурсного потенціалу Польщі у порівнянні з Туреччиною, що видно за її площею, яка є у 2,5 раза меншою, та чисельністю населення, що поступається турецькому за своєю кількістю у близько 49 мільйонів осіб. Втім, попри наявність серйозного ресурсного відриву Туреччини від Польщі, ці параметри не стали визначальними, оскільки відрив Анкари від Варшави за показником номінального ВВП, який наближається до подібних значень є незначним. Таким чином за відсутності ресурсного паритету Польща компенсує це за допомогою вищої продуктивності праці польського населення, а також ефективніших державних інститутів, що продемонстровано на основі кращих показників рівня корупції у Польщі, аніж у Туреччині. Польща має значно менш чисельну армію у порівнянні з турецькою, що зумовлюється меншими розмірами, а також тривалою відсутністю тієї необхідності утримання великого числа особового складу, котра існує у Туреччині з огляду на регіональні відмінності Європи та Близького Сходу. Проте після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, Польща, враховуючи потенційну загрозу з боку Росії, майже подвоїла військові витрати відносно державного бюджету (що нині уже перевищують турецькі у відсотковому співвідношенні) задля реалізації планів із модернізації озброєння та майбутнього розширення особового складу.

Тому, завдяки ефективнішому врядуванню та вищій продуктивності праці, могутність Польщі наближається до могутності Туреччини, що виражається головним чином у здатності польської економіки за своїми розмірами конкурувати з турецькою, що було би за визначенням неможливим, якби Польща була малою державою, а тому на цей момент вона є середньою державою. Могутність Польщі є більшою ніж могутність малих держав, проте обмежується силою великих, роблячи її нездатною визначати світовий порядок власноруч. Це у свою чергу здатне пояснити стрімке збільшення військових витрат польським урядом після 2022-го року, а також критичну важливість НАТО для Варшави та її прихильність до розширення американської присутності у Європі, адже наростаюча загроза з боку Росії як великої держави створює значні безпекові ризики для Польщі, з якими вона, як держава середньої могутності, навряд чи

зможе впоратися виключно самостійно. З іншого ж боку, хоча Польща як держава середньої могутності не спроможна здійснювати системний глобальний вплив, як великі держави, вона здатна претендувати на регіональне лідерство у Східній Європі завдяки обсягам своєї економіки, чий розмір значно перевищує розміри малих східноєвропейських держав, а тому Польща має значний потенціал для проєкції сили у регіоні, що за умов наявності достатньої політичної волі може отримати розвиток у вигляді власних безпекових та інфраструктурних проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Antonowicz M. A new perspective on Poland's policy towards Russia in 2005–2007: a middle power attempts to engage a rising major power. Politics in Central Europe, 2021. URL: <https://shorturl.at/ixlQ3> (Дата звернення: 14.05.2026).
2. Armed forces personnel, total. World Bank, 2026. URL: <https://surl.li/ymwzul> (Дата звернення: 14.05.2026).
3. Copsey N., Pomorska K. Poland's power and influence in the European Union: The case of its eastern policy. Comparative European Politics, 2010. URL: <https://surl.li/atoqom> (Дата звернення: 14.05.2026).
4. Corruption Perceptions Index. Transparency International, 2026. URL: <https://surl.li/cgivvh> (Дата звернення: 14.05.2026).
5. Distribution of Syrians under temporary protection by year. Presidency of Migration Management, 2026. URL: <https://surl.li/cc/fepuiq> (Дата звернення: 14.05.2026).
6. GDP (current US\$). World Bank, 2026. URL: <https://surl.li/vdbovr> (Дата звернення: 14.05.2026).
7. GDP by Country (2025) - IMF. Worldometer, 2026. URL: <https://surl.li/vohypp> (Дата звернення: 14.05.2026).
8. List of countries (and dependencies) ranked by area. Worldometer, 2026. URL: <https://surl.li/kzpdbs> (Дата звернення: 14.05.2026).
9. Marcinek K., Boston S. Polish Armed Forces modernization. RAND, 2025. URL: <https://surl.li/gcozlj> (Дата звернення: 14.05.2026).
10. Military Expenditure Database. SIPRI, 2026. URL: <https://surl.li/eljusb> (Дата звернення: 14.05.2026).
11. Population, total | Data. World Bank, 2026. URL: <https://surl.li/lcwcw> (Дата звернення: 14.05.2026).
12. Size matters: a comparison of French strategic partnerships with Poland and Slovakia. French Politics, 2023. URL: <https://surl.li/edzpqv> (Дата звернення: 14.05.2026).
13. Spero J. Great power security dilemmas for pivotal middle power bridging. Contemporary Security Policy, 2009. URL: <https://surl.li/apprhj> (Дата звернення: 14.05.2026).
14. Zajac J. Poland's security policy: the west, Russia, and the changing international order, 2016. URL: <https://surl.li/rhjamq> (Дата звернення: 14.05.2026).

«М'ЯКА СИЛА» ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН: ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА, ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ВИПРОБУВАННЯ КРИЗОЮ 2026 РОКУ

Доньченко Альона Олегівна

1 курс другого (магістерського) рівня

спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

Анотація. У статті аналізується архітектура «м'якої сили» Ісламської Республіки Іран як багатоканальної системи, що об'єднує ідеологічні, цивілізаційні, медійні, проксі-мережеві та гендерні компоненти. Дослідницьке питання: чи зберігають інституціоналізовані інструменти іранської м'якої сили, зокрема публічна дипломатія за участю жінок, свою функціональність після військового конфлікту зі США та Ізраїлем у 2026 році? Методологія поєднує концептуальний аналіз з феміністичним конструктивізмом та критичним дискурс-аналізом. Результати демонструють структурну крихкість матеріальних каналів «привабливості опору» за відносної стійкості гендерного каналу як інструменту «стратегічного фреймінгу».

Ключові слова: «м'яка сила», Іран, публічна дипломатія, гендерний вимір, привабливість опору, криза 2026 року, стратегічний фреймінг.

Вступ. У сучасній теорії міжнародних відносин поняття «сили» вже давно вийшло за межі вузького військово-економічного виміру. Згідно з класичним визначенням Джозефа Найя, «м'яка сила» - це здатність держави формувати уподобання інших акторів за допомогою привабливості та переконання, а не примусу чи матеріального стимулювання³¹. Публічна дипломатія виступає практичним механізмом реалізації цієї здатності: через культурні програми, медіа, освітні мережі та символічне представництво держава транслює образ себе для тієї аудиторії, сприйняття якої має для неї стратегічне значення.

У застосуванні до Ісламської Республіки Іран цю рамку традиційно висвітлювали у двох відносно ізольованих одна від одної дослідницьких доктринах. Перша розглядає іранську м'яку силу як похідну від релігійного авторитету шіїтського духовенства, перської культурної традиції, державної медіаімперії (IRIB, Press TV, Al-Alam) та мережі регіональних союзників і протеже («Хезболла», шіїтські міліції Іраку, хусити), які одночасно виконують функції збройних формувань, політичних партій та постачальників соціальних послуг. Друга вважає участь жінок в іранській дипломатії самостійною темою, в якій призначення жінок-послів та прес-секретарів аналізуються крізь призму «пінквошингу» та «перформативного управління», тобто як інструмент поліпшення міжнародного іміджу без зміни структурних умов всередині країни.

Події початку 2026 року роблять поєднання цих двох підходів не просто вигідним, а й вкрай необхідним. 28 лютого 2026 року Сполучені Штати та Ізраїль розпочали скоординовану військову операцію під назвою «Епічна лютя»,

³¹ Nye J. S. Soft power: the means to success in world politics. New York : Public Affairs, 2004. 191 с.

спрямовану проти військової інфраструктури, ракетних об'єктів і керівництва Ірану. Ось цей конфлікт становить собою своєрідну «лабораторію» для перевірки стійкості інституціоналізованих активів м'якої сили в умовах екстремального зовнішнього тиску.

Руйнування військової інфраструктури проксі-мереж, зміна Верховного лідера та синхронний військовий, економічний і репутаційний удар по легітимності режиму, - усі ці чинники змушують переглянути межі стійкості іранських активів м'якої сили. Особливо показовою є доля гендерного каналу публічної дипломатії, який виконував допоміжну функцію в механізмах легітимації режиму. Питання полягає в тому, чи зберігає цей канал свою операційну здатність, чи його колапс відбувається синхронно з рештою архітектури м'якої сили?

Іранська м'яка сила являє собою інтегровану багатоканальну систему, яку можна описати за допомогою модифікованої концепції «привабливості опору». Під «привабливістю опору» мається на увазі форма непримусового впливу, заснована на спільних образах, негативній солідарності проти спільного ворога та інституціоналізованій матеріальній залежності. При цьому канали цієї системи мають різні онтології стійкості. Матеріальні канали (проксі-мережі, інфраструктура соціального обслуговування, фізична медіаінфраструктура, символічне лідерство Верховного правознавця) виявилися структурно крихкими перед прямим військовим впливом у 2026 році, оскільки інститути, що їх реалізують, є фізично вразливими. Дискурсивні канали, насамперед гендерне представництво як інструмент «перформативного управління», демонструють принципово іншу динаміку: їхня функція не руйнується військовим конфліктом, а, навпаки, може активізуватися як допоміжний механізм легітимації саме тоді, коли легітимність режиму зазнає найбільшої втрати.

Мета: перевірити цю тезу шляхом порівняння структурних компонентів іранської м'якої сили (релігійно-ідеологічного, цивілізаційного, медійного, проксі-мережевого та гендерного) до та після кризи 2026 року.

Для досягнення цієї мети вирішуються такі **завдання:** по-перше, систематизувати традиційні «стовпи» іранської м'якої сили та їхні структурні обмеження;

- по-друге, реконструювати історичну еволюцію та механізми гендерного каналу публічної дипломатії Ірану як самостійного, але інтегрованого в загальну систему компонента;

- по-третє, описати емпіричну динаміку кризи 2026 року та її безпосередній вплив на матеріальні канали м'якої сили;

- по-четверте, проаналізувати, як гендерний канал функціонує в умовах кризи легітимності.

Аналіз останніх досліджень. Концептуальну основу аналізу м'якої сили заклали Дж. Най, який виділив три джерела м'якої сили держави: культурні цінності (коли вони є привабливими для інших), політичні цінності (коли держава дотримується їх як усередині країни, так і за її межами) та зовнішня політика (коли вона сприймається як легітимна і така, що має моральний

авторитет). Ця концепція має значну аналітичну перевагу, оскільки розкладає «владу» на окремі механізми та спрямовує увагу на ідеологічні й нормативні виміри міжнародного впливу, які реалістичні теорії систематично ігнорують. Однак низка особливостей концепції Ная ускладнює її безпосереднє застосування до Ірану: вона розроблялася насамперед стосовно США і, ширше, ліберально-демократичних держав, тоді як модель управління Ісламської Республіки приваблива переважно для аудиторії, яка поділяє її релігійно-ідеологічні установки або антигегемоністську політичну орієнтацію.

Конструктивістський підхід, який асоціюється насамперед з Александром Вендтом, підкреслює визначальну роль ідей, норм та ідентичностей у формуванні поведінки держав³². Для аналізу іранської м'якої сили конструктивізм пропонує інструменти для вивчення того, як Іран конструює та проєктує ідеологічні наративи: ідентичність «Опору», шіїтську традицію мучеництва, антиімперіалістичну оптику, і як ці наративи резонують з аудиторією, що поділяє відповідні ідентичні передумови.

Криза 2026 року ставить прямий емпіричний виклик конструктивістському оптимізму щодо стійкості ідеологічного впливу: вбивство Хаменеї, найвищого втілення доктрини «Вілаят аль-факіх», є серйозним порушенням ідеологічної архітектури іранської м'якої сили.

Доповнювальним концептом є «гостра сила» (sharp power), розроблена Національним фондом демократії для опису примусових інформаційних операцій авторитарних держав, які маніпулюють закордонними інформаційними середовищами за допомогою обману та цензури, а не справжньої привабливості³³. Такі елементи медійної стратегії Ірану, як скоординовані кампанії дезінформації та використання Press TV й Al-Alam, демонструють характеристики, які більшою мірою відповідають саме цій концепції, ніж класичній м'якій силі Ная.

Проте застосування «гострої сили» до Ірану вимагає стриманості, оскільки розмежування між легітимною політичною комунікацією та маніпулятивною пропагандою за своєю суттю є дискусійним, а антизахідні наративи Ірану резонують із реальними претензіями значної частини населення, що не зводиться до простої маніпуляції.

Паралельно в літературі з гендерних досліджень міжнародних відносин сформувалася самостійна дослідницька традиція. Феміністичні теорії, зокрема праці Синтії Енло та Дж. Енн Тікнер, стверджують, що держава за своєю природою має гендерну структуру і використовує патріархальні концепції для консолідації влади, генеруючи певні образи жінок залежно від геополітичної кон'юнктури: у періоди міжнародного тиску вона демонструє жінок на передньому плані, тоді як у внутрішній політиці зберігає або посилює механізми

³² Wendt A. Social theory of international politics. Cambridge University Press, 1999.

³³ Walker C. Rising to the sharp power challenge. Journal of democracy. 2022. Т. 33, № 4. С. 119–132. URL: <https://doi.org/10.1353/jod.2022.0051> (дата звернення: 15.06.2026).

контролю³⁴³⁵.

В іраністиці помітне місце посідає концепція «пінквошингу» - практики, за якої держава використовує позитивні наративи про жінок для нейтралізації критики у сфері прав людини без зміни системних умов³⁶.

Невирішеною частиною проблеми залишається те, що ці дві традиції практично не перетинаються. Геополітичний аналіз м'якої сили Ірану, включаючи новітні роботи, написані вже у 2026 році, розглядає гендерний вимір як маргінальний сюжет або взагалі ігнорує його, зосереджуючись на релігійному авторитеті, медіаімперії та проксі-мережах. Феміністичний аналіз публічної дипломатії Ірану, у свою чергу, як правило, обмежується окремими історичними періодами і не пов'язує інструменталізацію жіночого представництва з ширшою архітектурою м'якої сили та з її кризовою динамікою. Тому зіставлення цих двох траєкторій - матеріальної деградації основних каналів м'якої сили та дискурсивної стійкості гендерного каналу - дозволяє точніше визначити, які елементи «привабливості опору» мають інституційний, а які - суто наративний характер і, відповідно, які з них переживають військову кризу, а які руйнуються під її впливом.

Методологія дослідження. У процесі підготовки роботи було використано такі методи:

- Концептуальний аналіз - розкриття сутності концептів м'якої та гострої сили та дослідження їх застосування до структурних каналів іранського впливу.

- Наративний аналіз - для систематизації складових інструментарію м'якої сили та побудови хронологічної послідовності подій військово-політичної кризи 2026 року, релевантних для кожного каналу впливу.

- Порівняльний метод - зіставлення декларованого зовнішньополітичного іміджу Ірану з реальними внутрішньополітичними процесами.

Джерельна база дослідження включає кілька груп матеріалів:

- Офіційні документи та заяви: Національна доповідь Ірану для платформи «Пекін+25», стенограми виступів іранських дипломатів в ООН (зокрема, Захри Ершаді), матеріали державних ЗМІ (IRIB, Press TV, Al-Alam, HispanTV).

- Аналітичні та статистичні звіти міжнародних організацій: звіти Freedom House, Amnesty International та Human Rights Watch, матеріали «Арабського барометра», звіти Центру Белфера, журналістські та енциклопедичні джерела, що фіксують хронологію конфлікту 2026 року, академічна література з теорії м'якої сили, феміністської теорії міжнародних відносин та іраністики.

³⁴Ward K., Enloe C. Bananas, beaches, and bases: making feminist sense of international politics. Contemporary sociology. 1993. Т. 22, № 1. С. 80. URL: <https://doi.org/10.2307/2075007> (дата звернення: 15.06.2026).

³⁵Rosenberg E. S., Tickner J. A. Gender in international relations: feminist perspectives on achieving global security. The journal of american history. 1993. Т. 80, № 3. С. 1043. URL: <https://doi.org/10.2307/2080425> (дата звернення: 15.06.2026).

³⁶Goswami A. Iran, imperial pinkwashing, and the afterlife of a captured revolution. GroundXero. URL: <https://www.groundxero.in/2026/01/19/iran-imperial-pinkwashing-and-the-afterlife-of-a-captured-revolution/> (дата звернення: 15.06.2026).

Виклад основного матеріалу. Найбільш стійким у історичній перспективі стовпом іранської м'якої сили є прагнення до релігійного авторитету в шиїтському ісламі. Ісламська Республіка була заснована на доктрині «Вілаят аль-факіх», політичному опікунстві верховного правознавця, яку аятола Рухолла Хомейні визначив не лише як конституційний принцип, а й як модель для поширення в ісламському світі. Ця ідеологічна амбіція інституціоналізована через мережу семінарій Хаузе, зосереджених у місті Кум, які щорічно приймають, за приблизними оцінками, від 50 до 60 тисяч студентів, серед яких кілька тисяч - вихідці з Іраку, Лівану, Бахреїну, Пакистану, Афганістану та Східної Африки. Ці студенти повертаються на батьківщину не тільки з теологічною освітою, а й із глибокими інституційними зв'язками, що слугують передавальними ланками іранського впливу.

Другий стовп заснований на колосальній цивілізаційній спадщині Ірану. Перська мова та література мають глибокий культурний авторитет на території від Балкан до Індійського субконтиненту. Уряд Ісламської Республіки використовує цю спадщину через мережу культурних центрів (Khaneh-ye Farhang), що діють у понад 30 країнах, пропонують навчання перській мові, просувають іранське мистецтво та організовують святкування Наврузу, яке відзначають понад 300 мільйонів людей щонайменше в 15 країнах і яке визнано ЮНЕСКО об'єктом нематеріальної культурної спадщини.

Третій стовп - медійна інфраструктура. Іран має одну з найрозгалуженіших державних телерадіомереж серед незахідних держав: Іранська телерадіомовна корпорація (IRIB) керує зовнішніми службами: Press TV (англійською), Al-Alam (арабською), HispanTV (іспанською та португальською), Al-Kawthar та iFilm, орієнтованими на аудиторію на кількох континентах. Редакційна стратегія цих медіа є послідовною: оскаржувати позиції західних ЗМІ, просувати антиімперіалістичні та антисіоністські погляди та позиціонувати Іран як легітимний голос країн Глобального Півдня. Під час кризи 2026 року інформаційне середовище Ірану було серйозно порушене найтривалішим в історії відключенням інтернету, введенням самою Ісламською Республікою для придушення внутрішнього висвітлення антиурядових протестів, що тривали з грудня 2025 року по лютий 2026 року. Ця самонаведена інформаційна блокада, поєднана з руйнуванням фізичної інфраструктури мовлення під час перших ударів, значно знизилася здатність Ірану просувати власну наративну лінію на міжнародному рівні саме в найбільш критичній фазі конфлікту.

Проте окрім «позитивних» переваг м'якої сили, Іран також має значні недопрацювання та проблеми. До них можна віднести 4 та 5 стовпи, які стосуються не стільки джерел привабливості, скільки структурних обмежень, що накопичувалися протягом десятиліть. Головним із них є дефіцит внутрішньої легітимності Ісламської Республіки. Наприкінці грудня 2025 року в Ірані спалахнули загальнонаціональні антиурядові протести, спричинені економічним спадом, руйнуванням інфраструктури та накопиченням порушень прав людини. Уряд відповів жорстокими репресіями: Верховний лідер Хаменеї особисто санкціонував застосування бойових патронів. Ще у 2023 році Freedom House

класифікував Іран як «несвободну країну»³⁷. Придушення протестів 2025–2026 років стало якісною ескалацією державного насильства, що кардинально підірвало прагнення Ісламської Республіки керувати від імені іранського народу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Сполучені Штати прямо назвали масові вбивства іранських цивільних осіб одним із обґрунтувань операції «Епічна лють», що перетворило дефіцит внутрішньої легітимності на безпосередній і визначальний фактор подальшого військового конфлікту.

Конфесійні обмеження становлять ще один структурний бар'єр. Дані «Арабського барометра» за кілька послідовних хвиль опитувань (2018–2022 рр.) стабільно демонструють, що при широкій поширеності антиамериканських настроїв в арабському світі позитивне ставлення до регіонального впливу Ірану залишається значно обмеженим, особливо серед нешиїтського населення³⁸. Конфлікт 2026 року різко посилив ці обмеження: удари Ірану по арабських державах Перської затоки викликали глибоку ворожість серед населення, яке раніше не було налаштоване проти Тегерана; кілька держав Затоки вислали іранських дипломатів. Це свідчить про структурне погіршення регіонального статусу Ірану, що відображає розрив у зближенні між Іраном та арабськими державами Перської затоки, який намітився після нормалізації відносин із Саудівською Аравією у 2023 році.

Якщо згадані вище п'ять стовпів спираються на релігійний авторитет, цивілізаційну спадщину, медіаінфраструктуру та мережі проксі-акторів, то шостий компонент архітектури іранської м'якої сили, гендерний вимір публічної дипломатії діє переважно в дискусійному полі: він не стільки виробляє матеріальні ресурси впливу, скільки керує сприйняттям Ірану як сучасної, раціональної та плюралістичної держави. Цей канал має власну історичну траєкторію, яка не зводиться до траєкторій інших стовпів, але інтегрована з ними в єдину систему управління зовнішнім іміджем.

Історичним прецедентом стало призначення Мехрангіз Довлатшахі першою жінкою-послом в історії Ірану. Отримавши освіту у Німеччині та беручи активну участь у рухах за громадянські права, вона стала першою жінкою-депутатом Меджлісу у 1963 році, а в 1975 році була призначена послом у Данії. Це призначення є класичним прикладом «перформативної активності»: Данія не мала ключового геополітичного значення для Тегерана, проте сам жест транслиував західному світу та іранській інтелігенції сигнал про відкритість режиму до гендерної рівності. Після перемоги Ісламської революції Довлатшахі емігрувала до Парижа, що символічно демонструє, що прогрес для жінок в Ірані завжди був обумовлений політичною кон'юнктурою, а не інституційною нормою.

Після 1979 року державна структура, соціальні цінності та зовнішньополітичні рамки Ірану зазнали фундаментальних змін; новий

³⁷ Iran: freedom in the world 2023 country report | freedom house. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/country/iran/freedom-world/2023> (дата звернення: 15.06.2026).

³⁸ Arab barometer wave VII – arab barometer. Arab Barometer. URL: <https://www.arabbarometer.org/surveys/arab-barometer-wave-vii/> (дата звернення: 15.06.2026).

революційний дискурс переосмислив роль жінки насамперед у межах ісламської сімейної системи. Проте навіть у цей період виникла форма неофіційної «кризової дипломатії», в якій жінки відіграли центральну роль. Масумех Ебтекар, відома в західних ЗМІ як «Мері», під час захоплення американського посольства в 1979 році виступала прес-секретарем революційних студентів, володіючи досконалою англійською мовою; її медійна робота стала першим прикладом того, як революційна держава, будучи змушеною комунікувати з міжнародною спільнотою, вдавалася до послуг жінок-посередниць там, де їхні мовні та комунікативні компетенції робили їх незамінними.

З 2013 року уряд Хасана Рухані почав використовувати призначення жінок на ключові дипломатичні посади як стратегію для поліпшення міжнародного іміджу Ірану. Призначення Марзіє Афхам прес-секретарем МЗС та послом перервало 37-річну традицію виключно чоловічих призначень. У дипломатію почали активно залучати жінок-технократок. А призначення послом представниці сунітської меншини Хомейри Рігі стало тактичним ходом, щоб продемонструвати світові внутрішній плюралізм і спростувати критику режиму.

Особливу роль у період посилення міжнародної критики відіграє Захра Ершаді, доктор наук у галузі міжнародних відносин, колишня заступниця постійного представника Ірану при ООН, яка обіймає посаду генерального директора з прав людини та у справах жінок МЗС. На форумах ООН Ершаді веде агресивну оборонну дипломатію: відкидає міжнародні доповіді про порушення прав людини, апелює до руйнівного впливу західних санкцій, перекладаючи відповідальність за внутрішні проблеми на «ворожу політику зовнішніх сил». Для уряду, якого звинувачують у систематичних порушеннях прав жінок, використання жінки-дипломата стає «стратегічним щитом», інструментом нейтралізації західного наративу, що не вимагає реальної зміни політики.

Публічна дипломатія Ірану активно залучає жінок і за межі офіційних посольств. У культурній сфері жінки-радниці та дружини дипломатів борються з іранофобією, просуваючи образ мусульманки, яка успішно поєднує релігію й кар'єру. У спорті успіхи спортсменок працюють на міжнародний імідж країни. Прикладом є обрання Сорайї Агаєйхаджаджа до комісії МОК. Крім того, держава використовує «дипломатію знизу», підтримуючи приватні громадянські ініціативи жінок (наприклад, велопробіг миру Арезу Ескандарі), щоб транслювати іранську культуру за кордон.

Досить новим явищем стала «сімейна дипломатія» — безпосередня участь членів сімей державних чиновників у міжнародних публічних проєктах. Наймасштабнішим проявом цієї тенденції став «Перший міжнародний конгрес впливових жінок», організований у січні 2023 року Джамілою Аламолгодою, дружиною покійного президента Ібрагіма Раїсі, за участю понад 400 іноземних гостей із більш ніж 90 країн, включаючи дружин глав держав, міністрів та громадських діячів. Стратегічний контекст був очевидним: конгрес проходив на тлі масових протестів, що охопили Іран після загибелі Махси Аміні у 2022 році, та виключення країни з Комісії ООН з питань становища жінок. Метою заходу було прорвати дипломатичну ізоляцію та продемонструвати власну «модель

розширення прав жінок», яка не потребує західних стандартів; критики вказували на колосальні фінансові витрати (близько одного мільярда томанів) в умовах економічної кризи та сумнівний статус низки запрошених «впливових осіб». У контексті політологічного аналізу цей конгрес є показовим прикладом перетворення «жіночого питання» з вразливого місця режиму на активний інструмент стратегічного захисту.

Таблиця 1.1 Гендерна політика Ірану: розрив між офіційним дискурсом та структурною реальністю.

Офіційний дискурс		Структурна реальність	
Очікувана тривалість життя жінок	75,5 років	Рівень економічної участі жінок (LFPR)	15-20%
Частка жінок серед випускників університетів	більше 50%	Позиція Ірану у рейтингу WEF (пол. права жінок)	143 з 146
Держ. програми мікрокредитування для сільських жінок	Наявні	Частка чоловіків серед пол./дипл. посад	> 94 %
		Кількість жінок-послів з 1979 р.	5

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків

Таблиця 1.2 Інституційна сегрегація («скляна стеля»)

Рівень	Доступ для жінок	Сфери
«М'яка політика» (допоміжні сфери)	Наявний (символічне представництво)	Екологія, спорт, міський розвиток, охорона здоров'я
Макрополітика (стратегічні рішення)	Повністю виключено (монополія чоловіків)	Національна безпека, ядерна програма

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків

Вбивство Хаменеї під час перших завданих ударів у ході операції «Епічна лють» мало наслідки для архітектури «м'якої сили» Ірану, які зберігатимуться незалежно від будь-якого перемир'я. Хаменеї був не просто главою держави, а живим втіленням доктрини «Вілаят аль-факіх», верховним правознавцем, чия влада лежала в основі ідеологічної легітимності всієї зовнішньої політики Ісламської Республіки. Його син був призначений наступником, але вибір спадкової наступності в системі, теоретично заснованій на релігійній меритократії, створив парадокс легітимності, який іранська ідеологічна м'яка сила намагатиметься вирішити протягом багатьох років.

У відповідь Іран завдав ударів по арабських державах Перської затоки, що призвело до найзначнішого геополітичного збитку для його регіональної м'якої сили. Наносячи удари по країнах, населення яких роками відчувало іранську дипломатичну активність, Іран створив резервуар ворожості, що виходить за межі безпосередньо атакованих урядів і поширюється на населення, від якого залежатиме будь-яке майбутнє відновлення іранської м'якої сили.

Події 2026 року актуалізували симбіотичний характер «жорстких» і «м'яких» компонентів зовнішньої політики Ірану в Близькосхідному регіоні. Ліквідація елементів жорсткої інфраструктури безпосередньо дестабілізувала іранську гуманітарно-соціальну мережу в Іраку та Лівані. Зокрема, втрата військових інструкторів КСІР, знищення фінансової інфраструктури фонду «Аль-Кард аль-Хасан» унаслідок ізраїльських повітряних операцій та перекриття сирійського транзитного маршруту зруйнували матеріальний фундамент стратегії «привабливості опору»³⁹. Це призвело до критичного розриву між ідеологічним дискурсом та його інституційним забезпеченням: ціннісні орієнтири зберегли декларативний статус, однак втратили організаційні механізми конвертації у владний вплив.

Порівняння траєкторій матеріальних стовпів м'якої сили та гендерного каналу виявляє принципову розбіжність у їхній реакції на кризу 2026 року, що є ключовим висновком цієї статті. Релігійно-ідеологічний стовп зазнав прямого символічного удару - загибель Хаменеї; цивілізаційний стовп втратив частину інфраструктури культурної дипломатії через інформаційне насичення та руйнування; медійний стовп був фізично демонтований одночасно державним відключенням інтернету та ударами по об'єктах мовлення; проксі-мережевий стовп зазнав ланцюгової деградації соціальних функцій внаслідок знищення військової інфраструктури союзників. У всіх чотирьох випадках йдеться про пошкодження або знищення фізичних інститутів: семінарій, теле- та радіоцентрів, фінансових установ, командних структур, які слугували носіями нематеріальних наративів.

Гендерний канал, навпаки, за своєю природою не має порівнянної матеріальної інфраструктури, яку можна було б фізично знищити військовим ударом. Призначення жінки-посла, виступ Захри Ершаді на трибуні ООН, організація конгресу «впливових жінок» - це акти дискурсивного виробництва, що здійснюються за допомогою символічних жестів і медійних подій, а не за допомогою мереж семінарій чи фінансових установ. Ця особливість робить гендерний канал структурно несприйнятливим до того типу пошкоджень, яких зазнали інші стовпи у 2026 році: руйнування ракетних об'єктів, фізичної інфраструктури IRIB або фінансових каналів «Хезболли» не зачіпає безпосередньо можливість Ірану призначити жінку-дипломата або організувати форум за участю іноземних гостей.

Більше того, логіка «стратегічного фреймінгу», описана стосовно довоєнного періоду, передбачає не послаблення, а активізацію використання гендерного каналу саме в умовах гострої кризи легітимності. Конгрес

³⁹ Khatib L. The degradation of iran's proxy model. The Belfer Center for Science and International Affairs. URL: <https://www.belfercenter.org/research-analysis/degradation-irans-proxy-model> (дата звернення: 15.06.2026).

«впливових жінок» 2023 року був організований саме на піку попередньої кризи легітимності, після протестів «Жінка, життя, свобода» 2022 року та виключення Ірану з Комісії ООН з питань становища жінок і мав на меті прорвати дипломатичну ізоляцію шляхом демонстрації альтернативної «моделі» розширення прав жінок. Криза 2026 року є кризою легітимності незрівнянно більшого масштабу: загибель Верховного лідера, звинувачення у масових вбивствах власних громадян, засудження Радою Безпеки ООН, економічна катастрофа.

Відповідно до викладеної вище логіки, післявоєнне іранське керівництво, чи то новий Верховний лідер, що спирається на спадкову легітимність, чи то прагматична технократична коаліція, орієнтована на скасування санкцій, матиме структурний стимул до розширення, а не до скорочення гендерного каналу публічної дипломатії. Призначення жінок на помітні дипломатичні посади, організація міжнародних форумів за участю жінок із країн Глобального Півдня, риторика про «самобутню модель» жіночого розвитку, яка не потребує західних стандартів - усе це є відносно недорогими (порівняно з відновленням ракетної програми або проксі-мереж) інструментами відновлення міжнародної легітимності, доступними державі навіть в умовах найглибшої економічної кризи.

Проте активізація гендерного каналу після 2026 року стикається з двома обмеженнями, яких не було у довоєнний період. По-перше, аудиторія, на яку традиційно був орієнтований цей канал, - країни Глобального Півдня та держави «осі опору», які сприймають антизахідну риторику крізь призму власного колоніального досвіду, - частково збігається з аудиторією арабських держав Перської затоки, ставлення яких до Ірану різко погіршилося внаслідок ударів у відповідь 2026 року. Якщо раніше «сімейна дипломатія» та конгреси впливових жінок могли розраховувати на відносно прихильний прийом у частині країн Затоки, які намітили нормалізацію відносин з Іраном після 2023 року, то після 2026 року ця аудиторія скоротилася, а резервуар ворожості, описаний вище, ускладнює проведення подібних заходів у регіоні. По-друге, інформаційна блокада та руйнування медіаінфраструктури тимчасово позбавили гендерний канал звичних засобів трансляції: за обмеженого доступу до інтернету навіть суто дискурсивні жести складніше донести до цільової аудиторії в момент їх здійснення, хоча це обмеження, на відміну від знищення семінарій або проксі-мереж, має тимчасовий і відновлюваний характер.

Зрештою, важливо зазначити, що парадокс спадкової наступності, який виник після смерті Хаменеї, потенційно відкриває для гендерного каналу новий напрям розвитку. Оскільки новий Верховний лідер буде змушений проходити процес повторної легітимізації, який оскаржують шиїтські релігійні авторитети, у післявоєнного керівництва з'являється структурний стимул до урізноманітнення джерел легітимності поза межами суто релігійної меритократії, зокрема за рахунок демонстрації «сучасності» та «раціональності», що транслюється саме через гендерний канал. У цьому сенсі криза символічного лідерства, яка є структурною вразливістю для релігійно-ідеологічного стовпа, може парадоксальним чином посилити функціональну значущість гендерного

каналу як альтернативного джерела міжнародної легітимації, тобто один і той самий факт (загибель Хаменеї) послаблює один канал м'якої сили і потенційно посилює значущість іншого.

Висновок. Криза 2026 року виявила необхідність теоретичного уточнення концепції «привабливості опору». Переглянута концепція, що ґрунтується на спільних образах, негативній солідарності проти спільного ворога та інституціоналізованій матеріальній залежності, залишається аналітично обґрунтованою характеристикою застосування Іраном м'якої сили. Конфлікт оголив структурну крихкість матеріальних інститутів цієї моделі, які легко знищуються фізично. У цьому контексті інтеграція гендерного виміру демонструє іншу динаміку: виступаючи майже виключно дискурсивним (ідеологічним) носієм м'якої сили, гендерний канал демонструє високу стійкість до прямого військового впливу. Це пов'язано з критичною інституційною залежністю іранської м'якої сили від постаті живого символічного лідера. Вбивство Хаменеї провокує глибокий теологічний та інституційний розрив: легітимація будь-якого наступника потребуватиме довгих років в умовах загострення конкуренції з іншими шіїтськими центрами, які відкидають концепцію «Вілайат аль-факіх». Цей вакуум символічного лідерства формує структурний запит на допоміжне використання гендерного каналу публічної дипломатії, оскільки його ефективність і привабливість не залежать від особи Верховного правознавця.

Завдаючи ударів по арабських державах Перської затоки, викликаючи глобальні економічні потрясіння та створюючи виправдання для військової операції, Іран відштовхнув саме ті групи, які прагнув залучити. «Вісь опору», задумана як мережа впливу, перетворилася на мережу втрат. Гендерний канал у цьому відношенні є своєрідним «резервом» привабливості опору: оскільки він не був безпосередньо задіяний у військовій ескаляції (на відміну від проксі-мереж та медіа інфраструктури) і не адресований безпосередньо населенню арабських держав Перської затоки, що стали жертвами іранських ударів у відповідь, він не зазнав тієї ж саморуйнівної динаміки і зберігає потенціал для постконфліктної реактивації, орієнтованої на інші аудиторії в країнах Глобального Півдня, не залучені до регіональної ескаляції 2026 року.

Парадоксально, але ідеологічний резонанс наративу опору для певних груп населення посилюється внаслідок американо-ізраїльських ударів, які критики, зокрема Генеральний секретар ООН Гутерреш та уряди багатьох країн, засудили як незаконні з точки зору міжнародного права. У спільнотах, схильних до антигегемоністського мислення, операція «Епічна лють», судячи з усього, стане складовою частиною наративу опору, зміцнюючи ідеологічну м'яку силу навіть попри те, що матеріальна інфраструктура, яка її реалізовувала, зазнала серйозних збитків. Саме в цій ніші зміцнення ідеологічного резонансу при руйнуванні матеріальної інфраструктури гендерний канал набуває додаткового функціонального значення: будучи незалежним від зруйнованої інфраструктури, він може стати одним з основних інструментів трансляції посиленого ідеологічного резонансу на міжнародні аудиторії в післявоєнний період.

У висновку, переглянута концептуальна модель «привабливості опору» передбачає не лише переоцінку стійкості традиційних стовпів м'якої сили, а й чітке розмежування її носіїв на матеріально-інституційні (фізично вразливі, які зазнали найбільших втрат у 2026 році) та дискурсивно-репрезентативні (структурно стійкі та потенційно інтенсифіковані як компенсаторний механізм, до яких належить гендерний канал публічної дипломатії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Arab barometer wave VII – arab barometer. Arab Barometer. URL: <https://www.arabbarometer.org/surveys/arab-barometer-wave-vii/> (дата звернення: 15.06.2026).
2. Global gender gap report 2023. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/> (дата звернення: 15.06.2026).
3. Goswami A. Iran, imperial pinkwashing, and the afterlife of a captured revolution. GroundXero. URL: <https://www.groundxero.in/2026/01/19/iran-imperial-pinkwashing-and-the-afterlife-of-a-captured-revolution/> (дата звернення: 15.06.2026).
4. Iran 2025. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/iran/report-iran/> (дата звернення: 15.06.2026).
5. Iran: freedom in the world 2023 country report | freedom house. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/country/iran/freedom-world/2023> (дата звернення: 15.06.2026).
6. Khatib L. The degradation of iran's proxy model. The Belfer Center for Science and International Affairs. URL: <https://www.belfercenter.org/research-analysis/degradation-irans-proxy-model> (дата звернення: 15.06.2026).
7. National report on women's status in the islamic republic of iran (Beijing + 25). Welcome | UN Women – Headquarters. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/Iran.pdf> (дата звернення: 15.06.2026).
8. Nye J. S. Soft power: the means to success in world politics. New York : Public Affairs, 2004. 191 с.
9. Rosenberg E. S., Tickner J. A. Gender in international relations: feminist perspectives on achieving global security. The journal of american history. 1993. Т. 80, № 3. С. 1043. URL: <https://doi.org/10.2307/2080425> (дата звернення: 15.06.2026).
10. Slim R. After khamenei: regional reckoning and the future of iran's proxy networks stimson center. Stimson Center. URL: <https://www.stimson.org/2026/after-khamenei-regional-reckoning-and-the-future-of-irans-proxy-networks/> (дата звернення: 15.06.2026).
11. Walker C. Rising to the sharp power challenge. Journal of democracy. 2022. Т. 33, № 4. С. 119–132. URL: <https://doi.org/10.1353/jod.2022.0051> (дата звернення: 15.06.2026).

12. Ward K., Enloe C. Bananas, beaches, and bases: making feminist sense of international politics. Contemporary sociology. 1993. Т. 22, № 1. С. 80. URL: <https://doi.org/10.2307/2075007> (дата звернення: 15.06.2026).
13. Wendt A. Social theory of international politics. Cambridge University Press, 1999.
14. World report 2022: rights trends in iran. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/iran> (дата звернення: 15.06.2026).

ЧИННИКИ ПЕРЕМОГИ ЗЕЛЕНСЬКОГО НА ВИБОРАХ 2019 РОКУ

Кучанський Андрій Вадимович,
1 курс, спеціальність «Політологія»
Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** У статті досліджується питання: які чинники стали вирішальними для перемоги В. Зеленського на виборах 2019 року? Мета роботи – визначити ключові комунікативні, медійні та іміджеві детермінанти цього електорального успіху. Дослідження базується на парадигмі політичного маркетингу з використанням методів моніторингу медіаактивності, порівняльного аналізу та кейс-стаді. У результаті виявлено 20 чинників успіху. Доведено, що вирішальний вплив мали три з них: безпрецедентна медіатизація та цифрова стратегія в соцмережах; риторика «згуртованості через розпливчастість», що запобігла фрагментації виборців; а також антисистемний бренд формату «catch-all», який успішно каналізував масове протестне голосування.*

***Ключові слова:** президентські вибори 2019, Володимир Зеленський, політичний маркетинг, медіатизація політики, політична комунікація, політичний бренд, електоральна поведінка.*

Вступ. Феномен президентської кампанії 2019 року в Україні продовжує викликати інтерес у політичній науці. Перемога Володимира Зеленського — кандидата з яскраво вираженим позасистемним підходом — не лише зламала традиційні канони передвиборчої агітації, але й докорінно трансформувала електоральні настрої суспільства. Те, що з позицій класичного політичного аналізу могло здаватися випадковістю чи парадоксом, насправді стало логічним результатом застосування новітніх інструментів боротьби.

Головна гіпотеза цього дослідження полягає у припущенні, що вирішальний вплив на безпрецедентний електоральний результат В. Зеленського справила не наявність традиційних політичних чи адміністративних ресурсів, а специфічна інноваційна структура політичної комунікації, побудована на глибокій медіатизації та антисистемному позиціюванні.

Мета статті — визначити та систематизувати ключові комунікативні, медійні та іміджеві чинники, які забезпечили електоральний успіх В. Зеленського у 2019 році, а також виявити загальні закономірності еволюції чинників перемоги кандидатів в українському виборчому досвіді.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**: 1) розкрити детермінанти перемоги президентів шляхом історико-політологічного аналізу кампаній 1991–2014 років; 2) проаналізувати еволюцію політичної комунікації у попередніх електоральних циклах; 3) дослідити комплекс чинників, які сформували рейтинг В. Зеленського; 4) класифікувати ключові причини його перемоги.

Структура статті підпорядкована логіці дослідження: спочатку здійснюється ретроспективний аналіз еволюції виборчих кампаній та моделей комунікації в незалежній Україні, після чого фокус зміщується на безпосередній комплексний розбір президентської кампанії 2019 року. Очікується, що

результати дослідження дозволять спрогнозувати трансформацію цих політтехнологічних моделей у майбутніх повоєнних електоральних циклах, де віртуальна комунікація неминуче зіткнеться із запитом щонайменше на реальний військовий досвід чи системну підтримку ЗСУ.

Аналіз останніх досліджень. Безпрецедентний виборчий кейс 2019 року перебуває у фокусі уваги багатьох науковців, які пропонують спектр пояснень цього електорального прориву. Так, В. Панасюк розглядає вибори насамперед як втілення суспільного запиту на тотальну ротацію еліт⁴⁰. Зі свого боку, дослідниці політичних комунікацій Т. Вількова, К. Темчур та В. Жураковська доводять, що саме інтеграція телесеріалів⁴¹ та соцмереж⁴² створила новий механізм політичного впливу. Медійний вимір кампанії ґрунтовно аналізують Я. Воевідко та М. Олійник⁴³. Особливості електорального брендингу вивчали Д. Цимбал і О. Чальцева⁴⁴, а концептуальні засади іміджу як інструменту мобілізації висвітлено у праці В. Смолянюка, С. Бульбенюка та Ю. Манелюка⁴⁵. Динаміку самого виборчого процесу препарують А. Ємець та Т. Пояркова⁴⁶. Окрему нішу займає лінгвістичний аналіз: фахівці М. Гринь та З. Столяр досліджують вербальні маркери та маніпулятивні складові у промовах кандидата⁴⁷.

Попри значний масив наукових публікацій, більшість із них зосереджується на окремих, вузьких аспектах кампанії (або виключно на впливі соцмереж, або суто на лінгвістичному аналізі риторики). Досі недостатньо розкритою залишається комплексна проблема інтеграції медійних, комунікативних та брендово-іміджевих чинників у єдину політтехнологічну модель у межах політичного маркетингу. Крім того, бракує цілісного порівняння технологій 2019 року з досвідом усіх попередніх президентських кампаній в Україні, чому і присвячується ця стаття.

⁴⁰ Панасюк В. А. Люстрація від народу – вибори 2019 р. Політикус. С. 49–50. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7275/1/Panasiuk.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

⁴¹ Темчур К. Серіал та політичне шоу як нові форми політичної медіакомунікації. С. 14–17. URL: https://scholar.archive.org/work/de4opl2lfzdmrlaufx4vqge7wm/access/wayback/http://www.zhu.edu.ua/journal_cpu/index.php/der_sc/article/download/713/675 (дата звернення: 12.03.2026).

⁴² Жураковська В., Вількова Т. Створення позитивного іміджу в політиці (на прикладі феномена Володимира Зеленського). С. 23–30. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41478/1/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%92.%20%D0%92..pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

⁴³ Воевідко Я., Олійник М. Аналіз медійної кампанії кандидата в президенти України В. О. Зеленського. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. Том 7. С. 271–284. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/155/152> (дата звернення: 12.03.2026).

⁴⁴ Цимбал Д., Чальцева О. Сучасні політичні технології у формуванні іміджу Володимира Зеленського у президентській виборчій кампанії 2019 року: бакалавр. роб. / ДонНУ ім. В. Стуса. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/10692/10601> (дата звернення: 12.03.2026).

⁴⁵ Смолянюк В., Бульбенюк С., Манелюк Ю. М. Політичні технології в сучасних владних процесах: навч. посіб. / КНЕУ ім. В. Гетьмана. URL: <https://surl.li/gdambe> (дата звернення: 12.03.2026).

⁴⁶ Пояркова Т., Ємець А. Роль ЗМІ у виборчій кампанії Президента України 2019 року: бакалавр. роб. / Київ. столичний ун-т ім. Б. Грінченка. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/52529/1/A_Yemets_FSHN_2025.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

⁴⁷ Гринь М., Столяр З. Вербальні маркери маніпулятивних стратегій у промовах Володимира Зеленського. Науковий блог НаУОА. URL: <https://naub.oa.edu.ua/verbalni-markery-manipulyatyvnyh-stratehij-u-promovah-volodymyra-zelenskoho/> (дата звернення: 12.03.2026).

Методологія дослідження. Методологічною основою роботи є маркетингово-менеджерська парадигма. Підхід базується на теорії політичного маркетингу, де вибори розглядаються як специфічний політичний ринок, кандидат виступає як бренд, а кампанія - як процес його просування. Залежною змінною у роботі є рівень електоральної підтримки В. Зеленського, а незалежними - медіатизаційні, комунікаційні та брендово-іміджеві чинники.

Для забезпечення репрезентативності та об'єктивності результатів використано широку джерельну базу даних:

- Соціологічні дані: результати загальнонаціональних опитувань, індикатори рівня довіри та динаміка електоральних рейтингів (за матеріалами Київського міжнародного інституту соціології (KMIC), Центру Разумкова, Соціологічної групи «Рейтинг», Фонду «Демократичні ініціативи»).

- Медійні дані: звіти про тональність і частоту згадок кандидатів у ЗМІ, матеріали моніторингу Інституту масової інформації (ІМІ) та Місії ОБСЄ/БДПЛ.

- Політико-фінансові та офіційні дані: статистика Центральної виборчої комісії щодо результатів голосування, а також звіти неурядових організацій щодо фінансування кампаній (ГМ «ОПОРА», Громадський рух «Чесно»).

- Комунікаційні матеріали: офіційні заяви, тексти промов та візуальний контент кандидатів у соціальних мережах (Facebook, Instagram, YouTube, Telegram).

Обробка та аналіз зібраних даних здійснювалися за допомогою взаємодоповнювальних методів. Метод моніторингу та тематичної класифікації медіаактивності застосовано для структурування ключових меседжів кандидата та аналізу цифрового контенту соцмереж як механізму формування електоральних симпатій. Порівняльний аналіз використано для зіставлення комунікаційних стратегій В. Зеленського та П. Порошенка, а також для ретроспективного зіставлення моделей комунікації 1991–2014 років. Метод кейс-стаді дозволив здійснити глибоке, цілісне дослідження політичного феномену В. Зеленського, проаналізувавши взаємозв'язок його інтернет-стратегії та медійного образу.

Виклад основного матеріалу. Еволюція виборчого процесу 1991–2014 років в Україні не була лінійною, і вона не характеризувалася лише розвитком демократичних інститутів. Аналіз масиву даних вітчизняних (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Київський міжнародний інститут соціології, Громадянська мережа «ОПОРА») та західних аналітичних центрів (CSCE, Jamestown Foundation, Brookings Institution, OSW) дає змогу простежити, як залежно від історичного та політичного контексту докорінно змінювалась сама природа електорального успіху. Кожен електоральний цикл виносив на перший план щоразу нові чинники перемоги.

Установчі вибори 1991 року заклали перші патерни політичної поведінки. Історик Іван Підкова пояснює поразку демократичного табору та перемогу Леоніда Кравчука внутрішніми суперечками опозиції, відсутністю єдиного

кандидата та страхом суспільства перед радикальною «шоковою терапією»⁴⁸. Образи колишніх дисидентів усе ще несли тягар радянської пропагандистської дискредитації, тому в очах виборців (особливо на Південному Сході) досвідчений партійний діяч виглядав гарантом стабільності. Дослідниця Катарина Вольчук зауважує, що колишня номенклатура просто перехопила національно-демократичний порядок денний⁴⁹. Водночас експерти CSCE фіксують монополію влади на державні медіа та адміністративний ресурс, що позбавило фінансово слабку опозицію шансів на реальну конкуренцію⁵⁰.

Протестний потенціал суспільства яскраво проявився під час дострокової кампанії 1994 року, яка розгорталася на тлі глибокої економічної кризи та шахтарських страйків⁵¹. Головне протистояння між Л. Кравчуком та Леонідом Кучмою фактично запустило механізм регіональної поляризації. Юрій Остапець пояснює перемогу опозиційного кандидата не стільки його господарською програмою, скільки фінансовою підтримкою «червоних директорів» та експлуатацією етнолінгвістичних питань (зокрема обіцянками державного статусу російській мові)⁵². Американські аналітики В. Коннор та Дж. Кіпп вбачають у цьому класичне голосування за «менше зло» та бажання відновити економічні зв'язки з Росією⁵³, а Тарас Кузьо знаходить коріння цього електорального розколу у XVII столітті⁵⁴. Ключовим медійним фактором став транскордонний вплив: якщо влада контролювала вітчизняний ефір, то опозиція спиралася на російське телебачення («Останкіно»)⁵⁵.

Переобрання Л. Кучми у 1999 році продемонструвало, як професійні політтехнології можуть перекрити глибоку суспільну кризу. В. Звіглянич відзначає унікальність ситуації: перемогти за умов тотальної недовіри влада змогла завдяки розпорошеності опозиції (розпад «Канівської четвірки», що

⁴⁸ Підкова І. Замах на президентство: участь демократичних сил у президентських виборах 1991 р. Клію: історичний збірник. Львів, 2016. – URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/10-6.pdf> (дата звернення: 08.04.2026).

⁴⁹ Wolczuk K. The Moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation. Central European University Press, 2001 URL: <https://books.openedition.org/ceup/1740> (дата звернення: 24.06.2026)

⁵⁰ Commission on Security and Cooperation in Europe. The December 1, 1991 Referendum/Presidential Election in Ukraine : [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2016/06/120191UkraineReferendum.pdf> (дата звернення: 24.06.2026)

⁵¹ Громадянська мережа ОПОРА. Історія виборів: Дострокові вибори Президента України у 1994 році. [Електронний ресурс]. – URL: <https://oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-dostrokovyi-vibori-prezidenta-ukrayini-u-1994-rotsi-22993>

⁵² Остапець Ю. О. Установчі вибори в Україні. Держава і право. 2016. Вип. 72. URL: <https://surl.li/rsvpwi> (дата звернення: 28.03.2026).

⁵³ Connor W. M., Kipp J. W. The Ukrainian and Belarusian Presidential Elections: Assessment and Implications. Foreign Military Studies Office. 1994 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1994/ukrbelel.htm> (дата звернення: 28.03.2026).

⁵⁴ Kuzio T. Kravchuk to Kuchma: The Ukrainian Presidential Elections of 1994. Journal of Communist Studies and Transition Politics. 1996. – URL: https://www.researchgate.net/publication/233259216_Kravchuk_to_Kuchma_The_Ukrainian_presidential_elections_of_1994 (дата звернення: 07.06.2026).

⁵⁵ Dyczok M. Ukraine: Movement without Change, Change without Movement. Amsterdam : Harwood Academic Publishers, 2000. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12239/file.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).

досліджували В. Пашков та О. Хомерікі⁵⁶) та виведенню у другий тур зручного опонента — лідера комуністів Петра Симоненка⁵⁷. Як наголошують науковці ПіЕНД під керівництвом Ф. Рудича, націонал-демократичний електорат змусили голосувати за владу, штучно сконструювавши безальтернативний вибір між «стабільністю» та «комуністичним реваншем»⁵⁸. Б. Станкевич відзначає тотальну монополію вітчизняних каналів, використання шоу-бізнесу та масові перевірки незалежної преси⁵⁹.

Кампанія 2004 року остаточно звела протистояння до біполярного конфлікту. Геополітична вага перегонів була значною: США тиснули на Україну задля проведення чесних виборів, а Росія відкрито підтримувала владу (Т. Андрущенко⁶⁰, В. Пашков⁶¹). Усередині країни успіх Віктора Ющенка став можливим завдяки відмові Юлії Тимошенко від балотування та розколу провладної еліти⁶² (Г. Сасин). Владний штаб діяв максимально агресивно, впровадивши цензуру та поширюючи політтехнологічний міф про «поділ українців на сорти» (Л. Кочубей⁶³, А. Круглашов⁶⁴). Опозиція відповіла інноваційним брендингом та емоційною мобілізацією мас⁶⁵. Соціолог Володимир Паніотто доводить, що саме розбіжність між офіційними даними та екзитполами стала каталізатором Помаранчевої революції⁶⁶, яка, за висновками

⁵⁶ Пашков В., Хомерікі О. Політико-режимні трансформації в Україні (1991–2019): біг по колу на шляху до демократії. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2023. URL: <https://fil.nlu.edu.ua/article/view/274020/271452> (дата звернення: 28.03.2026).

⁵⁷ Zvighyanich V. Pre-Election Ukraine: Kuchma's Administration in the Eyes of the Electorate. Jamestown Foundation : [Електронний ресурс]. – URL: <https://jamestown.org/pre-election-ukraine-kuchmas-administration-in-the-eyes-of-the-electorate/>

⁵⁸ Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2018. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/political_power_196.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

⁵⁹ Станкевич Б. Роль телебачення як ефективного інформаційного ресурсу під час виборів Президента України 1999 р. Національний університет «Львівська політехніка». – URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4f8df763-d49d-4e4c-9da4-8779bdee74bd/content>

⁶⁰ Андрущенко Т. Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року. – URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/865d82ba-3f03-4494-a19e-00323bcf0693/content>

⁶¹ Пашков В. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США. Вісник КНУКіМ. – URL: <https://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/334294/323448>

⁶² Сасин В. Політичні технології у виборчих кампаніях України (на прикладі президентських виборів 2004 року). Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2016. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/v_sasyn.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

⁶³ Кочубей Л. Вибірчі технології у ході виборів Президента України – 2004 року: уроки «Помаранчевої революції». – URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/191f607c-9df2-4879-bad0-24b3b5a93733/content>

⁶⁴ Круглашов А. Політичне маніпулювання у президентських виборчих кампаніях в Україні (2004, 2010 рр.). – URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kruglashov_politychne.pdf

⁶⁵ Сасин В. Політичні технології у виборчих кампаніях України (на прикладі президентських виборів 2004 року). Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2016. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/v_sasyn.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

⁶⁶ Paniotto V. Ukraine: Presidential Elections 2004 and the Orange Revolution. Kyiv International Institute of Sociology : [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.kiis.com.ua/materials/articles/president%20election%20in%20ukraine%202004.pdf>

Г. Курта та І. Кемпе, консолідувала суспільство навколо демократичних цінностей⁶⁷.

Реванш Віктора Януковича у 2010 році став наслідком розчарування суспільства у революційних лідерах та їхніх перманентних міжусобицях на тлі світової економічної кризи 2008 року⁶⁸. Штаб В. Януковича замінив прямі фальсифікації витонченим інституційним маніпулюванням та ефективно мобілізував Південь і Схід (С. Голл⁶⁹, Т. Кузьо⁷⁰). Кампанія відзначалася взаємною демонізацією та руйнівною технологією «голосування проти всіх», що суттєво послабило позиції опонентів⁷¹.

Якісний злам електоральної парадигми відбувся під час позачергових виборів 2014 року. В умовах екзистенційної кризи, анексії Криму та початку війни українці відмовилися від маніпулятивної поляризації. Специфікою перегонів стала безпрецедентна кількість самовисуванців як прояв дистанціювання від старих партійних брендів⁷². Петро Порошенко влучно каналізував суспільний запит через гасло «Жити по-новому», виступивши як «кандидат компромісу» (Н. Круглик⁷³, аналітики OSW А. Вержбовська-Мязга та Т. Ольшанський⁷⁴). Ганна Музиченко пояснює цей феномен стратегічним голосуванням заради швидкої легітимації влади⁷⁵. Визначальним є висновок Макса Бадера⁷⁶ та науковців ІПіЕНД⁷⁷: у 2014 році українці подолали історичний

⁶⁷ Kurth H., Kempe I. Presidential Election and Orange Revolution: Implications for Ukraine's Transition. Friedrich-Ebert-Stiftung. 2005 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://collections.fes.de/publikationen/ident/fes/02938>

⁶⁸ Pifer S. Understanding Ukraine's Presidential Shift. Brookings Institution. 2010 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/understanding-ukraines-presidential-shift/>

⁶⁹ Hall S. G. F. Learning from past experience: Yanukovych's implementation of authoritarianism after 2004. ScienceDirect. 2017 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366517300088>

⁷⁰ Kuzio T. The Russian Factor in Ukraine's 2010 Presidential Elections. Eurasia Daily Monitor. Jamestown Foundation. 2010 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://jamestown.org/the-russian-factor-in-ukraines-2010-presidential-elections/>

⁷¹ Круглашов А. Політичне маніпулювання у президентських виборчих кампаніях в Україні (2004, 2010 рр.). – URL: https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kruglashov_politychne.pdf

⁷² Громадянська мережа ОПОРА. Історія виборів: у травні 2014 року українці обрали Президента в першому турі. [Електронний ресурс]. – URL: https://oporaua.org/vybory/vybory_prezydenta_2014-23088

⁷³ Круглик Н. Медійний дискурс президентської кампанії 2014 року. Репозитарій ВНУ. – URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9094/1/Kruglyk_N.PDF

⁷⁴ Wierzbowska-Miazga A., Olszański T. A. Poroshenko, President of Ukraine. OSW Centre for Eastern Studies. 2014 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-05-28/poroshenko-president-ukraine>

⁷⁵ Музиченко Г. Стратегічне голосування на виборах Президента України 2014 р. Репозитарій УжНУ. – URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ac821c1c-6ccc-42d9-bc88-ec294bb82bc6/content>

⁷⁶ Bader M. Petro Poroshenko is likely to win the Ukrainian presidential election and crucially could hold support in all four core geographical regions in the country. LSE European Politics. 2014 : [Електронний ресурс]. – URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2014/05/19/petro-poroshenko-is-likely-to-win-the-ukrainian-presidential-election-and-crucially-could-hold-support-in-all-four-core-geographical-regions-in-the-country/>

⁷⁷ Український соціум: політико-психологічний вимір : зб. наук. праць. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15 груд. 2023 р. / за ред. Ю. Ж. Шайгородського ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ–Ніжин : Видавець Лисенко М. М.,

регіональний розкол, оскільки переможець здобув більшість в усіх макрорегіонах країни.

Оцінюючи розвиток інформаційного супроводу кампаній, моніторинг медіапростору фіксує стрімку еволюцію від радянської пропаганди до сучасного цифрового інфотейнменту. У 1991 році влада використовувала модель «згори вниз»⁷⁸, а опозиційні гасла були успішно адаптовані номенклатурою (програма п'яти «Д» Л. Кравчука)⁷⁹. У 1994 році комунікація перейшла у телевізійний формат, де інституційна слабкість держави («плюралізм за замовчуванням», за Л. Веєм) дозволила опозиції використати транскордонне мовлення⁸⁰. У 1999–2004 роках закріпилася епоха «держави шантажу» (К. Дарден)⁸¹, вертикального контролю, урядових «темників» (В. Банс, Ш. Волчік)⁸² та роботи російських політтехнологів (А. Ослунд, М. Макфол), які конструювали штучні розколи⁸³. З 2010 року телепростір остаточно перейшов під контроль фінансово-промислових груп, що підмінили аналіз програм емоційними конфліктами та PR-гаслами⁸⁴. Спроби політиків задіяти інтернет мали імітаційний характер і зводились до створення статичних сайтів-вітрин (критика «кіберутопізму» від Є. Морозова)⁸⁵. Злам відбувся у 2014 році, коли соціальні мережі (Facebook, Twitter) перетворилися на реальну, інтерактивну арену електоральної боротьби⁸⁶. Цей шлях підготував ґрунт для значних зрушень 2019 року.

Феномен перемоги Володимира Зеленського у 2019 році став результатом комплексної маркетингової стратегії, яка повністю перевела політичну боротьбу

2023. 304 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Ukrainskyj_sotsium_polityko-psykholohichnyi-vymir.pdf (дата звернення: 28.03.2026).

⁷⁸ Kuzio T. *Ukraine: State and nation building*. London : Routledge, 1998. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8564/file.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).

⁷⁹ Wolczuk K. *Simulating reforms amidst constitutional disarray: Ukraine under Kravchuk's presidency. The Moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation*. Budapest : Central European University Press, 2001. P. 91–118. URL: <https://books.openedition.org/ceup/1741> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸⁰ Way L. A. *Authoritarian State Building and the Sources of Regime Competitiveness in the Fourth Wave: The Cases of Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine*. *World Politics*. 2005. Vol. 57, No. 2. P. 231–261. URL: <https://surl.it/gzxlzj> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸¹ Darden K. *Blackmail as a Tool of State Domination: Ukraine under Kuchma*. *East European Constitutional Review*. 2001. Vol. 10, No. 2/3. P. 67–71. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/30472/2002-02.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸² Bunce V., Wolchik S. L. *Favorable Conditions and Electoral Revolutions*. *Journal of Democracy*. 2006. Vol. 17, No. 4. P. 5–18. URL: <https://www.princeton.edu/~piirs/projects/Democracy%26Development/papers/Bunce.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸³ Åslund A., McFaul M. (Eds.). *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*. Washington, D.C. : Carnegie Endowment for International Peace, 2006. URL: <https://assets.carnegieendowment.org/static/files/AslundIntr1.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸⁴ Dyczok M. *Do the Media Matter? Focus on Ukraine. Ukraine on its Meandering Path Between East and West*. Bern : Peter Lang, 2010. P. 23–44. URL: <https://surl.li/otgske> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸⁵ Morozov E. *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*. New York : PublicAffairs, 2011. URL: <https://thepoliticalinternet.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/net-delusion-ch-1.pdf> (дата звернення: 15.03.2026).

⁸⁶ Onuch O. *EuroMaidan Protests in Ukraine: Social Media Versus Social Networks*. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2015. Vol. 23, No. 3. P. 211–244. URL: https://www.researchgate.net/publication/326416730_EuroMaidan_Protests_in_Ukraine_Social_Media_VerSus_Social_Networks (дата звернення: 15.03.2026).

в площину емоційного інфотейнменту та віртуального позиціонування. Досліджуючи цей успіх крізь призму політичного маркетингу, важливо розуміти, що високий рівень електоральної підтримки накопичувався завдяки довгостроковому конструюванню іміджу кандидата на базі розважальної індустрії. Сприятливий політичний ринок сформувало глибоке розчарування суспільства у правлячому класі. Андреас Умланд зауважує, що попри об'єктивні виклики війни, українці покладали відповідальність за відсутність соціально-економічних покращень саме на команду чинного президента⁸⁷. Юрій Шайгородський виділяє нереалізованість сподівань Євромайдану як ключовий медіапсихологічний чинник⁸⁸. Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» до п'ятої річниці подій засвідчили, що суспільство оцінювало Майдан радше як рух «проти» попереднього авторитарного режиму, аніж об'єднання «за» конкретні системні зміни⁸⁹. Брак системної боротьби з корупцією сформував потужний запит на політика поза системою: згідно з тими ж даними «Демініціатив», запит українців на «нові обличчя» стабільно тримався на рівні 66–70%, причому виборці свідомо ставили категорію «чесність» вище за наявність політичного досвіду.

Відповіддю на цей запит стало використання розважальних продуктів. Значну роль у цьому процесі відіграли фінансовий аспект та специфіка медійних вподобань українців. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), на початку 2019 року телебачення залишалося абсолютним монополістом як джерело новин для 74% громадян (інтернет-ЗМІ використовували 27,5%, а соцмережі — 23,5%)⁹⁰. При цьому лідерство утримував телеканал «1+1» із показником переглядів близько 50%. В умовах такої медіареальності системна трансляція наративів через шоу «Вечірній квартал» і телесеріал «Слуга народу» дозволила успішно екстраполювати позитивні якості віртуального образу президента Василя Голобородька на реального кандидата⁹¹. Новорічна заява В. Зеленського та щоденний показ серіалу напередодні виборів формально не порушували закон про агітацію, але здійснили колосальний психологічний вплив.

⁸⁷ Zelensky's enigma. European Council on Foreign Relations. URL: https://ecfr.eu/article/commentary_zelensky_enigma_ukraine_election_president/ (дата звернення: 31.03.2026).

⁸⁸ Шайгородський Ю. Медіапсихологічні чинники електорального вибору-2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720387/2/Shayhorodsky_%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD.pdf (дата звернення: 31.03.2026).

⁸⁹ П'ята річниця Майдану: експертне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/pyata-richnitsya-maydanu-ekspertne-opituvannya> (дата звернення: 31.03.2026).

⁹⁰ Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Детектор медіа. 2019. 21 берез. URL: <https://detector.media/infospace/article/164308/2019-03-21-dzherela-informatsii-mediagramotnist-i-rosiyska-propaganda-rezultaty-vseukrainskogo-opytuvannya-gromadskoi-dumky/> (дата звернення: 31.03.2026).

⁹¹ Темчур К. О. Серіал та політичне шоу як нові форми політичної медіакомунікації. URL: https://scholar.archive.org/work/de4opl2lfzdmrlaufx4vqge7wm/access/wayback/http://www.zhu.edu.ua/journal_cpu/index.php/der_sc/article/download/713/675 (дата звернення: 31.03.2026).

В умовах телевізійної гегемонії фінансові бюджети кандидатів мали різну структуру ефективності. Як вказує рух «Чесно», офіційний виборчий фонд Петра Порошенка (584,5 млн грн) складався виключно з його власних коштів і майже вчетверо перевищував фонд В. Зеленського (156,4 млн грн, з яких лише 11,7 млн були особистими)⁹². Обидва штаби спрямували левову частку ресурсів саме на телевізійну рекламу (75% у В. Зеленського проти 56% у П. Порошенка). Проте брак класичного фінансування у позасистемного кандидата повністю компенсувався нематеріальним медійним ресурсом «1+1». Трансляція контенту студії «Квартал 95», збільшений хронометраж серіалу та показ документального фільму про Рональда Рейгана в озвучці В. Зеленського забезпечили колосальне охоплення аудиторії без прямих витрат на агітацію⁹³, що Джоанна Рогозінська та Віталій Шпак характеризують як взаємовигідний симбіоз кандидата та олігарха⁹⁴.

Паралельно з телевізійною активністю штаб В. Зеленського розгорнув інноваційну цифрову архітектуру з глибокою сегментацією⁹⁵. Було задіяно всі ключові платформи: Facebook — для офіційних заяв та розбудови децентралізованої «Зе!команди», Instagram - для емоційного зближення через сторіз та меми, YouTube - для трансляції влогів і реакцій, Telegram - для швидкої мобілізації та поширення інсайдів проти опонентів, а TikTok - для залучення наймолодшої аудиторії. Дослідження Громадянської мережі «ОПОРА» (за період з грудня 2018 до квітня 2019 року) продемонструвало домінування В. Зеленського у мережі Facebook: за нього агітували 17 спеціально новостворених сторінок із загальною аудиторією 4,9 млн користувачів⁹⁶. Натомість штаб чинного президента неефективно спирався на 7 давніших сторінок (з аудиторією у 2,9 млн), до просування яких нерідко залучалися офіційні ресурси держадміністрацій. Фінансування цієї інтернет-реклами часто залишалося вкрай непрозорим. Згідно зі звітами НАЗК, В. Зеленський витратив на це лише 259 197 грн, однак моніторинг «ОПОРИ» оцінює реальні витрати «Команди Зеленського» в діапазоні від 934 тисяч до 9,2 млн грн. Схожа ситуація спостерігалася і у владному штабі: задекларовані інтернет-витрати П. Порошенка становили понад 4,14 млн грн, проте аналітики підраховали, що просування лише сотні дописів могло реально коштувати сотні тисяч доларів.

⁹² Виборчі фонди: на що витратили кошти Порошенко й Зеленський? Рух ЧЕСНО. 2019. 30 квіт. URL: <https://www.chesno.org/post/3226/> (дата звернення: 10.04.2026).

⁹³ Вибори Президента 31 березня та 21 квітня 2019 року: Остаточний звіт Місії БДІПЛ зі спостереження за виборами. ОБСЄ / Центральна виборча комісія. 2019. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2019_osce_pu.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

⁹⁴ Rohozinska J., Shpak V. The Rise of an «Outsider» President. Journal of Democracy. 2019. Vol. 30, no. 3. P. 31–45. URL: <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2019/07/Rise-of-an-Outsider-President-Rohozinska-Shpak.pdf> (дата звернення: 10.04.2026).

⁹⁵ Ємець А. Роль ЗМІ у виборчій кампанії Президента України 2019 року : кваліфікаційна робота бакалавра / наук. кер. Т. Пояркова. Київ, [б. р.]. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/52529/1/A_Yemets_FSHN_2025.pdf (дата звернення: 31.03.2026).

⁹⁶ Facebook-кампанії на підтримку лідерів президентських перегонів у 2019 році. Громадянська мережа ОПОРА. 2020. 24 січ. URL: <https://oporaua.org/vybory/facebook-kampaniyi-na-pidtrimku-lideriv-prezidentskikh-peregoniv-u-2019-rotsi-19624> (дата звернення: 21.04.2026).

Інформаційне поле кампанії характеризувалося надмірною політизацією та послідовною делегітимацією чинного президента⁹⁷. Офіційний звіт Місії ОБСЄ/БДПЛ чітко зафіксував, що приватні телеканали обслуговували інтереси своїх власників («5 канал» підтримував П. Порошенка, «1+1» - В. Зеленського) на тлі недофінансування незалежного мовника «UA:Суспільне»⁹⁸. Спостерігачі вказали на те, що президент активно використовував адміністративний ресурс, не розмежовуючи державні посадові обов'язки та агітацію. Делегітимація влади розгорталася багатовекторно: від прямого ефіру на «1+1» (із фразою В. Зеленського «Я закінчу через 5 років, а ви – 22 числа») до інституційного саботажу (відмова голови Одеської ОДА М. Степанова від здійснення соціальних виплат) та вуличних протестів «Національного корпусу». Ситуацію ускладнила хибна стратегія владного штабу, який, за оцінкою Ліани Гурської-Ковальчик, припустився критичної помилки, надто довго вважаючи своїм головним конкурентом Юлію Тимошенко⁹⁹. Ця оцінка зберігалася попри те, що спільні дослідження «СОЦІС», КМІС та Центру Разумкова ще в січні 2019 року фіксували стрімке зростання В. Зеленського¹⁰⁰. До лютого антирейтинг П. Порошенка, за даними КМІС, сягнув 40,8%¹⁰¹, і додатково зріз після резонансного розслідування «Bihus.Info» про розкрадання в «Укроборонпромі»¹⁰².

Глибину медійної поляризації демонструє дослідження Інституту масової інформації (ІМІ), проведене між першим та другим турами виборів¹⁰³. З масиву у 6918 текстів у провідних інтернет-виданнях контрагітація виявилася вкрай асиметричною: 77,7% негативних матеріалів спрямовувалися проти П. Порошенка, містячи жорсткі атаки та звинувачення. Натомість частка негативу щодо В. Зеленського становила лише 22,3% і стосувалася переважно браку управлінського досвіду та зв'язків з І. Коломойським.

Визначну роль у перемозі відіграли комунікативні чинники, які ідеально відповідали суспільним запитам. Науковці ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса відзначають «карнавалізацію» політики через глибоко вкорінений національний

⁹⁷ Стрелков В. Технології делегітимації президента в контексті виборчої кампанії 2019 року. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2019. Вип. 26. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/26_2019/26.pdf (дата звернення: 31.03.2026).

⁹⁸ Вибори Президента 31 березня та 21 квітня 2019 року: Остаточний звіт Місії БДПЛ зі спостереження за виборами. ОБСЄ / Центральна виборча комісія. 2019. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2019_osce_pu.pdf (дата звернення: 26.04.2026).

⁹⁹ Hurska-Kovalchuk, L. (2024). The Main Determinants of Volodymyr Zelensky's Victory in the 2019 Presidential Election. ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/publication/377249428> (дата звернення: 10.04.2026).

¹⁰⁰ Вибори президента: Зеленський вийшов на перше місце – опитування 3 центрів. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/02/08/7206150/>

¹⁰¹ Суспільно-політичні настрої населення України: Лютий 2019 року. КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=823&page=1>

¹⁰² Армія! Друзі! Бабки! Частина перша. Bihus.Info. 2019. URL: <https://bihus.info/armiya-druzi-babki-chastina-persha/>

¹⁰³ Хто мочить кандидатів? Негатив в онлайн-медіа. Інститут масової інформації. 2019. 12 квіт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/khto-mochyt-kandydativ-nehatyv-v-onlayn-media-i27142> (дата звернення: 26.04.2026)

патерналізм¹⁰⁴. Команда Артема Литовченка класифікує це протистояння як зіткнення стратегії П. Порошенка «згуртованість через розрив» (мобілізація власної бази через тригерну тріаду «Армія, мова, віра») та тактики В. Зеленського «згуртованості через розпливчастість»¹⁰⁵. Світлана Внучко наголошує на успішному використанні базових законів масової комунікації: проста мова, короткі відео та спрощення повідомлень¹⁰⁶.

Дослідники Костянтин Янченко та Маттіа Зульянелло виділяють три конкретні технологічні складові кампанії В. Зеленського¹⁰⁷. По-перше, акцент на консенсусних (валентних) темах. Замість складних програм пропонувалося розв'язання проблем через зміну виконавців (гасла «Весна прийде - саджати будемо», «Кінець епохи жадібності», концепція «Держави у смартфоні»). Інноваційним підходом став краудсорсинг — залучення громадян до написання програми через соцмережі, про що повідомляло «Радіо Свобода»¹⁰⁸. По-друге, стратегічна двозначність у складних питаннях. Питання Донбасу коментувалося розмитими тезами («потрібно просто перестати стріляти»), а поляризуючі теми мови маргіналізувалися, що дозволило виборцям самим наповнювати образ кандидата власним змістом. По-третє, тотальна антиелітарна генералізація («Я — ваш вирок», «Зробимо їх разом!»), яка дозволила монополізувати статус «людини з народу». Додатково Л. Гурська-Ковальчик відзначає ефективний антикризовий рефреймінг: спроби дискредитації миттєво перетворювалися на інструменти самоіронії та мобілізації (флешмоби #яклоун, #ЗеФейк)¹⁰⁹. Зрештою, кампанія виграшно контрастувала з опонентською: замість мобілізації через загрози («Або Порошенко, або Путін»), вона генерувала та трансливала емоцію надії.

У структурі брендово-іміджевих чинників центральне місце посів концепт всеохопної партії («catch-all»). У вирішальному другому турі антисистемний бренд, найбільшим капіталом якого стала «інакшість», перетворився на

¹⁰⁴ Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. Майбороди ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2019. 248 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/vyborchiy_process_2019.pdf (дата звернення: 07.06.2026).

¹⁰⁵ Литовченко А., Макаренко О., Фареник А. Дискурс поміркованості та згуртованості як ефективний електоральний інструмент. *The Ideology and Politics Journal*. 2023. Вип. 1 (23). С. 45–60. URL: <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2023/04/5.-Lytovchenko-et-al.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).

¹⁰⁶ Внучко С. Політична комунікація та її менеджмент: еволюція концепцій, теоретичні і практичні виміри. *Політологічний вісник*. 2023. Вип. 90. С. 89–102. URL: <https://www.zpv.knu.ua/index.php/pb/article/download/287/275> (дата звернення: 04.05.2026).

¹⁰⁷ Zulianello M., Yanchenko K. 'Not fighting corruption, but defeating it': the populism of Zelensky's Servant of the People in comparative perspective. *European Societies*. 2023. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/14616696.2023.2203214?needAccess=true> (дата звернення: 08.04.2026).

¹⁰⁸ Зеленський запропонував українцям разом написати його програму. *Радіо Свобода*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29698166.html> (дата звернення: 24.06.2026).

¹⁰⁹ Hurska-Kovalchuk, L. (2024). The Main Determinants of Volodymyr Zelensky's Victory in the 2019 Presidential Election. *ResearchGate*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/377249428> (дата звернення: 10.04.2026).

потужний інструмент зосередження тотального масового протесту¹¹⁰. Дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» (квітень 2019 р.) продемонструвало кардинальну асиметрію електоральних мотивів: якщо 75% прихильників П. Порошенка голосували саме за нього, то серед виборців В. Зеленського 41% віддали голос безпосередньо проти П. Порошенка, а 66% у такий спосіб висловлювали свій протест проти загального стану справ у країні¹¹¹. Унікальність цієї стратегічної розмитості бренду підтверджується даними «Демініціатив»: електорат В. Зеленського виявився таким же внутрішньо поляризованим, як і все суспільство (наприклад, щодо питання надання автономії ОРДЛО: 36% виступали «за», а 40% - «проти»)¹¹². Завдяки ретельному уникненню конкретики стратегія «catch-all» запобігла фрагментації електорату, об'єднавши громадян із кардинально різними геополітичними поглядами навколо ідеї повного перезавантаження державної системи.

Висновки. У результаті проведеного дослідження повністю підтверджено висунуту гіпотезу: вирішальний вплив на безпрецедентну перемогу В. Зеленського у 2019 році справила інноваційна модель політичної комунікації та антисистемне позиціювання, що виявилися значно ефективнішими за традиційні політичні та адміністративні ресурси чинної влади. Загалом було виявлено 20 чинників успіху, серед яких емпіричні дані дозволяють виокремити три найбільш впливові.

По-перше, визначальну роль відіграла тотальна медіатизація виборчого процесу у взаємодії з розгалуженою цифровою стратегією. Перенесення позитивного образу екранного персонажа на реального кандидата (за підтримки медіаресурсу «1+1») та масштабне таргетування в соцмережах дозволили мобілізувати аполітичну аудиторію. Це підтверджується асиметрією інформаційного поля, де традиційний чорний піар (77,7% негативу в онлайн-медіа проти П. Порошенка) програв позитивному емоційному інфотейнменту.

По-друге, ключовим інструментом стала риторична стратегія «згуртованості через розпливчастість». Свідоме уникнення чітких відповідей на поляризуючі геополітичні чи гуманітарні питання дозволило виборцям розуміти позицію кандидата по-своєму. Це попередило фрагментацію електорату та виграшно контрастувало з радикальною стратегією «згуртованості через розрив» його головного опонента.

По-третє, вирішальним фактором другого туру став антисистемний бренд формату «catch-all». Побудований на абсолютній «інакшості», цей бренд успішно зосередив загальне розчарування суспільства, перетворивши вибори на

¹¹⁰ Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. Майбороди ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2019. 248 с. URL: https://ipind.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/vyborchyi_process_2019.pdf (дата звернення: 07.06.2026).

¹¹¹ Моніторинг електоральних настроїв українців (5–10 квітня 2019 року). Соціологічна група «Рейтинг». 2019. 11 квіт. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/monitoring-elektoralnyh-nastroeniy-ukraincev-5-10-aprelya-2019> (дата звернення: 07.06.2026).

¹¹² Непрогнозований і непередбачуваний: чому і що далі? Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2019. 23 квіт. URL: <https://dif.org.ua/article/neprognozovaniy-i-neperedbachuvaniy-chomu-i-shcho-dali> (дата звернення: 07.06.2026).

масове протестне голосування. Цей висновок емпірично підкріплюється даними соціологів, згідно з якими 66% виборців вимагали «нових облич», а 41% виборців В. Зеленського голосували безпосередньо проти П. Порошенка.

Отже, прецедент 2019 року зафіксував докорінну зміну електоральних трендів в Україні: конкуренція раціональних ідеологій поступилася місцем емоційним технологіям та віртуальному позиціюванню. Водночас варто наголосити, що ці політтехнологічні чинники мали визначальний вплив саме в довоєнний період. Новий електоральний цикл після завершення повномасштабної війни відбуватиметься у кардинально іншому контексті, де віртуальний інфотейнмент не матиме попереднього впливу, а одним з ключових критеріїв успіху стане реальний військовий досвід кандидата або його системна підтримка Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко Т. Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/865d82ba-3f03-4494-a19e-00323bcf0693/content> (дата звернення: 24.06.2026).
2. Армія! Друзі! Бабки! Частина перша. Bihus. Info. 2019. URL: <https://bihus.info/armiya-druzi-babki-chastina-persha/> (дата звернення: 24.06.2026).
3. Вибори Президента 31 березня та 21 квітня 2019 року: Остаточний звіт Місії БДІПЛ зі спостереження за виборами. ОБСЄ / Центральна виборча комісія. 2019. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2019_osce_pu.pdf (дата звернення: 24.06.2026).
4. Вибори президента: Зеленський вийшов на перше місце — опитування 3 центрів. Українська правда. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/02/08/7206150/> (дата звернення: 24.06.2026).
5. Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. Майборода; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2019. 248 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/vyborchyi_process_2019.pdf (дата звернення: 24.06.2026).
6. Виборчі фонди: на що витратили кошти Порошенко й Зеленський? Рух ЧЕСНО. 2019. 30 квіт. URL: <https://www.chesno.org/post/3226/> (дата звернення: 24.06.2026).
7. Внучко С. Політична комунікація та її менеджмент: еволюція концепцій, теоретичні і практичні виміри. Політологічний вісник. 2023. Вип. 90. С. 89-102. URL: <https://www.zpv.knu.ua/index.php/pb/article/download/287/275> (дата звернення: 24.06.2026).
8. Воєвідко Я., Олійник М. Аналіз медійної кампанії кандидата в президенти України В. О. Зеленського. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. Том 7. С. 271-284. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/155/152> (дата звернення: 24.06.2026).
9. Гринь М., Столяр З. Вербальні маркери маніпулятивних стратегій у промовах Володимира Зеленського. Науковий блог НаУОА. URL:

<https://naub.oa.edu.ua/verbalni-markery-manipulyatyvnyh-strategij-u-promovah-volodymyra-zelenskoho/> (дата звернення: 24.06.2026).

10. Громадянська мережа ОПОРА. Історія виборів: Дострокові вибори Президента України у 1994 році. [Електронний ресурс]. - URL: <https://oporaua.org/vybory/istoriia-viboriv-dostrokovyi-vibori-prezidenta-ukrayini-u-1994-rotsi-22993> (дата звернення: 24.06.2026).

11. Громадянська мережа ОПОРА. Історія виборів: у травні 2014 року українці обрали Президента в першому турі. [Електронний ресурс]. URL: https://oporaua.org/vybory/vybory_prezydenta_2014-23088 (дата звернення: 24.06.2026).

12. Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Детектор медіа. 2019. 21 берез. URL: <https://detector.media/infospace/article/164308/2019-03-21-dzherela-informatsii-mediagramotnist-i-rosiyska-propaganda-rezultaty-vseukrainskogo-opytuvannya-gromadskoi-dumky/> (дата звернення: 24.06.2026).

13. Ємець А. Роль ЗМІ у виборчій кампанії Президента України 2019 року: кваліфікаційна робота бакалавра / наук. кер. Т. Пояркова. Київ, [б. р.]. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/52529/1/A_Yemets_FSHN_2025.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

14. Жураковська В., Вількова Т. Створення позитивного іміджу в політиці (на прикладі феномена Володимира Зеленського). С. 23-30. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41478/1/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%92.%20%D0%92..pdf> (дата звернення: 24.06.2026).

15. Зеленський запропонував українцям разом написати його програму. Радіо Свобода. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29698166.html> (дата звернення: 24.06.2026).

16. Кочубей Л. Виборчі технології у ході виборів Президента України 2004 року: уроки «Помаранчевої революції». URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/191f607c-9df2-4879-bad0-24b3b5a93733/content> (дата звернення: 24.06.2026).

17. Круглашов А. Політичне маніпулювання у президентських виборчих кампаніях в Україні (2004, 2010 рр.). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kruglashov_politychne.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

18. Круглик Н. Медійний дискурс президентської кампанії 2014 року. Репозитарій ВНУ. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9094/1/Kruglyk_N.PDF (дата звернення: 24.06.2026).

19. Литовченко А., Макаренко О., Фареник А. Дискурс поміркованості та згуртованості як ефективний електоральний інструмент. The Ideology and Politics Journal. 2023. Вип. 1 (23). С. 45-60. URL: <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2023/04/5.-Lytovchenko-et-al.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).

20. Моніторинг електоральних настроїв українців (5-10 квітня 2019 року). Соціологічна група «Рейтинг». 2019. 11 квіт. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/monitoring-elektoralnyh-nastroeni-ukraincev-5-10-aprelya-2019> (дата звернення: 24.06.2026).

21. Непрогнозований і непередбачуваний: чому і що далі? Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2019. 23 квіт. URL: <https://dif.org.ua/article/neprognozovaniy-i-neperedbachuvaniy-chomu-i-shcho-dali> (дата звернення: 24.06.2026).
22. Остапець Ю. О. Установчі вибори в Україні. Держава і право. 2016. Вип. 72. URL: <https://surl.li/rsvpwi> (дата звернення: 24.06.2026).
23. Панасюк В. А. Люстрація від народу вибори 2019 р. Політикус. С. 49-50. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7275/1/Panasiuk.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
24. Пашков В. Президентські вибори 2004 р. в Україні та позиція США. Вісник КНУКіМ. - URL: <https://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/334294/323448> (дата звернення: 24.06.2026).
25. Пашков В., Хомерікі О. Політико-режимні трансформації в Україні (1991-2019): біг по колу на шляху до демократії. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2023. URL: <https://fil.nlu.edu.ua/article/view/274020/271452> (дата звернення: 24.06.2026).
26. Підкова І. Замах на президентство: участь демократичних сил у президентських виборах 1991 р. Кліо: історичний збірник. Львів, 2016. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/10-6.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
27. Політична влада і опозиція в Україні: порівняльний аналіз із зарубіжними країнами / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2018. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/political_power_196.pdf
28. П'ята річниця Майдану: експертне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/pyata-richnitsya-maydanu-ekspertne-opituvannya> (дата звернення: 24.06.2026).
29. Сасин В. Політичні технології у виборчих кампаніях України (на прикладі президентських виборів 2004 року). Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2016. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/v_sasyn.pdf (дата звернення: 24.06.2026).
30. Смолянчук В., Бульбенюк С., Манелюк Ю. М. Політичні технології в сучасних владних процесах: навч. посіб. / КНЕУ ім. В. Гетьмана. URL: <https://surl.li/gdambe> (дата звернення: 24.06.2026).
31. Станкевич Б. Роль телебачення як ефективного інформаційного ресурсу під час виборів Президента України 1999 р. Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4f8df763-d49d-4e4c-9da4-8779bdee74bd/content> (дата звернення: 24.06.2026).
32. Стрелков В. Технології делегітимації президента в контексті виборчої кампанії 2019 року. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2019. Вип. 26. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/26_2019/26.pdf (дата звернення: 24.06.2026).

33. Суспільно-політичні настрої населення України: Лютий 2019 року. КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=823&page=1> (дата звернення: 24.06.2026).
34. Темчур К. Серіал та політичне шоу як нові форми політичної комунікації. С. 14-17. URL: https://scholar.archive.org/work/de4op121fzdmrlaufx4vqge7wm/access/wayback/http://www.zhu.edu.ua/journal_cpu/index.php/der_sc/article/download/713/675 (дата звернення: 24.06.2026).
35. Український соціум: політико-психологічний вимір: зб. наук. праць. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15 груд. 2023 р. / за ред. Ю. Ж. Шайгородського; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ-Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2023. 304 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Ukrainskyj_sotsium_polityko-psykholohichnyj-vymir.pdf (дата звернення: 24.06.2026).
36. Хто мочить кандидатів? Негатив в онлайн-медіа. Інститут масової інформації. 2019. 12 квіт. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/khto-mochyt-kandydativ-nehatyv-v-onlayn-media-127142> (дата звернення: 24.06.2026).
37. Цимбал Д., Чальцева О. Сучасні політичні технології у формуванні іміджу Володимира Зеленського у президентській виборчій кампанії 2019 року: бакалавр. роб. / ДонНУ ім. В. Стуса. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/10692/10601> (дата звернення: 24.06.2026).
38. Шайгородський Ю. Медіапсихологічні чинники електорального вибору-2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720387/2/Shayhorodsky_%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD.pdf (дата звернення: 24.06.2026).
39. Åslund A., McFaul M. (Eds.). Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006. URL: <https://assets.carnegieendowment.org/static/files/AslundIntrl.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
40. Bader M. Petro Poroshenko is likely to win the Ukrainian presidential election and crucially could hold support in all four core geographical regions in the country. LSE European Politics. 2014: [Електронний ресурс]. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2014/05/19/petro-poroshenko-is-likely-to-win-the-ukrainian-presidential-election-and-crucially-could-hold-support-in-all-four-core-geographical-regions-in-the-country/> (дата звернення: 24.06.2026).
41. Bunce V., Wolchik S. L. Favorable Conditions and Electoral Revolutions. Journal of Democracy. 2006. Vol. 17, No. 4. P. 5-18. URL: <https://www.princeton.edu/~piirs/projects/Democracy%26Development/papers/Bunce.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
42. Commission on Security and Cooperation in Europe. The December 1, 1991 Referendum/Presidential Election in Ukraine: [Електронний ресурс]. - URL: <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2016/06/120191UkraineReferendum.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).

43. Connor W. M., Kipp J. W. The Ukrainian and Belarusian Presidential Elections: Assessment and Implications. Foreign Military Studies Office. 1994: [Електронний ресурс]. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1994/ukrbelel.htm> (дата звернення: 24.06.2026).
44. Darden K. Blackmail as a Tool of State Domination: Ukraine under Kuchma. East European Constitutional Review. 2001. Vol. 10, No. 2/3. P. 67-71. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/30472/2002-02.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
45. Dyczok M. Do the Media Matter? Focus on Ukraine. Ukraine on its Meandering Path Between East and West. Bern: Peter Lang, 2010. P. 23-44. URL: <https://surl.li/otgske> (дата звернення: 24.06.2026).
46. Dyczok M. Ukraine: Movement without Change, Change without Movement. Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 2000. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12239/file.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
47. Facebook-кампанії на підтримку лідерів президентських перегонів у 2019 році. Громадянська мережа ОПОРА. 2020. 24 січ. URL: <https://opora.ua.org/vybory/facebook-kampaniyi-na-pidtrimku-lideriv-prezidentskikh-peregoniv-u-2019-rotsi-19624> (дата звернення: 24.06.2026).
48. Hall S. G. F. Learning from past experience: Yanukovich's implementation of authoritarianism after 2004. ScienceDirect. 2017: [Електронний ресурс]. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366517300088> (дата звернення: 24.06.2026).
49. Hurska-Kovalchyk, L. (2024). The Main Determinants of Volodymyr Zelensky's Victory in the 2019 Presidential Election. ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/publication/377249428> (дата звернення: 24.06.2026).
50. Kurth H., Kempe I. Presidential Election and Orange Revolution: Implications for Ukraine's Transition. Friedrich-Ebert-Stiftung. 2005: [Електронний ресурс]. URL: <https://collections.fes.de/publikationen/ident/fes/02938> (дата звернення: 24.06.2026).
51. Kuzio T. Kravchuk to Kuchma: The Ukrainian Presidential Elections of 1994. Journal of Communist Studies and Transition Politics. 1996.- URL: https://www.researchgate.net/publication/233259216_Kravchuk_to_Kuchma_The_Ukrainian_presidential_elections_of_1994 (дата звернення: 24.06.2026).
52. Kuzio T. The Russian Factor in Ukraine's 2010 Presidential Elections. Eurasia Daily Monitor. Jamestown Foundation. 2010: [Електронний ресурс]. URL: <https://jamestown.org/the-russian-factor-in-ukraines-2010-presidential-elections/> (дата звернення: 24.06.2026).
53. Kuzio T. Ukraine: State and nation building. London: Routledge, 1998. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8564/file.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
54. Morozov E. The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom. New York: PublicAffairs, 2011. URL: <https://thepoliticalinternet.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/net-delusion-ch-1.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).

55. Onuch O. EuroMaidan Protests in Ukraine: Social Media Versus Social Networks. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2015. Vol. 23, No. 3. P. 211-244. URL: https://www.researchgate.net/publication/326416730_EuroMaidan_Protests_in_Ukraine_Social_Media_Versus_Social_Networks (дата звернення: 24.06.2026).
56. Paniotto V. Ukraine: Presidential Elections 2004 and the Orange Revolution. Kyiv International Institute of Sociology: [Електронний ресурс]. - URL: <https://www.kiis.com.ua/materials/articles/president%20election%20in%20ukraine%202004.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
57. Pifer S. Understanding Ukraine's Presidential Shift. Brookings Institution. 2010: [Електронний ресурс]. - URL: <https://www.brookings.edu/articles/understanding-ukraines-presidential-shift/> (дата звернення: 24.06.2026).
58. Rohozinska J., Shpak V. The Rise of an «Outsider» President. *Journal of Democracy*. 2019. Vol. 30, no. 3. P. 31-45. URL: <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2019/07/Rise-of-an-Outsider-President-Rohozinska-Shpak.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
59. Way L. A. Authoritarian State Building and the Sources of Regime Competitiveness in the Fourth Wave: The Cases of Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine. *World Politics*. 2005. Vol. 57, No. 2. P. 231-261. URL: <https://surl.it/gzxlzj> (дата звернення: 24.06.2026).
60. Wierzbowska-Miazga A., Olszański T. A. Poroshenko, President of Ukraine. OSW Centre for Eastern Studies. 2014: [Електронний ресурс]. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-05-28/poroshenko-president-ukraine> (дата звернення: 24.06.2026).
61. Wilson A. Dealing with Yanukovych's Ukraine. London: European Council on Foreign Relations, 2010. URL: https://ecfr.eu/wp-content/uploads/ECFR20_UKRAINE_POLICY_BRIEF.pdf (дата звернення: 24.06.2026).
62. Wilson A. Ukraine Crisis: What It Means for the West. New Haven: Yale University Press, 2014. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12211/file.pdf> (дата звернення: 24.06.2026).
63. Wolczuk K. Simulating reforms amidst constitutional disarray: Ukraine under Kravchuk's presidency. *The Moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation*. Budapest: Central European University Press, 2001. P. 91-118. URL: <https://books.openedition.org/ceup/1741> (дата звернення: 24.06.2026).
64. Wolczuk K. The Moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation. Central European University Press, 2001 URL: <https://books.openedition.org/ceup/1740> (дата звернення: 24.06.2026).
65. Zelensky's enigma. European Council on Foreign Relations. URL: https://ecfr.eu/article/commentary_zelensky_enigma_ukraine_election_president/ (дата звернення: 24.06.2026).
66. Zulianello M., Yanchenko K. 'Not fighting corruption, but defeating it': the populism of Zelensky's Servant of the People in comparative perspective. *European Societies*. 2023. URL:

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/14616696.2023.2203214?needAccess=true> (дата звернення: 24.06.2026).

67. Zviglyanich V. Pre-Election Ukraine: Kuchma's Administration in the Eyes of the Electorate. Jamestown Foundation : [Електронний ресурс]. URL: <https://jamestown.org/pre-election-ukraine-kuchmas-administration-in-the-eyes-of-the-electorate/> (дата звернення: 24.06.2026).

РЕАКЦІЯ НАТО НА ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Лісова Софія Володимирівна,

1 курс, спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** Стаття спрямована на пояснення того, чому НАТО обрало стратегію посиленого стримування у відповідь на російську військову агресію проти України. Метою є визначення чинників, що вплинули на зміну політики союзу після 2014 року, а особливо після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. Методологічну основу становлять аналіз офіційних документів НАТО та порівняльний аналіз. Результати такої політики полягали в тому, що НАТО посилило східний фланг, збільшило підтримку України та оборонні видатки держав-членів, уникаючи прямого зіткнення з Росією.*

***Ключові слова:** НАТО, Україна, Росія, оборонний реалізм, колективна безпека, стримування, військова допомога.*

Вступ. Російська військова агресія проти України стала одним із найсерйозніших викликів для сучасної системи міжнародної безпеки та діяльності Північноатлантичного договору (НАТО).¹¹³ Анексія Автономної Республіки Крим у 2014 році, початок війни на сході України, а згодом повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року засвідчили необхідність перегляду наявних механізмів європейської безпеки та адаптації діяльності союзу до нових загроз.¹¹⁴

Російська агресія продемонструвала недостатню готовність міжнародної системи безпеки до протидії державі, що систематично порушує принципи міжнародного права. За цих умов НАТО було змушене переглянути власні стратегічні пріоритети, посилити свою присутність на східному фланзі, активізувати співпрацю з партнерами та запровадити нові механізми підтримки України. Водночас особливість ситуації полягає в тому, що Україна не є членом НАТО, тому союз був обмежений у можливості безпосереднього військового втручання та змушений шукати баланс між підтримкою України і недопущенням прямого військового конфлікту з Російською Федерацією.

Після початку повномасштабної війни стратегія НАТО зазнала суттєвих змін. Союз значно посилив військову присутність на східному фланзі, розширив програми допомоги Україні, активізував оборонне планування та дав стимул для того, щоб держави-члени збільшили свої оборонні витрати. Саме ці зміни потребують комплексного наукового аналізу, що визначає актуальність дослідження.

¹¹³ Cottey A. NATO and the Russia–Ukraine War: Geopolitics, Ideology, and the New Politics of the Alliance. Defence Studies. 2025. Vol. 25, No. 4. P. 800-824.

¹¹⁴ NATO. Relations with Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (дата звернення: 07.04.2026).

Основне дослідницьке питання полягає у з'ясуванні причин, які зумовили вибір НАТО стратегії посиленого стримування у відповідь на військову агресію Російської Федерації проти України.

Метою статті є дослідження чинників, що визначили трансформацію політики НАТО після 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році.

Стаття складається зі вступу, аналізу останніх досліджень, методології дослідження, викладу основного матеріалу, висновків та списку використаних джерел.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика діяльності НАТО в умовах російсько-української війни є предметом дослідження як українських, так і зарубіжних науковців. Особлива увага приділяється зміні стратегії Союзу, змінам у системі колективної безпеки та розвитку партнерства з Україною.

У статті Деніса Терезі проаналізовано трансформацію НАТО в період 2014–2024 років. Автор зазначає, що саме російська агресія стала головним чинником перегляду стратегічних документів Альянсу, посилення оборонного планування та зміцнення співпраці між державами-членами.¹¹⁵

У працях Дарії Лікарчук досліджуються політичні та дипломатичні механізми діяльності НАТО під час міжнародних конфліктів. Авторка наголошує, що Союз зосереджується насамперед на координації міжнародної підтримки партнерів, розвитку системи колективної безпеки та стримуванні агресора без прямої участі у бойових діях.

Важливий внесок у дослідження сучасної політики НАТО зробили також Ендрю Котті, Озгюр Тюфекчі, Томонорі Йошізакі та Хідеякі Шинода. У своїх роботах вони підкреслюють, що повномасштабна війна Росії проти України стала каталізатором масштабної трансформації НАТО, сприяла зміцненню політичної єдності держав-членів, збільшенню оборонних витрат і перегляду стратегічних підходів до забезпечення безпеки.

Невідповідність між риторичною і реальною підтримкою України на прикладі США під час президентства Джо Байдена висвітлена у дослідженні Ю. Мацієвського і А. Трофимова.¹¹⁶ Разом із тим у сучасній науковій літературі недостатньо комплексно досліджено причини вибору НАТО саме стратегії посиленого стримування як основного механізму реагування на російську агресію проти України. Саме ця проблема є предметом цього дослідження.

¹¹⁵ Terzi D. How the Russian-Ukrainian war is changing NATO: from the annexation of Crimea to full-scale invasion. ResearchGate. July, 2025. P. 299-307. URL: https://www.researchgate.net/publication/395183102_HOW_THE_RUSSIAN-UKRAINIAN_WAR_IS_CHANGING_NATO_FROM_THE_ANNEXATION_OF_CRIMEA_TO_FULL-SCALE_INVASION (дата звернення: 26.06.2026).

¹¹⁶ Мацієвський Ю., Трофимов А. Між підтримкою та обмеженням: стратегічні дилеми політики США щодо України за час адміністрації Байдена. Американська історія та політика. 2025. №20. С. 26-37. URL: <https://americanstudies.history.knu.ua/uk/mizh-pidtrimkoyu-ta-obmezhenyami-strategichni-dilemi-ukra%D1%97nsko%D1%97-politiki-ssha-v-period-administraci%D1%97-dzh-bajdena/> (дата звернення 26.06.2026)

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є положення теорії оборонного реалізму, концепції колективної безпеки та дилеми безпеки. Застосування цих підходів дає змогу пояснити особливості прийняття політичних рішень державами-членами НАТО в умовах сучасної міжнародної безпекової кризи та визначити чинники, які вплинули на зміну стратегії НАТО до та після початку російської агресії проти України.

Під час дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Метод аналізу документів застосовано для опрацювання офіційних документів НАТО, заяв Комісії Україна–НАТО, матеріалів міжнародних організацій та урядів держав-членів. Порівняльний метод використано для зіставлення політики НАТО у 2014–2021 роках та після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Системний аналіз дав змогу оцінити взаємозв'язок між політичними рішеннями Союзу, підтримкою України та трансформацією європейської системи безпеки.

Джерельну базу дослідження становлять офіційні документи НАТО, статистичні дані Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), матеріали міжнародних організацій, результати соціологічних досліджень, законодавчі акти та наукові праці українських і зарубіжних дослідників.

Оборонний реалізм як теоретична основа аналізу дій НАТО. Одним із найбільш поширених підходів до пояснення поведінки держав і міжнародних безпекових союзів є теорія оборонного реалізму. Вона виходить із того, що міжнародна система має анархічний характер, а держави насамперед прагнуть забезпечити власну безпеку, а не максимально розширити свій політичний чи військовий вплив. На відміну від наступального реалізму, який пояснює поведінку держав прагненням до домінування, оборонний реалізм наголошує на необхідності підтримання балансу сил та уникнення дій, здатних спровокувати масштабний міжнародний конфлікт.

Представники цього напрямку, зокрема Кеннет Волтц, Стівен Ван Евера та Чарльз Глейзер, розглядають міжнародні союзи як механізми колективного забезпечення безпеки. З цієї точки зору НАТО виступає оборонним союзом, діяльність якого спрямована на запобігання виникненню нових загроз, зміцнення стабільності та координацію спільних дій держав-членів.

Після початку російської агресії проти України принципи оборонного реалізму знайшли практичне відображення у політиці НАТО. Союз відмовився від безпосередньої участі у бойових діях, однак суттєво збільшив військову присутність на східному фланзі, активізував оборонне планування та розширив військово-технічну підтримку України. Такий підхід дозволив одночасно зміцнити безпеку держав-членів і мінімізувати ризик прямого військового зіткнення між НАТО та Російською Федерацією.

Важливим елементом оборонного реалізму є концепція дилеми безпеки, відповідно до якої заходи, спрямовані на зміцнення обороноздатності однієї сторони, можуть сприйматися іншою стороною як потенційна загроза. Саме тому НАТО поєднувало нарощування власних оборонних можливостей із політичними заявами про виключно оборонний характер своїх дій.

Стратегічні чинники підтримки України державами НАТО. Російське повномасштабне вторгнення в Україну стало каталізатором суттєвих змін у безпековій політиці держав-членів НАТО. Попри спільне засудження агресії, рівень військової, фінансової та політичної підтримки України відрізнявся залежно від національних інтересів, географічного положення, історичного досвіду взаємин із Росією та внутрішньополітичної ситуації.

Найбільш активну підтримку Україні надавали держави Нордично-Балтійської вісімки, Польща, Велика Британія, Німеччина, Канада та Нідерланди. Для цих країн російська агресія стала безпосередньою загрозою європейській безпеці, що зумовило їхню готовність до збільшення військової допомоги, фінансування оборонних програм та зміцнення східного флангу НАТО.

Дослідження Європейської ради з міжнародних відносин свідчать, що високий рівень підтримки України серед держав Північної та Балтійської Європи пояснюється історичним досвідом взаємин із Росією та усвідомленням необхідності її стримування. Саме ці країни стали одними з найбільших донорів військової допомоги Україні та ініціаторами створення нових механізмів підтримки.

Водночас окремі держави-члени займали більш стриману позицію. Чехія зосередилася на реалізації власних програм військової допомоги, а Угорщина неодноразово виступала проти окремих рішень щодо постачання озброєння Україні. Така різниця у підходах пояснюється особливостями внутрішньої політики, економічними інтересами та рівнем енергетичної залежності від Російської Федерації.

Попри окремі розбіжності, державам-членам НАТО вдалося зберегти політичну єдність щодо засудження російської агресії та необхідності підтримки України. Саме це стало одним із ключових чинників ефективності стратегії посиленого стримування.

Реакція НАТО на анексію Криму та початок війни на Донбасі (2014–2021 рр.). Анексія Автономної Республіки Крим Російською Федерацією у 2014 році та подальша дестабілізація ситуації на сході України стали переломним моментом для європейської системи безпеки. НАТО розцінило дії Росії як порушення норм міжнародного права, принципів суверенітету й територіальної цілісності держав, а також як загрозу стабільності євроатлантичного простору.

У своїх офіційних заявах Союз послідовно наголошував на невизнанні незаконної анексії Криму та підтримував суверенітет і територіальну цілісність України в межах міжнародно визнаних кордонів.¹¹⁷ Союзники закликали Російську Федерацію припинити військове втручання, вивести війська з території України та дотримуватися норм міжнародного права.

Поряд із політичними заявами НАТО активізувало практичне співробітництво з Україною. Було розширено діяльність Представництва НАТО в Україні, започатковано нові програми реформування сектору безпеки й

¹¹⁷ NATO. Relations with Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (дата звернення: 07.06.2026)

оборони, посилено консультативну допомогу та підтримку розвитку Збройних Сил України.¹¹⁸ Водночас НАТО значно збільшило військову присутність у країнах Балтії та Польщі, що стало важливим елементом політики стримування Росії.

Таким чином, реакція НАТО у 2014–2021 роках поєднувала політичний тиск, дипломатичну підтримку України та посилення оборонних можливостей держав-членів без прямого військового втручання у конфлікт.

Трансформація політики НАТО після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало найбільшим викликом для НАТО з часу завершення «холодної війни».¹¹⁹ Уже в перші дні війни союзники провели позачерговий саміт, на якому було ухвалено рішення про суттєве посилення оборони східного флангу та активізацію Сил реагування НАТО.

Після 2022 року союз здійснив комплексну трансформацію своєї безпекової політики. Одним із головних напрямів стало нарощування військової присутності у країнах Центральної та Східної Європи. Було збільшено кількість багатонаціональних бойових груп, посилено протиповітряну оборону, активізовано військові навчання та переглянуто оборонне планування.

Водночас суттєво розширилася підтримка України. Держави-члени НАТО почали надавати сучасні системи протиповітряної оборони, бронетехніку, артилерійські системи, боєприпаси, засоби зв'язку, розвідувальну інформацію та фінансову допомогу. Хоча ця підтримка здійснювалася переважно окремими державами, її координація відбувалася за активної участі НАТО.

Важливим результатом російської агресії також стало розширення НАТО. До організації приєдналися Фінляндія та Швеція, що суттєво змінило баланс сил у Північній Європі та посилило оборонні можливості НАТО.

Отже, після початку повномасштабної війни НАТО не лише відреагувало на нові загрози, а й здійснило масштабну адаптацію своєї політики, підтвердивши свою роль як ключового гаранта колективної безпеки.

Зростання оборонних видатків держав-членів НАТО. Одним із найбільш помітних наслідків російської агресії стало суттєве зростання оборонних видатків держав-членів НАТО. Якщо до 2022 року питання досягнення мінімального показника у 2 % ВВП на оборону залишалося предметом дискусій, то після початку повномасштабної війни більшість союзників значно прискорила виконання цього зобов'язання.

За даними SIPRI та річних звітів НАТО, у 2024–2025 роках оборонні витрати країн НАТО досягли рекордного рівня. Уперше всі держави-члени виконали вимогу щодо мінімального фінансування оборони на рівні 2 % ВВП, а окремі країни, зокрема Польща, Литва, Латвія та Естонія, перевищили цей показник.

¹¹⁸ NATO. Relations with Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (дата звернення: 07.04.2026)

¹¹⁹ Hardt H. NATO after the invasion of Ukraine: how the shock changed alliance cohesion. International Politics. 2024. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-024-00629-x> (дата звернення: 26.06.2026)

Збільшення оборонних бюджетів супроводжувалося модернізацією збройних сил, закупівлею сучасного озброєння, розвитком оборонної промисловості та зміцненням військової інфраструктури. Крім цього, держави-члени суттєво збільшили фінансування військової допомоги Україні, що стало важливою складовою колективної стратегії стримування.

Таким чином, зростання оборонних видатків стало одним із ключових показників трансформації НАТО та підтвердило готовність союзників до адаптації до нових безпекових викликів.

Висновки. Проведене дослідження дозволило виявити чинники, що зумовили вибір стратегії посиленого стримування НАТО.

Так, після анексії Криму у 2014 році Альянс поступово переглядав власну політику безпеки, однак саме повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році стало вирішальним чинником масштабної трансформації союзу. Реакція НАТО відповідала логіці оборонного реалізму та була спрямована на зміцнення колективної оборони, підтримку України й одночасне недопущення прямого військового конфлікту між НАТО і Російською Федерацією.

Стратегія посиленого стримування реалізовувалася шляхом зміцнення східного флангу НАТО, збільшення військової присутності в країнах Центральної та Східної Європи, розширення програм допомоги Україні, нарощування оборонних витрат держав-членів та посилення політичної координації між союзниками.

На сьогодні НАТО зберігає провідну роль у забезпеченні колективної безпеки євроатлантичного простору та демонструє здатність адаптуватися до сучасних міжнародних загроз. Попри окремі розбіжності між державами-членами щодо масштабів підтримки України, союз зумів зберегти політичну єдність і забезпечити ефективне функціонування механізмів колективної оборони.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз довгострокових наслідків російсько-української війни для розвитку НАТО, оцінка ефективності нових оборонних стратегій НАТО та дослідження перспектив інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С. Інформаційно-психологічні війни: міжнародно-політичний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. 9 лют. (№9). С. 157-171.
2. Мацієвський Ю., Трофимов А. Між підтримкою та обмеженням: стратегічні дилеми політики США щодо України за час адміністрації Байдена. *Американська історія та політика*. 2025. №20. С. 26-37.
3. Спільна заява Комісії НАТО-Україна. *Міністерство закордонних справ України*. 2014. URL: <https://mfa.gov.ua/en/news/2278-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-na-rivni-glav-derzhav-ta-uryadiv> (дата звернення: 26.06.2026).
4. Усі країни НАТО досягли цілі у 2 % ВВП на оборону. *Європейська правда*. 26. 03. 2026. URL:

- <https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/03/26/7234113/> (дата звернення: 26.06.2026).
5. Усі члени НАТО вперше витратили на оборону 2 % ВВП: у лідерах Польща і країни Балтії. *АрміяInform*. 30. 03. 2026. URL: <https://armyinform.com.ua/2026/03/30/usi-chleny-nato-vpershe-vytratyly-na-oboronu-2-vvp-u-liderah-polshha-i-krayiny-baltiyyi/> (дата звернення: 26.06.2026).
 6. Germany and Western Allies Sending Military Aid to Ukraine Using New NATO Supply Line. *PBS News*. URL: <https://www.pbs.org/newshour/world/germany-and-western-allies-sending-military-aid-to-ukraine-using-new-nato-supply-line> (дата звернення: 26.06.2026).
 7. Glaser C. L. Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help. *International Security*. 1994. Vol. 19, No. 3. P. 50–90.
 8. Gray A. All NATO members hit old spending target, only three meet new goal. *Reuters*. August 28, 2025. URL: <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/all-nato-members-hit-old-spending-target-only-three-meet-new-goal-2025-08-27/> (дата звернення: 26.06.2026)
 9. Hardt H. NATO after the invasion of Ukraine: how the shock changed alliance cohesion. *International Politics*. 2024. URL: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-024-00629-x> (дата звернення: 26.06.2026)
 10. Cottey A. NATO and the Russia–Ukraine War: Geopolitics, Ideology, and the New Politics of the Alliance. *Defence Studies*. 2025. Vol. 25, No. 4. P. 800-824.
 11. Likarchuk D., Shevel I., Vazhna K., Mishchenko A., Lysenko T. International Conflict Resolution and Mediation in the Context of Socio-Economic Instability in the Context of the Russian Invasion of 2014–2023 (Ukrainian Realities). *Review of Economics and Finance*. 2023. T. 21. P. 1355–1360.
 12. Mearsheimer J. J. The Tragedy of Great Power Politics. New York : W. W. Norton & Company, 2001. 555 с.
 13. Terzi D. How the Russian-Ukrainian war is changing NATO: from the annexation of Crimea to full-scale invasion. *ResearchGate*. July, 2025. P. 299-307.
 14. NATO Secretary General: This Year Defense Spending of All Alliance Countries Will Reach 2% of GDP. *Babel*. 2025. URL: <https://babel.ua/en/news/118939-nato-secretary-general-this-year-defense-spending-of-all-alliance-countries-will-reach-2-of-gdp> (дата звернення: 26.06.2026).
 15. NATO's Support for Ukraine. *NATO*. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine> (дата звернення: 26.06.2026).
 16. Ogryzko L. Northern Lights: How a Nordic-Baltic Coalition of the Willing Can Do Even More for Ukraine. *European Council on Foreign Relations* 2025: February 17, 2025. URL: <https://ecfr.eu/publication/northern-lights-how-a-nordic-baltic-coalition-of-the-willing-can-do-even-more-for-ukraine/> (дата звернення: 26.06.2026).
 17. Relations with Ukraine. *NATO*. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine> (дата звернення: 07.04.2026).

18. SIPRI Military Expenditure Database. *SIPRI*. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex> (дата звернення: 26.06.2026).
19. Statement of the NATO–Ukraine Commission. *NATO*. 2019. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2019/10/31/statement-of-the-nato-ukraine-commission> (дата звернення: 26.06.2026).

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЗИТИВНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ (2014-2024)

Мельник Артур Олександрович,
4 курс, спеціальність «Політологія»
Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу ефективності інструментів позитивної дискримінації в Україні за 2014-2024 роки. Мета — на основі власної трирівневої методики (низька / середня / висока ефективність) встановити рівень ефективності шести ключових механізмів: гендерної квоти у Виборчому кодексі, антидискримінаційних норм КЗпП, законодавства про ВПО, норм інклюзивної зайнятості осіб з інвалідністю, ветеранської реформи та Стратегії гендерної рівності до 2030 р. Теоретичну рамку формують принцип відмінності Ролза¹²⁰, концепція рівності ресурсів Дворкіна, розрізнення Піткіна між дескриптивним і субстантивним представництвом, а також структурна теорія нерівності Янга. Встановлено, що жоден із механізмів не досяг рівня «високої ефективності»; визначальним структурним дефіцитом є відсутність незалежних інституцій із реальними санкційними повноваженнями. Обґрунтовано умови подолання виявленого розриву в поствоєнний перехідний період.*

***Ключові слова:** позитивна дискримінація; гендерна квота; внутрішньо переміщені особи; ветеранська реінтеграція; структурна нерівність; інституційна спроможність; Виборчий кодекс України.*

Вступ. Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що розгорнулися в Україні після подій 2014 року, зумовили принципово нові виклики у сфері соціальної справедливості та захисту вразливих груп населення. Революція Гідності та подальший збройний конфлікт актуалізували питання рівного доступу до публічних ресурсів. У цьому контексті позитивна дискримінація — сукупність цілеспрямованих заходів, покликаних усунути структурну нерівність шляхом надання пріоритетного доступу до можливостей для систематично відчужених груп - набула особливої нормативної та практичної значущості. Укладення Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. поклало на Україну широке коло зобов'язань щодо імплементації *acquis communautaire* у сфері рівності та недискримінації. Між формальним закріпленням квот і реальним скороченням нерівності, однак, часто існує значний розрив, зумовлений дефіцитами правозастосування та інституційної спроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичному плані дослідження спирається на нормативну політичну філософію: принцип відмінності Дж. Ролза, концепцію рівності ресурсів Р. Дворкіна, розрізнення Г. Піткіна між «дескриптивним» і «субстантивним» представництвом, а також структурну теорію нерівності А. М. Янга. В українському науковому дискурсі

¹²⁰ Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge : Harvard University Press, 1971. 607 p. URL: <https://archive.org/details/theoryofjustice00rawl>

системним аналізом гендерних відносин займається Т. Марценюк, а операціоналізація понять у соціальних науках спирається на методологічний посібник Ю. Мацієвського та В. Лебедюка. Попри зростання дослідницького інтересу, комплексного аналізу ефективності всього масиву інструментів позитивної дискримінації в Україні за 2014-2024 рр. у вітчизняній науці не представлено. Чинні дослідження, як правило, аналізують окремі механізми позитивних дій (переважно гендерні квоти) без системного зіставлення результативності в єдиному аналітичному форматі. Поза науковим осмисленням залишаються нові виклики воєнного контексту 2022-2024 рр. - зокрема масштабне переміщення населення і ветеранська реінтеграція як об'єкти позитивних дій.

Мета статті - на основі власної трирівневої шкали визначити ефективність ключових механізмів позитивної дискримінації в Україні за 2014-2024 роки, виявити системний розрив між нормативним і практичним рівнями та обґрунтувати умови його подолання у післявоєнний перехідний період.

Виклад основного матеріалу. Концептуальне осмислення позитивної дискримінації (positive discrimination, або affirmative action) потребує чіткої операціоналізації відповідно до методологічних стандартів наукового дослідження у галузі політології. Згідно з методологічним посібником Ю. Мацієвського та В. Лебедюка, операціоналізація поняття передбачає три послідовні кроки: 1) встановлення концептуального значення терміна; 2) виокремлення емпіричних індикаторів; 3) визначення змінних і способів їх вимірювання. У найширшому сенсі позитивна дискримінація - це сукупність державних або корпоративних заходів, спрямованих на надання тимчасових привілеїв певним соціальним групам з метою компенсації наслідків системної нерівності.¹²¹

Теоретичне підґрунтя концепту формується кількома ключовими підходами. Принцип відмінності Дж. Ролза обґрунтовує, що нерівність виправдана лише тоді, коли вона максимізує становище найменш забезпечених членів суспільства. Р. Дворкін розмежовує¹²² «рівне ставлення» та «ставлення як до рівного»: держава зобов'язана враховувати структурні переваги та вади у вихідних позиціях громадян, а не лише забезпечувати формальну процедурну нейтральність. Г. Піткін розрізняє «deskriptivne»¹²³ (стояти за групу за демографічними ознаками) і «substantivne» представництво (діяти в інтересах групи) - це розрізнення є методологічно ключовим для оцінки позитивної дискримінації. А. М. Янг обґрунтовує¹²⁴, що структурна нерівність відтворюється через інституційні практики і культурні норми, а не лише через свідомі дискримінаційні дії окремих акторів.

¹²¹ Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології : методичний посібник. Острог : Видавництво НаУОА, 2018. 120 с. URL: <https://surl.li/cvsyxc>

¹²² Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge : Harvard University Press, 2000. 511 p. URL: <http://archive.org/details/sovereignvirtuet00dwor>

¹²³ Pitkin H. F. The Concept of Representation. Berkeley : University of California Press, 1967. 323 p. URL: <https://archive.org/details/conceptofreprese0000pitk>

¹²⁴ Young I. M. Justice and the Politics of Difference. Princeton : Princeton University Press, 1990. 286 p. URL: <https://archive.org/details/justicepolitics0000youn>

Методологічну основу дослідження становлять системний і порівняльний підходи. Авторська трирівнева шкала оцінювання ефективності (табл. 1) побудована за принципом мультикритеріальності: п'ять вимірів - К1 (представницький), К2 (нормативний), К3 (соціально-економічний), К4 (громадська підтримка), К5 (правозастосування). Кількісні граничні значення обґрунтовані на підставі «критичного порогу» Д. Дракер, настанов ООН Жінки та ОБСЄ, а також порівняльних досліджень Кру¹²⁵ та Норріса і Ловендуські.¹²⁶

Таблиця 1. Трирівнева шкала оцінювання ефективності політик позитивної дискримінації

Критерій	Низька ефективність	Середня ефективність	Висока ефективність
К1. Представництво (% цільової групи у виборних органах)	< 15 % або відсутня квота	15-30 % (відповідність мінімальній квоті)	> 30 % (перевищення квотного порогу)
К2. Нормативне закріплення	Декларативні норми; немає санкцій; немає уповноваженого органу	Норми закріплені; орган є; санкції частково застосовуються	Системна законодавча база; незалежний уповноважений; регулярний моніторинг
К3. Соціально-економічний ефект	Розрив > 20 %; стагнація або погіршення	Розрив 10-20 %; помірне скорочення за 5 років	Розрив < 10 %; стала позитивна динаміка
К4. Громадська підтримка	< 30 % населення підтримує заходи	30-60 % підтримки; помірна суспільна дискусія	> 60 %; широкий консенсус між стейкхолдерами
К5. Правозастосування (% скарг вирішено на	< 20 % скарг	20-60 % скарг	> 60 %; превентивна функція діє

¹²⁵ Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. Oxford : Oxford University Press, 2009. 271 p. URL: <https://archive.org/details/quotasforwomenin0000krook>

¹²⁶ Norris P., Lovenduski J. Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 332 p. URL: <https://archive.org/details/politicalrecruit0000norrr>

користь заявника)			
----------------------	--	--	--

Джерело: розроблено автором на основі матеріалів: La Strada (2026), Gender in Detail (2025), Zmina (2026), Statbase (2025).

Нормативно-правова база України у сфері позитивної дискримінації (2014-2024). Становлення нормативно-правової бази відбувалося під впливом двох взаємодіючих чинників: євроінтеграційних зобов'язань і активізації громадянського суспільства після Революції Гідності. Конституційні засади закріплено у ст. 24 Конституції України¹²⁷, яка передбачає спеціальні заходи, спрямовані на реальне вирівнювання можливостей. Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005, зі змінами 2014 р.)¹²⁸ у ст. 1 визначає «позитивні дії» як тимчасові спеціальні заходи для усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків.

В еволюції законодавства доцільно виокремити три фази. Перша — адаптаційна (2014-2019): антидискримінаційні зміни до КЗпП (Закон № 785-VIII, 2015; Закон № 2063-VIII, 2017)¹²⁹ розширили перелік захищених ознак, включивши сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність; Закон про ВПО (1706-VII, 2014)¹³⁰ запровадив механізми адресної підтримки нової категорії вразливих груп. Друга - кодифікаційна (2019-2022): ухвалення Виборчого кодексу з 40-відсотковою гендерною квотою (ст. 219 ВК-2019)¹³¹ та Стратегії гендерної рівності до 2030¹³² р. Третя - воєнно-адаптаційна (2022-2024): «Ветеранська реформа» (Закон 2116-IX, 2021, розширена у 2022-2023 рр.), нові виклики захисту ВПО та формування механізмів реінтеграції. Системним дефіцитом усіх трьох фаз залишається нерозвиненість правозастосовних механізмів: Уповноважений Верховної Ради з прав людини не має повноважень щодо накладення санкцій.

Ключові групи та ознаки дискримінації в Україні (2014-2024). Специфіка досліджуваного десятиліття - формування нової конфігурації вразливих груп: традиційні ознаки дискримінації доповнилися масовими категоріями ВПО та ветеранів збройного конфлікту.

Жінки залишаються найбільшою за чисельністю дискримінованою групою. Гендерний розрив у заробітній платі становив 17,3 % у 2020 р. та 19,6 % у 2022

¹²⁷ Constitution of Ukraine of 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹²⁸ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

¹²⁹ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

¹³⁰ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

¹³¹ Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

¹³² Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року» від 12.08.2022 р. № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80>

р. Частка жінок у Верховній Раді зросла з 11,1 % (скл. 2014)¹³³ до 21 % (скл. 2023) - прогрес, однак суттєво нижчий за нормативний поріг 40 % (ВК-2019) і міжнародний критерій 30 % (Пекінська платформа дій ООН). Як наголошує Т. Марценюк,¹³⁴ зростання формального представництва жінок у законодавчих органах не супроводжувалося адекватним зростанням їхньої участі у виконавчій владі: у 2020 р. жінки становили лише 15,8 % голів місцевих рад. За Піткіном це фіксує розрив між дескриптивним і субстантивним представництвом.

ВПО становлять безпрецедентну¹³⁵ за масштабом групу, чисельність якої зросла з 1,46 млн осіб у 2020 р. до 8,1 млн у 2023 р. За даними МОП, 35 – 40%¹³⁶ ВПО є безробітними; частка тих, хто реалізував виборче право у 2020-2021 рр¹³⁷., не перевищувала 25 % від загальної чисельності зареєстрованих ВПО.

Особи з інвалідністю стикаються зі структурними бар'єрами: квота 4 % робочих місць виконується лише приблизно половиною підприємств. Серед ЛГБТК+ осіб 39 %¹³⁸ повідомляють про пережиту дискримінацію під час найму на роботу (ILGA-Europe, 2023). Уповноважений щорічно фіксує низьку частку трудових скарг, поданих до суду. Серед ветеранів 35 %¹³⁹ відчують труднощі під час пошуку роботи, лише 43 % ознайомлені з наявними програмами підтримки.

Аналіз у теоретичній рамці Янга дозволяє констатувати: дискримінація в Україні є переважно структурним явищем, відтворюваним через інституційні практики відбору кандидатів, неформальні мережі розподілу ресурсів та культурні стереотипи роботодавців, а не лише через свідомо дискримінаційні дії окремих акторів.

Оцінка ефективності механізмів позитивної дискримінації. Застосування трирівневої шкали до шести ключових механізмів виявило закономірний патерн: усі механізми демонструють відносно кращі результати за нормативним критерієм (K2) та значно гірші - за правозастосовним (K5) і соціально-економічним (K3).

Гендерна квота у ВК-2019 є найефективнішим інструментом. Таблиця 2 демонструє динаміку представництва жінок у Верховній Раді: зростання з 9,4 %

¹³³ State Statistics Service of Ukraine. Women and Men in Ukraine 2024. Kyiv : SSSU, 2025. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zhinky-i-choloviky-v-ukrayini-2024>

¹³⁴ Марценюк Т. Гендер для всіх. Київ, 2017. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3403d092-6584-4358-b230-d68b3eaafbc1>

¹³⁵ International Organization for Migration. Ukraine : internal displacement report (round 16, June 2024). Geneva : IOM, 2024. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-round-16-june-2024>

¹³⁶ International Labour Organization. The Impact of the War in Ukraine on the World of Work: Assessments and Responses. Geneva : ILO, 2023. P. 34–41. URL: <https://www.ilo.org/resource/brief/impact-ukraine-crisis-world-work-initial-assessments>

¹³⁷ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Needs Assessment Mission Report: Electoral Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2024. URL: <https://www.osce.org/odihr/electoral-rights-idps-ukraine-2024>

¹³⁸ ILGA-Europe. Rainbow Europe Map and Index 2023. Brussels : ILGA-Europe, 2023. URL: <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>

¹³⁹ Ukrainian Veterans Fund. The needs of veterans 2023 : nationwide survey. Kyiv : UVF, 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/en/analitik/the-needs-of-veterans-2023/>

(2007) до 21 % (2023). Стрибок 2019 р. значною мірою зумовлений феноменом «партії Зеленського», а не лише квотними вимогами, що підтверджує висновок Кру¹⁴⁰: ефективність квот залежить від партійних практик. За EIGE (2023), Україна є у трійці лідерів¹⁴¹ Східного партнерства за кількісним представництвом жінок, але суттєво відстає за якісними показниками. Оцінка: К1 - «середня»; К2 - «середня» (санкцій за порушення немає); К5 - «низька». Загальна оцінка: середня.

Антидискримінаційні зміни КЗпП (2015/2017) розширили перелік захищених ознак і заборонили непряму дискримінацію. Однак практичний вплив обмежений: переважна більшість скарг на трудову дискримінацію не доходить до суду через правову необізнаність заявників та нечіткість процесуальних механізмів. Оцінка: К2 - «середня»; К5 - «низька». Загальна оцінка: між низькою та середньою.

Державна політика щодо ВПО еволюціонувала від реєстраційно-адміністративної до комплекснішої системи підтримки. Водночас структурні бар'єри зберігаються: 35-40 % ВПО безробітні (МОП), виборчі права фактично обмежені. Оцінка: К1 - «низька»; К2 - «середня»; К3 - «низька». Загальна оцінка: між низькою та середньою.

Ветеранська реформа (Закон 2116-IX, 2021) передбачає понад 30 програм підтримки. Однак фрагментарність і відсутність єдиного координаційного механізму зумовлюють низьку результативність: 35 % ветеранів відчують бюрократичні перешкоди. Оцінка: К2 - «середня»; К1 і К3 - «низька». Загальна оцінка: між низькою та середньою.

Квота 4 % для осіб з інвалідністю виконується лише приблизно половиною підприємств. Механізм моніторингу слабкий, а санкційна практика - непослідовна. Оцінка: К1, К3 - «низька»; К2 - «середня». Загальна оцінка: низька.

Стратегія гендерної рівності до 2030 р. є амбітним плановим документом із п'ятьма пріоритетними напрямками, однак повномасштабне втручання суттєво ускладнило реалізацію: відставання за фінансуванням і виконанням ключових заходів є значним. Оцінка: К2 - «висока»; К1 і К3 - «низька». Загальна оцінка: середня.

Таблиця 2. Зведена оцінка ефективності механізмів позитивної дискримінації в Україні (2014-2024)

Механізм програма /	К1 Представництво	К2 Нормативне	К3 Соц.-ек. ефект	Загальна оцінка
40 % гендерна квота у ВК-2019	Середня (21 % жінок)	Середня (немає санкцій)	Середня	СЕРЕДНЯ

¹⁴⁰ Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. Oxford : Oxford University Press, 2009. 271 p. URL: <https://archive.org/details/quotasforwomenin0000krook>

¹⁴¹ European Institute for Gender Equality. Gender Equality Index 2023: Ukraine Shadow Report. Vilnius : EIGE, 2023. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>

Закон про ВПО (2014)	Низька (виборчі права обмежені)	Середня (є закон)	Низька (35-40 % безробіття)	НИЗЬКА / СЕРЕДНЯ
Антидискримінаційні зміни КЗпП (2015/2017)	Не застосовна прямо	Середня	Середня (часткова)	СЕРЕДНЯ
Ветеранська реформа (2021)	Низька (реінтеграція повільна)	Середня (є програми)	Низька-Середня	НИЗЬКА / СЕРЕДНЯ
Стратегія гендерної рівності до 2030 р.	Середня (план є)	Висока (стратег. документ)	Низька (виконання слабке)	СЕРЕДНЯ
Квота 4 % для осіб з інвалідністю	Низька (виконання ~50 %)	Середня	Низька	НИЗЬКА

Джерело: розроблено автором на основі даних Держстату, ЦВК, МОП, ІПС, ОБСЄ/БДПІ, INCREASE (2023).

Ключові аналітичні висновки: жоден із механізмів не досяг рівня «висока ефективність»; усі демонструють кращі результати за нормативним критерієм (К2) та гірші - за правозастосовним (К5) і соціально-економічним (К3). Це підтверджує гіпотезу про системний розрив між законодавчою рамкою і практичними результатами - і відповідає загальноєвропейським закономірностям: «жорсткі» квоти з санкціями є значно ефективнішими за «м'які» цілі. Скандинавський і французький досвід переконливо демонструє цю залежність.

Патрональне середовище як структурний чинник дефіциту правозастосування. Системний розрив між нормативним і практичним рівнями позитивної дискримінації відтворюється через механізм інституційного саботажу, притаманний патрональним системам. Концепт патрональної системи,¹⁴² розроблений Г. Хейлом і застосований Ю. Мацієвським¹⁴³ до специфіки українського режимного циклу, описує конфігурацію, у якій реальний розподіл ресурсів визначається неформальними мережами персоналізованої лояльності. У такій системі введення будь-якої нової норми є насамперед перерозподільчою подією.

Саботаж проявляється на трьох рівнях. По-перше, нормативний саботаж: норму прийнято без санкцій. Саме так влаштована 40-відсоткова квота ВК-2019: партії можуть розмішувати жінок на непрохідних позиціях у списках. Дж.

¹⁴² Hale H. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge : CUP, 2014. 432 р. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Patronal_Politics.html?id=8MHOBAQAQBAJ&redir_esc=y

¹⁴³ Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні. Чернівці : Книги - XXI, 2012. 552 с. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/id/eprint/4855/>

Хеллман описував¹⁴⁴ аналогічну логіку «часткових реформ»: нові норми впроваджуються рівно настільки, щоб задовольнити зовнішніх донорів, але не настільки, щоб загрожувати перерозподілом ресурсів. По-друге, процесуальний саботаж: норма є, але механізм її реалізації підконтрольний тим самим акторам, яких вона обмежує. Це класичний приклад «обмеженого порядку доступу» за Нортом, Воллісом і Вейнгастом¹⁴⁵. По-третє, ресурсний саботаж: органи, відповідальні за моніторинг антидискримінаційних норм, систематично недофінансовуються; кількість засідань Комітету з рівних можливостей скоротилася у 2022-2023 рр.¹⁴⁶

Виклики та перспективи подолання дискримінації у поствоєнний перехідний період. Поствоєнний дефіцит інституцій зумовлений трьома механізмами. Конкуренція пріоритетів: державний апарат, покликаний одночасно¹⁴⁷ координувати відновлення (МВФ оцінює потреби у \$175-200 млрд), здійснювати демобілізацію та виконувати умови вступу до ЄС, не має інституційної спроможності повноцінно моніторити антидискримінаційне законодавство. Кадрове виснаження: значна частина кваліфікованих публічних службовців перебуває у збройних силах або евакуювалася - аналогічна динаміка документована¹⁴⁸ в постконфліктних державах Балкан та Грузії. Бюджетний стрес: реакція на фіскальний тиск структурно вдарить по програмах підтримки ВПО, ветеранської реабілітації та гендерного мейнстрімінгу.

Водночас післявоєнний контекст відкриває реальні «вікна можливостей». Найширше це стосується ветеранської інтеграції: широка коаліційна підтримка без ідеологічних розколів. Друге вікно - трансформація гендерних ролей під впливом досвіду повномасштабного вторгнення: масштабне залучення жінок до збройного захисту країни підриває традиційні стереотипи. Третє - стимули євроінтеграції: вимоги транспонування Директиви ЄС 2022/2381/ЄС¹⁴⁹ про гендерний баланс у радах директорів є реальним зовнішнім механізмом примусу.

¹⁴⁴ Hellman J. Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. World Politics. 1998. Vol. 50, No. 2. P. 203–234. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/abs/winners-take-all-the-politics-of-partial-reform-in-postcommunist-transitions/8E867AD5EE481D72598E30D7DFDEF1ED>

¹⁴⁵ North D. C., Wallis J. J., Weingast B. R. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge : CUP, 2009. 308 p. URL: <https://favaretoufabnc.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/03/douglass-north-violence-and-social-orders.pdf>

¹⁴⁶ Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Протоколи засідань 2022–2023 рр. (розділ «Протоколи засідань»). URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/>

¹⁴⁷ International Monetary Fund. Ukraine : Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. IMF Country Report. 2023. № 23/132. URL: <https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2023/03/31/ukraine-request-for-an-extended-arrangement-under-the-extended-fund-facility-and-review-of-531687>

¹⁴⁸ Berry M. E. War, women, and power : from violence to mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 360 p. URL: https://escholarship.org/content/qt7bp2k2nv/qt7bp2k2nv_noSplash_387c463986994cb76997b6a59cdf9bce.pdf

¹⁴⁹ Directive 2022/2381/EU of the European Parliament and of the Council of 23 November 2022 on improving the gender balance among directors of listed companies. Official Journal of the European Union. L 315. 07.12.2022. P. 44–59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381?utm>

За Левицьким і Веєм,¹⁵⁰ саме кондиціональність ЄС трансформує зовнішні вимоги у реальні внутрішні зміни.

Найбільш вразливими у післявоєнний час є ЛГБТК+ особи та ромська меншина - групи, права яких не мають широкої коаліційної підтримки. Досвід Польщі, Угорщини та Сербії засвідчує: в умовах суспільної напруги популістські актори конструюють «морально небезпечні групи» як мобілізаційний ресурс. Для осіб з інвалідністю післявоєнний контекст несе додатковий виклик: кількість осіб з набутою інвалідністю внаслідок поранень може зрости на 300-400 тисяч, що суттєво підвищує навантаження на вже неефективну систему.

Умовами успішного подолання структурних бар'єрів є: (1) наділення Уповноваженого та пов'язаних інституцій реальними санкційними повноваженнями; (2) операціоналізація Стратегії гендерної рівності до 2030 р. через конкретні вимірювані показники; (3) євроінтеграційна кондиціональність у формі юридично зобов'язальних вимог; (4) використання широкої підтримки ветеранської реінтеграції як прецеденту для реформ на користь груп з обмеженою коаліційною підтримкою.

Висновки. Дослідження ефективності інструментів позитивної дискримінації в Україні у період 2014-2024 рр. зафіксувало системний парадокс: законодавчий прогрес і реальне скорочення нерівності не лише не збігаються у часі, а й подекуди рухаються у протилежних напрямках. Застосування власної трирівневої шкали до шести ключових механізмів показало, що жоден із них не досяг рівня «високої ефективності». Найкращий результат — «середня ефективність» показала гендерна квота у Виборчому кодексі: частка жінок у Верховній Раді зростає з 9,4 % (2007) до 21 % (2023), однак залишається нижчою за власний нормативний поріг. Решта механізмів - квота для осіб з інвалідністю, захист ВПО, ветеранська реформа - отримала загальну оцінку між «низькою» та «середньою».

Визначальним чинником розриву є не відсутність правових норм, а системний дефіцит незалежних моніторингових інституцій із реальними санкційними повноваженнями. Теоретична рамка дослідження (Ролз - Дворкін - Піткін - Янг) пояснює цей парадокс: зростання кількісних показників участі не трансформується автоматично у посилення субстантивного представництва, а формальне включення нових захищених ознак до законодавства не ліквідовує структурних бар'єрів за відсутності практичних механізмів застосування. Інструменти позитивної дискримінації в Україні є переважно нормативними, а не інституційними: вони змінюють правила, але не спроможність їх дотримуватися та контролювати.

Наукова новизна дослідження полягає у першому комплексному оцінюванні всього масиву інструментів позитивної дискримінації в Україні в єдиному аналітичному форматі із залученням нових об'єктів позитивних дій - ВПО і ветеранів. Перспективи подальших розвідок охоплюють: (1) верифікацію

¹⁵⁰ Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780511796135_A23680014/preview-9780511796135_A23680014.pdf?utm

гіпотези про специфічність нормативно-субстантивного розриву для патрональних систем; (2) лонгitudний аналіз трансформації гендерних ролей після перших повоєнних виборів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
4. Закон України «Про реабілітацію та реінтеграцію ветеранів війни» від 23.02.2021 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
5. Закон України «Про статус ветеранів війни та їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
6. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
7. Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Протоколи засідань 2022-2023 рр. (розділ «Протоколи засідань»). URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/>
8. Марценюк Т. Гендер для всіх. Київ, 2017. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/3403d092-6584-4358-b230-d68b3eaafbc1>
9. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні. Чернівці : Книги - XXI, 2012. 552 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4855/>
10. Мацієвський Ю., Лебедюк В. Як писати наукові роботи з політології : методичний посібник. Острог : Видавництво НаУОА, 2015. 120 с. URL: <https://surl.li/cvsvxc>
11. Міністерство соціальної політики України. Звіт про стан виконання квоти для працевлаштування осіб з інвалідністю у 2024 році. Київ, 2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24351.html>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року» від 12.08.2022 р. № 752. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80>
13. УВКБ ООН. Ukraine Situation: Operational Update. Geneva, 2023. URL: <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency> ; <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
14. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ, 2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/>

15. Berry M. E. War, women, and power : from violence to mobilization in Rwanda and Bosnia-Herzegovina. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 360 p. URL: https://escholarship.org/content/qt7bp2k2nv/qt7bp2k2nv_noSplash_387c463986994cb76997b6a59cdf9bce.pdf
16. Constitution of Ukraine of 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
17. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). United Nations, 1979. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>
18. Dahlerup D. From a small to a large minority: Women in Scandinavian politics. *Scandinavian Political Studies*. 1988. Vol. 11, № 4. P. 275-298. URL: https://tidsskrift.dk/scandinavian_political_studies/article/view/32616
19. Directive 2022/2381/EU of the European Parliament and of the Council of 23 November 2022 on improving the gender balance among directors of listed companies. *Official Journal of the European Union*. L 315. 07.12.2022. P. 44-59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381?utm>
20. Dworkin R. A Matter of Principle. Cambridge : Harvard University Press, 1985. 425 p. URL: <https://books.google.com/books?id=LahVSmsS26YEC>
21. Dworkin R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality. Cambridge : Harvard University Press, 2000. 511 p. URL: <http://archive.org/details/sovereignvirtuet00dwor>
22. European Institute for Gender Equality. Gender Equality Index 2023: Ukraine Shadow Report. Vilnius : EIGE, 2023. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>
23. Folke Bernadotte Academy. Ukrainian Veterans' Gender-Responsive Reintegration: Policy Brief. Stockholm : FBA, 2025. URL: <https://fba.se/media/2bbhats4/fba-policy-brief-ukrainian-veterans-gender-responsive-reintegration.pdf>
24. Hale H. Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective. Cambridge : CUP, 2014. 432 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Patronal_Politics.html?id=8MHOBAAAQBAJ&redir_esc=y
25. Hellman J. Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. *World Politics*. 1998. Vol. 50, No. 2. P. 203-234. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/abs/winners-take-all-the-politics-of-partial-reform-in-postcommunist-transitions/8E867AD5EE481D72598E30D7DFDEF1ED>
26. ILGA-Europe. Rainbow Europe Map and Index 2023. Brussels : ILGA-Europe, 2023. URL: <https://www.ilga-europe.org/report/rainbow-europe-2023/>
27. Inter-Parliamentary Union (IPU). Women in Parliament in 2025. Geneva : IPU, 2026. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2026-02/women-in-parliament-in-2025>
28. International Labour Organization. The Impact of the War in Ukraine on the World of Work: Assessments and Responses. Geneva : ILO, 2023. P. 34-41. URL:

<https://www.ilo.org/resource/brief/impact-ukraine-crisis-world-work-initial-assessments>

29. International Monetary Fund. Ukraine : Request for an Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. *IMF Country Report*. 2023. № 23/132. URL: <https://www.imf.org/en/publications/cr/issues/2023/03/31/ukraine-request-for-an-extended-arrangement-under-the-extended-fund-facility-and-review-of-531687>

30. International Monetary Fund. Ukraine : Eighth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. Washington, D.C. : IMF, 2025. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/cr/2026/english/1ukrea2026001-source-pdf.pdf>

31. International Organization for Migration. Ukraine : internal displacement report (round 16, June 2024). Geneva : IOM, 2024. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-round-16-june-2024>

32. Krook M. L. Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide. Oxford : Oxford University Press, 2009. 271 p. URL: <https://archive.org/details/quotasforwomenin0000kroo>

33. KSE Institute. Ukraine Macroeconomic Handbook. Kyiv : KSE, 2025. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/additional-financing-from-ukraine-s-partners-is-urgently-needed-to-safeguard-macroeconomic-stability-even-as-the-economy-demonstrates-remarkable-resilience-ukraine-macroeconomic-handbook-by-kse/>

34. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780511796135_A23680014/preview-9780511796135_A23680014.pdf?utm

35. Mossuz-Lavau J. La parité en politics: des origines à aujourd'hui // *Travail, genre et sociétés*. 2002. № 7. P. 41-57. URL: <https://shs.cairn.info/revue-travail-genre-et-societes-2002-1-page-41?lang=fr>

36. Mudde C. The Far Right Today. Cambridge : Polity Press, 2019. URL: <https://dokumen.pub/the-far-right-today-9781509536832-1509536833-9781509536849-1509536841.html>

37. Norris P., Lovenduski J. Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 332 p. URL: <https://archive.org/details/politicalrecruit0000norr>

38. North D. C., Wallis J. J., Weingast B. R. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge : CUP, 2009. 308 p. URL: <https://favaretoufabr.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/03/douglass-north-violence-and-social-orders.pdf>

39. OECD. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en.html

40. Ombudsman of Ukraine. Annual Report on the State of Human Rights in Ukraine 2024. Kyiv, 2025. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/>

41. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Needs Assessment Mission Report: Electoral Rights of Internally Displaced Persons in Ukraine. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2024. URL: <https://www.osce.org/odihr/electoral-rights-idps-ukraine-2024>
42. Pitkin H. F. The Concept of Representation. Berkeley : University of California Press, 1967. 323 p. URL: <https://archive.org/details/conceptofreprese0000pitk>
43. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge : Harvard University Press, 1971. 607 p. URL: <https://archive.org/details/theoryofjustice00rawl>
44. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement / ed. by E. Kelly. Cambridge : Harvard University Press, 2001. 214 p. URL: <https://archive.org/details/theoryofjustice00rawl>
45. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Central and Eastern Europe. Ithaca : Cornell University Press, 2005. URL: https://archive.org/details/europeanizationo0000unse_q7c2
46. Sowell T. Affirmative Action Around the World: An Empirical Study. New Haven ; London : Yale University Press, 2004. 239 p. URL: <https://archive.org/details/affirmativeactio00sowe>
47. State Statistics Service of Ukraine. Women and Men in Ukraine 2024. Kyiv : SSSU, 2025. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zhinky-i-choloviky-v-ukrayini-2024>
48. Stepanenko V. ‘Who, if not us?’: civic activism and defence in wartime Ukraine. *East European Politics*. 2025. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13511610.2025.2467214>
49. Teigen M. Gender quotas on corporate boards: On the diffusion of a distinct national policy reform // *Comparative Social Research*. 2012. Vol. 29. P. 115-146. URL: <https://surl.li/ixhxf>
50. Ukrainian Veterans Fund. The needs of veterans 2023 : nationwide survey. Kyiv : UVF, 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/en/analitik/the-needs-of-veterans-2023/>
51. Ukrainian Women’s Fund ; UN Women. Gender Equality Index in Ukraine 2025. Kyiv : UWF, 2025. 67 p. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/05/gender_index_05_2025_eng_web.pdf
52. World Bank ; European Union ; United Nations. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment : February 2026 Update. Washington, D.C. : World Bank, 2026. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/1f87835919e35a0cc76e9ae4ae300dc1-0080012025/original/WBG-Support-Ukraine-July-2025.pdf>
53. World Bank. Ukraine Public Expenditure Review 2025: Fiscal Sustainability in Wartime and Postwar Recovery. Washington, D.C. : World Bank, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/public-expenditure-review-2025>
54. World Economic Forum. Global gender gap report 2025. Geneva : World Economic Forum, 2025. 395 p. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2025/>

55. Yermolenko V. Reformation nation: Wartime politics in Ukraine. ECFR, 2023. URL: <https://ecfr.eu/publication/reformation-nation-wartime-politics-in-ukraine/>
56. Young I. M. Justice and the Politics of Difference. Princeton : Princeton University Press, 1990. 286 p. URL: <https://archive.org/details/justicepolitics0000youn>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РАДЯНСЬКОЇ НОСТАЛЬГІЇ В УКРАЇНІ

Пасічник Євгеній Олександрович,

3 курс, спеціальність «Політологія»

Керівник: викл. Кардаш С. Ю.

***Анотація.** Стаття присвячена емпіричному аналізу впливу соціально-економічних чинників на рівень радянської ностальгії в Україні. Дослідницьке питання: як вік, освіта, матеріальне становище та регіон впливають на ностальгійні установки? Мета – емпірична перевірка гіпотез на даних КМІС 1995–2024 рр. Методологія включає операціоналізацію залежної змінної через уніфіковані індикатори та логістичну регресію. Результати дослідження показали часткову підтримку більшості висунутих гіпотез. Регіон проживання виявився найстійкішим статистичним чинником, хоча напрям регіональних відмінностей у різних часових зрізах не був цілком однаковим. Часткову, але статистично значущу підтримку отримали гіпотези Н1 (матеріальне становище) та Н3 (вік). Гіпотеза Н2 (рівень освіти) виявилася неоднозначною та отримала лише часткову підтримку. Гіпотеза Н4 (системне зниження рівня ностальгії в часовій динаміці) не отримала достатнього емпіричного підтвердження.*

***Ключові слова:** радянська ностальгія, колективна пам'ять, соціально-економічні фактори, декомунізація, пострадянська ідентичність, регіональні відмінності*

Вступ. Радянська спадщина залишається одним із найбільш суперечливих і водночас стійких елементів суспільного життя сучасної України. Попри понад тридцять років незалежності, активну політику декомунізації, два Майдани, анексію Криму, війну на Донбасі та повномасштабне російське вторгнення у 2022 році, у суспільстві продовжують співіснувати глибоко протилежні оцінки радянського минулого – від категоричного заперечення та осуду тоталітарного режиму до ностальгійного, романтизованого сприйняття СРСР як епохи стабільності, соціальної справедливості та державного патерналізму. Ця амбівалентність не є випадковою. Вона відображає складні процеси колективної пам'яті, ідентичності та адаптації до пострадянської реальності, які продовжують впливати на політичну культуру, електоральну поведінку, суспільну згуртованість і навіть на зовнішньополітичний курс України.

Ключовим науковим і суспільно-політичним питанням сьогодні є не стільки констатація наявності радянської ностальгії, скільки виявлення факторів, що її зумовлюють і відтворюють. Серед них особливе місце посідають соціально-економічні характеристики індивідів: вік, рівень освіти, матеріальне становище та регіон проживання. Саме ці фактори часто визначають, наскільки сильно людина схильна ідеалізувати радянське минуле як альтернативу сучасним викликам — економічній нерівності, регіональним диспропорціям, соціальній нестабільності та невизначеності майбутнього. У контексті європейської

інтеграції України, війни за виживання та необхідності побудови стійкої національної ідентичності розуміння механізмів радянської ностальгії набуває не лише академічного, але й практичного стратегічного значення.

У цій роботі радянська ностальгія розглядається як залежна змінна, тоді як соціально-економічні характеристики індивідів (вік, освіта, матеріальне становище, регіон) — як незалежні змінні, що пояснюють варіацію ставлення до радянського минулого. Головна теза дослідження полягає в тому, що соціально-економічний статус індивіда є значущим предиктором рівня радянської ностальгії навіть за умов активної декомунізації, війни та трансформаційних процесів. Ностальгія постає не як ірраціональна емоційна реакція, а як раціональна адаптивна стратегія вразливих соціальних груп, які намагаються компенсувати відчуття економічної нестабільності, соціальної депривації та втрати контролю над власним життям через символічне повернення до ідеалізованої «золотої епохи» СРСР.

Для емпіричної перевірки цієї тези в роботі висунуто п'ять **дослідницьких гіпотез**:

Н1. Нижчий рівень матеріального становища пов'язаний із вищим рівнем радянської ностальгії.

Ця гіпотеза ґрунтується на теорії відносної депривації та концепціях символічної компенсації. Особи, які відчувають хронічні матеріальні труднощі, частіше порівнюють своє поточне становище з радянською «стабільністю» — гарантованою зайнятістю, безплатною медициною, освітою та передбачуваністю життя.

Н2. Нижчий рівень освіти пов'язаний із вищим рівнем радянської ностальгії.

Освіта розглядається як фактор культурного капіталу, що сприяє критичному осмисленню історичних наративів і кращій адаптації до ринкових реалій. Передбачається, що особи з нижчою освітою частіше схильні до спрощених романтизованих уявлень про радянське минуле.

Н3. Старший вік пов'язаний із вищим рівнем радянської ностальгії.

Старші когорти накопили більший досвід кумулятивної економічної вразливості після розпаду СРСР. Для них ностальгія є не лише спогадом про молодість, а й реакцією на втрату соціального статусу, низькі пенсії та обмежені можливості в сучасній економіці.

Н4. Рівень радянської ностальгії в Україні знижується у часовій динаміці.

Гіпотеза відображає очікування, що політика декомунізації, поколінна зміна та вплив війни поступово послаблюють ностальгійні настрої.

Н5. Респонденти зі східних регіонів демонструють вищий рівень радянської ностальгії.

Регіональний фактор поєднує історичну спадщину індустріалізації, економічні зв'язки з Росією та наслідки пострадянської деіндустріалізації, що створює сприятливе середовище для збереження ностальгійних установок.

Метою дослідження є емпірична перевірка впливу соціально-економічних чинників на рівень радянської ностальгії в Україні на основі довгострокових соціологічних даних.

Структура статті: вступ, аналіз останніх досліджень, методологія, виклад основного матеріалу з обґрунтуванням результатів та висновки.

Аналіз останніх досліджень. Радянська ностальгія в сьогоденній Україні постає перед нами не як проста тінь минулого, а як складне, багат шарове явище. Воно сплітається з нитками історичної пам'яті, колективної самоідентифікації та жорстких реалій сьогодення: економічних, соціальних, навіть регіональних. У наукових колах умовно виділяють два головні способи пояснення цього феномена. Один історико-ідентифікаційний. Інший соціально-економічний. Перший дивиться вглиб, на інерцію радянських звичок і способів передачі спогадів. Другий же фіксує ностальгію як гостру реакцію на кризи, що не відпускають суспільство й досі.

Це дослідження, щоправда, зосереджується саме на соціально-економічних чинниках: віці, рівні освіти, матеріальному становищі та регіональній специфіці. Тому саме другий підхід стає для нас основним орієнтиром. Він точніше пояснює, чому ностальгія то спалахує, то згасає в різних групах, і чому вона тримається навіть після хвиль декомунізації. Володимир Даниленко, наприклад, переконливо демонструє, як патерналістські моделі й особлива роль держави продовжують жити своїм інерційним життям у незалежній Україні та формувати масову свідомість у різних соціальних групах; ці ідеї не зникають навіть зі зміною етнічного складу країни.¹⁵¹

Історико-ідентифікаційний підхід, звичайно, нікуди не дівається. Він наголошує: радянська спадщина глибоко вросла в тканину соціальної поведінки, державного управління та навіть уявлень про те, що таке справедливість. Сергій Кульчицький не дає забути про травматичний бік радянського досвіду — репресії, голодомори. Та водночас він фіксує дивну суперечливість пам'яті: старші частіше згадують стабільність, молодь — вагається, показуючи ту саму амбівалентність.¹⁵² Олена Ніколаєнко пояснює, чому ностальгія живе навіть серед тих, хто ніколи не застав СРСР. Механізми міжпоколінної передачі, культурний фон, родинні розповіді — усе це працює як невидимий міст.¹⁵³

Соціально-економічний підхід дивиться інакше. Для нього ностальгія — це не стільки мрія повернути старий режим, скільки форма критики сучасності й спроба компенсувати втрачене відчуття захищеності. Роберт Маккі прямо пов'язує її з економічними негараздами, соціальною прірвою та постійним браком стабільності. Радянський період у такій оптиці ідеалізується як час, коли хоч щось гарантувалося наперед.¹⁵⁴

Емпіричні дані, що накопичилися за роки, лише зміцнюють пріоритетність саме соціально-економічного пояснення. Опитування Центру Разумкова та Київського міжнародного інституту соціології малюють чітку картину. В Україні

¹⁵¹ Даниленко В. Соціально-політична історія України XX ст. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2012.

¹⁵² Кульчицький, С. (2010) Сталінський геноцид в Україні. Одеса: Одеський національний університет.

¹⁵³ Nikolayenko, O. (2008) 'Soviet nostalgia among post-Soviet adolescents', *Communist and Post-Communist Studies*, 41(2), pp. 273–289.

¹⁵⁴ McKee, R. (2014) 'Things Can Only Get Better? Changing Views of the Past and Present in Post-Soviet Russia', *Europe-Asia Studies*, 66(3), pp. 420–448.

загальний тренд іде вниз.¹⁵⁵ Війна, послідовна декомунізація, переосмислення історії роблять свою справу.¹⁵⁶

Отже, хоча історико-ідентифікаційний підхід залишається необхідним для розуміння глибинних, майже підсвідомих коренів явища, саме соціально-економічний підхід видається нам найбільш переконливим і, що важливо, операціональним для цього дослідження. Він дає змогу чітко виокремити ті фактори, які визначають варіації ностальгії в різних соціальних групах. А головне - обґрунтовує потребу в системному, кількісному аналізі на базі репрезентативних соціологічних даних. Без цього, здається, важко рухатися далі.

Методологія дослідження. Емпіричну базу дослідження становить об'єднаний масив загальнонаціональних репрезентативних опитувань Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), проведених у 1995–2024 роках. До аналізу залучено хвилі опитувань 1995, 1996–2000, 2002–2023, 2020 та 2024 років, що містять показники, релевантні для вивчення радянської ностальгії. Дані були гармонізовані для забезпечення порівнянності показників між різними роками дослідження. Вибірки кожної хвилі є репрезентативними... за основними соціально-демографічними характеристиками, зокрема за статтю, віком, освітою та регіоном проживання.

Залежна змінна — рівень радянської ностальгії — була операціоналізована на основі низки індикаторів, що відображають позитивне або негативне ставлення до радянського минулого. Для забезпечення порівнянності між хвилями відповіді були перекодовані в уніфіковані бінарні шкали, де значення 1 відповідало відсутності ностальгійних установок, а значення 0 — їх наявності.

До числа незалежних змінних включено матеріальне становище респондентів, рівень освіти, вік, тип зайнятості та регіон проживання. Матеріальне становище розглядалося як суб'єктивна оцінка економічного добробуту домогосподарства. Вік, освіта, тип зайнятості та регіон були представлені набором категоріальних показників.

Аналіз здійснювався у два етапи. На першому етапі використовувалися методи описової статистики для виявлення динаміки поширення радянської ностальгії в різні періоди та між окремими соціальними групами. На другому етапі застосовувалася бінарна логістична регресія, що дозволяє оцінити ймовірність наявності ностальгійних установок залежно від соціально-демографічних характеристик респондентів. Регресійні моделі будувалися поетапно: спочатку оцінювався вплив ключових незалежних змінних, після чого до моделей послідовно додавалися контрольні фактори.

Для перевірки статистичної коректності моделей здійснювалася діагностика мультиколінеарності за допомогою коефіцієнтів VIF. Якість узгодження моделей з емпіричними даними оцінювалася за тестом Hosmer–Lemeshow. Результати подано у вигляді коефіцієнтів логістичної регресії та відношень шансів (odds

¹⁵⁵ Разумков центр (2020) Українське суспільство та історична пам'ять: аналітичний звіт. Київ: Центр Разумкова.

¹⁵⁶ Kyiv International Institute of Sociology. Merged data from nationwide public opinion surveys 1991–2024. Zenodo. 2024. URL: <https://zenodo.org/records/16795367> (дата звернення: 14.06.2026).

ratios), що дозволяє інтерпретувати силу та напрямок впливу окремих факторів на формування радянської ностальгії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень радянської ностальгії — не застигла величина, яку можна пояснити раз і назавжди, а щось живе, що то спадає, то несподівано піднімається, ніби реагуючи на тиск зовнішніх обставин. Саме тому описовий етап дослідження видається не просто технічною процедурою, а спробою вловити пульс суспільної свідомості в умовах постійної трансформації.

Щоб мати змогу порівнювати різні хвилі опитувань, довелося вдатися до уніфікації індикаторів. Усі значення перекодували так, щоб нуль позначав згоду з позитивними судженнями про радянське минуле, а одиниця — незгоду. Річ у тім, що формулювання питань та шкали іноді трохи відрізнялися від року до року. Без такого кроку будь-які спроби простежити еволюцію виглядали б плутано, а то й просто некоректно. Такий підхід, звісно, спрощує реальність: ностальгія ніколи не буває лише «за» чи «проти», але він дає можливість побачити загальну траєкторію.

У моделі використано низку категоріальних незалежних змінних, закодованих за допомогою змінних. Змінна *sex2* відображає стать респондентів, де референтною категорією є чоловіки, а коефіцієнт характеризує відмінності для жінок. Вікові групи представлені змінними *agegr2*, *agegr3*, *agegr4*, *agegr5* та *agegr6*, які відповідають респондентам віком 30–39 років, 40–49 років, 50–59 років, 60–69 років та 70 років і старше відповідно. Референтною категорією є молодь віком 18–29 років. Територіальні відмінності враховано за допомогою змінних *reggr2*, *reggr3* та *reggr4*, що відповідають Центральному, Південному та Східному регіонам України відповідно, тоді як референтною категорією є Західний регіон. Рівень освіти представлено трьома категоріями. Змінна *educ_3gr2* характеризує респондентів із середнім рівнем освіти, змінна *educ_3gr3* характеризує респондентів із високим рівнем освіти, а референтною категорією є особи з низьким рівнем освіти. Статус зайнятості описано змінними *empl_status2*, *empl_status3*, *empl_status4*, *empl_status5* та *empl_status6*, які відповідають учням і студентам, пенсіонерам, особам, зайнятим веденням домашнього господарства або таким, що перебувають у відпустці по догляду за дитиною, безробітним, які перебувають у пошуку роботи, а також іншим категоріям економічно неактивного населення. Референтною категорією є працюючі респонденти. Залежна змінна закодована таким чином: значення 1 відповідає відсутності радянських ностальгійних установок, тоді як значення 0 відповідає їх наявності.

Таблиця 1. Результати логістичної регресії за даними 1995 року.

Year	Var	OR	CI	p	Ref	N	R2	HL
1995	sex2	0.655	0.441 – 0.972	0.036	1	1,070	0.161	20.496; p=0.009
1995	agegr2	1.015	0.513 – 2.007	0.966	1	1,070	0.161	20.496; p=0.009

1995	agegr3	0.990	0.498 – 1.970	0.977	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	agegr4	1.045	0.506 – 2.155	0.906	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	agegr5	1.073	0.404 – 2.851	0.888	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	agegr6	0.937	0.321 – 2.730	0.905	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	reggr2	0.267	0.167 – 0.427	0.000	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	reggr3	0.201	0.119 – 0.340	0.000	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	reggr4	0.112	0.058 – 0.217	0.000	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	educ_3g r2	1.294	0.748 – 2.239	0.357	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	educ_3g r3	2.588	1.369 – 4.890	0.003	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	empl_st atus2	2.237	0.718 – 6.971	0.165	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	empl_st atus3	0.942	0.473 – 1.875	0.865	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	empl_st atus4	0.749	0.263 – 2.131	0.588	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	empl_st atus5	0.552	0.219 – 1.393	0.208	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009
1995	empl_st atus6	0.665	0.139 – 3.191	0.610	1	1,07 0	0.161	20.496; p=0.009

(Джерело: складено автором на основі даних КМІС.)

Результати логістичної регресії для даних 1995 року свідчать про неоднаковий вплив соціально-демографічних характеристик на ймовірність відсутності ностальгійних установок щодо радянського минулого. Загалом модель продемонструвала помірну пояснювальну здатність (Nagelkerke $R^2 = 0,161$), тобто включені до аналізу змінні пояснювали близько 16,1% варіації досліджуваної ознаки. Водночас результати тесту Госмера–Лемешоу ($\chi^2 = 20,496$; $p = 0,009$) свідчать про певні розбіжності між прогнозованими та фактичними значеннями, тому отримані результати слід інтерпретувати з урахуванням того, що модель не забезпечує ідеального відтворення емпіричних даних.

Серед розглянутих соціально-демографічних характеристик статистично значущий вплив виявлено для статі, регіону проживання та рівня освіти. Натомість вік і статус зайнятості не продемонстрували самостійного зв'язку з досліджуваними установками після контролю інших змінних.

Стать респондента виявилася статистично значущим предиктором ставлення до радянського минулого. Для жінок коефіцієнт шансів становив 0,655 (95% ДІ: 0,441-0,972; $p = 0,036$) порівняно з чоловіками, які виступали референтною категорією. З огляду на те, що залежна змінна була закодована таким чином, що значення 1 відповідало відсутності ностальгійних установок, а значення 0 — їх наявності, отриманий коефіцієнт свідчить про нижчі шанси демонструвати відсутність ностальгії серед жінок. Іншими словами, жінки частіше виявляли ностальгійне ставлення до радянського минулого, ніж чоловіки. Величина ефекту не є надзвичайно великою, однак статистична значущість результату дозволяє говорити про наявність гендерних відмінностей уже в середині 1990-х років.

На відміну від статі, вік не виявився значущим фактором. Усі вікові групи від 30-39 років до категорії 70 років і старше статистично не відрізнялися від референтної групи 18-29 років. Значення коефіцієнтів шансів коливалися поблизу одиниці: від 0,937 для найстаршої групи до 1,073 для респондентів віком 60-69 років. Водночас усі довірчі інтервали охоплювали значення 1, а рівні статистичної значущості значно перевищували загальноприйнятий поріг 0,05. Це означає, що після врахування регіону проживання, статі, освіти та статусу зайнятості вікові відмінності практично зникали. Такий результат є цікавим з огляду на поширене припущення про більшу прихильність старших поколінь до радянського минулого. Дані 1995 року не підтверджують існування самостійного вікового ефекту, принаймні в межах моделі, що враховує інші соціально-демографічні характеристики.

Найсильніші ефекти виявлено для регіону проживання. Референтною категорією виступав Західний регіон України. Для жителів Центрального регіону коефіцієнт шансів становив 0,267 (95% ДІ: 0,167–0,427; $p < 0,001$), для Південного — 0,201 (95% ДІ: 0,119-0,340; $p < 0,001$), а для Східного - 0,112 (95% ДІ: 0,058–0,217; $p < 0,001$). Усі ефекти є статистично значущими на високому рівні.

Змістовно це означає, що мешканці Центрального регіону мали приблизно на 73% нижчі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок порівняно із жителями Західної України. Для Південного регіону відповідне скорочення шансів становило майже 80%, а для Східного - близько 89%. Таким чином, саме регіональна належність виявилася найважливішим чинником диференціації ставлення до радянського минулого. Причому спостерігається чіткий просторовий градієнт: у напрямку від Заходу до Сходу зростає поширеність ностальгійних настроїв і відповідно зменшується ймовірність їх відсутності.

Освіта також виявилася важливим фактором. Респонденти із середньою або професійно-технічною освітою статистично не відрізнялися від осіб із незакінченою середньою освітою ($OR = 1,294$; $p = 0,357$). Водночас особи з вищою освітою мали значно вищі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок. Для цієї категорії коефіцієнт шансів становив 2,588 (95% ДІ: 1,369–4,890; $p = 0,003$). Отже, ймовірність відсутності ностальгії серед осіб із вищою освітою була приблизно у 2,6 рази більшою, ніж серед

респондентів із найнижчим освітнім рівнем. Це може свідчити про зв'язок між вищим освітнім капіталом та більш критичним ставленням до радянського минулого вже в середині 1990-х років.

Статус зайнятості не продемонстрував статистично значущих відмінностей порівняно з працюючими респондентами, які виступали референтною категорією. Незважаючи на те, що для студентів коефіцієнт шансів перевищував одиницю ($OR = 2,237$), широкий довірчий інтервал ($0,718-6,971$) та рівень значущості $p = 0,165$ не дозволяють розглядати цей результат як надійне підтвердження існування відмінностей. Аналогічно жодна з інших категорій - пенсіонери, домогосподарки, безробітні або респонденти, віднесені до категорії «інше» - не продемонструвала статистично значущого зв'язку з досліджуваною ознакою.

Таблиця 2. Результати логістичної регресії за даними 1996, 1997, 2000 років.

Year	Var	OR	CI	p	Ref	N	R2	HL
1996_1997_2000	agegr2	0.576	0.418 – 0.794	0.001	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	agegr3	0.475	0.344 – 0.656	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	agegr4	0.322	0.220 – 0.471	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	agegr5	0.355	0.223 – 0.565	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	agegr6	0.321	0.188 – 0.549	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	reggr2	0.274	0.212 – 0.354	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	reggr3	0.153	0.116 – 0.202	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	reggr4	0.110	0.081 – 0.149	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	educ_3gr2	1.380	1.037 – 1.836	0.027	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	educ_3gr3	2.517	1.823 – 3.476	0.000	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	empl_status2	1.520	0.855 – 2.701	0.154	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	empl_status3	0.899	0.618 – 1.309	0.579	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	empl_status4	0.662	0.430 – 1.020	0.062	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	empl_status5	0.798	0.572 – 1.112	0.182	1	,239	0.245	3.362; p=0.910
1996_1997_2000	empl_status6	0.686	0.394 – 1.195	0.184	1	,239	0.245	3.362; p=0.910

(Джерело: складено автором на основі даних КМІС.)

Об'єднена модель для масиву опитувань 1996, 1997 та 2000 років демонструє вищу пояснювальну здатність порівняно з моделлю 1995 року. Значення псевдокоефіцієнта детермінації Нейджелкерке становить 0,245, що свідчить про пояснення приблизно 24,5% варіації залежної змінної включеними до аналізу соціально-демографічними характеристиками. На відміну від попередньої моделі, тест Госмера–Лемешоу не виявив статистично значущих розбіжностей між прогнозованими та фактичними значеннями ($\chi^2 = 3,362$; $p = 0,910$), що дозволяє говорити про добру відповідність моделі емпіричним даним та підвищує надійність отриманих оцінок.

На відміну від результатів 1995 року, де вік не відігравав самостійної ролі після врахування інших характеристик, у другій половині 1990-х років та на початку 2000-х віковий фактор набуває виразного значення. Усі вікові категорії, старші за референтну групу 18–29 років, демонструють статистично значущі відмінності. Для респондентів віком 30–39 років коефіцієнт шансів становить 0,576 (95% ДІ: 0,418–0,794; $p = 0,001$), для групи 40–49 років – 0,475 (95% ДІ: 0,344–0,656; $p < 0,001$), для осіб віком 50–59 років – 0,322 (95% ДІ: 0,220–0,471; $p < 0,001$), для категорії 60–69 років – 0,355 (95% ДІ: 0,223–0,565; $p < 0,001$), а для найстарших респондентів віком 70 років і більше – 0,321 (95% ДІ: 0,188–0,549; $p < 0,001$).

З огляду на кодування залежної змінної, де значення 1 відповідає відсутності ностальгійних установок, а значення 0 – їх наявності, усі коефіцієнти нижчі за одиницю свідчать про вищу схильність до ностальгії порівняно з молодіжною групою. При цьому спостерігається досить чітка вікова закономірність. Якщо у віці 30–39 років шанси демонструвати відсутність ностальгії були приблизно на 42% нижчими порівняно з молоддю, то серед осіб віком 50–59 років відповідне скорочення сягало майже 68%. Подібні показники спостерігаються і серед респондентів старших вікових груп. Це свідчить про те, що саме покоління, які соціалізувалися в радянський період та провели значну частину свого життя в умовах радянської системи, значно частіше демонстрували ностальгійне ставлення до СРСР, ніж молодші покоління, чия соціалізація припала на останні роки існування Союзу або вже на період незалежності України.

Як і в попередній моделі, надзвичайно сильний вплив зберігає регіон проживання. Референтною категорією виступає Західний регіон України. Для жителів Центрального регіону коефіцієнт шансів становить 0,274 (95% ДІ: 0,212–0,354; $p < 0,001$), для Південного – 0,153 (95% ДІ: 0,116–0,202; $p < 0,001$), а для Східного – 0,110 (95% ДІ: 0,081–0,149; $p < 0,001$). Усі відмінності є статистично значущими на високому рівні.

Отримані результати демонструють надзвичайно стійкий регіональний розподіл ставлення до радянського минулого. Порівняно із Західною Україною шанси демонструвати відсутність ностальгії серед жителів Центрального регіону були приблизно на 73% нижчими. Для мешканців Півдня скорочення шансів становило близько 85%, а для жителів Сходу майже 89%. Важливо, що масштаб регіональних відмінностей практично не поступається результатам, отриманим

для 1995 року. Це свідчить про стабільність регіональних політичних ідентичностей та історичних наративів у перші роки незалежності. Уже наприкінці 1990-х років простежується той самий просторовий поділ, який у подальшому неодноразово фіксуватиметься в українських соціологічних дослідженнях щодо історичної пам'яті, геополітичних орієнтацій та оцінок радянського минулого.

Помітний вплив зберігає також рівень освіти. Для респондентів із середньою або середньою спеціальною освітою коефіцієнт шансів становить 1,380 (95% ДІ: 1,037–1,836; $p = 0,027$), тоді як для осіб із вищою освітою він дорівнює 2,517 (95% ДІ: 1,823–3,476; $p < 0,001$). Обидва ефекти є статистично значущими, хоча сила впливу істотно відрізняється.

Порівняно з особами, які мають найнижчий освітній рівень, респонденти із середньою або професійною освітою мали приблизно на 38% вищі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок. Для осіб із вищою освітою відповідний показник був більш ніж у два з половиною рази вищим. Таким чином, освітній ефект у другій половині 1990-х років не лише зберігається, а й стає більш послідовним порівняно з результатами 1995 року. Отримані дані вказують на те, що зі зростанням рівня освіти зменшується ймовірність позитивного ставлення до радянського минулого. Освітній капітал, ймовірно, сприяв формуванню більш критичного сприйняття радянської системи та більшій відкритості до нових політичних і соціальних реалій незалежної України.

На відміну від віку, регіону та освіти, статус зайнятості не демонструє переконливого самостійного впливу на ставлення до радянського минулого. Жодна з категорій не досягає традиційного рівня статистичної значущості 0,05. Найближчою до нього виявилася категорія домогосподарок, для якої коефіцієнт шансів становив 0,662 (95% ДІ: 0,430–1,020; $p = 0,062$). Хоча цей результат не дозволяє робити остаточні висновки, він може свідчити про тенденцію до дещо вищого рівня ностальгійних настроїв у цій групі.

Для студентів коефіцієнт шансів становив 1,520 (95% ДІ: 0,855–2,701; $p = 0,154$), що формально не дозволяє говорити про статистично значущі відмінності від працюючих респондентів. Аналогічно не виявлено значущих відмінностей для пенсіонерів ($OR = 0,899$; $p = 0,579$), безробітних ($OR = 0,798$; $p = 0,182$) та інших категорій зайнятості ($OR = 0,686$; $p = 0,184$). Це означає, що після контролю віку, регіону та освіти статус на ринку праці не додає суттєвої пояснювальної інформації щодо формування ностальгійних установок.

Загалом результати моделі для 1996-2000 років демонструють формування більш структурованого соціального профілю носіїв ностальгійних настроїв порівняно з 1995 роком. Якщо в середині 1990-х років ключову роль відігравали переважно регіональні відмінності та освіта, то в подальшому до них додається виразний поколіннєвий вимір. Найбільш схильними до ностальгії виявляються старші вікові групи, мешканці Півдня та Сходу України, а також особи з нижчим рівнем освіти. Натомість молодші покоління, жителі Західної України та респонденти з вищою освітою значно частіше демонстрували відсутність ностальгійних установок щодо радянського минулого.

Таблиця 3. Результати логістичної регресії за даними 2002, 2006, 2011 та 2023 років.

Year	Var	OR	CI	p	Re f	N	R2	HL
2002_2006_2011_2023	sex2	0.984	0.869 – 1.114	0.795	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	agegr2	0.793	0.631 – 0.996	0.047	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	agegr3	1.134	0.903 – 1.426	0.279	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	agegr4	1.332	1.063 – 1.670	0.013	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	agegr5	1.263	0.960 – 1.661	0.095	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	agegr6	1.592	1.179 – 2.149	0.002	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	reggr2	1.670	1.390 – 2.008	0.000	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	reggr3	2.847	2.372 – 3.417	0.000	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	reggr4	3.305	2.704 – 4.039	0.000	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	educ_3gr2	0.713	0.600 – 0.846	0.000	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	educ_3gr3	0.403	0.332 – 0.489	0.000	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	empl_satus2	1.093	0.734 – 1.628	0.662	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	empl_satus3	1.605	1.309 – 1.968	0.000	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	empl_satus4	0.923	0.723 – 1.178	0.518	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	empl_satus5	1.429	1.083 – 1.886	0.011	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000
2002_2006_2011_2023	empl_satus6	1.826	0.711 – 4.689	0.211	1	4,987	0.148	31.941; p=0.000

(Джерело: складено автором на основі даних КМІС.)

Результати логістичної регресії для об'єднаного масиву опитувань 2002, 2006, 2011 та 2023 років демонструють дещо іншу структуру чинників, пов'язаних із ностальгійними установками щодо радянського минулого, порівняно з другою половиною 1990-х років. Псевдокоефіцієнт детермінації Нейджелкерке становить 0,148, що свідчить про пояснення приблизно 14,8% варіації залежної змінної включеними до моделі характеристиками. Таким чином, пояснювальна здатність моделі виявилася нижчою, ніж у попередньому

періоді. Водночас велика кількість спостережень ($N = 4987$) дозволяє достатньо впевнено оцінювати виявлені закономірності. Тест Госмера–Лемешоу виявив статистично значущі розбіжності між прогнозованими та фактичними значеннями ($\chi^2 = 31,941$; $p < 0,001$), що свідчить про неідеальну відповідність моделі емпіричним даним, хоча це не нівелює значущості отриманих коефіцієнтів.

На відміну від попереднього періоду, стать практично повністю втрачає пояснювальне значення. Для жінок коефіцієнт шансів становить 0,984 (95% ДІ: 0,869-1,114; $p = 0,795$), що фактично відповідає відсутності будь-яких систематичних відмінностей порівняно з чоловіками. Значення коефіцієнта майже дорівнює одиниці, довірчий інтервал охоплює значення 1, а рівень статистичної значущості значно перевищує традиційний поріг 0,05. Отже, якщо в середині 1990-х років жінки демонстрували дещо вищу схильність до ностальгійних оцінок радянського минулого, то в подальші десятиліття ці відмінності фактично зникають. Це може свідчити про поступове вирівнювання гендерних відмінностей у сфері історичної пам'яті та політичних оцінок.

Віковий фактор зберігає статистичну значущість, однак його вплив стає менш однорідним порівняно з результатами для 1996-2000 років. Для групи 30-39 років коефіцієнт шансів становить 0,793 (95% ДІ: 0,631-0,996; $p = 0,047$), що свідчить про приблизно на 21% нижчі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок порівняно з референтною категорією 18-29 років. Отже, представники цієї вікової групи частіше демонстрували ностальгійне ставлення до радянського минулого, ніж наймолодші респонденти.

Водночас для вікової групи 40-49 років статистично значущих відмінностей не виявлено. Коефіцієнт шансів становить 1,134 (95% ДІ: 0,903-1,426; $p = 0,279$), а довірчий інтервал охоплює значення 1. Це означає, що після контролю інших соціально-демографічних характеристик представники цієї категорії не відрізнялися від молоді за рівнем ностальгійних настроїв.

Для респондентів віком 50-59 років спостерігається протилежна тенденція. Коефіцієнт шансів дорівнює 1,332 (95% ДІ: 1,063-1,670; $p = 0,013$), що вказує на приблизно 33 % вищі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок порівняно з молодшими респондентами. Аналогічний напрямок зв'язку спостерігається і для групи 60–69 років, хоча статистична значущість тут є дещо слабшою ($OR = 1,263$; 95% ДІ: 0,960-1,661; $p = 0,095$). Найбільш виражений ефект характерний для найстаршої категорії населення. Особи віком 70 років і старше мали у 1,592 рази вищі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок порівняно з молоддю (95% ДІ: 1,179-2,149; $p = 0,002$).

Таким чином, у порівнянні з моделлю 1996–2000 років відбувається суттєва зміна характеру вікових відмінностей. Якщо наприкінці 1990-х старші покоління стабільно демонстрували вищий рівень ностальгії, то в наступні десятиліття цей зв'язок стає значно складнішим і менш лінійним. Частина старших вікових груп уже не характеризується підвищеною прихильністю до радянського минулого, а окремі категорії навіть демонструють вищі шанси відсутності ностальгійних настроїв.

Регіональна належність залишається одним із найважливіших чинників формування відповідних установок. Однак напрямок коефіцієнтів суттєво відрізняється від того, що спостерігався у 1990-х роках. Для Центрального регіону коефіцієнт шансів становить 1,670 (95% ДІ: 1,390-2,008; $p < 0,001$), для Південного - 2,847 (95% ДІ: 2,372-3,417; $p < 0,001$), а для Східного - 3,305 (95% ДІ: 2,704-4,039; $p < 0,001$). Усі ефекти є статистично значущими на високому рівні.

Рівень освіти демонструє стійкий та статистично значущий зв'язок із залежною змінною. Для другої освітньої групи коефіцієнт шансів становить 0,713 (95% ДІ: 0,600–0,846; $p < 0,001$), а для третьої групи — 0,403 (95% ДІ: 0,332–0,489; $p < 0,001$). Величина ефекту є достатньо значною, особливо для осіб із найвищим рівнем освіти.

Особи із середньою освітою мали приблизно на 29% нижчі шанси демонструвати відсутність ностальгійних установок порівняно з референтною групою, а для респондентів із вищою освітою відповідне скорочення шансів становило майже 60%.

Статус зайнятості демонструє неоднорідні результати. Для студентів статистично значущих відмінностей не виявлено ($OR = 1,093$; $p = 0,662$). Аналогічно незначущими є результати для домогосподарок ($OR = 0,923$; $p = 0,518$) та категорії «інше» ($OR = 1,826$; $p = 0,211$). Водночас пенсіонери характеризуються статистично значущим коефіцієнтом шансів 1,605 (95% ДІ: 1,309–1,968; $p < 0,001$), а безробітні — коефіцієнтом 1,429 (95% ДІ: 1,083–1,886; $p = 0,011$).

Отже, після контролю віку, освіти та регіону саме пенсіонери та безробітні демонструють найбільш виразні відмінності від працюючих респондентів. Величина коефіцієнтів свідчить про суттєві розбіжності у ставленні до радянського минулого між економічно активними та економічно вразливими групами населення. Особливо помітним є ефект серед пенсіонерів, для яких шанси відповідного результату перевищують показники працюючих осіб більш ніж у півтора рази.

Загалом модель для 2002–2023 років демонструє складнішу структуру соціально-демографічних чинників порівняно з попереднім періодом. Гендерні відмінності практично зникають, вікові ефекти стають менш однозначними, однак регіон проживання, рівень освіти та окремі категорії соціально-економічного статусу продовжують відігравати важливу роль у формуванні ставлення до радянського минулого.

Таблиця 4. Результати логістичної регресії за даними 2019 року.

Year	Var	OR	CI	p	Ref	N	R2	HL
2019	finsit2	1.555	0.854 – 2.831	0.149	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	finsit3	1.515	0.799 – 2.872	0.203	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	finsit4	2.143	0.853 – 5.382	0.105	1	843	0.148	3.733; p=0.880

2019	finsit5	2.155	0.205 – 22.668	0.523	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	agegr2	2.077	0.973 – 4.434	0.059	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	agegr3	1.589	0.783 – 3.225	0.199	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	agegr4	2.059	0.986 – 4.299	0.054	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	agegr5	1.218	0.466 – 3.182	0.688	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	agegr6	0.659	0.242 – 1.793	0.414	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	reggr2	0.318	0.184 – 0.550	0.000	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	reggr3	0.168	0.095 – 0.299	0.000	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	reggr4	0.384	0.197 – 0.750	0.005	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	educ_3g2	0.925	0.453 – 1.887	0.830	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	edc_3gr	1.545	0.723 – 3.304	0.262	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	empl_stat us2	5.654	0.675 – 47.335	0.110	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	empl_stat us3	1.498	0.684 – 3.280	0.312	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	empl_stat us4	0.736	0.411 – 1.317	0.301	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	empl_stat us5	0.382	0.160 – 0.916	0.031	1	843	0.148	3.733; p=0.880
2019	empl_stat us6	2.304	0.490 – 10.845	0.291	1	843	0.148	3.733; p=0.880

(Джерело: складено автором на основі даних КМІС.)

Модель, побудована на основі даних 2019 року, характеризується помірною пояснювальною здатністю. Значення псевдокоефіцієнта детермінації Нейджелкерке становить 0,148, що свідчить про пояснення приблизно 14,8% варіації залежної змінної включеними до аналізу соціально-демографічними характеристиками. Водночас тест Госмера–Лемешоу не виявив статистично значущих розбіжностей між прогнозованими та фактичними значеннями ($\chi^2 = 3,733$; $p = 0,880$), що дозволяє оцінювати отримані результати як достатньо надійні з точки зору відповідності моделі емпіричним даним.

Однією з особливостей цієї моделі є відсутність статистично значущого зв'язку між матеріальним становищем респондентів та досліджуваними установками. Порівняно з референтною групою, яка характеризувалася

найнижчим рівнем матеріального забезпечення, усі інші категорії демонстрували коефіцієнти шансів, вищі за одиницю. Для другої групи показник становив 1,555 (95% ДІ: 0,854-2,831; $p = 0,149$), для третьої - 1,515 (95% ДІ: 0,799-2,872; $p = 0,203$), для четвертої - 2,143 (95% ДІ: 0,853-5,382; $p = 0,105$), а для п'ятої - 2,155 (95% ДІ: 0,205-22,668; $p = 0,523$). Хоча напрямок коефіцієнтів може свідчити про певну тенденцію до відмінностей між найбільш та найменш забезпеченими групами населення, широкі довірчі інтервали та відсутність статистичної значущості не дозволяють робити висновок про наявність самостійного впливу матеріального становища на оцінки радянського минулого.

Вікові відмінності у 2019 році виявилися значно слабшими, ніж у попередніх періодах. Жодна з вікових категорій не досягла традиційного рівня статистичної значущості, хоча для окремих груп спостерігаються результати, близькі до нього. Для респондентів віком 30-39 років коефіцієнт шансів становив 2,077 (95% ДІ: 0,973-4,434; $p = 0,059$), а для групи 50-59 років - 2,059 (95% ДІ: 0,986-4,299; $p = 0,054$). В обох випадках значення p лише незначно перевищує поріг статистичної значущості. Це дозволяє припустити наявність певної тенденції до відмінностей між зазначеними групами та молодими респондентами віком 18-29 років, однак наявних даних недостатньо для однозначного підтвердження такого зв'язку.

Для категорії 40-49 років коефіцієнт шансів становив 1,589 (95% ДІ: 0,783-3,225; $p = 0,199$), для групи 60-69 років - 1,218 (95% ДІ: 0,466-3,182; $p = 0,688$), а для найстарших респондентів віком 70 років і більше - 0,659 (95% ДІ: 0,242-1,793; $p = 0,414$). Усі довірчі інтервали охоплюють значення 1, що підтверджує відсутність статистично значущих вікових відмінностей. Таким чином, на відміну від моделей кінця 1990-х років, де поколіннєвий фактор відіграв важливу роль, у 2019 році вік уже не виступає визначальним чинником ставлення до радянського минулого після контролю інших соціально-демографічних характеристик.

Найбільш послідовні та виразні результати вкотре демонструє регіон проживання. Порівняно із Західним регіоном, який виступає референтною категорією, мешканці Центральної України характеризуються коефіцієнтом шансів 0,318 (95% ДІ: 0,184-0,550; $p < 0,001$). Для Південного регіону цей показник становить 0,168 (95% ДІ: 0,095-0,299; $p < 0,001$), а для Східного - 0,384 (95% ДІ: 0,197-0,750; $p = 0,005$). Усі три коефіцієнти є статистично значущими та демонструють суттєві відмінності від референтної категорії.

Отримані результати свідчать про те, що навіть через майже три десятиліття після розпаду Радянського Союзу регіональна належність продовжує залишатися одним із ключових чинників, пов'язаних із оцінкою радянського минулого. Найбільші відмінності спостерігаються між Західним та Південним регіонами. Відповідний коефіцієнт шансів 0,168 означає, що шанси отримання досліджуваного результату серед мешканців Півдня були приблизно на 83% нижчими порівняно із жителями Західної України. Для Центрального регіону відповідне скорочення становило близько 68%, а для Східного – близько 62%. Таким чином, регіональний поділ, який спостерігався ще в середині 1990-х років, продовжує залишатися статистично значущим і в 2019 році.

На відміну від регіону проживання, рівень освіти не демонструє самостійного впливу на залежну змінну. Для другої освітньої групи коефіцієнт шансів становить 0,925 (95% ДІ: 0,453-1,887; $p = 0,830$), а для третьої - 1,545 (95% ДІ: 0,723-3,304; $p = 0,262$). В обох випадках довірчі інтервали є достатньо широкими та охоплюють значення 1. Це свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей між освітніми групами після контролю інших факторів.

Статус зайнятості демонструє неоднорідну картину. Більшість категорій не відрізняються від працюючих респондентів, які виступають референтною групою. Для студентів коефіцієнт шансів становить 5,654 (95% ДІ: 0,675-47,335; $p = 0,110$), однак надзвичайно широкий довірчий інтервал свідчить про нестабільність оцінки та не дозволяє робити змістовні висновки. Для пенсіонерів коефіцієнт дорівнює 1,498 (95% ДІ: 0,684-3,280; $p = 0,312$), для домогосподарок - 0,736 (95% ДІ: 0,411-1,317; $p = 0,301$), а для категорії «інше» - 2,304 (95% ДІ: 0,490-10,845; $p = 0,291$). Усі зазначені результати є статистично незначущими.

Єдиною категорією, яка демонструє статистично значущий зв'язок із залежною змінною, виявилися безробітні. Для них коефіцієнт шансів становить 0,382 (95% ДІ: 0,160-0,916; $p = 0,031$). Це означає, що шанси отримання досліджуваного результату серед безробітних були приблизно на 62% нижчими порівняно з працюючими респондентами. Таким чином, саме безробіття виступає єдиною соціально-економічною характеристикою, яка зберігає статистично значущий зв'язок із досліджуваними установками після врахування інших факторів.

Загалом результати моделі 2019 року демонструють помітне скорочення кількості значущих соціально-демографічних предикторів порівняно з попередніми періодами. Вік, освіта та матеріальне становище не виявляють самостійного впливу після контролю інших характеристик. Натомість регіон проживання залишається найбільш стабільним і потужним чинником, пов'язаним із оцінкою радянського минулого. Окрім цього, певне значення зберігає статус зайнятості, хоча статистично значущий результат спостерігається лише для категорії безробітних. Це свідчить про те, що до кінця другого десятиліття XXI століття регіональний вимір історичної пам'яті в Україні продовжував залишатися значно важливішим за більшість інших соціально-демографічних відмінностей.

Таблиця 5. Результати логістичної регресії за даними 2020 року.

Year	Var	OR	CI	p	Ref	N	R	HL
2020	sex2	0.889	0.683 – 1.156	0.378	1	1,14 2	0.173	4.454; $p=0.814$
2020	finsit2	0.993	0.659 – 1.496	0.974	1	1,14 2	0.173	4.454; $p=0.814$
2020	finsit3	1.327	0.860 – 2.048	0.201	1	1,14 2	0.173	4.454; $p=0.814$
2020	finsit4	1.849	1.050 – 3.255	0.033	1	1,14 2	0.173	4.454; $p=0.814$

2020	finsit5	1.080	0.423 – 2.754	0.873	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	agegr2	0.987	0.597 – 1.634	0.961	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	agegr3	0.943	0.580 – 1.533	0.813	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	agegr4	0.728	0.440 – 1.203	0.215	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	agegr5	0.577	0.317 – 1.049	0.071	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	agegr6	0.498	0.249 – 0.997	0.049	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	reggr2	0.599	0.420 – 0.853	0.005	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	reggr3	0.241	0.165 – 0.350	0.000	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	reggr4	0.186	0.118 – 0.294	0.000	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	educ_3g r2	1.115	0.557 – 2.229	0.759	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	educ_3g r3	1.560	0.774 – 3.145	0.214	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	empl_st atus2	1.509	0.661 – 3.445	0.328	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	empl_st atus3	0.991	0.625 – 1.570	0.969	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	empl_st atus4	1.245	0.763 – 2.031	0.380	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814
2020	empl_st atus5	1.279	0.762 – 2.147	0.351	1	1,14 2	0.173	4.454; p=0.814

(Джерело: складено автором на основі даних КМІС.)

Результати логістичної регресії для даних 2020 року свідчать про збереження помірної пояснювальної здатності моделі. Значення псевдокоефіцієнта детермінації Нейджелкерке становить 0,173, що означає пояснення приблизно 17,3% варіації залежної змінної включеними до аналізу соціально-демографічними характеристиками. Порівняно з моделлю 2019 року пояснювальна здатність дещо зросла. Тест Госмера–Лемешоу не виявив статистично значущих відмінностей між прогнозованими та фактичними значеннями ($\chi^2 = 4,454$; $p = 0,814$), що свідчить про добру відповідність моделі емпіричним даним та дозволяє вважати отримані оцінки достатньо надійними.

Гендерні відмінності у 2020 році не мали самостійного статистично значущого впливу на досліджувані установки. Для жінок коефіцієнт шансів становив 0,889 (95% ДІ: 0,683–1,156; $p = 0,378$) порівняно з чоловіками. Значення коефіцієнта є близьким до одиниці, а довірчий інтервал охоплює значення 1, що

свідчить про відсутність систематичних відмінностей між чоловіками та жінками після контролю інших соціально-демографічних характеристик. Таким чином, тенденція до зникнення гендерного ефекту, яка вже спостерігалася в попередньому періоді, зберігається і в 2020 році.

Матеріальне становище демонструє неоднозначний характер впливу. Для другої категорії матеріального забезпечення коефіцієнт шансів становить 0,993 (95% ДІ: 0,659–1,496; $p = 0,974$), що фактично свідчить про повну відсутність відмінностей порівняно з референтною групою. Для третьої категорії показник дорівнює 1,327 (95% ДІ: 0,860–2,048; $p = 0,201$), однак цей результат також не є статистично значущим. Водночас для четвертої групи матеріального становища було зафіксовано статистично значущий ефект. Коефіцієнт шансів становить 1,849 (95% ДІ: 1,050–3,255; $p = 0,033$), що вказує на майже вдвічі вищі шанси отримання досліджуваного результату порівняно з найменш забезпеченими респондентами. Для п'ятої категорії матеріального становища статистично значущих відмінностей не виявлено ($OR = 1,080$; $p = 0,873$), що частково може бути пов'язано з невеликою кількістю спостережень у цій групі та відповідно широким довірчим інтервалом.

Таким чином, на відміну від моделі 2019 року, де матеріальне становище не демонструвало статистично значущого впливу, у 2020 році можна спостерігати окремі ознаки зв'язку між рівнем матеріальної забезпеченості та ставленням до радянського минулого. Водночас цей зв'язок не є лінійним і проявляється лише для однієї з категорій матеріального статусу, що не дозволяє говорити про формування чіткої закономірності.

Вікові відмінності виявилися значно слабшими, ніж у моделях кінця 1990-х років, однак окремі статистично значущі ефекти все ж присутні. Для груп віком 30–39 років ($OR = 0,987$; $p = 0,961$), 40–49 років ($OR = 0,943$; $p = 0,813$) та 50–59 років ($OR = 0,728$; $p = 0,215$) статистично значущих відмінностей порівняно з молоддю віком 18–29 років не виявлено. Аналогічно відсутні значущі відмінності й для групи 60–69 років, хоча отриманий результат наближається до традиційного рівня статистичної значущості ($OR = 0,577$; 95% ДІ: 0,317–1,049; $p = 0,071$).

Єдиною віковою категорією, для якої було зафіксовано статистично значущий ефект, стали респонденти віком 70 років і старше. Для цієї групи коефіцієнт шансів становить 0,498 (95% ДІ: 0,249–0,997; $p = 0,049$). Це означає, що шанси отримання досліджуваного результату серед найстарших респондентів були приблизно на 50% нижчими порівняно з молодими людьми віком 18–29 років. Таким чином, у 2020 році поколіннєві відмінності зберігаються переважно серед тих респондентів, які прожили більшу частину свого життя в умовах радянської системи та мали безпосередній досвід існування в СРСР.

Найбільш послідовний та статистично стійкий вплив знову демонструє регіон проживання. Порівняно із Західним регіоном, який виступає референтною категорією, жителі Центральної України характеризуються коефіцієнтом шансів 0,599 (95% ДІ: 0,420–0,853; $p = 0,005$). Для Південного регіону коефіцієнт становить 0,241 (95% ДІ: 0,165–0,350; $p < 0,001$), а для Східного - 0,186 (95% ДІ:

0,118–0,294; $p < 0,001$). Усі три ефекти є статистично значущими на високому рівні.

Отримані результати свідчать про надзвичайну стабільність регіональних відмінностей у ставленні до радянського минулого. Порівняно із жителями Західної України шанси отримання досліджуваного результату серед мешканців Центрального регіону були приблизно на 40% нижчими. Для Південного регіону відповідне скорочення становило близько 76%, а для Східного майже 81%. Величина цих ефектів є співставною з результатами попередніх років і підтверджує, що регіональний вимір історичної пам'яті залишається одним із найважливіших чинників диференціації суспільних настроїв в Україні.

Рівень освіти у 2020 році не демонструє статистично значущого зв'язку із залежною змінною. Для другої освітньої групи коефіцієнт шансів становить 1,115 (95% ДІ: 0,557–2,229; $p = 0,759$), а для третьої - 1,560 (95% ДІ: 0,774–3,145; $p = 0,214$). Обидва довірчі інтервали охоплюють значення 1, що не дозволяє говорити про наявність самостійного впливу освітнього рівня після врахування інших характеристик. Це суттєво відрізняється від результатів кінця 1990-х років, коли освіта належала до найсильніших предикторів відповідних установок.

Статус зайнятості також не демонструє статистично значущих відмінностей. Для студентів коефіцієнт шансів становить 1,509 (95% ДІ: 0,661–3,445; $p = 0,328$), для пенсіонерів - 0,991 (95% ДІ: 0,625–1,570; $p = 0,969$), для домогосподарок - 1,245 (95% ДІ: 0,763–2,031; $p = 0,380$), для безробітних - 1,279 (95% ДІ: 0,762–2,147; $p = 0,351$), а для категорії «інше» - 0,579 (95% ДІ: 0,138–2,430; $p = 0,455$). Усі рівні статистичної значущості перевищують поріг 0,05, а довірчі інтервали охоплюють значення 1. Отже, після контролю інших характеристик статус на ринку праці не має самостійного впливу на досліджувані установки.

Загалом результати моделі 2020 року свідчать про подальшу концентрацію пояснювальної сили в обмеженій кількості соціально-демографічних характеристик. Якщо в попередні десятиліття важливу роль могли відігравати освіта, поколіннева належність або окремі соціально-економічні показники, то у 2020 році найбільш стабільним і послідовним фактором залишається регіон проживання. Поряд із цим зберігаються окремі прояви вікового ефекту серед найстарших поколінь та певний зв'язок із матеріальним становищем, однак їхній вплив є значно слабшим порівняно з регіональними відмінностями.

Таблиця 6. Результати логістичної регресії за даними 2024 року.

Year	Var	OR	CI	p	Ref	N	R2	HL
2024	sex2	0.905	0.657 – 1.246	0.541	1	814	0.061	11.218; $p=0.190$
2024	finsit2	1.375	0.659 – 2.869	0.397	1	814	0.061	11.218; $p=0.190$
2024	finsit3	1.844	0.879 – 3.872	0.106	1	814	0.061	11.218; $p=0.190$

2024	finsit4	1.798	0.809 – 3.995	0.150	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	finsit5	1.355	0.444 – 4.134	0.594	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	agegr2	0.534	0.331 – 0.861	0.010	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	agegr3	0.877	0.519 – 1.481	0.624	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	agegr4	0.767	0.450 – 1.309	0.331	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	agegr5	1.698	0.981 – 2.939	0.059	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	agegr6	1.052	0.581 – 1.904	0.867	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	reggr2	0.640	0.422 – 0.970	0.035	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	reggr3	0.692	0.421 – 1.139	0.148	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	reggr4	0.474	0.272 – 0.825	0.008	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	educ_3 gr2	0.847	0.271 – 2.647	0.775	1	814	0.061	11.218; p=0.190
2024	educ_3 gr3	1.025	0.326 – 3.222	0.966	1	814	0.061	11.218; p=0.190

(Джерело: складено автором на основі даних КМІС.)

Результати логістичної регресії для 2024 року свідчать про суттєве послаблення впливу соціально-демографічних характеристик на досліджувані установки. Значення псевдокоефіцієнта детермінації Нейджелкерке становить лише 0,061, що є найнижчим показником серед усіх розглянутих часових зрізів і свідчить про обмежену пояснювальну здатність моделі. Водночас тест Госмера–Лемешоу не виявив статистично значущих відмінностей між прогнозованими та фактичними значеннями ($\chi^2 = 11,218$; $p = 0,190$), що вказує на прийнятну відповідність моделі емпіричним даним. Стать, матеріальне становище та рівень освіти не продемонстрували статистично значущого зв'язку із залежною змінною. Серед вікових груп значущі відмінності були зафіксовані лише для респондентів віком 30–39 років, які мали приблизно на 47% нижчі шанси отримання досліджуваного результату порівняно з молоддю віком 18–29 років ($OR = 0,534$; $p = 0,010$). Для групи 60–69 років також спостерігалася тенденція до відмінностей ($OR = 1,698$; $p = 0,059$), однак вона не досягла традиційного рівня статистичної значущості.

Найбільш стійким фактором, як і в попередні роки, залишався регіон проживання. Порівняно із Західним регіоном мешканці Центральної України мали приблизно на 36% нижчі шанси отримання досліджуваного результату ($OR = 0,640$; $p = 0,035$), а жителі Східного регіону — на 53% нижчі шанси ($OR = 0,474$;

$p = 0,008$). Для Південного регіону статистично значущих відмінностей не виявлено ($OR = 0,692$; $p = 0,148$). Загалом результати свідчать про те, що до 2024 року традиційні соціально-демографічні характеристики значною мірою втратили свою пояснювальну силу, тоді як регіональна належність продовжувала залишатися одним із небагатьох чинників, пов'язаних із відмінностями у ставленні до радянського минулого.

Висновки. Проведений аналіз показав, що радянська ностальгія в Україні формується під впливом комплексу соціально-демографічних чинників, однак їхній вплив змінювався впродовж досліджуваного періоду. Найбільш стійким предиктором виявився регіон проживання, який зберігав статистично значущий зв'язок із радянською ностальгією практично в усіх часових зрізах. Водночас вплив освіти та віку був характерний переважно для ранніх етапів досліджуваного періоду й поступово слабшав, тоді як стать і матеріальне становище не продемонстрували стабільного статистично значущого зв'язку. Таким чином, найбільше емпіричне підтвердження отримала гіпотеза про регіональні відмінності у рівні радянської ностальгії, тоді як гіпотези щодо освіти, віку та матеріального становища підтвердилися лише частково.

Отримані результати також свідчать, що соціально-демографічні характеристики поступово втрачали пояснювальну силу. Якщо моделі для другої половини 1990-х років характеризувалися відносно високими значеннями псевдокоефіцієнта детермінації та виявляли більшу кількість статистично значущих предикторів, то в останніх часових зрізах їхня пояснювальна здатність суттєво знизилася. Це свідчить про те, що радянська ностальгія дедалі менше визначається традиційними соціально-демографічними характеристиками, а її формування, імовірно, дедалі більше залежить від актуального політичного контексту, інформаційного середовища, особистого досвіду та суспільних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Даниленко В. Соціально-політична історія України ХХ ст. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2012.
2. Кульчицький, С. (2010) Сталінський геноцид в Україні. Одеса: Одеський національний університет.
3. Разумков центр (2020) Українське суспільство та історична пам'ять: аналітичний звіт. Київ: Центр Разумкова.
4. Kyiv International Institute of Sociology. Merged data from nationwide public opinion surveys 1991–2024. Zenodo. 2024. URL: <https://zenodo.org/records/16795367> (дата звернення: 14.06.2026).
5. Nikolayenko, O. (2008) 'Soviet nostalgia among post-Soviet adolescents', *Communist and Post-Communist Studies*, 41(2), pp. 273–289.
6. McKee, R. (2014) 'Things Can Only Get Better? Changing Views of the Past and Present in Post-Soviet Russia', *Europe-Asia Studies*, 66(3), pp. 420–448.

ЗАМОРОЖЕННЯ КОНФЛІКТУ? НАСЛІДКИ «КОРЕЙСЬКОГО» СЦЕНАРІЮ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ

Полюхович Ірина Миколаївна

4 курс, спеціальність «Національна безпека»

Кардаш С.Ю., викладач кафедри національної безпеки та політології.

***Анотація.** У статті досліджено, чи може «корейський сценарій» бути життєздатною моделлю замороження російсько-української війни та які наслідки він матиме для України і Європи. Мета статті — оцінити умови стійкості такого сценарію. Методологічну основу становлять порівняльно-історичний аналіз, кейс-стаді Корейського перемир'я 1953 року та сценарний аналіз. Обґрунтовано, що «корейський сценарій» є режимом контрольованої конфронтації, стійкість якого залежить від зовнішніх гарантій, моніторингу, обороноздатності України та тривалої європейської підтримки.*

***Ключові слова:** корейський сценарій; замороження війни; російсько-українська війна; перемир'я; гарантії безпеки; європейська безпека.*

Вступ. На п'ятому році повномасштабної російсько-української війни дискусія про її завершення дедалі частіше зміщується з питання, чи можливе припинення бойових дій, до питання, якою ціною і в якій формі воно може бути досягнуте. Зокрема, все частіше з'являються поняття «замороження війни», «припинення вогню», «перемир'я». Окреме місце в цих обговореннях посідає так званий «корейський сценарій», який описує завершення Корейської війни у формі перемир'я 1953 року.

Перенесення «корейського сценарію» у площину російсько-української війни потребує особливої обережності, оскільки корейський прецедент сформувався за іншої конфігурації акторів, міжнародного контексту та іншого характеру зовнішньої військової присутності, тоді як механічне перенесення корейської моделі на українську площину може лише закріпити головні причини війни. Головна проблема будь-якого сценарію замороження конфлікту полягає передусім у подоланні проблеми зобов'язань. Сторони виходять із припущення, що пауза може бути використана для перегрупування, переозброєння та підготовки до нового наступу. Через це «корейський сценарій» для України охоплює ширше коло питань, ніж сама лінія розмежування, і повинен оцінюватись передусім через якість механізмів виконання. Оскільки Україна посідає центральне місце в системі європейського стримування, то реалізація «корейського сценарію» матиме прямі наслідки й для союзників¹⁵⁷. Тому замороження російсько-української війни стосується також і меж європейської суб'єктності та здатності Європи системно обмежувати можливості Росії до повторної агресії.

¹⁵⁷ Lough J. Four scenarios for the end of the war in Ukraine. Chatham House. URL: <https://www.chathamhouse.org/2024/10/four-scenarios-end-war-ukraine/scenario-drivers> (дата звернення: 21.04.2026).

Проблема дослідження полягає в тому, що «корейський сценарій» нерідко подається як технічна формула припинення бойових дій, тоді як його реальні наслідки для України та Європи мають значно глибший політичний, безпековий, правовий, соціальний та економічний характер. Звідси постає потреба не лише описати можливу модель замороження війни, а й з'ясувати, чи є вона формою стабілізації, чи, навпаки, способом відкладення нової війни.

Дослідження ґрунтується на припущенні, що так званий «корейський сценарій» матиме відносну стійкість лише за наявності повноцінної системи примусу й контролю. За відсутності цих передумов замороження війни лише перетворюється на іншу фазу війни, створюючи ризик повторної ескалації.

Таким чином, виникають такі дослідницькі питання: що саме означає «корейський сценарій» у сучасній дискусії щодо завершення російсько-української війни; які структурні умови забезпечили відносну тривалість корейського перемир'я і чи можуть вони бути відтворені в Україні; які політичні, безпекові та економічні наслідки матиме замороження війни для України; а також яким чином такий сценарій вплине на європейську систему безпеки, конкретно НАТО та ЄС.

Метою дослідження є оцінити життєздатність «корейського сценарію» як можливої моделі замороження російсько-української війни та визначити його ключові наслідки для безпеки, суверенітету й внутрішньої стійкості України, а також для європейської системи безпеки.

Завданнями дослідження є:

1. Розкрити зміст поняття «корейський сценарій» та визначити його місце серед моделей перемир'я і замороження війни.
2. Проаналізувати корейське перемир'я 1953 року як історичний кейс тривалого незавершеного врегулювання та визначити чинники його відносної стійкості.
3. З'ясувати можливі політичні, соціальні, безпекові та економічні наслідки реалізації «корейського сценарію» для України.
4. Визначити можливі наслідки «корейського сценарію» для європейської системи безпеки, зокрема для НАТО, ЄС та політики стримування Росії.

Аналіз останніх досліджень дозволяє виокремити кілька основних напрямів дослідження проблеми. Перший становлять праці, присвячені завершенню війни та перемир'ю. У цьому блоці особливо важливими є напрацювання дослідницької групи аналітичного центру RAND, які наголошують на проблемі зобов'язань, ролі моніторингу, демілітаризованих зон, відведення військ та чітких механізмів контролю. Другий напрям охоплює праці, що осмислюють корейську аналогію як можливу модель для України. Тут, з одного боку, варто виокремити матеріали Інституту миру Тода, в яких Корейське перемир'я 1953 року розглядається як приклад можливого перемир'я в Україні; з іншого — низку східноєвропейських коментаторів, що застерігають від перенесення корейського досвіду у площину російсько-української війни. Третій напрям формують дослідження про наслідки замороження війни для Європи. Джон Лох з Королівського інституту міжнародних відносин (далі Chatham House) виокремлює сценарій замороження війни серед можливих результатів російсько-української війни та пов'язує його з

довготривалими політичними, економічними й соціальними наслідками для України та її партнерів. Рим Момтаз з Фонду Карнегі аналізує проблеми європейських гарантій безпеки для України. Четвертий напрям представлений українськими дослідниками й аналітичними центрами, зокрема опитування Центру Разумкова щодо довіри до соціальних інститутів, підтримки демократичних цінностей, європейської та євроатлантичної інтеграції, а також дослідження Центру «Нова Європа», що дають змогу оцінити суспільне сприйняття переговорів, ставлення до безпекових гарантій та зв'язок між легітимністю можливих домовленостей і збереженням курсу України до вступу в ЄС та НАТО.

Наявні праці детально розглядають технічні параметри можливого припинення вогню, історичні уроки корейського перемир'я та окремі наслідки замороження війни для України та Європи. Водночас недостатньо дослідженим лишається поєднання цих вимірів у межах єдиної моделі: за яких умов корейська аналогія може бути адаптована до України без перетворення перемир'я на механізм підготовки Росії до нової війни. Саме на відповіді на це питання зосереджена стаття.

Методологія дослідження. Дослідження базується на порівняльно-історичному аналізі, що дає змогу зіставити корейське перемир'я як прецедент із можливим сценарієм замороження російсько-української війни за правовою формою перемир'я, характером лінії розмежування, механізмами моніторингу, зовнішніми гарантіями безпеки, роллю союзників та ризиком повторної ескалації. Центральним для роботи є кейс-стаді Корейського перемир'я 1953 року, який дозволяє визначити, за яких умов перемир'я може функціонувати як тривалий режим стримування.

Сценарний аналіз використано для оцінки двох можливих траєкторій розвитку: тимчасово керованого замороження війни та замороження як паузи перед новою ескалацією. Критеріями оцінки виступають формалізованість домовленостей, наявність механізмів контролю, сила зовнішніх гарантій, обороноздатність України, політична легітимність перемир'я та довгострокова підтримка партнерів. Узагальнення цих критеріїв та можливих наслідків їх відсутності подано в *Таблиці 1*.

У роботі також опрацьовано аналітичні доповіді, офіційні заяви та результати соціологічних опитувань, що дозволили оцінити політичні, безпекові та суспільні наслідки можливого замороження війни. В аналізі даних основну увагу зосереджено на виявленні умов стійкості або нестійкості можливої моделі замороження конфлікту.

Емпіричну базу становлять матеріали про Корейське перемир'я, праці провідних аналітичних центрів, таких як RAND, Chatham House, Центр аналізу європейської політики, Фонд Карнегі за міжнародний мир (далі Фонд Карнегі), Німецький інститут міжнародної політики та безпеки, Центр Разумкова, Центр «Нова Європа», а також офіційні документи й опитування, що фіксують зміну українських та європейських підходів до питань безпеки.

Таблиця 1. Критерії життєздатності «корейського сценарію» в Україні.

Умова стійкості	Як це працювало в Кореї	Що потрібно для України	Наслідок за відсутності умови
Формалізоване перемир'я	Чіткі військові правила та лінія розмежування	Детальний текст домовленості, карта лінії, процедури реагування	Розбіжне тлумачення угоди й взаємні звинувачення
Моніторинг	Військова комісія та наглядові механізми	Технічний контроль, супутники, безпілотники, міжнародна місія	Неможливість фіксувати порушення
Стимування Росії	Американська військова присутність і союз із Сеулом	Озброєння, ППО, розвідка, санкції, українське переозброєння	Пауза для підготовки нового наступу
Політична легітимність	Тривале існування двох державних моделей	Суспільне розуміння, що це не відмова від територій	Внутрішня поляризація й делегітимація домовленостей
Довгострокова підтримка партнерів	Військова й економічна опора США	Передбачуване фінансування оборони та відбудови	Ослаблення України й тиск на поступки

Джерело: складено авторкою на основі проаналізованих джерел.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу наслідків можливого замороження російсько-української війни насамперед потрібно окреслити, чим саме є «корейський сценарій» як політико-безпекова модель. Його варто відмежувати від спрощеного уявлення про зупинку бойових дій уздовж фактичної лінії фронту, оскільки таке трактування звужує проблему. У центрі дослідження перебуває система умов, за яких ця зупинка перетворилася на тривалий режим стримування. Вона охоплює правову форму домовленості, характер лінії розмежування, механізми контролю, зовнішні гарантії, статус окупованих територій та здатність обмежувати можливості Росії для нового наступу.

У дослідженні доцільно розмежувати поняття перемир'я і замороженого конфлікту та визначити, чим є «корейський сценарій». Розмежування важливе, оскільки, по-перше, «корейський сценарій» має правову форму перемир'я; по-друге, за політичними наслідками він є замороженим конфліктом. Енциклопедія Британіка визначає перемир'я як угоду про припинення активних бойових дій між двома або більше сторонами, зміст якої полягає у припиненні військових дій та може містити положення про розведення військ, демаркаційну лінію, демілітаризовану зону, механізми контролю та ін. Попри повне припинення вогню, перемир'я не є рівнозначним припиненню війни. Водночас зазначається, що новітня тенденція полягає в розширенні сфери дії перемир'я, щоб надати йому форму та зміст попереднього мирного договору, зокрема такого як угода про

перемир'я на Корейському півострові¹⁵⁸. Заморожений конфлікт натомість описує тривалий політико-безпековий стан, за якого інтенсивні бойові дії знижуються або припиняються, проте сам стан війни не припиняється.¹⁵⁹ Тобто він є станом де-факто, що виникає внаслідок виснаження сторін або зміни зовнішньополітичної кон'юнктури. Ключовою ознакою замороженого конфлікту є відсутність як мирного договору, так і функціональної системи контролю для політичного врегулювання. Саме це відрізняє його від перемир'я, яке передбачає формальну угоду та, щонайменше, потенційний нагляд з боку міжнародних структур або третіх держав. Таким чином, заморожений конфлікт позбавлений будь-якого вбудованого механізму прогресу: він не передбачає ані переходу до миру, ані умов свого завершення.

«Корейський сценарій» слід розглядати як комбіновану модель. За правовою основою він належить до перемир'я, оскільки спирається на формалізовану угоду про припинення військових дій. Фактично він є замороженим конфліктом, адже причини війни, територіальні суперечності та цілі сторін залишаються відкритими, а ризик повторного зіткнення зберігається.

Сутність корейської моделі полягає в тому, що війна не завершується де-юре, а трансформується у формат контрольованої конфронтації з високим ризиком рецидиву. Її основою стала військова демаркаційна лінія, яка зафіксувала фактичне розмежування сил після завершення активної фази бойових дій. Від цієї лінії обидві сторони мали відвести війська на два кілометри, унаслідок чого була створена чотирикілометрова демілітаризована зона як буфер між протилежними силами.

Водночас корейська модель спиралася на спеціальні механізми контролю. Військова комісія з перемир'я була створена для нагляду за виконанням угоди, розгляду порушень і підтримання комунікації між сторонами. Наглядова комісія нейтральних держав виконувала функції спостереження, інспекції та перевірки дотримання окремих положень перемир'я. При цьому ключовим елементом стійкості цієї моделі є система багатопарового стримування, що базується на мандаті Командування ООН, безпосередній військовій присутності США, двосторонніх зобов'язаннях у межах Договору про взаємну оборону 1953 року¹⁶⁰ та гарантіях, включно з ядерною парасолькою США.

Саме поєднання цих елементів зробило корейський випадок формалізованим режимом контрольованого військово-політичного протистояння.

На основі проаналізованих джерел щодо перемир'я, замороження конфлікту та «корейського сценарію» складено таблицю «Співвідношення понять» (див. таблицю 2).

Таблиця 2. Співвідношення понять.

¹⁵⁸ Armistice. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/armistice-law>.

¹⁵⁹ Frozen conflicts. Encyclopedia of world problems and human potential. URL: <https://encyclopedia.uia.org/problem/frozen-conflicts> (дата звернення: 09.05.2026).

¹⁶⁰ Mutual Defense Treaty Between the United States and the Republic of Korea; October 1, 1953. Avalon Project - Documents in Law, History and Diplomacy. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kor001.asp (дата звернення: 06.05.2026).

Ознака	Перемир'я	Заморожений конфлікт	«Корейський сценарій»
Правова форма	Формальна угода між сторонами про припинення вогню	Стан де-факто, без формального правового акта про завершення війни	Формальна угода про перемир'я, де-факто стан замороженого конфлікту
Бойові дії	Призупиняються офіційно	Знижуються або припиняються	Зупиняються вздовж фіксованої лінії
Тривалість	Передбачає перехід до мирного врегулювання або поновлення бойових дій	Невизначена, може тривати роками	Припинення бойових дій триває понад 70 років
Міжнародна участь	Підписується за посередництвом третіх держав або ООН	Здебільшого обмежується невизнанням міжнародною спільнотою змін статусу спірних територій	Угода підписана ООН/США/КНР/КНДР. Обидві Кореї – члени ООН з 1991
Міжнародні гаранті	Залежить від угоди. Можуть бути спостерігачі ООН або треті держави	Сторони можуть підтримувати статус-кво	США та командування ООН
Ризик поновлення	Середній за наявності контролю	Постійний	Знижений за умови сильного зовнішнього стримування
Остаточне врегулювання	Є проміжним кроком до нього	Відкладається на невизначений термін	Відкладається на невизначений термін

Джерело: складено авторкою на основі проаналізованих джерел.

Отже, «корейський сценарій» розглядатимемо як довгостроковий режим стримування в умовах відкритого політичного конфлікту. Його стійкість залежить від наявності чіткої лінії розмежування, демілітаризованої зони, міжнародного моніторингу, зовнішніх гарантій безпеки та відповідальності за порушення домовленостей. Подальший аналіз потребує звернення до історичного першоджерела цієї моделі – Корейського перемир'я 1953 року, яке дозволяє визначити, за яких умов перемир'я здатне функціонувати як тривалий режим стримування, а також які межі має його застосування до російсько-української війни.

Корейське перемир'я як історичний прецедент: можливості та межі застосування. Корейський випадок варто розглядати як військово-політичний режим стримування, сформований логікою Холодної війни. Поділ півострова зачіпав інтереси США, Китаю та СРСР, тому угода про припинення бойових дій від початку мала ширший міжнародний вимір, ніж суто регіональний конфлікт. Це відображається й на структурі самої угоди про перемир'я. Попри відсутність мирного договору та збереження ризику нової ескалації на Корейському півострові, все ж «корейський сценарій» можна розглядати як історичний прецедент з кількох причин. По-перше, перемир'я стало прикладом зупинення активних бойових дій за умов відкладеного політичного врегулювання; по-друге, воно створило чітку систему військового розмежування; по-третє, воно показало здатність такого формату виконувати функцію довготривалого механізму стримування.

Згадані ознаки роблять корейське перемир'я привабливим для порівняння з Україною, оскільки російсько-українська війна також поєднує військовий, територіальний, міжнародно-правовий та геополітичний виміри. Водночас застосування цього досвіду в Україні має суттєві обмеження. Перша межа пов'язана з різним характером конфліктів. Корейська війна виникла внаслідок поділу півострова, який поступово перетворився на зіткнення двох політичних режимів, підтриманих різними блоками Холодної війни. Російсько-українська війна має іншу природу, тому корейська аналогія корисна лише на рівні механізмів припинення бойових дій, демаркації та стримування. На рівні причин війни, статусу територій та політичних цілей сторін вона має обмежену силу.

Друга межа стосується масштабу й конфігурації російсько-українського театру війни. За оцінкою аналітичного центру RAND, потенційна лінія припинення вогню в Україні має протяжність близько 3300 кілометрів, охоплює сушу й море та проходить через заміновані території. Тобто створення ефективної демаркаційної та моніторингової системи в Україні буде значно складнішим¹⁶¹.

Третя межа випливає з досвіду Мінських домовленостей, які були перевантажені політичними суперечностями, двозначностями та розбіжними очікуваннями сторін. Дослідження щодо потенційного перемир'я між Росією та Україною прямо вказують, що майбутня угода не може повторювати помилки Мінських домовленостей, зокрема питання геополітики та безпекового порядку мають бути винесені на окремий трек, а сама домовленість про припинення вогню повинна бути деталізованою, формальною й підкріпленою механізмами відповідальності¹⁶².

Четверта межа пов'язана з умовами післявоєнного розвитку. Аргумент про те, що тривале перемир'я дозволило Південній Кореї перетворитися на

¹⁶¹ Guidelines for Designing a Ceasefire in the Russia-Ukraine War / S. B. Charap та ін. Santa Monica : RAND Corporation, 2025. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3987-1 (дата звернення: 01.04.2026).

¹⁶² Soldatenko M. In the Shadow of the Minsk Agreements: Lessons for a Potential Ukraine-Russia Armistice. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/02/ukraine-russia-ceasefire-security-agreement> (дата звернення: 06.04.2026).

демократичну державу із сильною економікою, часто приховує те, що такий результат став можливим за умов американської військової присутності, довготривалої економічної підтримки та включення Південної Кореї в систему союзницьких зобов'язань США. Варто враховувати те, що Україна не отримає автоматично аналогічний набір умов лише через те, що бойові дії будуть призупинені.

Для України особливо критичним є ризик, що перемир'я стане для Росії паузою для перегрупування, переозброєння та нарощення сил. Chatham House зазначає, що замороження російсько-української війни може стабілізувати фронт, але водночас дасть сторонам час для відновлення військового потенціалу. За таких умов Україна буде змушена зберігати високі оборонні витрати через імовірність повторної ескалації. Крім того, такий сценарій може посилити розбіжності між західними партнерами щодо подальшої стратегії стосовно Росії. Одні держави наполягали б на тривалому стримуванні Москви, збереженні санкцій і посиленні обороноздатності України, тоді як інші могли б схилитися до деескалації та поступового відновлення окремих каналів комунікації з Росією.¹⁶³

Європейські аналітики також наголошують, що жодне перемир'я не буде стійким без реальних гарантій безпеки. Фонд Карнегі прямо формулює цей висновок на тлі уроків Мінських домовленостей: Україна не погодиться на припинення вогню, якщо не матиме впевненості, що пауза не завершиться новим вторгненням. Стале припинення вогню можливе лише за умови, що Європа відіграватиме центральну роль у наданні гарантій та в механізмах забезпечення виконання¹⁶⁴. Додатково слід враховувати фактор суспільного сприйняття. Якщо корейська модель у популярному викладі нерідко подається як «краще погане перемир'я, ніж довга війна», то українські соціологічні дані показують, що суспільство дедалі більше допускає переговорний процес, але лише за наявності жорстких передумов, насамперед безпекових гарантій. Зокрема, це засвідчують дані Центру «Нова Європа»: 64,9% українців виступають проти переговорів з Росією без безпекових гарантій, а 86,7% вважають, що замороження фронту лише відтермінує нову агресію¹⁶⁵. Тому проблема перемир'я виходить за межі лише військово-технічної фіксації лінії фронту, а безпосередньо пов'язана з тим, чи сприйматиме суспільство такий формат як інструмент захисту держави, а не як форму відкладеної поразки.

Таким чином, корейське перемир'я може бути корисним для України як прецедент, однак його перенесення у площину російсько-української війни потребує обережності. Така аналогія має враховувати масштаб потенційної лінії

¹⁶³ Smith S. One year on, how can the war on Ukraine end?. Chatham House. URL: <https://www.chathamhouse.org/2023/02/one-year-how-can-war-ukraine-end> (дата звернення: 01.04.2026).

¹⁶⁴ Soldatenko M. In the Shadow of the Minsk Agreements: Lessons for a Potential Ukraine-Russia Armistice. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/02/ukraine-russia-ceasefire-security-agreement> (дата звернення: 06.04.2026).

¹⁶⁵ Зовнішня політика і безпека. Настрої українського суспільства - 2025. Центр "Нова Європа". URL: <https://neweurope.org.ua/analytics/zovnishnya-polityka-i-bezpeka-nastroyi-ukrayinskogo-suspilstva-2025/> (дата звернення: 06.05.2026).

розмежування, попередній досвід невдалих домовленостей, відмінну роль зовнішніх гарантів і потребу в реальних механізмах контролю та стримування. Саме тому головне питання полягає не в тому, чи можна «скопіювати досвід Кореї», а в тому, чи можливо створити таку конфігурацію стримування, за якої таке перемир'я не стане лише паузою перед новою війною.

Наслідки реалізації «корейського сценарію» для України. Замороження війни в Україні сформувало б особливий політичний режим незавершеного конфлікту. Навіть після зниження інтенсивності бойових дій зберігалася б невизначеність щодо окупованих територій, гарантій безпеки, виборів, воєнного стану та меж допустимого компромісу. Тому центральним питанням внутрішньої політики стало б трактування самого припинення вогню. Тобто постає питання, чи є воно етапом стратегічного перегрупування держави, чи фактичним закріпленням територіальних втрат.

Наслідки реалізації «корейського сценарію» для України доцільно розглянути у кількох взаємопов'язаних вимірах: політичному, безпековому, економічному та соціально-демографічному.

Політичний вимір. Питання виборів після перемир'я стало б одним із центральних у внутрішньополітичній дискусії, оскільки українська влада потребувала б оновлення демократичного мандата після тривалого періоду воєнного стану. Однак поспішне голосування після припинення вогню мало б низку технічних, правових та політичних обмежень, зокрема щодо участі військових, громадян за кордоном, безпеки виборчих дільниць та можливого інформаційного впливу на вибори з боку Росії. Звідси випливає перша політична суперечність: з одного боку, відкладання голосування консервує логіку воєнної централізації, з іншого – живить і без того глибоку недовіру до інститутів. Дані Центру Разумкова показують, що легітимація будь-якого рішення про перемир'я формувалася б в умовах низької довіри до політичних інституцій. У листопаді 2025 року лише 32,5% громадян вважали, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, тоді як 48% оцінювали напрям як неправильний, 76% респондентів висловлювали недовіру Верховній Раді, 73% – уряду, 71,5% – політичним партіям, а 75% – державному апарату¹⁶⁶. На цьому тлі виникає друга політична суперечність: незавершена війна може слугувати аргументом для продовження логіки воєнної централізації влади, тоді як суспільство, західні партнери та євроінтеграційний процес вимагатимуть відновлення політичної конкуренції, парламентського контролю, незалежної судової влади та подальшої розбудови антикорупційної інфраструктури.

За таких умов політична єдність стала б одним із ключових чинників внутрішньої політичної стабільності. Її значення полягало б у здатності держави та суспільства утримати спільну позицію щодо трьох питань: статусу окупованих територій, допустимих меж компромісу та довгострокового курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Саме тому питання внутрішнього

¹⁶⁶ Assessment of the situation in the country, trust in social institutes, assessment of problems faced by the Ukrainian society (November, 2025). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/assessment-of-the-situation-in-the-country-trust-in-social-institutes-assessment-of-problems-faced-by-the-ukrainian-society-november-2025> (дата звернення: 02.04.2026).

консенсусу стане ключовим для життєздатності будь-якого статусу завершення конфлікту. Українське суспільство може прийняти тимчасове припинення вогню як інструмент збереження держави, відновлення сил та посилення міжнародної позиції. Саме така інтерпретація дозволила б зменшити ризик сприйняття перемир'я як політичної поступки. Натомість воно могло б бути представлене як тимчасовий інструмент збереження державної стійкості, зміцнення армії, утримання української позиції щодо окупованих територій та підготовки до подальшого відновлення суб'єктності.

Окремим елементом внутрішнього консенсусу залишався б європейський і євроатлантичний курс. Інтеграція до ЄС та НАТО є одним із небагатьох політичних орієнтирів, довкола якого зберігається широка суспільна згода. Тому замороження війни могло б бути сприйняте як прийнятний проміжний стан лише за умови, що воно супроводжуватиметься подальшим зближенням України із західними інституціями. У такому випадку перемир'я набувало б інструментального значення: воно давало б державі час для оборонного посилення, інституційних реформ і закріплення міжнародної підтримки.

Отже, «корейський сценарій» у своїй політичній площині створював би для України тривалу суперечність. Збереження російської загрози підштовхувало б державу до централізованого управління, тоді як суспільний запит, євроінтеграційний процес та позиція західних партнерів вимагали б відновлення демократичних засад. Стабільність залежала б від здатності влади чітко пояснити суспільству межі перемир'я та пов'язати припинення вогню з подальшими реформами, а не з консервацією воєнного способу управління. Внутрішній консенсус навколо реалізації «корейського сценарію» в Україні був би можливий лише за умови, що він буде сприйматися як тимчасова воєнно-політична пауза на шляху до посилення держави, а не як згода на остаточне врегулювання за фактичною лінією фронту. У цьому полягає головна внутрішня умова стабільності.

Безпековий вимір. Безпекові наслідки замороження війни полягали б у переході від маневрової та виснажливої фази війни до довгого режиму озброєного стримування. Це передбачало б переорієнтацію безпекової політики України на постійну готовність до повторного вторгнення, адже потенційна лінія розмежування залишатиметься вразливою. За оцінкою RAND, її потенційна протяжність становитиме близько 3300 км, вона охоплюватиме сушу й море та проходитиме через заміновані ділянки. У тому ж дослідженні зазначено, що ефективний моніторинг такої зони потребував би величезного людського ресурсу, тому супутникове спостереження, безпілотні системи та інші технології контролю стали б ключовими елементами будь-якого стійкого припинення вогню¹⁶⁷. Лінія розмежування стане постійно напруженим безпековим контуром, але аж ніяк не стабільним кордоном. Саме тут доречна паралель із Кореєю: демілітаризована зона на Корейському півострові десятиліттями працює як

¹⁶⁷ Guidelines for Designing a Ceasefire in the Russia-Ukraine War / S. B. Charap та ін. Santa Monica : RAND Corporation, 2025. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3987-1 (дата звернення: 01.04.2026).

інструмент розмежування, але її стійкість забезпечується довгостроковою військовою присутністю, союзницькими гарантіями та високою ціною порушення статус-кво. Для України подібна логіка передбачає збереження численної армії, подальшу розбудову оборонно-промислового комплексу та підтримання мобілізаційної готовності суспільства. Масштаб цього навантаження вже відображається у бюджетних показниках, зокрема за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру, у 2024 році військові витрати України сягнули 64,7 млрд доларів, що становило 34% ВВП і було найвищим військовим тягарем серед держав світу. Україна фактично спрямовує всі податкові доходи на військові потреби. Замороження бойових дій могло б зменшити темп втрат, але військові витрати залишалися б високими, оскільки загроза повторного нападу зберігалась би. Питання гарантій безпеки без членства в НАТО в такій моделі набуває конкретного змісту: гарантіями були б довгострокове постачання озброєння, спільне планування, розвіддані, фінансування українського ОПК, навчання та продовження санкційного тиску. Очевидним є те, що слабкі гарантії безпеки перетворюють «замороження конфлікту» на стратегічну паузу для переозброєння Росії; натомість сильні гарантії могли б перетворити цей стан на час для українського переозброєння, технологічної модернізації та зміцнення оборони. Таким чином, безпековий компонент «замороження конфлікту» залежав би не від самого факту припинення вогню, а від того, яка зі сторін використовує паузи ефективніше.

Економічний вимір. Економічні наслідки замороження війни для України були б суперечливими, оскільки держава залишалася б у режимі реконструкції під ризиком повторної ескалації. За оновленою Швидкою оцінкою завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA5), станом на 31 грудня 2025 року загальна вартість відновлення й реконструкції України оцінювалася майже у 588 млрд доларів на наступне десятиліття, тобто майже утричі більше за прогнозований номінальний ВВП України за 2025 рік¹⁶⁸. З огляду на це, підтримка Європейського Союзу стала б одним із ключових чинників економічної стабільності України. Припинення активних бойових дій зменшувало б частину ризиків, однак Україна й надалі потребувала б коштів для утримання армії, відновлення інфраструктури, соціальних виплат та покриття бюджетного дефіциту. Офіційні рішення ЄС уже закладають підтримку України на 2026-2027 роки незалежно від ймовірності врегулювання війни. У квітні 2026 року був схвалений кредит на 90 млрд євро для покриття нагальних бюджетних та оборонних потреб. Україна має отримати 45 млрд євро щороку: у 2026 році 16,7 млрд євро передбачено для бюджетних потреб, а 28,3 млрд євро – для армії, оборони та виробництва зброї. Загалом ця позика має покрити дві третини зовнішніх фінансових потреб України у 2026-2027 роках. Водночас така модель підтримки має вразливе місце. ЄС бере на себе основну частину фінансового навантаження, але ще третина потреб України має покриватися іншими партнерами: державами G7, міжнародними фінансовими інституціями, МВФ та окремими країнами ЄС у двосторонньому форматі. За

¹⁶⁸ RDNA 5. Потреби України у відновленні становлять майже 588 мільярдів доларів США. DREAM. URL: <https://dream.gov.ua/ua/news/article-123> (дата звернення: 06.05.2026).

оцінками Єврокомісії, у 2026 році потреби України у зовнішній допомозі становитимуть близько 71,7 млрд євро, з них 20.1 млрд євро – макрофінансові потреби, а 51,6 млрд євро – військові. У 2027 році необхідний обсяг підтримки оцінюється щонайменше у 64 млрд євро. За словами єврокомісара Валдіса Домбровскіса, фінансування на 2026 рік загалом підтверджене, однак на 2027 рік таких гарантій поки бракує¹⁶⁹.

Отже, у випадку замороження війни Європа, найімовірніше, продовжувала б фінансово підтримувати Україну, оскільки сама логіка «корейського сценарію» передбачає збереження української обороноздатності та поступову реконструкцію. Проте ця підтримка мала б переважно стабілізаційний характер: вона дозволяла б утримувати бюджет, фінансувати оборону й уникати різкого економічного спаду, але не гарантувала б повної економічної самодостатності. Тому для України замороження війни не усувало б фінансової залежності від партнерів, а лише переводило б її з режиму екстреної допомоги в режим довгострокового фінансування.

Соціально-демографічний вимір. Припинення вогню усуває безпосередню загрозу життю, однак не знімає соціальних наслідків, що накопичилися за роки повномасштабної війни. За даними Агентства ООН у справах біженців, до грудня 2025 року у світі було зареєстровано 5,9 млн біженців з України, з них близько 5,3 млн у Європі; а всередині країни залишалися 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб.¹⁷⁰

У випадку замороження війни повернення населення відбувалося б вибірково й повільно, оскільки рішення про повернення залежить від безпеки, житла, роботи, шкіл, медичних послуг та довіри до тривалості перемир'я. Варто зауважити також те, що чим довше триває війна або невизначений стан без миру, тим сильніше українці адаптуються до життя за кордоном.

Зокрема, дані Центру економічної стратегії за 2025 рік демонструють, що лише 43% українців, які перебувають за кордоном, загалом планують повернутися до України; для порівняння, у січні 2024 року таких було 52%, а в грудні 2022 року – 74%. Лише 20% респондентів повністю впевнені у поверненні. Головними стимулами для повернення є остаточне завершення війни – 53%, вищий рівень життя в Україні – 46%, можливість знайти добре оплачувану роботу – 33%, відсутність бойових дій і повітряних ударів у місті повернення – 31%, а також припинення бойових дій у рідному регіоні – 24%¹⁷¹ (див. Рисунок 1).

¹⁶⁹ Європейська правда. У ЄС кажуть про відсутність гарантій фінансування третини потреб України на 2027 рік. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/04/21/7235920/> (дата звернення: 06.05.2026).

¹⁷⁰ Після суворої зими мільйони українців стикаються з проблемами тривалого переміщення та невизначеності 24 лютого 2026 року. UNHCR Україна. URL: <https://www.unhcr.org/ua/news/briefing-notes/after-brutal-winter-millions-ukrainians-face-deepening-displacement-and> (дата звернення: 07.05.2026).

¹⁷¹ Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 01.05.2026).

Рис. 1.

Стимули повернення громадян України

До проблеми повернення біженців додається демографічна проблема. Агентство Reuters із посиланням на дані ООН повідомляє, що з 2014 року населення України скоротилося більш як на 10 млн осіб, а рівень народжуваності впав нижче 1 дитини.¹⁷² У разі «корейського сценарію» держава мусила б працювати з довготривалими наслідками втрати людського капіталу. Урядова стратегія визначає ключовими проявами негативних демографічних тенденцій масштабну зовнішню міграцію, низьку народжуваність, передчасну смертність, розбалансування ринку праці та масові внутрішні переміщення. Окремо у документі зазначено, що через мобілізацію частини населення та вимушений виїзд за кордон відбулося значне скорочення робочої сили, що створило дефіцит кадрів у виробництві, будівництві й транспорті¹⁷³. Тому демографічна проблема безпосередньо впливала б на здатність України відновлювати економіку, відбудовувати інфраструктуру й підтримувати обороноздатність.

Замороження війни могло б зменшити поточні втрати та частково стабілізувати міграційні процеси, але не гарантувало б повернення мільйонів українців, зростання народжуваності чи швидкого відновлення ринку праці. Вирішальне значення матимуть стабільна безпекова ситуація, доступне житло, робочі місця, школи, медичні послуги та довіра громадян до тривалості перемир'я. За таких умов соціальна стійкість України залежала б від повернення біженців, інтеграції ВПО, ветеранської політики, підтримки сімей, створення

¹⁷² Escritt T. Ukraine's population has fallen by 10 million since Russia's invasion, UN says. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-population-has-fallen-by-10-million-since-russias-invasion-un-says-2024-10-22/> (дата звернення: 04.05.2026).

¹⁷³ Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-p#Text> (дата звернення: 07.05.2026).

робочих місць і збереження внутрішнього консенсусу щодо того, що замороження війни є тимчасовим станом, а не відмовою від окупованих територій.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що замороження війни ймовірно означало б перехід до окремої фази тривалої державної адаптації в умовах невирішеного конфлікту. Керованість такого сценарію залежала б від здатності політичних інституцій, сектору безпеки, економічної системи та суспільства діяти в межах узгодженої спільної стратегії. Її зміст міг би полягати у використанні перемир'я як ресурсу для відновлення оборонної спроможності, економічної модернізації, демографічної стабілізації та інституційного зближення з ЄС і НАТО, з одночасним невизнанням наслідків російської агресії.

Наслідки реалізації «корейського сценарію» для Європи. Замороження російсько-української війни за логікою «корейського сценарію» для Європи закріплювало б тривалий режим стримування Росії. Український фронт у такій моделі став би одним із головних рубежів європейської безпеки, а східний фланг НАТО перетворювався б на постійну передову смугу оборони. Такий висновок узгоджується з офіційною позицією Альянсу, зокрема у Мадридській декларації 2022 року Російську Федерацію визначено як найбільш значну і пряму загрозу безпеці союзників та миру в євроатлантичному просторі¹⁷⁴. Тоді ж як у Вашингтонській декларації 2024 року НАТО зазначено, що Україна є життєво важливою для безпеки та стабільності євроатлантичного простору, а українська боротьба за незалежність і територіальну цілісність прямо сприяє євроатлантичній безпеці.¹⁷⁵

Ключова зміна полягала б у тому, що Європа мусила б адаптуватися до тривалого існування нестабільності на своєму східному кордоні. Україна в такій моделі залишалася б центральним елементом стримування Росії, але головний наслідок для Європи проявлявся б у перебудові власної політики безпеки. Це охоплювало б посилення східного флангу НАТО, зростання оборонних витрат, переорієнтацію промисловості на воєнні потреби, підтримку санкційного режиму, енергетичну диверсифікацію та постійне фінансування української оборони. Тому наслідки «корейського сценарію» для Європи доцільно розглядати у трьох взаємопов'язаних вимірах, зокрема у політичному, безпековому та економічному.

У політичному вимірі наслідки «корейського сценарію» насамперед проявлялися б у здатності ЄС та НАТО зберігати спільну позицію щодо Росії протягом тривалого часу. Після 2022 року в європейській політиці сформувалося кілька підходів до російсько-української війни. Польща, країни Балтії та частина скандинавських держав розглядають підтримку України як елемент власної безпеки й наполягають на тривалому стримуванні Росії, зокрема це

¹⁷⁴ Madrid Summit Declaration. NATO. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2022/06/29/madrid-summit-declaration> (дата звернення: 07.05.2026).

¹⁷⁵ Washington Summit Declaration. Official texts and resources | NATO. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/washington-summit-declaration> (дата звернення: 07.05.2026).

простежується у спільних заявах лідерів згаданих країн¹⁷⁶. Франція дедалі частіше порушує питання стратегічної автономії Європи та допускає ширший спектр безпекових гарантій для України, включно з формами військової присутності, навчання, логістики та підтримки на українській території¹⁷⁷. Німеччина поєднує значну фінансову й військову допомогу Україні з обережністю щодо прямого залучення¹⁷⁸. Водночас політична єдність ЄС залишалася б вразливою до позицій окремих держав, для яких підтримка України перетинається з питаннями енергетики. Найбільш показовими в цьому контексті є Угорщина та Словаччина. Перемога Петера Мадяра відкрила для Будапешта можливість відновлення конструктивніших відносин із Брюсселем та Києвом, однак навіть після поразки Орбана нова влада Угорщини навряд чи зможе різко змінити політику щодо Росії, оскільки енергетична залежність країни має структурний характер¹⁷⁹. За умов замороженої війни ці розбіжності набули б постійного характеру: кожне рішення про продовження санкцій, фінансову допомогу або військову підтримку України ставало б перевіркою політичної єдності ЄС, що підтверджують і попередні суперечки навколо цих питань. Реалізація «кореєського сценарію» не знімала б українського питання з європейського порядку денного, а перетворював би його на довготривалий механізм внутрішнього узгодження між державами, які по-різному оцінюють ризики поновлення конфронтації з Росією.

У безпековому вимірі реалізація «кореєського сценарію» могла б зумовити для Європи перехід від підтримки України до тривалого режиму стримування Росії, оскільки загроза з боку Росії навіть у випадку припинення бойових дій продовжувала б існувати. Першим наслідком стало б закріплення східного флангу НАТО як постійної передової оборонної зони. Після 2022 року Альянс розмістив вісім багатонаціональних бойових груп у Болгарії, Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Польщі, Румунії та Словаччині¹⁸⁰. У разі замороження війни така присутність набувала б довготривалого характеру: східні союзники потребували б сталої ротації військ, посиленої протиповітряної та протиракетної оборони, захисту критичної інфраструктури, кібербезпеки, військової мобільності та здатності швидко перекидати сили. Другим наслідком стало б зростання

¹⁷⁶ Спільна заява лідерів України та країн Північної Європи та Балтії (NB8) з нагоди чотирьох років агресивної війни Росії проти України. Президент України | Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-lideriv-ukrayini-ta-krayin-pivnichnoyi-yevropi-103077> (дата звернення: 01.05.2026).

¹⁷⁷ Важливо, що сьогодні є ґрунтовні документи Коаліції охочих: спільна декларація всіх країн Коаліції та тристороння декларація Франції, Британії та України – Президент. Президент України | Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vazhливо-sho-sogodni-ye-gruntovni-dokumenty-koalitsiyi-ohochi-102317> (дата звернення: 01.05.2026).

¹⁷⁸ Кричковська У., Погорілов С. ППО, дрони, далекобійна зброя: Україна та Німеччина домовилися про нові пакети допомоги. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/04/14/8030098/> (дата звернення: 07.05.2026).

¹⁷⁹ Samorukov M. Will Hungary's New Leader Really Change EU Policy on Russia and Ukraine?. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2026/04/russia-hungary-no-orban> (дата звернення: 08.05.2026).

¹⁸⁰ Зміцнення східного флангу Альянсу. NATO. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/strengthening-natos-eastern-flank?selectedLocale=uk> (дата звернення: 08.05.2026).

оборонних витрат. У 2025 році всі союзники НАТО досягли або перевищили попередню ціль у 2% ВВП на оборону, а на саміті НАТО у 2025 році погодили ціль у 5% ВВП до 2035 року¹⁸¹.

Окремим елементом безпекового виміру ставала б перебудова європейського оборонно-промислового комплексу. Європейська комісія у рамках Білої книги з питань європейської оборони – Готовність до 2030 року визначає потребу закривати критичні прогалини у спроможностях, підтримувати оборонну промисловість, нарощувати швидкість та масштаб виробництва, забезпечувати швидке переміщення військ та ресурсів.¹⁸² Український досвід ведення сучасної війни став би практичним джерелом для переосмислення європейської оборони. Йдеться насамперед про масове застосування безпілотних систем та розвиток засобів протидії їм, розвиток ППО, РЕБ, розвідки, логістики, захисту критичної інфраструктури та військової мобільності. За таких умов Україна посідала б важливе місце як джерело бойового досвіду для оновлення європейського оборонного планування.

В економічному вимірі модель тривалого стримування потребувала б сталих оборонних видатків, а отже впливала б на бюджетні пріоритети європейських держав. Уже зараз цей процес помітний у динаміці оборонних витрат, що були зазначені вище. Для європейської економіки таке зростання мало б подвійний ефект. З одного боку, зростання оборонних потреб могло б стимулювати розширення виробничих потужностей, створення нових робочих місць та розвиток технологічних інновацій. З іншого боку, оборонні витрати створювали б додаткове навантаження на бюджет. За оцінкою Європейської комісії, поступове збільшення оборонних видатків на 1,5% ВВП до 2028 року могло б дати ЄС певний економічний ефект, але водночас посилити боргове навантаження¹⁸³. Організація економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР) зазначає, що економічний ефект залежав би від того, куди саме спрямовуються кошти. Якщо вони вкладатимуться у дослідження, інфраструктуру, виробництво та розвиток власного ОПК, тоді це посилюватиме європейську економіку й створюватиме довгостроковий ефект. Якщо ж значна частина коштів піде на закупівлю імпортного озброєння, користь для економіки ЄС буде меншою.¹⁸⁴ З огляду на це, економічні наслідки «корейського сценарію» для Європи залежали б від того, чи зможе ЄС перетворити оборонні витрати на інвестиції у власну промислову, технологічну та безпекову спроможність.

¹⁸¹ Defence expenditures and NATO's 5% commitment. NATO. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/introduction-to-nato/defence-expenditures-and-natos-5-commitment> (дата звернення: 08.05.2026).

¹⁸² White paper for European defence - Readiness 2030. European Commission Defence Industry and Space. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/white-paper-european-defence-readiness-2030_en (дата звернення: 08.05.2026).

¹⁸³ The economic impact of higher defence spending. European Union. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/spring-2025-economic-forecast-moderate-growth-amid-global-economic-uncertainty/economic-impact-higher-defence-spending_en (дата звернення: 08.05.2026).

¹⁸⁴ Fiscal and macroeconomic impacts of defence spending. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://www.oecd.org/en/publications/fiscal-and-macroeconomic-impacts-of-defence-spending_b4860378-en.html (дата звернення: 08.05.2026).

Головне завдання країн Європи полягало б у тому, щоб замороження війни було прийнятним лише як тимчасовий механізм стримування, а не як форма легалізації російського контролю над частиною української території. Замороження конфлікту повинно спиратись на принцип збереження українського суверенітету, подальше посилення обороноздатності України та незворотність європейської інтеграції. На цьому продовжують наголошувати європейські лідери, зокрема Європейська рада у березні 2026 року підтвердила підтримку незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах. Важливим є й інше формулювання: кордони не можуть змінюватись силою, агресор не повинен отримувати винагороду, а довгострокова здатність України захищати себе повинна бути гарантована¹⁸⁵.

Водночас показовим є те, що паралельно з цією принциповою позицією в європейській політичній дискусії вже розглядається ймовірність втрати Україною частини територій у межах майбутньої мирної угоди. Так, у квітні 2026 року канцлер Німеччини Фрідріх Мерц припустив, що в межах майбутньої мирної угоди Україна опиниться перед необхідністю прийняти втрату контролю над частиною територій. Він пов'язав прийняття суспільством такого рішення з відкриттям для України шляху до Європи, зазначивши, що українське керівництво мало б пояснити громадянам: «Я відкрив для вас шлях до Європи»¹⁸⁶. Така позиція демонструє поступове зміщення західної дискусії від принципу повного відновлення територіальної цілісності України до пошуку політично прийнятної форми територіальних втрат. У випадку закріплення такої позиції серед інших європейських лідерів замороження конфлікту ризикує перетворитися з тимчасового механізму стримування на інструмент фактичного визнання результатів агресії. З огляду на це можна виокремити дві можливі траєкторії. У першій замороження конфлікту створює для України та Європи час для накопичення оборонних спроможностей, поглиблення інтеграції України до ЄС, модернізації армії та посилення східного флангу. У другій воно перетворюється на чергову фазу стратегічної паузи, яку Росія використовує для відновлення військового потенціалу та підготовки нового вторгнення в Україну та, можливо, ширшого тиску на Європу. Тому довгострокові наслідки доцільно розглядати крізь призму цих траєкторій: перша могла б дати Європі час для зміцнення України та власної оборони, тоді як друга могла б створити передумови для послаблення стійкості сучасної європейської системи безпеки й для посилення нестабільності міжнародного порядку.

Отже, реалізація «кореєського сценарію» для Європи стала б моделлю нового розподілу оборонного тягаря всередині НАТО та ЄС. За такої моделі Україна де-факто трансформується у стратегічний форпост стримування РФ, залишаючись при цьому поза межами колективної оборони НАТО. З

¹⁸⁵ European Council, 19 March 2026, Ukraine. European Council of European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/03/19/european-council-19-march-2026-ukraine/> (дата звернення: 09.05.2026).

¹⁸⁶ Мерц припустив можливість територіальних поступок України. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4117194-merc-pripustiv-mozlivist-teritorialnih-postupok-ukraini.html> (дата звернення: 09.05.2026).

проведеного аналізу впливає, що безпека європейського континенту критично залежить від обороноздатності України, тоді як сама Україна залишалася б залежною від стабільності, тривалості та політичної єдності західної підтримки. Від того, як Захід визначить межу між стримуванням та фактичним прийняттям результатів агресії, залежатиме майбутня стійкість європейського та міжнародного порядку. Якщо ця межа буде розмита, замороження війни стане сигналом слабкості, який вийде далеко за межі українського питання.

Висновки. На основі проведеного аналізу показано, що Корейське перемир'я є важливим, але обмеженим історичним прецедентом для України. Для українського випадку корейський досвід корисний насамперед як приклад того, що перемир'я потребує примусу, контролю та довгострокової військової опори. Водночас пряме перенесення цієї моделі на російсько-українську війну має суттєві обмеження через інший характер агресії, масштаб фронту, статус окупованих територій, досвід та відмінну роль зовнішніх гарантів.

З'ясовано, що для України реалізація «корейського сценарію» створювала б складний режим тривалої державної адаптації. У політичному вимірі головним викликом стала б легітимація перемир'я перед суспільством, яка залежала б від здатності держави пояснити, що припинення бойових дій є етапом подальшого відстоювання територіальної цілісності. У безпековому вимірі Україна була б змушена підтримувати високий рівень оборонної готовності, а стійкість такого режиму суттєво залежала б від надійності зовнішніх гарантій безпеки. У соціально-економічному вимірі такий стан міг би створити умови для часткового відновлення економіки, повернення частини населення, однак ці процеси залишалися б вразливими через ймовірність нової ескалації. Отже, життєздатність «корейського сценарію» визначалася б здатністю держави одночасно утримувати оборонну спроможність, зберігати внутрішній консенсус та продовжувати інтеграцію до ЄС та НАТО, використовуючи паузу на свою користь.

Аналіз показав, що наслідки «корейського сценарію» для Європи мали б системний характер. Замороження війни перетворювало б Україну на один із центральних рубежів європейського стримування Росії, а східний фланг НАТО набував би ознак постійної передової оборонної зони. Для Альянсу такий сценарій передбачав би тривале посилення військової присутності, зростання оборонних витрат, розвиток протиповітряної та протиракетної оборони, захист критичної інфраструктури, військову мобільність та здатність швидко реагувати на можливе відновлення бойових дій. Для ЄС такий сценарій посилював би потребу у довгостроковій фінансовій, військовій, політичній та інституційній підтримці України. Окремо показано, що замороження війни здатне посилити розбіжність між західними партнерами щодо подальшої взаємодії з Росією та підтримки України. Головна суперечність полягала б у тому, чи збережуть країни Європи чітку позицію щодо незаконності окупації та злочинів Росії, чи відступлять від неї, фактично давши сигнал, що силове захоплення територій може залишитись без реальних наслідків.

Отже, відповідь на головне дослідницьке питання полягає в тому, що «корейський сценарій» може бути відносно дієздатним лише як тимчасова

модель стримування, підкріплена зовнішніми гарантіями, посиленням України, політичною єдністю Заходу та незмінною правовою позицією щодо територіальної цілісності України. Обидві сторони використовуватимуть паузу для відновлення сил, однак цінність цього сценарію визначається тим, хто використає паузу ефективніше. Вирішальним чинником ставала б здатність України та її союзників підтримувати такий рівень стримування, який робив би нову ескалацію для Росії політично й військово не вигідною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Важливо, що сьогодні є ґрунтовні документи Коаліції охочих: спільна декларація всіх країн Коаліції та тристороння декларація Франції, Британії та України – Президент. Президент України | Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vazhливо-sho-sogodni-ye-gruntovni-dokumenti-koalitsiyi-ohochi-102317> (дата звернення: 01.05.2026).

2. Європейська правда. У ЄС кажуть про відсутність гарантій фінансування третини потреб України на 2027 рік. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/04/21/7235920/> (дата звернення: 06.05.2026).

3. Зміцнення східного флангу Альянсу. НАТО. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/strengthening-natos-eastern-flank?selectedLocale=uk> (дата звернення: 08.05.2026).

4. Зовнішня політика і безпека. Настрої українського суспільства - 2025. Центр "Нова Європа". URL: <https://neweurope.org.ua/analytics/zovnishnya-polityka-i-bezpeka-nastroyi-ukrayinskogo-suspilstva-2025/> (дата звернення: 06.05.2026).

5. Кричківська У., Погорілов С. ППО, дрони, далекобійна зброя: Україна та Німеччина домовилися про нові пакети допомоги. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2026/04/14/8030098/> (дата звернення: 07.05.2026).

6. Мерц припустив можливість територіальних поступок України. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4117194-merc-pripustiv-mozlivist-teritorialnih-postupok-ukraini.html> (дата звернення: 09.05.2026).

7. Народонаселення має значення: демографічна стійкість і сучасна статистична система. UNFPA Ukraine. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/topics/народонаселення-має-значення-демографічна-стійкість-і-сучасна-статистична-система> (дата звернення: 07.05.2026).

8. Опубліковано оновлену оцінку потреб України на відновлення та відбудову. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 30.04.2026).

9. Після суворої зими мільйони українців стикаються з проблемами тривалого переміщення та невизначеності 24 лютого 2026 року. UNHCR Україна. URL: <https://www.unhcr.org/ua/news/briefing-notes/after-brutal-winter-millions-ukrainians-face-deepening-displacement-and> (дата звернення: 07.05.2026).

10. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-p#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
11. Спільна заява лідерів України та країн Північної Європи та Балтії (NB8) з нагоди чотирьох років агресивної війни Росії проти України. Президент України | Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-lideriv-ukrayini-ta-krayin-pivnichnoyi-evropi-103077> (дата звернення: 01.05.2026).
12. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/ (дата звернення: 01.05.2026).
13. Armistice Agreement for the Restoration of the South Korean State (1953). National Archives. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/armistice-agreement-restoration-south-korean-state> (дата звернення: 06.05.2026).
14. Armistice. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/armistice-law>.
15. Assessment of the situation in the country, trust in social institutes, assessment of problems faced by the Ukrainian society (November, 2025). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/assessment-of-the-situation-in-the-country-trust-in-social-institutes-assessment-of-problems-faced-by-the-ukrainian-society-november-2025> (дата звернення: 02.04.2026).
16. Defence expenditures and NATO's 5% commitment. NATO. URL: <https://www.nato.int/en/what-we-do/introduction-to-nato/defence-expenditures-and-natos-5-commitment> (дата звернення: 08.05.2026).
17. Escritt T. Ukraine's population has fallen by 10 million since Russia's invasion, UN says. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-population-has-fallen-by-10-million-since-russias-invasion-un-says-2024-10-22/> (дата звернення: 04.05.2026).
18. European Council, 19 March 2026, Ukraine. European Council of European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/03/19/european-council-19-march-2026-ukraine/> (дата звернення: 09.05.2026).
19. Fiscal and macroeconomic impacts of defence spending. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://www.oecd.org/en/publications/fiscal-and-macroeconomic-impacts-of-defence-spending_b4860378-en.html (дата звернення: 08.05.2026).
20. Forster R. Ceasefire. Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies. 2019. Vol.1.P.1–17. URL: https://peacerep.org/wp-content/uploads/2019/10/20191004_Ceasefires_Forster_Preprint_Palgrave_Encyclopedia.pdf (дата звернення: 01.04.2026).
21. Frozen Conflict Is Not Peace – Just a Trap. UkraineWorld. 2025. URL: <https://ukraineworld.org/en/articles/analysis/frozen-conflict-not-peace-just-trap> (дата звернення: 19.04.2026).

22. Frozen conflicts. Encyclopedia of world problems and human potential. URL: <https://encyclopedia.uia.org/problem/frozen-conflicts> (дата звернення: 09.05.2026).
23. Garton Ash T. Only NATO can secure a 'West German' future for Ukraine. European Council of Foreign Relations. URL: <https://ecfr.eu/article/only-nato-can-secure-a-west-german-future-for-ukraine> (дата звернення: 01.05.2026).
24. Global Perspectives on Ending the Russia-Ukraine War. Council of Councils. 2024. URL: <https://www.cfr.org/councilofcouncils/global-memo/global-perspectives-on-ending-the-russia-ukraine-war> (дата звернення: 01.04.2026).
25. Guidelines for Designing a Ceasefire in the Russia-Ukraine War / S. B. Charap та ін. Santa Monica: RAND Corporation, 2025. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3987-1 (дата звернення: 01.04.2026).
26. Kelmendi T. Occupational therapy: Frozen conflicts, Russian aggression and EU enlargement – European Council on Foreign Relations. ECFR | European Council of Foreign Relations. 2025. URL: <https://ecfr.eu/publication/occupational-therapy-frozen-conflicts-russian-aggression-and-eu-enlargement#recommendations-to-stop-annexation> (дата звернення: 01.04.2026).
27. Madrid Summit Declaration. NATO. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2022/06/29/madrid-summit-declaration> (дата звернення: 07.05.2026).
28. Mutual Defense Treaty Between the United States and the Republic of Korea; October 1, 1953. Avalon Project - Documents in Law, History and Diplomacy. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kor001.asp (дата звернення: 06.05.2026).
29. RDNA 5. Потреби України у відновленні становлять майже 588 мільярдів доларів США. DREAM. URL: <https://dream.gov.ua/ua/news/article-123> (дата звернення: 06.05.2026).
30. Samorukov M. Will Hungary's New Leader Really Change EU Policy on Russia and Ukraine?. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2026/04/russia-hungary-no-orban> (дата звернення: 08.05.2026).
31. Soldatenko M. In the Shadow of the Minsk Agreements: Lessons for a Potential Ukraine-Russia Armistice. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/02/ukraine-russia-ceasefire-security-agreement> (дата звернення: 06.04.2026).
32. Sukhov O. Ukraine says it's preparing for elections, referendum. Is it realistic?. The Kyiv Independent. URL: <https://kyivindependent.com/ukraine-says-it-prepares-for-elections-but-they-appear-virtually-impossible-so-far/> (дата звернення: 01.04.2026).
33. The economic impact of higher defense spending. European Union. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/spring-2025-economic-forecast-moderate-growth-amid-global-economic-uncertainty/economic-impact-higher-defence-spending_en (дата звернення: 08.05.2026).

34. Tonnesson S. How to Agree an Armistice in Ukraine: Lessons from Korea | Toda Peace Institute. Toda Peace Institute. URL: <https://toda.org/global-outlooks/how-to-agree-an-armistice-in-ukraine-lessons-from-korea/> (дата звернення: 19.04.2026).

35. Ukrainian citizens support for democratic values, assessment of the level of democracy in the country. Ideas of Ukraine's future, foreign policy preferences of citizens (November, 2025). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/en/research-areas/surveys/ukrainian-citizens-support-for-democratic-values-assessment-of-the-level-of-democracy-in-the-country-ideas-of-ukraine-s-future-foreign-policy-preferences-of-citizens-november-2025> (дата звернення: 30.04.2026).

36. Washington Summit Declaration. Official texts and resources | NATO. URL: <https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/washington-summit-declaration> (дата звернення: 07.05.2026).

37. White paper for European defence - Readiness 2030. European Commission Defence Industry and Space. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/white-paper-european-defence-readiness-2030_en (дата звернення: 08.05.2026).

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРОПАГАНДИ ІДІЛ У ПРОЦЕСІ РАДИКАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК

Попадинець Антоніна Владиславівна

3 курс, спеціальність «Національна безпека»

канд. іст. наук, доц. Санжаревський Олег Іванович

Анотація. У статті аналізується специфіка використання жіночих образів та сімейних наративів у текстових матеріалах Ісламської держави Іраку і Леванту (ІДІЛ) як інструменту радикалізації та вербування жінок у цифровому середовищі.

Емпіричною базою є контент-аналіз 13 випусків англomовного журналу *Rumiyah*, з яких було відібрано 115 текстових фрагментів для глибшого аналізу. Для обробки даних застосовано описову статистику, кореляційний аналіз Спірмена та методичку множинної регресії. Результати демонструють, що найбільш дієвими чинниками вербування є романтизація способу життя в побуті та сімейні наративи. Використання жіночих образів у пропагандистських матеріалах ІДІЛ формує емоційний зв'язок з цільовою аудиторією, тим самим підвищуючи ефективність пропагандистських кампаній.

Ключові слова: ІДІЛ, пропаганда, гендерні наративи, журнал *Rumiyah*, радикалізація жінок.

Вступ. У сучасну епоху цифровізації процеси радикалізації та залучення до екстремістської діяльності все активніше переходять у цифровий простір, де ключову роль відіграють соціальні мережі, онлайн-платформи та інші цифрові медіа. У цьому контексті особливою ефективністю вирізняється пропагандистська стратегія Ісламської держави Іраку і Леванту (ІДІЛ), яка вміло поєднує ідеологічні меседжі з емоційно зарядженими наративами. Такий підхід дає змогу не лише поширювати інформацію, але й активно впливати на цінності, ідентичність та поведінкові установки цільової аудиторії. Особливу увагу в цій стратегії приділено гендерним образам, зокрема створенню специфічних жіночих ролей як інструменту маніпуляції та впливу на свідомість потенційних рекруток.¹⁸⁷

Характерною рисою комунікаційної стратегії ІДІЛ є здатність залучати значну кількість жінок до своєї діяльності, що виділяє цю організацію серед багатьох інших екстремістських рухів, де роль жінки традиційно обмежена. ІДІЛ вдалося створити продуману систему наративів, які приваблюють саме жіночу аудиторію. Зокрема, за даними Міжнародного центру з вивчення радикалізації (ICSR), з-понад 41 000 іноземців, які приєдналися до угруповання, близько 13%

¹⁸⁷ Speckhard, Anne and Ellenberg, Molly (August 31, 2020). How Men and Women Were Drawn to the Hyper-Gendered ISIS Caliphate, URL: <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/perspective-how-men-and-women-were-drawn-to-the-hyper-gendered-isis-caliphate/>

становили жінки (приблизно 4 700 осіб).¹⁸⁸ У розрізі окремих регіонів ці показники є ще радикальнішими: частка жінок серед рекрутів із Західної Європи сягала 42%, а зі Східної Європи – до 54%.¹⁸⁹

Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що пропаганда ІДІЛ не просто транслює сухі ідеологічні догми, а маніпулює глибокими психологічними й соціальними тригерами. В основі цієї стратегії лежить конструювання образу так званої «ідеальної жінки» в контексті умовного «халіфату». Цей образ поєднує традиційні соціальні ролі дружини та матері з відчуттям значущості, ідеєю виконання «вищої місії» та почуттям приналежності до згуртованої спільноти. При цьому активно використовується романтизоване уявлення про спосіб життя, яке маскує реальні умови існування, замінюючи їх привабливою, але хибною символічною реальністю.¹⁹⁰ Така комбінація дозволяє формувати емоційний зв'язок з цільовою аудиторією, знижуючи рівень критичного осмислення отриманої інформації.

Дослідницьке питання: яким чином використання жіночих образів у пропаганді ІДІЛ впливає на вербування рекруток?

Гіпотези дослідження

1. Використання ідеалізованих образів (жінка-дружина, жінка-матір, «ідеальна мусульманка», «сестра по вірі») суттєво підвищує привабливість пропагандистського контенту та його вербувальний потенціал.

2. Онлайн-пропаганда, яка апелює до емоційного стану цільової аудиторії, є більш ефективною для вербування жінок, ніж наративи, побудовані на негативних емоціях (залякування, страх, сором).

Аналіз останніх досліджень. Сучасні дослідження свідчать, що пропаганда ІДІЛ відзначається своєю системою та чіткою структурою, причому гендерна складова займає в ній важливе місце. Зокрема, організація активно використовує образ жінки як невід'ємної частини проєкту «державотворення», де жіноча роль визначається через призму дружини, матері та берегині майбутніх поколінь.¹⁹¹

Досліджено, що, порівняно з іншими екстремістськими угрупованнями, ІДІЛ вдалося залучити незвично велику кількість жінок. У деяких державах їхній

¹⁸⁸ ICSR Team. (2018, July 23). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the women and minors of Islamic State. International Centre for the Study of Radicalisation. URL: <https://icsr.info/2018/07/23/from-daesh-to-diaspora-tracing-the-women-and-minors-of-islamic-state/>

¹⁸⁹ The Agency and Roles of Foreign Women in ISIS by Devorah Margolin, Joana Cook, URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/agency-and-roles-foreign-women-isis>

¹⁹⁰ Mojtaba Heidarysafa, Kamran Kowsari, Tolu Odukoya, Philip Potter, Laura E. Barnes, and Donald E. Brown. 2020. Women in ISIS Propaganda: A Natural Language Processing Analysis of Topics and Emotions in a Comparison with a Mainstream Religious Group, URL: https://www.researchgate.net/publication/342682006_Women_in_ISIS_Propaganda_A_Natural_Language_Processing_Analysis_of_Topics_and_Emotions_in_a_Comparison_with_a_Mainstream_Religious_Group

¹⁹¹ Speckhard, Anne and Ellenberg, Molly (August 31, 2020). How Men and Women Were Drawn to the Hyper-Gendered ISIS Caliphate, URL: <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/perspective-how-men-and-women-were-drawn-to-the-hyper-gendered-isis-caliphate/>

відсоток серед іноземних бойовиків досягав 30-40%.¹⁹² Такий результат був наслідком чіткої та цілеспрямованої гендерної стратегії, яка реалізувалася через ретельно сплановану пропаганду.

Цифрові платформи відіграли ключову роль у цьому процесі. Соціальні мережі – ключовий канал для поширення пропагандистських матеріалів, оскільки вони забезпечують можливість індивідуалізованого підходу до кожного, а також формують емоційний зв'язок з аудиторією, особливо з жінками.

Окремі дослідження також зазначають, що ІДІЛ вдало маніпулює емоційними тригерами, такими як прагнення бути приналежним до чогось «більшого», відчуття справедливості та романтизація життя в «Халіфаті». Аналіз контенту, зокрема журналів Dabiq і Rumiyaḥ, показує, що емоційний компонент є одним із провідних інструментів впливу на свідомість аудиторії.¹⁹³

У науковій спільноті досі немає узгодженої позиції щодо ролі жінок в ІДІЛ. Одні розглядають жінок переважно як жертв ідеологічної пропаганди, що підштовхує їх до участі в діяльності організації. Інші акцентують увагу на їхній активній ролі - від залучення нових учасників і поширення пропагандистських матеріалів до безпосередньої участі в терористичних актах.¹⁹⁴

Дискусійним залишається й питання ефективності різних типів наративів, які використовуються організацією для впливу. Деякі дослідження наголошують на вирішальному значенні ідеологічної складової, тоді як інші підкреслюють важливість емоційних і соціальних факторів, таких як почуття приналежності, сімейні зв'язки та пошук ідентичності.

Попри значний науковий інтерес до цієї теми, низка важливих аспектів залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, потребує глибшого аналізу питання про те, які саме жіночі наративи є найбільш ефективними у процесах рекрутингу. Окрім цього, недостатньо висвітлена роль жінок як активних суб'єктів створення та поширення пропаганди, оскільки у більшості досліджень вони й досі розглядаються переважно як адресати або жертви.

Методологія дослідження. Дослідження базується на контент-аналізі пропагандистського журналу Rumiyaḥ, який є одним із ключових медійних інструментів ІДІЛ, спрямованих на міжнародну аудиторію. Вибір саме цього джерела зумовлений його важливістю в комунікаційній стратегії організації, а також систематичністю та регулярністю виходу публікацій, що дає змогу

¹⁹² Mehra, T. "Foreign Terrorist Fighters: Trends, Dynamics and Policy Responses", The International Centre for Counter-Terrorism (2016), URL: <https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/ICCT-Mehra-FTF-Dec2016-2.pdf>

¹⁹³ Mojtaba Heidarysafa, Kamran Kowsari, Tolu Odukoya, Philip Potter, Laura E. Barnes, and Donald E. Brown. 2020. Women in ISIS Propaganda: A Natural Language Processing Analysis of Topics and Emotions in a Comparison with a Mainstream Religious Group, URL: https://www.researchgate.net/publication/342682006_Women_in_ISIS_Propaganda_A_Natural_Language_Processing_Analysis_of_Topics_and_Emotions_in_a_Comparison_with_a_Mainstream_Religious_Group

¹⁹⁴ Martini, A. (2018). Making women terrorists into «Jihadi brides»: an analysis of media narratives on women joining ISIS. Critical Studies on Terrorism, 11(3), 458-477, URL: <https://docta.ucm.es/rest/api/core/bitstreams/9abb4654-906c-47be-8a96-fc1938f95b2b/content>

відстежити повторювані наративи та проаналізувати їхні риси.

Емпірична база дослідження включає 13 випусків журналу, з яких відібрано 115 текстових фрагментів із загальної кількості приблизно 1540 одиниць контенту. Відбір матеріалів проводився з урахуванням їхньої релевантності до тематики гендерних образів та потенціалу вербування. Усі змінні закодовано у бінарному форматі, що забезпечило стандартизований аналіз і можливість використання кількісних методів для опрацювання даних.

Залежною змінною в дослідженні є *Recruitment potential* (Потенціал вербування), який оцінює інтенсивність та вербувальну силу в тексті за 3-бальною шкалою (1 – слабкий, 2 – помірний, 3 – сильний). Незалежні змінні представлені серією бінарних змінних, у яких значення «1» вказує на наявність відповідного наративу у текстовому фрагменті, а «0» – на його відсутність. До таких змінних належать: *Family and woman* – наявність образів жінки, матері, дружини або акценту на сімейних цінностях; *Romanticization narrative* – ідеалізація життя у «халіфаті», героїзація джихаду та позитивне змалювання ролі жінки; *Negative emotional narrative* – апеляція до страху, провини, сорому чи зовнішньої загрози; *Belonging* – заклики до релігійної єдності, «сестринства» та інтеграції в Умму як спільноту.

Для аналізу даних було застосовано метод кореляції Спірмена для виявлення взаємозв'язків між змінними, множинну регресію для оцінки їхнього впливу на залежну змінну, а також описову статистику, зокрема порівняння середніх значень. Такий підхід дає змогу як встановити загальні закономірності, так і здійснити детальніший аналіз взаємозв'язків між окремими елементами наративів.

Попри це, дослідження має кілька обмежень, які важливо враховувати при інтерпретації отриманих результатів. По-перше, аналіз охоплює лише один тип джерела – журнал *Rumiyah*, що може вплинути на репрезентативність висновків у контексті всієї медійної екосистеми ІДІЛ. По-друге, дослідження не бере до уваги візуальний контент, який є важливим елементом пропаганди та може мати значний вплив на аудиторію незалежно від текстових матеріалів. По-третє, через відсутність даних про реальних користувачів неможливо прослідкувати прямий зв'язок між прочитанням тексту та безпосереднім прийняттям рішення про вступ до ІДІЛ.

Виклад основного матеріалу. Пропаганда ІДІЛ, спрямована на залучення жінок, стала одною із найбільш помітних революційних змін в джихадистській стратегії. На відміну від багатьох попередніх радикальних угруповань, ця організація не обмежує роль жінок лише пасивною підтримкою чоловіків.¹⁹⁵ Для них створена окрема ідеологічна платформа, яка перетворює їх не тільки на дружин бойовиків, але й на активних учасниць процесу побудови так званого

¹⁹⁵ Ali, M.-R. (2015). *ISIS and Propaganda: How ISIS Exploits Women*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford. c.7-10, URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Isis%2520and%2520Propaganda-%2520How%2520Isis%2520Exploits%2520Women.pdf>

«халіфату».¹⁹⁶ Жіноча аудиторія вважається стратегічно важливою ланкою: без її участі організація втрачає можливість претендувати на державність, забезпечити тривале соціальне відтворення і підтримувати стабільність свого квазідержавного утворення. У пропаганді ІДІЛ жінкам обіцяють можливість виконати свій релігійний обов'язок, відчувати належність до спільноти, суспільну вагомість, романтизований шлюб, а також віднайти сенс свого існування.¹⁹⁷

Центральною темою жіночої пропаганди є хіджра, тобто міграція до територій, контрольованих ІДІЛ. Цей процес подається не просто як переїзд чи втеча зі західних країн, а як релігійний обов'язок і доказ справжньої віри.¹⁹⁸ У пропагандистських меседжах наголошується, що жінки мають таку саму відповідальність, як і чоловіки: залишати «землі невірних» і переселятися до «земель ісламу», аби вести гідне мусульманське життя.¹⁹⁹ У цьому контексті перебування в «халіфаті» позиціонується як єдиний шлях до повної реалізації релігійних прагнень жінки. Образ мухаджири – жінки, яка здійснила хіджру – наділяється символічним змістом і асоціюється з духовною чистотою, відданістю і моральною вищістю.

Практична цінність цього наративу полягає в тому, що ІДІЛ трансформувала ідею жіночого залучення з категорії дозволеного у площину обов'язкового. Жінкам не лише пропонується приваблива альтернатива, але й нав'язується переконання, що життя у західному середовищі є гріховним, морально деградаційним та веде до поступової втрати ісламської ідентичності.²⁰⁰ У межах такої ідеології міграція сприймається не як індивідуальний вибір, а як обов'язковий акт релігійного самозбереження та порятунку. Саме ці акценти роблять пропаганду, орієнтовану на жінок, ефективною, особливо серед молодих мусульманок з Європи, які вже стикалися з соціальним відчуженням, дискримінацією чи кризою ідентичності.²⁰¹ У пропагандистських матеріалах ці переживання навмисно використовуються як аргумент на користь хіджри, водночас, почуття ізоляції та відторгнутості в західних суспільствах перетворилися на «доказ» того, що неможливо жити правдиве ісламське життя поза межами «халіфату».

¹⁹⁶ Kneip, K. (2016). Female Jihad – Women in the ISIS. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 29, c. 88–106. URL:https://www.researchgate.net/publication/306296253_Female_Jihad_-_Women_in_the_ISIS

¹⁹⁷ Tarras-Wahlberg, L. (2016). Promises of Paradise? A Study on Official ISIS-Propaganda Targeting Women. Stockholm: Swedish Defence University. c.25-36, URL:<http://fhs.diva-portal.org/smash/get/diva2:942997/FULLTEXT01.pdf>

¹⁹⁸ Kneip, K. (2016). Female Jihad – Women in the ISIS. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 29, c. 94–96. URL:https://www.researchgate.net/publication/306296253_Female_Jihad_-_Women_in_the_ISIS

¹⁹⁹ Tarras-Wahlberg, L. (2016). Promises of Paradise? A Study on Official ISIS-Propaganda Targeting Women. Stockholm: Swedish Defence University. c.25-27, URL:<http://fhs.diva-portal.org/smash/get/diva2:942997/FULLTEXT01.pdf>

²⁰⁰ Kneip, K. (2016). Female Jihad – Women in the ISIS. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 29, c. 94-97.

URL:https://www.researchgate.net/publication/306296253_Female_Jihad_-_Women_in_the_ISIS

²⁰¹ Hoyle, C., Bradford, A., & Frenett, R. (2015). Becoming Mulan? Female Western Migrants to ISIS. London: Institute for Strategic Dialogue. c. 12-18

URL:https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2016/02/ISDJ2969_Becoming_Mulan_01.15_WEB.pdf

Проте заклик до міграції був лише першою стадією процесу залучення. Після прибуття на території, контрольовані ІДІЛ, жінки мали не просто знаходитися поруч зі своїм чоловіком, а виконувати повноправну роль у будівництві нового «державного» утворення. Тут проявляється одна з ключових відмінностей ІДІЛ від інших джихадистських організацій: створення системного образу жінки як важливого соціального конструктора «халіфату», яка виконує чітко визначені функції і сприяє розбудові та підтримці новоствореної структури.²⁰² У своїй вербувальній пропаганді жінок систематично представляли як творців Умми, хранительок ісламських цінностей та стовпів підтримки «халіфату».²⁰³

Передусім роль жінки в ІДІЛ формувалася через образ «творчині Умми». Основною її місією проголошувалося виховання майбутніх поколінь «халіфату» шляхом народження, догляду за дітьми та їх ідеологічного виховання. У цьому контексті материнству надавався політичний вимір: завдання жінки полягало не лише в народженні дітей, а у вихованні майбутніх носіїв ідеології та можливих учасників джихадистського проєкту.²⁰⁴ Звідси й трактування жінок як «надії Умми», які через материнство забезпечують її відновлення і зміцнення. Таким чином, материнство в межах ІДІЛ не розглядається як приватна сфера, а набуває політичного характеру.²⁰⁵

Таке формування яскраво ілюструє одну з головних рис пропагандистської стратегії ІДІЛ: замість відкидання традиційних гендерних ролей організація переосмислює їх, наділяючи політичним змістом. Жінкам не пропонується рівність з чоловіками у звичному розумінні; натомість їм приписується важлива місія, а саме бути частиною так званої «великої справи».²⁰⁶ Роль домогосподарки подається не як обмеження жіночих прав, а як фундамент для існування «халіфату». Через цей наратив створюється психологічно приваблива ілюзія значущості: жінка відчуває себе не просто додатком, а важливим елементом системи. Таким шляхом ІДІЛ адаптувала патріархальну структуру до власних цілей, перетворюючи її на засіб мобілізації.

Паралельно з концептом материнства формувався інший образ жінки –

²⁰² Cook, J., & Vale, G. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State. London: ICSR, King's College London. с. 7-12

URL:https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/110621596/ICSR_Report_From_Daesh_to_Diaspora_Tracing_the_Women_and_Minors_of_Islamic_State.pdf

²⁰³ Agnes Termeer & Isabelle Duyvesteyn (2022) The inclusion of women in jihad: gendered practices of legitimation in Islamic State recruitment propaganda, Critical Studies on Terrorism, 15:2, 463-483, DOI: 10.1080/17539153.2022.2038825

²⁰⁴ Cook, J., & Vale, G. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State. London: ICSR, King's College London.с. 6-12

URL:https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/110621596/ICSR_Report_From_Daesh_to_Diaspora_Tracing_the_Women_and_Minors_of_Islamic_State.pdf

²⁰⁵ Agnes Termeer & Isabelle Duyvesteyn (2022) The inclusion of women in jihad: gendered practices of legitimation in Islamic State recruitment propaganda, Critical Studies on Terrorism, 15:2, 475, DOI: 10.1080/17539153.2022.2038825

²⁰⁶ Ali, M.-R. (2015). ISIS and Propaganda: How ISIS Exploits Women. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford. с.9-12, URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Isis%2520and%2520Propaganda-%2520How%2520Isis%2520Exploits%2520Women.pdf>

«представниці істинного ісламу». Її поведінка, зовнішній вигляд та повсякденні звички проголошувалися уособленням «правильного» ісламського ладу. Захід трактувався як царица морального занепаду, де через секуляризацію, сексуалізацію та руйнування сімейних цінностей зневажається жіноча гідність.²⁰⁷

На противагу цьому, ІДІЛ продемонструвала себе як суспільство, у якому жінка може «відновити» свою честь через скромність, релігійність, шлюб і виконання материнського обов'язку. У такій концепції жіноча ідентичність чітко відокремлюється від західного способу життя: одна жінка - самотня, експлуатована і позбавлена «справжнього» сенсу життя; інша ж - морально чиста, захищена та потрібна своєму середовищу.²⁰⁸

Одним із ключових наративів, що використовуються, був образ жінки як «охоронниці халіфату». Ця роль на початкових етапах не передбачала прямої участі у військових діях, а зосереджувалась на виконанні завдань внутрішнього порядку: захисту сім'ї, збереження моральних принципів, дотримання релігійних норм і забезпечення щоденної лояльності до «держави». У ранніх пропагандистських матеріалах така діяльність подавалася як своєрідний «ненасильницький джихад», що полягав у захисті громади шляхом дотримання усталених уявлень про «правильну» жіночу роль.²⁰⁹ Однак із наростанням військових втрат і загального послаблення халіфату, значення цієї ролі трансформувалося. Згідно з пізнішими пропагандистськими наративами, допускався сценарій активнішої участі жінок, яка могла включати функції безпеки, контролю та обмежену мілітаризацію.²¹⁰

Ці зміни вказують на те, що залучення жінок до діяльності ІДІЛ не було випадковим, а мало радше інструментальний і стратегічно зумовлений характер.²¹¹

Важливим складником жіночої пропаганди виступала ідея сестринства й відчуття приналежності. Для багатьох жінок, особливо молодих емігранток, діяльність ІДІЛ пропонувала не лише відповідну ідеологічну базу, але й емоційний та соціальний простір спільності – відчуття, що вони прийняті,

²⁰⁷ Tarras-Wahlberg, L. (2016). Promises of Paradise? A Study on Official ISIS-Propaganda Targeting Women. Stockholm: Swedish Defence University. c.30-34, URL:<http://fhs.diva-portal.org/smash/get/diva2:942997/FULLTEXT01.pdf>

²⁰⁸ Hoyle, C., Bradford, A., & Frenett, R. (2015). Becoming Mulan? Female Western Migrants to ISIS. London: Institute for Strategic Dialogue. c. 14-19
URL:https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2016/02/ISDJ2969_Becoming_Mulan_01.15_WEB.pdf

²⁰⁹ Agnes Termeer & Isabelle Duyvesteyn (2022) The inclusion of women in jihad: gendered practices of legitimization in Islamic State recruitment propaganda, Critical Studies on Terrorism, 15:2, 476-477, DOI: 10.1080/17539153.2022.2038825

²¹⁰ Cook, J., & Vale, G. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State. London: ICSR, King's College London. c. 14-18
URL:https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/110621596/ICSR_Report_From_Daesh_to_Diaspora_Tracing_the_Women_and_Minors_of_Islamic_State.pdf

²¹¹ Pasian, C. (2024). Beyond traditional support: the active role of women as ISIS propaganda disseminators and recruiters. Master thesis. Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of Political Studies, Department of Security Studies. Supervisor doc. PhDr. Vít Strátecký, M.Phil., Ph.D. c.72-75. URL:
<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/195273/120488294.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

зрозумілі й ціновані.²¹² Ці меседжі були привабливими насамперед для тих, хто страждав від почуття самотності, стикався із конфліктами в сім'ї або переживав кризу ідентичності.

Ще одним важливим елементом вербувальної стратегії була романтизація участі. Пропагандистські матеріали активно експлуатували образи шлюбу, відданості, жертвовності та ідеалізованого «шляхетного воїна», з яким жінки зможуть пов'язати своє життя. Їм пропонували не лише шлюб, але й утопічну модель існування, яка обіцяла захист, почуття значущості, статус і любов.²¹³

Особливо сильний вплив ця ідея мала на молоде покоління жінок, яким участь у халіфаті могла видаватися можливістю долучитися до виняткової історії та реалізувати власну місію. З огляду на це, варто критично розглядати поширення терміну «наречена джихаду», адже він применшує ідеологічну суб'єктність таких жінок, звужуючи їхню роль до романтичної залежності від чоловіка.²¹⁴

Ефективність представлених наративів підтверджується не лише теоретичними обґрунтуваннями, але й конкретними емпіричними даними. У рамках авторського дослідження мною проведено контент-аналіз 13 випусків журналу «Rumiya», який дозволив виокремити 115 текстових фрагментів із загального масиву в 1540 одиниць.

Під час аналізу було встановлено чотири основні наративи: сімейно-гендерний (*Family and woman*), романтизаційний (*Romanticization narrative*), негативно-емоційний (*Negative emotional narrative*) та наратив приналежності (*Belonging*).

Для оцінки взаємозв'язку між типами наративів та рівнем вербувального потенціалу було застосовано коефіцієнт кореляції Спірмена (див. Таблицю 1). Отримані результати дозволили визначити, які саме емоційні та ідеологічні компоненти пропаганди ІДІЛ мають найбільший вплив на жіночу аудиторію. Аналіз продемонстрував чітку ієрархію наративів за рівнем їхньої ефективності, що дає змогу краще зрозуміти логіку побудови пропагандистських повідомлень і механізми психологічного впливу на потенційних рекруток.

Найвищий коефіцієнт кореляції виявлено для змінної *Romanticization narrative*, де $r = 0,48$. Це свідчить про те, що романтизація життя у «халіфаті» є найбільш дієвим елементом пропаганди. Формування утопічного образу суспільства, у якому жінка має чітко визначену соціальну роль, а також створення відчуття стабільності та моральної значущості значно підсилюють емоційну залученість аудиторії. Ідеалізоване представлення способу життя виступає своєрідним психологічним путівником для людей, які прагнуть втекти від реальних соціальних проблем, пропонуючи альтернативну реальність із чітко

²¹² Hoyle, C., Bradford, A., & Frenett, R. (2015). *Becoming Mulan? Female Western Migrants to ISIS*. London: Institute for Strategic Dialogue. c. 14-19

URL:https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2016/02/ISDJ2969_Becoming_Mulan_01.15_WEB.pdf

²¹³ Там само, с.32-33

²¹⁴ Alice Martini (2018): *Making women terrorists into «Jihadi brides»: an analysis of media narratives on women joining ISIS*, *Critical Studies on Terrorism*, DOI: 10.1080/17539153.2018.1448204

визначеними цінностями й відчуттям сенсу. Саме завдяки цьому, романтизація відіграє ключову роль у підвищенні вербувального потенціалу матеріалів досліджуваних текстів.

Таблиця 1. Кореляція Спірмена між типом наративу та потенціалом вербування

Незалежна змінна (наратив)	Коефіцієнт кореляції Спірмена (r)	Характер зв'язку
Romanticization narrative	0,48	Помірний, прямий, найсильніший емоційний зв'язок
Belonging	0,43	Помірний, прямий, висока значущість
Family and woman	0,31	Слабкий/помірний, прямий
Negative emotional narrative	0,28	Слабкий, найменш ефективний інструмент

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків.

Значний рівень кореляції також простежується в контексті наративу *Belonging*, де $r = 0,43$. Результат вказує на те, що вагомим фактором впливу на цільову аудиторію є формування відчуття інтеграції жінок у престижну та згуртовану спільноту. Акценти на «сестринстві», релігійній єдності й залученості до Умми створюють ілюзію підтримки, соціальної безпеки та колективної ідентичності. У контексті вербування такі заклики особливо важливі, оскільки дозволяють долати почуття ізоляції чи соціальної невизначеності. Таким чином, ефективність пропаганди значною мірою зумовлена поєднанням романтизованого образу життя з ідеєю належності до елітарної та єдиної спільноти.

Помірний рівень кореляції було виявлено для змінної *Family and woman*, із коефіцієнтом кореляції $r = 0,31$. Хоча цей показник є нижчим порівняно з рівнем кореляції, зафіксованим для наративів романтизації та приналежності, він все ж свідчить про стійкий зв'язок між використанням образів жінки та сім'ї і рівнем вербувального впливу. У проаналізованих пропагандистських текстах жіночі образи, як правило, зображуються у ролі дружини, матері та берегині родинних цінностей, а сам інститут сім'ї подається як фундамент ідеального соціального устрою. Такі образи дозволяють сформувати емоційно зрозумілі та соціально легітимні наративи, які полегшують сприйняття інших, більш радикальних

меседжів. Водночас, повноцінно оцінити вплив цього чинника можливо лише в контексті багатовимірної регресійної аналізу.

Найслабший кореляційний зв'язок був зафіксований для змінної *Negative emotional narrative*, із коефіцієнтом кореляції $r = 0,28$. Такий результат свідчить про відносно низьку ефективність апеляцій до страху, почуття провини, сорому або зовнішньої загрози як засобів впливу на жіночу аудиторію. На відміну від традиційної екстремістської риторики, яка здебільшого ґрунтується на використанні залякувань і демонстрації насильства, досліджувані матеріали ІДІЛ демонструють поступовий зсув до застосування позитивних емоційних стимулів. Замість формування страху, акцент робиться на створенні привабливої альтернативної реальності, у якій потенційні рекрутки мали б змогу уявити себе частиною стабільного і морально виправданого суспільства. Такий підхід сприяє зниженню рівня психологічного спротиву аудиторії й тим самим підвищує прийнятність радикальних ідей у її середовищі.

Для усунення ефекту взаємного накладання незалежних змінних і визначення факторів, які найбільше впливають на вербувальний потенціал текстів, було створено модель множинної лінійної регресії (див. Таблицю 2). Цей метод дозволив оцінити внесок кожного наративу окремо, враховуючи вплив інших змінних. За результатами моделювання статистично значущими виявилися змінні *Family and woman* та *Belonging*, де рівень значущості склав $p < 0,05$. Водночас, коефіцієнти впливу цих змінних суттєво різнилися, що дає можливість зробити ключові висновки стосовно структури вербувальної стратегії ІДІЛ.

Таблиця 2. Множинна регресія

SUM MAR Y OUTP UT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,4498265893							
R Square	0,2023439605							
Adjusted R Square	0,1881001026							
Standard Error	0,6128151505							

Observations	15							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	2	10,669 68501	5,3348 42506	14,205699 23	0,000003 174511023			
Residual	12	4 2,0607 4977	0 ,37554 24087					
Total	14	5 2,7304 3478						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	2 ,07711 7046	0 ,10657 98994	1 9,4888 2535	0,0 0	1,8 65942637	2 ,28829 1455	1, 8659426 37	2 ,28829 1455
Belonging	0 ,23837 22948	0 ,11947 39546	1 ,99518 2093	0,0 48451123 15	0,0 01649968 515	0 ,47509 4621	0, 0016499 68515	0 ,47509 4621
Family and woman	0 ,62402 69279	0 ,11819 45576	5 ,27965 8728	0,0 00000641 5913286	0,3 89839562 7	0 ,85821 42931	0, 3898395 627	0 ,85821 42931

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків

Найвищий коефіцієнт впливу зафіксовано для наративу *Family and woman*, який становив 0,62. Натомість для наративу *Belonging*, цей показник був помітно нижчим – лише 0,24. Така різниця свідчить про те, що за умов одночасного врахування всіх чинників, вплив сімейного компоненту майже втричі перевищує потужність закликів до колективної приналежності. Це є однією з ключових знахідок дослідження, оскільки демонструє, що для потенційних рекруток найбільш переконливими є не абстрактні релігійні чи ідеологічні меседжі, а конкретні соціальні ролі, які несуть вагомий емоційний та символічний підтекст.

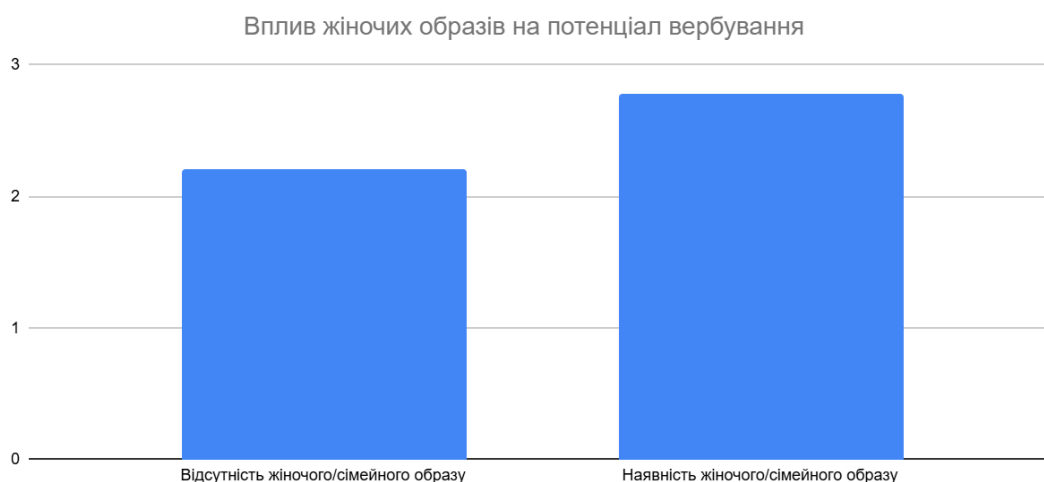
Отримані дані свідчать про те, що пропаганда ІДІЛ цілеспрямовано використовує традиційні гендерні ролі як один із основних інструментів психологічного впливу. У текстах жінка часто зображується в ролі матері, дружини муджахіда або берегині сімейних цінностей. Ці образи створюють уявлення про стабільність, соціальну важливість та морально виправдану життєву місію. Більше того, участь жінки у «зведенні майбутньої держави»

представлена як спосіб особистої самореалізації та виконання вищого обов'язку. Така стратегія дозволяє формувати емоційно привабливу модель життя, яка здається природною, традиційною і суспільно прийнятною.

Попри статистичну значущість, наратив приналежності має суттєво слабший вплив. Заклики до єдності Умми, «сестринства» чи релігійного братерства залишаються важливим елементом пропаганди, однак вони не здатні забезпечити такий самий рівень емоційного залучення, як персоналізовані сімейні образи. Такі дані свідчать про те, що ефективність вербування жінок значною мірою залежить від здатності пропаганди апелювати до повсякденних соціальних ролей та психологічної потреби у стабільності, а не лише до ідеологічної солідарності. Таким чином, сімейний наратив виступає центральним елементом комунікаційної стратегії ІДІЛ щодо жіночої аудиторії та є одним із найважливіших інструментів формування довготривалого емоційного впливу.

Третьою важливою знахідкою дослідження стало встановлення значного впливу жіночих образів на загальну ефективність пропаганди, яку використовує ІДІЛ. Первинний аналіз даних продемонстрував, що інтеграція гендерного компоненту істотно змінює сприйняття та переконливість пропагандистських повідомлень. Для оцінки цього ефекту було здійснено порівняння середніх значень вербувального потенціалу між текстами, які містили жіночі або сімейні образи, і тими, що були позбавлені такого контексту. Результати показали, що середній рівень вербувального потенціалу текстів без подібних образів становив 2,2, тоді як у текстах із гендерними елементами цей показник зростав до 2,9 (див. Рисунок 1). Таким чином, приріст на 0,7 бала є статистично значущим і свідчить про суттєве посилення впливу пропагандистських матеріалів, завдяки використанню жіночих наративів.

Рисунок 1. Оцінка вербувального потенціалу контенту залежно від гендерного фактора

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків

Отримані результати демонструють, що жіночі образи виконують далеко не декоративну чи другорядну роль, а є одними з ключових елементів комунікаційної стратегії ІДІЛ. Їх використання дозволяє робити пропаганду

більш виразною та наближеною до реального життєвого досвіду цільової аудиторії. Через такі символи, як мати, дружина чи «ідеальна мусульманська жінка», екстремістські меседжі набувають вигляду соціальної нормальності та моральної обґрунтованості. Це, своєю чергою, сприяє формуванню уявлення про запропоновану модель поведінки як природну, прийнятну та навіть бажану. Саме такий ефект соціальної нормалізації суттєво посилює переконливість пропаганди та сприяє легшому прийняттю радикальних ідей.

Жіночі образи відіграють важливу роль у створенні глибокого емоційного зв'язку з цільовою аудиторією. Апелюючи до соціальних ролей, очікувань і життєвого досвіду, які добре знайомі жінкам, пропагандистські повідомлення набувають персоналізованого характеру і стають більш переконливими. Завдяки цьому контент із гендерною орієнтацією демонструє значно вищий потенціал впливу порівняно з нейтральними чи суто ідеологічними повідомленнями.

Таким чином, аналіз показує, що ефективність пропаганди з боку ІДІЛ не обмежується лише радикальною ідеологією чи релігійними аргументами. Її успіх, значною мірою, залежить від здатності адаптувати меседжі відповідно до емоційних і соціальних потреб конкретної аудиторії. Використання жіночих образів сприяє гуманізації діяльності організації, допомагаючи прикривати агресивний і насильницький характер екстремістської активності за образами сімейних цінностей, турботи та стабільності. Таким чином, гендерний компонент стає не просто другорядним інструментом, а одним із центральних елементів підвищення ефективності пропагандистських стратегій.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновку про високу ефективність гендерно-орієнтованих наративів у пропагандистській стратегії ІДІЛ, що підтверджує обидві висунуті гіпотези. Зібрані дані свідчать про те, що використання жіночих і сімейних образів не є випадковим або другорядним чинником у комунікативних стратегіях, а являє собою цілеспрямований інструмент посилення вербувального потенціалу екстремістського контенту.

Зокрема, результати аналізу підтверджують гіпотезу 1, згідно з якою впровадження жіночих і сімейних образів у текстову основу радикальних медіа значно підвищує ефективність пропаганди. Порівняльні дані показали, що присутність гендерного компоненту збільшує середній рівень вербувального потенціалу текстів на 0,7 бала. Крім того, результати множинного регресійного аналізу засвідчили, що саме сімейний наратив є основним структурним фактором, який визначає вербувальну ефективність. Його вплив оцінений коефіцієнтом 0,62 при статистичній значущості $p < 0,05$. Це вказує на те, що найбільш переконливо на потенційних рекруток впливають наративи, що апелюють до традиційних соціальних ролей матері, дружини та берегині сімейних цінностей.

За допомогою проведеного аналізу, також вдалося підтвердити гіпотезу 2, яка досліджує трансформацію емоційних механізмів впливу на цільову аудиторію в сучасній екстремістській пропаганді.

Кореляційний аналіз показав, що найбільш ефективними емоційними тригерами є романтизація повсякденного життя у межах «халіфату» ($r = 0,48$) та створення відчуття спільності й приналежності ($r = 0,43$). У той же час,

використання негативних емоцій, таких як страх, провина чи сором, виявило значно слабший зв'язок із вербувальним потенціалом ($r = 0,28$). Це свідчить про поступову зміну комунікаційної стратегії ІДІЛ: організація дедалі більше орієнтується на формування привабливого образу альтернативної реальності, віддаючи перевагу позитивним емоційним наративам над залякуванням. Сучасна екстремістська пропаганда фактично діє за логікою «продажу утопії», пропонуючи потенційним рекруткам не просто ідеологію, а емоційно привабливу модель життя, побудовану на стабільності, приналежності до спільноти та відчутті значущості.

Особливу увагу варто звернути на особливості вербування жінок, що стали ключовим елементом комунікаційної стратегії ІДІЛ. За результатами дослідження виявлено, що організація активно використовує кризи ідентичності, прагнення до соціальної підтримки та бажання відчувати особисту цінність. На відміну від традиційного зображення участі в екстремістських рухах через призму бойової активності, жінкам пропонується альтернативна форма самореалізації. Жінка сприймається як «архітекторка майбутньої держави», яка відповідає за виховання нового покоління й підтримання морального порядку всередині спільноти. У результаті традиційні патріархальні ролі постають у новій сакральній та героїчній інтерпретації, що значно підсилює їхню психологічну привабливість.

Результати проведеного дослідження підтверджують, що ефективність пропаганди ІДІЛ значною мірою залежить від її здатності адаптувати радикальні ідеологічні повідомлення відповідно до емоційних, соціальних та гендерних особливостей аудиторії. Таким чином, виявлена закономірність демонструє важливість врахування гендерного аспекту під час формулювання сучасних стратегій протидії екстремістському впливу. Зокрема, необхідно розробляти більш цільові контрнаративи, які орієнтуються на механізми емоційної взаємодії та сприяють формуванню соціальної ідентичності в учасників процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Islamic State. (2016). Rumiyah, (1). URL: <https://gwern.net/doc/crime/terrorism/rumiyah/2016-rumiyah.pdf>
2. ICSR Team. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the women and minors of Islamic State. International Centre for the Study of Radicalisation. URL: <https://icsr.info/2018/07/23/from-daesh-to-diaspora-tracing-the-women-and-minors-of-islamic-state/>
3. Agnes Termeer & Isabelle Duyvesteyn (2022) The inclusion of women in jihad: gendered practices of legitimation in Islamic State recruitment propaganda, Critical Studies on Terrorism, 15:2, 463-483, DOI: 10.1080/17539153.2022.2038825
4. Ali, M.-R. (2015). ISIS and Propaganda: How ISIS Exploits Women. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford. с. 7-10, URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Isis%2520and%2520Propaganda-%2520How%2520Isis%2520Exploits%2520Women.pdf>
5. Cook, J., & Vale, G. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State. London: ICSR, King's College London. с. 7, URL:

https://kclpure.kcl.ac.uk/ws/portalfiles/portal/110621596/ICSR_Report_From_Daesh_to_Diaspora_Tracing_the_Women_and_Minors_of_Islamic_State.pdf

6. Hoyle, C., Bradford, A., & Frenett, R. (2015). *Becoming Mulan? Female Western Migrants to ISIS*. London: Institute for Strategic Dialogue. c. 12-18, URL: https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2016/02/ISDJ2969_Becoming_Mulan_01.15_WEB.pdf

7. Kneip, K. (2016). Female Jihad – Women in the ISIS. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 29, c. 88–106. URL: https://www.researchgate.net/publication/306296253_Female_Jihad_-_Women_in_the_ISIS

8. Martini, A. (2018). Making women terrorists into «Jihadi brides»: an analysis of media narratives on women joining ISIS. *Critical Studies on Terrorism*, 11(3), 458-477, URL: <https://docta.ucm.es/rest/api/core/bitstreams/9abb4654-906c-47be-8a96-fc1938f95b2b/content>

9. Mehra, T. (2016). *Foreign Terrorist Fighters: Trends, Dynamics and Policy Responses*. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT). URL: <https://icct.nl/sites/default/files/import/publication/ICCT-Mehra-FTF-Dec2016-2.pdf>

10. Mojtaba Heidarysafa, Kamran Kowsari, Tolu Odukoya, Philip Potter, Laura E. Barnes, and Donald E. Brown. 2020. *Women in ISIS Propaganda: A Natural Language Processing Analysis of Topics and Emotions in a Comparison with a Mainstream Religious Group*, URL: https://www.researchgate.net/publication/342682006_Women_in_ISIS_Propaganda_A_Natural_Language_Processing_Analysis_of_Topics_and_Emotions_in_a_Comparison_with_a_Mainstream_Religious_Group

11. Ozeren, S., Hekim, H., Elmas, M. S., & Canbegi, H. I. (2018). An analysis of ISIS propaganda and recruitment activities targeting the Turkish-speaking population. *International Annals of Criminology*, 56, 105–121. <https://doi.org/10.1017/cri.2018.14>

12. Pasian, C. (2024). *Beyond traditional support: the active role of women as ISIS propaganda disseminators and recruiters*. Master thesis. Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of Political Studies, Department of Security Studies. Supervisor doc. PhDr. Vít Strítecký, M.Phil., Ph.D. c.72-75. URL: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/195273/120488294.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

13. Speckhard, A., & Ellenberg, M. (2020). How men and women were drawn to the hyper-gendered ISIS caliphate. *Homeland Security Today*. URL: <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/perspective-how-men-and-women-were-drawn-to-the-hyper-gendered-isis-caliphate/>

14. Tarras-Wahlberg, L. (2016). *Promises of Paradise? A Study on Official ISIS-Propaganda Targeting Women*. Stockholm: Swedish Defence University. c. 25-36, URL: <http://fhs.diva-portal.org/smash/get/diva2:942997/FULLTEXT01.pdf>

The Agency and Roles of Foreign Women in ISIS by Devorah Margolin, Joana Cook, URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/agency-and-roles-foreign-women-isis>.

ТАЙВАНЬ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВУЗОЛ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН

Савчук Ангеліна Андріївна,

1 курс, спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** Тайвань посідає центральне місце в сучасних китайсько-американських відносинах і залишається одним із ключових осередків геополітичного суперництва між Китайською Народною Республікою та Сполученими Штатами Америки. У центрі дослідження – питання про те, чи може Китай вдатися до військового сценарію відновлення суверенітету над Тайванем та які умови визначають імовірність такого розвитку подій. Особливу увагу зосереджено на шести взаємопов'язаних чинниках: військовому, політичному, економічному, технологічному, міжнародному та внутрішньосупільному. Саме їхня взаємодія формує стратегічні розрахунки китайського керівництва, впливає на співвідношення потенційних переваг і ризиків та визначає перспективи силового або мирного вирішення тайванського питання.*

***Ключові слова:** Тайвань, стратегічне суперництво, стримування, баланс сил, військовий сценарій, статус-кво, Тайванська протока.*

Вступ. Сучасна система міжнародних відносин дедалі більше визначається суперництвом між Китаєм та Сполученими Штатами Америки, у центрі якого опинився Тайвань. Для Пекіна контроль над островом розглядається як складова національного відновлення, тоді як для Вашингтона — як питання збереження балансу сил і підтримки демократії в Індо-Тихоокеанському регіоні.²¹⁵ Саме тому Тайвань перетворився на ключовий простір, де перетинаються військові, політичні та стратегічні інтереси двох провідних світових держав. Виникає взаємозалежність, у якій будь-яке зрушення у військовій чи політичній сфері однієї сторони здатне вплинути на поведінку іншої, збільшуючи або зменшуючи ризик силових дій. Йдеться насамперед про військові можливості сторін, стратегічні цілі Пекіна, позицію США у стримуванні Китаю. У цьому контексті головним дослідницьким питанням є те, які фактори визначатимуть ймовірність військової агресії Китаю проти Тайваню у сучасних китайсько-американських відносинах?

Головна гіпотеза полягає в тому, що ймовірність відкритого військового вторгнення Китаю на Тайвань буде нижчою, якщо механізми стримування з боку США та їхніх союзників залишатимуться сильними, а внутрішня стійкість Тайваню — високою. Пекін наразі утримується від прямого вторгнення не через відсутність наміру, а завдяки стратегічному розрахунку. Китай продовжує виснажувати Тайвань за допомогою тактики «сірих зон» та комплексу

²¹⁵ Stimson Center. Rethinking the Threat: Why China is Unlikely to Invade Taiwan. September 2025. URL: <https://www.stimson.org/2025/rethinking-the-threat-why-china-is-unlikely-to-invade-taiwan/>.

взаємопов'язаних чинників (військових, політичних, економічних, інформаційних, культурних і зовнішньополітичних). Перехід до відкритої агресії може стати можливим лише за умови суттєвого послаблення цих чинників.

Метою дослідження є визначення ключових факторів, які зумовлюють ймовірність застосування Китаєм військової сили проти Тайваню в умовах сучасного китайсько-американського суперництва.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Розкрити історичні та ідеологічні витoki протистояння навколо Тайваню.
2. Проаналізувати сучасні фактори загострення китайсько-тайванських відносин.
3. Оцінити військові потенціали сторін та ефективність механізмів стримування.
4. Визначити чинники, які підвищують або знижують імовірність застосування Китаєм військової сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження розглядають Тайвань як один із головних пунктів напруги між Китаєм та США. Автори виділяють три ключові теми: поступове руйнування стабільного статус-кво, зміцнення окремої тайванської ідентичності та взаємне стримування, яке поки що утримує ситуацію від відкритого конфлікту.

Найчастіше повторюється думка про те, що статус-кво вже не такий стабільний, як раніше. Звіти CSIS²¹⁶, RAND²¹⁷, Stimson Center²¹⁸ та Brookings Institution²¹⁹ показують, що Китай регулярно застосовує так звані «сірі зони»: порушення серединної лінії протоки, блокадні навчання, кібератаки, пошкодження підводних кабелів, економічний тиск. Водночас опитування NCCU (National Chengchi University)²²⁰ фіксують цікавий парадокс: 64-76 % жителів Тайваню вважають себе виключно тайванцями, але 70-80 % все одно хочуть зберегти нинішній статус-кво як найбезпечніший варіант.

Думки дослідників розділяються на два основні табори. Оптимісти (Stimson Center, 2025; Egmont Institute, 2025²²¹) вважають, що повномасштабне вторгнення мало ймовірне. Причини: величезні економічні втрати (падіння світового ВВП на 10–15 % у разі блокади), ядерний ризик, залежність Китаю від глобальних

²¹⁶ CSIS. Signals in the Swarm: The Data Behind China's Maritime Gray Zone Campaign Near Taiwan. Center for Strategic and International Studies, 2025.

URL: <https://www.csis.org/analysis/signals-swarm-data-behind-chinas-maritime-gray-zone-campaign-near-taiwan>.

²¹⁷ RAND Corporation. A New Framework for Understanding and Countering China's Gray Zone Tactics. RAND, 2022. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RBA594-1.html

²¹⁸ Stimson Center. Rethinking the Threat: Why China is Unlikely to Invade Taiwan. Stimson Center, 2025. URL: <https://www.stimson.org/2025/rethinking-the-threat-why-china-is-unlikely-to-invade-taiwan/>

²¹⁹ Brookings Institution. Will 2027 invite conflict for Taiwan and China? Brookings Institution, 2025. URL: <https://www.brookings.edu/articles/will-2027-invite-conflict-for-taiwan-and-china/>

²²⁰ National Chengchi University (NCCU) Election Study Center. Taiwanese / Chinese Identity (1992/06 ~ 2025/12). Updated 9 January 2026. URL: <https://esc.nccu.edu.tw/eng/PageDoc?fid=7800>.

²²¹ Cross-Strait Tensions in 2025: Why Escalation Remains Unlikely [Електронний ресурс] / Egmont Institute. 2025.

URL: <https://www.egmontinstitute.be/cross-strait-tensions-in-2025-why-escalation-remains-unlikely/>

ланцюгів постачань та посилення альянсів США (QUAD, AUKUS). Песимісти, (Brookings Institution, 2025; CFR, 2025) навпаки, пишуть, що «сірі зони» вже серйозно послаблюють Тайвань і створюють умови для гібридного тиску-блокади, економічних санкцій, інформаційної війни.

Окремо виділяють еволюцію політики США. Теленко (2023)²²², а також дані про пакети зброї на \$11 млрд у 2025 році показують, що Вашингтон переходить від «стратегічної неоднозначності» до більш чіткої підтримки Тайваню. Це посилює стримування, але водночас Пекін сприймає такі кроки як перетин «червоної лінії», що прискорює ерозію статус-кво.

Таким чином, у сучасній науковій літературі добре висвітлено історичні, військові та ідеологічні аспекти проблеми, а також механізми стримування. Водночас залишається недостатньо дослідженим, як саме внутрішня політична нестабільність Тайваню (парламентські кризи 2025 року, падіння рейтингів президента Лай Цінде) та можливі економічні компроміси між Вашингтоном і Пекіном впливають на ймовірність переходу Китаю від гібридного тиску до відкритого військового конфлікту. Саме цій прогалині присвячена дана стаття.

Теоретична основа дослідження. Теоретична основа роботи ґрунтується на концепції «пастки Фукідіда» (Thucydides' Trap), яку дослідив та популяризував американський політолог Грем Алісон у 2010-х роках. Вона пояснює, чому швидке зростання нової сильної держави часто створює серйозну напругу з панівною державою через зміну балансу сил, що підвищує ризик конфлікту, але не робить його неминучим. У контексті Тайваню теорія дозволяє зрозуміти, чому острів став потенційним тригером ескалації: зростання Китаю як *rising power* (держави, яка стрімко збільшує економічну, військову та політичну потужність, загрожуючи встановленому порядку) та США як *ruling power* (держави, що вже володіє гегемонією та намагається підтримувати статус-кво через контроль над ключовими ресурсами, альянсами та морськими комунікаціями).

Як зазначає американський політолог Грем Аллісон,²²³ швидке піднесення Китаю в багатьох вимірах створює структурний стрес, де звичайні події в Тайванській протоці (навчання, порушення серединної лінії, «сірі зони») можуть стати спалахом через взаємне сприйняття загрози та страх втрати позицій.

Водночас американський політолог Майкл Деш²²⁴ підкреслює, що пастка Фукідіда не є фатальною: історичний досвід показує можливість уникнути війни через стриманість (*moderation*) і розумне балансування сил. Замість прямого протистояння сторони здатні на дипломатичні компроміси, поступки та взаємне стримування, які знижують ризики ескалації навіть за умов переходу влади.

²²² Теленко О. Розвиток відносин Сполучених Штатів Америки і Тайваню на сучасному етапі // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Вип. 47. С. 275–282. https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/47_2023/35.pdf

²²³ Allison G. The U.S.-China Strategic Competition: Clues from History. In: The Struggle for Power: U.S.-China Relations in the 21st Century. Aspen Institute, 2020. URL: <https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2020/01/Allison-Final.pdf>

²²⁴ Desch M. C. Balancing Away from War: How the USA and China Can Side-step the Thucydides' Trap. The Chinese Journal of International Politics. 2025. Vol. 18, No. 2. P. 151–172. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/poaf001>.

Саме на цьому аспекті зосереджена дана робота: дослідити, чи зможуть ключові держави, тобто Китай та США, уникнути прямого військового конфлікту навколо Тайваню і замість ескалації знайти здатність до дипломатичних компромісів, які дозволять зберегти мир у нових умовах балансу сил.

Методологія. Основними методами дослідження є:

1. Аналіз документів — системне вивчення офіційних стратегічних документів, законів, заяв вищих посадових осіб, оборонних концепцій Китаю, Тайваню та Сполучених Штатів Америки. Цей метод дозволив простежити еволюцію офіційних позицій сторін;
2. Порівняльний метод — зіставлення військово-технічних потенціалів Китаю, Тайваню та США, порівняння сучасної ситуації в Тайванській протоці з попередніми кризами, а також порівняльний аналіз різних наукових оцінок щодо ймовірності конфлікту;
3. Джерельною базою дослідження стали:
4. Офіційні документи та нормативно-правові акти (Taiwan Relations Act 1979, оборонні бюджети Тайваню, стратегічні доповіді Китаю, заяви Державного департаменту США);
5. Аналітичні звіти та публікації провідних міжнародних дослідницьких центрів (Center for Strategic and International Studies, RAND Corporation, Brookings Institution, Stimson Center, SIPRI, Egmont Institute);
6. Офіційна статистика щодо військових витрат, частоти порушень зони ППО Тайваню (ADIZ), масштабів військових навчань та економічних показників;
7. Обробка та аналіз зібраних даних здійснювалися шляхом систематизації матеріалу, критичного зіставлення різних джерел і наукових позицій, оцінки сили впливу окремих чинників, а також інтерпретації отриманих результатів у контексті концепції «пастки Фуکیدіда».

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування політичного статусу Тайваню в XX столітті. Формування політичного статусу Тайваню в XX столітті визначалося не лише територіальними претензіями, а й глобальною структурною напругою, де острів став центральним вузлом протистояння між Китайською Народною Республікою (КНР) та США.

Переломним етапом у політичній історії острова став 1949 рік, коли після поразки в Громадянській війні на материку уряд Республіки Китай (РК) під проводом Гоміньдану був змушений відступити на Тайвань.²²⁵ Це призвело до виникнення унікальної політичної ситуації «конкуруючих претензій», коли на берегах Тайванської протоки постали два уряди, кожен з яких проголосив себе єдиним законним представником усього Китаю. У контексті холодної війни Сполучені Штати спочатку не мали великої впевненості в здатності режиму Чан Кайші вижити, проте початок Корейської війни у 1950 році та направлення

²²⁵ Bush R., Rigger S. The Taiwan Issue and the Normalization of US-China Relations. Washington: Brookings Institution, 2019. 19 p. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-taiwan-issue-and-the-normalization-of-us-china-relations/>

Сьомого флоту в Тайванську протоку перетворили острів на стратегічний бастион для стримування комуністичної експансії в Азії.

Ситуація докорінно змінила свій вектор у 1971 році, коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію № 2758,²²⁶ згідно з якою місце Китаю в організації було передано КНР. Це стало нищівною дипломатичною поразкою для Тайбея, оскільки Республіка Китай фактично втратила статус офіційно визнаного представника китайської нації. Нова ера розпочалася у 1979 році, коли Вашингтон офіційно визнав уряд КНР у Пекіні як єдину законну владу Китаю, одночасно розірвавши офіційні дипломатичні відносини з РК.²²⁷ Прагнучи запобігти силовому захопленню острова, Конгрес США ухвалив Закон про відносини з Тайванем (Taiwan Relations Act). Цей закон створив унікальну правову рамку для неофіційної співпраці та постачання оборонного озброєння. Саме тоді була закріплена політика «стратегічної двозначності» - свідомої невизначеності щодо того, чи нададуть США військову допомогу Тайваню у випадку конфлікту.

Зовнішні впливи не обмежувалися лише геополітичними маневрами: вони суттєво формували внутрішній політичний розвиток Тайваню. Втрата міжнародного визнання у 1970-х роках та крах міфу про «швидке повернення на материк» підірвали фундамент авторитарної легітимності Гоміньдану. Саме ця криза зовнішньої легітимності стала поштовхом до переходу Тайваню від авторитаризму до демократії,²²⁸ що додало ідеологічний вимір протистоянню з КНР і зробило острів не лише геополітичним, а й ціннісним викликом для авторитарної моделі Китаю. Таким чином, політична еволюція XX століття підготувала ґрунт для наступного історичного етапу — демократизації острова.

Тайвань між демократією та авторитаризмом: ідеологічний вимір протистояння. Ідеологічна сутність конфлікту навколо Тайваню полягає в зіткненні двох принципово різних моделей політичного устрою в межах китайської культурної традиції.²²⁹ Тайвань демонструє, що китайськомовне суспільство здатне розвиватися в умовах демократії: з конкурентними виборами, свободою слова, незалежними засобами масової інформації та громадянським контролем над владою. Китайська Народна Республіка (КНР), навпаки, представляє авторитарну модель, де держава має пріоритет над індивідуальними правами, а принцип «одна країна - дві системи» на практиці означає поступове обмеження автономії та підпорядкування централізованому контролю Пекіна.

²²⁶ Wang T. Y. Strategic Ambiguity or Strategic Clarity: China's Rise and US Policy Towards the Taiwan Issue. *Journal of Asian Security and International Affairs*. 2025. Vol. 12, No. 2. P. 221–240. DOI: <https://doi.org/10.1177/23477970251335139>.

²²⁷ Turpin M. The Case for Greater Clarity and Less Ambiguity in the Taiwan Strait. Brookings Institution. 20 March 2026. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-case-for-greater-clarity-and-less-ambiguity-in-the-taiwan-strait/>.

²²⁸ Edmonds R. L., Goldstein S. M. Taiwan in the Twentieth Century: An Introduction. *The China Quarterly*. 2001. No. 165. P. 1–9. <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/11241651.pdf>

²²⁹ Білак П. П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми». Наукові записки. Політичні науки. 2007. Т. 69. С. 53–58. URL <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/eb6aa088-2f05-47c4-b0c7-a8d9424e3094>

Перехід Тайваню від авторитаризму до демократії відбувся в 1980–1990-х роках і заклав основу для формування сучасної тайванської ідентичності.²³⁰ Цей процес включав скасування воєнного стану, легалізацію опозиційних партій та проведення перших прямих президентських виборів у 1996 році. Після цього протягом майже двох десятиліть (з 2008 по 2016 рік) при владі перебував Гоміньдан, який проводив політику, спрямовану на покращення економічних і політичних відносин з материковим Китаєм. Саме в цей період стосунки між Тайванем і КНР були найбільш стабільними та конструктивними. Ситуація кардинально змінилася у 2016 році, коли перемогу на президентських виборах здобула «Демократична прогресивна партія (ДПП)».²³¹ Китай сприймав посилення демократичних тенденцій і перемогу ДПП як пряму загрозу принципу «одного Китаю». Зовнішні фактори також відіграли важливу роль: підтримка США сприяла лібералізації, тоді як КНР намагалася стримувати цей процес через економічний тиск і дипломатичну ізоляцію.

Сучасна політична система Тайваню яскраво ілюструє цей ідеологічний поділ. ДПП активно просуває тайванську ідентичність, виступає проти «однієї країни, двох систем» і орієнтується на посилення обороноздатності та співпраці з демократичними країнами. Водночас Гоміньдан традиційно підтримує більш поміркований підхід, виступає за діалог з материковим Китаєм і економічну співпрацю в рамках концепції «одного Китаю». «Тайванська народна партія (ТНП)» займає центристську позицію, критикуючи як надмірну залежність від США, так і занадто м'який курс щодо Пекіна, і фокусується переважно на внутрішніх соціально-економічних питаннях. Перемога ДПП у 2016 та 2024 роках свідчить про домінування в суспільстві вектора на збереження статус-кво з сильним акцентом на тайванську ідентичність і демократичні цінності.²³² Тайвань компенсує обмежене міжнародне визнання активною «дипломатією цінностей», просуваючи демократію, права людини та верховенство права. У 2003 році він створив Тайванський фонд демократії — першу в Азії неурядову організацію, яка підтримує продемократичні рухи в регіоні. У підсумку ідеологічне протистояння між демократією та авторитаризмом стало незворотним і перетворилося на один із головних факторів сучасних китайсько-тайванських відносин.

Чинники, що можуть спричинити загострення відносин між Китаєм і Тайванем. Сучасна ескалація у відносинах між Китаєм і Тайванем зумовлена не лише давніми історичними претензіями Пекіна, а й системним накопиченням шести взаємопов'язаних чинників, які в період 2022–2026 років перевели двосторонні відносини у стан гострої «дилеми безпеки». У результаті обидві

²³⁰ Chu Y.-h., Lin J.-w. Political Development in 20th-Century Taiwan: State-Building, Regime Transformation and the Construction of National Identity. The China Quarterly. 2001. No. 165. P. 4–38. DOI: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/11241657.pdf>

²³¹ National Chengchi University (NCCU) Election Study Center. Taiwanese / Chinese Identity (1992/06 ~ 2025/12). Updated 9 January 2026. URL: <https://esc.nccu.edu.tw/eng/PageDoc?fid=7800>

²³² National Chengchi University (NCCU) Election Study Center. Taiwanese / Chinese Identity (1992/06 ~ 2025/12). Updated 9 January 2026. URL: <https://esc.nccu.edu.tw/eng/PageDoc?fid=7800>

сторони опиняються в замкненому колі взаємної недовіри, де кожна дія лише посилює сприйняття загрози з іншого боку ²³³.

Військові чинники виступають найбільш безпосереднім і відчутним джерелом загострення двосторонніх відносин. Китай свідомо перейшов до системної тактики «сірих зон», метою якої є поступове виснаження обороноздатності Тайваню без переходу до відкритого конфлікту. Згідно з даними Центру стратегічних і міжнародних досліджень, у 2025 році Народно-визвольна армія Китаю здійснила рекордні 3764 авіаційних порушення зони ідентифікації ППО Тайваню (ADIZ), що на 22,4 % більше, ніж у 2024 році. Після травня 2024 року кількість порушень жодного разу не опускалася нижче 209 вильотів на місяць, а в окремі місяці перевищувала 300 ²³⁴. Пекін регулярно застосовує порушення серединної лінії протоки, блокадні навчання, морські маневри ²³⁵ та інші гібридні дії, які стали майже щоденною практикою. Масштабні навчання серії Joint Sword-2024A/B, Strait Thunder-2025A та Justice Mission 2025 імітують елементи блокади острова, амфібійних операцій та ударів по критичній інфраструктурі. Яскравим прикладом тактики «сірих зон» стала операція Китаю 7 червня 2026 року, ²³⁶ коли китайська берегова охорона розпочала спеціальну морську операцію східніше Тайваню. Тайвань назвав дії провокаційними та вигнав чотири китайські судна зі своїх обмежених вод, що стало черговою демонстрацією гібридного тиску Пекіна в регіоні. Тайвань у відповідь посилює асиметричну оборону та проводить розширені навчання Nan Kuang²³⁷, спрямовані на збереження бойових можливостей в умовах гібридної загрози. Така постійна військова активність створює атмосферу напруги, виснажує ресурси Тайваню та сприяє ерозії попереднього статус-кво.

Політичні чинники обумовлені внутрішньополітичними процесами в Тайвані. З боку уряду ситуацію значно ускладнюють гострі парламентські кризи 2025 року, глибока політична поляризація між правлячою Демократичною прогресивною партією (DPP) та опозицією (Гоміньдан і Народна партія Тайваню), а також серйозні труднощі з ухваленням запропонованого президентом Лай Цінде спеціального додаткового оборонного бюджету в розмірі 1,25 трильйона нових тайванських доларів ²³⁸ (близько 40 млрд дол. США).

²³³ Egmont Institute. While America Bombs, China Builds. 20 March 2026. URL: <https://egmontinstitute.be/while-america-bombs-china-builds/>

²³⁴ Center for Strategic and International Studies (CSIS). Assessing Xi's Unprecedented Purges of China's Military: Key Developments and Potential Implications. February 2026. URL: <https://www.csis.org/analysis/assessing-xis-unprecedented-purges-chinas-military-key-developments-and-potential>

²³⁵ RAND Corporation. A New Framework for Understanding and Countering China's Gray Zone Tactics. 2022. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RBA594-1.html

²³⁶ Taiwan says China Coast Guard patrols to its east are 'provocative act'. Reuters. 2026. 8 June. URL: <https://www.reuters.com/world/china/taiwan-says-china-coast-guard-patrols-its-east-are-provocative-act-2026-06-08/>

²³⁷ Stimson Center. Rethinking the Threat: Why China is Unlikely to Invade Taiwan. September 2025. URL: <https://www.stimson.org/2025/rethinking-the-threat-why-china-is-unlikely-to-invade-taiwan/>

²³⁸ Thompson D. Defense in a Democracy: Political Competition and Taiwan's Special Defense Budget. Brookings Institution. 30 March 2026. URL: <https://www.brookings.edu/articles/defense-in-a-democracy-political-competition-and-taiwans-special-defense-budget/>

Опозиційні партії неодноразово блокували або суттєво урізали запропоновані урядом оборонні видатки, попри постійний тиск з боку США та громадськості.²³⁹ Станом на червень 2026 року бюджет так і не був повністю ухвалений, що свідчить про глибокі внутрішні розбіжності щодо питань національної безпеки. Падіння рейтингу президента Лай Цінде (станом на 2026 рік антирейтинг Лай Цінде коливається в межах 44-47%), конституційні кризи центрального уряду та підготовка до місцевих виборів 2026 року ще більше послаблюють єдність тайванського суспільства перед зовнішньою загрозою.

Економічні чинники (Тайвань) суттєво знижують поріг застосування сили, підриваючи так званий «кремнієвий щит». Тайвань досі контролює значну частку світового виробництва найсучасніших напівпровідників, що робить його технологічну базу критичною для глобальної економіки. Однак запроваджені США з 2022 року експортні обмеження на високі технології для КНР, а також активне переміщення частини виробництв компанії TSMC за кордон (зокрема, запуск фабрики в Аризоні у 2025 році) створюють у Китаю відчуття, що в технологічному плані йому вже «нічого втрачати». Згідно з аналізом Brookings Institution,²⁴⁰ така ерозія «кремнієвого щита» Тайваню кардинально змінює економічну логіку двосторонніх відносин: те, що раніше слугувало потужним стримуючим фактором через можливі колосальні збитки для світової економіки (падіння глобального ВВП на 10–15 % у разі блокади), тепер перетворюється на об'єкт потенційного силового захоплення для забезпечення стратегічної незалежності Китаю.

Економічний потенціал і геостратегічні амбіції Китаю виступають окремим ефективним чинником, що впливає на розрахунки Пекіна щодо Тайваню. Ініціатива «Один пояс, один шлях»²⁴¹ (BRI) має не лише економічний, а й чітко виражений геополітичний вимір, оскільки через інфраструктурні проекти, інвестиції Китай формує залежності, зміцнює свої позиції в різних регіонах і створює мережу партнерств, що підсилює його глобальний вплив.

Результати засідань Всекитайських зборів народних представників чітко виклали економічні пріоритети Пекіна. Подальше деталізування 15-го п'ятирічного плану Китаю (2026–2030) тісно пов'язане з цілями, передбаченими на четвертому пленумі в листопаді 2025 року. Керівництво зосереджується на «високоякісному» зростанні у передових виробничих сферах. План має два основні компоненти.²⁴² По-перше, продовження інвестицій у модернізацію технологічної бази з акцентом на штучний інтелект, квантові технології, біовиробництво, ядерний синтез, 6G та «економіку низьких висот» (дрони,

²³⁹ Institute for the Study of War (ISW). China & Taiwan Update, April 24, 2026. 24 April 2026. URL: <https://understandingwar.org/research/china-taiwan/china-taiwan-update-april-24-2026/>

²⁴⁰ Turpin M. The Case for Greater Clarity and Less Ambiguity in the Taiwan Strait. Brookings Institution. 20 March 2026. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-case-for-greater-clarity-and-less-ambiguity-in-the-taiwan-strait/>

²⁴¹ Марущенко О. В. Геостратегічні амбіції Китаю в умовах становлення нового світового порядку. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2025. Вип. 2 (66). С. 104–114. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337630](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337630).

²⁴² What to look out for at this year's meeting of China's legislature. Brookings. URL: <https://www.brookings.edu/articles/what-to-look-out-for-at-this-years-meeting-of-chinas-legislature/>

літаючі таксі). По-друге, поглиблення самозабезпечення в технологіях, особливо напівпровідниках, а також забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки. Акцент на самодостатності свідчить про терміновість цих завдань і пріоритетність «надзвичайних заходів». Важливим елементом є морський торговельний шлях через Тайванську протоку. За оцінками CSIS²⁴³, через Тайванську протоку щорічно проходить близько 2,45 трильйона доларів товарів — понад одну п'яту глобальної морської торгівлі. Для самого Китаю цей маршрут забезпечує майже третину всіх імпорتنих поставок, зокрема енергоносіїв і сировини. Будь-яке порушення судноплавства матиме катастрофічні наслідки для китайської економіки. Для китайського керівництва стабільність і економічний розвиток залишаються пріоритетами,²⁴⁴ а війна може поставити під загрозу внутрішню легітимність режиму.

Інформаційні чинники проявляються у масштабній і системній кампанії когнітивної війни, яку Китай веде безпосередньо проти тайванського суспільства. За даними Національного бюро безпеки Тайваню, у 2025 році було зафіксовано 45 590 фейкових онлайн-акаунтів (зростання на 61 % порівняно з 2024 роком) та понад 2,314 мільйона одиниць дезінформації. Кібервтрутнення в державні мережі сягали в середньому 2,8 мільйона на день (зростання на 17 %).²⁴⁵ Китай активно використовує штучний інтелект для створення deepfakes, фейкових новинних сайтів та автоматизованих бот-мереж, які поширюють наративи про «неминучість возз'єднання», дискредитують демократичні інститути та сіють розбрат у суспільстві. Ці операції координуються Центральним відділом пропаганди та Міністерством громадської безпеки КНР через китайські ІТ та маркетингові компанії.

Важливим напрямом є вплив на виборчі процеси. Китай намагається формувати громадську думку таким чином, щоб підтримку отримували політичні сили, які займають більш помірковану позицію щодо відносин із Китаєм. Це здійснюється через інформаційні кампанії, економічні сигнали та інші непрямі методи впливу. Така інформаційна агресія є особливо небезпечною, оскільки вона спрямована на підриг внутрішньої єдності та довіри тайванців до власного уряду, поступово послаблюючи суспільну стійкість Тайваню і створюючи умови для гібридного примусу без прямого вторгнення.

Культурний чинник відіграє дедалі помітнішу роль у комплексному тиску Пекіна. Китай намагається просувати наратив «єдиного Китаю» та спільної культурної спадщини, водночас применшуючи окремішність тайванської ідентичності через культурну дипломатію, освітні програми, медіа-вплив та спроби асиміляції. Невизначений статус-кво є запорукою миру в Тайванській

²⁴³ Center for Strategic and International Studies (CSIS). Tracking China's Increased Military Activities in the Indo-Pacific in 2025. ChinaPower Project, 5 February 2026. URL: <https://chinapower.csis.org/china-increased-military-activities-indo-pacific-2025/>

²⁴⁴ Egmont Institute. Cross-Strait Tensions in 2025: Why Escalation Remains Unlikely. 2025. URL: <https://www.egmontinstitute.be/cross-strait-tensions-in-2025-why-escalation-remains-unlikely/>

²⁴⁵ National Security Bureau (NSB) of Taiwan. Analysis of China's Cognitive Warfare Tactics Against Taiwan in 2025. 11 January 2026. URL: https://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/2026/2025-china-cognitive-warfare-tactics-against-taiwan_nsb_20260110.pdf

протоці²⁴⁶. Суспільна думка на острові схиляється до збереження статус-кво, оскільки він забезпечує мир і стабільність, але водночас існують політичні сили, які виступають за більш чітке визначення статусу Тайваню. Дані Election Study Center Національного університету Ченчжі²⁴⁷ станом на грудень 2025 року фіксують глибоку переорієнтацію суспільної свідомості: 62,0 % жителів острова ідентифікують себе виключно як тайванців, тоді як частка тих, хто вважає себе виключно китайцями, знизилася до 2,5 %, а категорія «обидва» становить 31,7 %. Демократизація Тайваню та сильна громадянська ідентичність роблять спроби культурної асиміляції контрпродуктивними. Тайванці не є пасивними суб'єктами:²⁴⁸ під час криз суспільство швидко мобілізується, а в цифрову епоху ця культура трансформується в інструменти співпраці — платформи vTaiwan, Pol.is для політичного обговорення, краудсорсинг для моніторингу бюджету та підвищення прозорості. Тайвань компенсує формальну ізоляцію «дипломатією цінностей»,²⁴⁹ акцентуючи увагу на демократії, правах людини та верховенстві права. Цей культурний вимір посилює ідеологічний розрив і ускладнює будь-які спроби «мирного возз'єднання».

Міжнародні (зовнішньополітичні) чинники пов'язані з різним рівнем підтримки Тайваню з боку ключових акторів. Китай продовжує чинити тиск на останніх дипломатичних партнерів Тайваню, використовуючи економічні стимули та політичні важелі для зміни їхнього визнання на користь Пекіна. З одного боку, кожне успішне «переманювання» союзника не лише посилює відчуття міжнародної самотності Тайваню, але й зміцнює впевненість Пекіна в тому, що острів дедалі більше відрізаний від зовнішньої підтримки. З іншого боку, Сполучені Штати, Японія та Південна Корея демонструють чітку і послідовну підтримку Тайваню як ключового елемента регіональної стабільності. У спільній заяві від 22 вересня 2025 року²⁵⁰ США, Японія та Республіка Корея підкреслили важливість збереження миру в Тайванській протоці та виступили проти односторонньої зміни статус-кво. Натомість Європа займає значно більш відсторонену позицію, обмежуючись дипломатичними закликами.

²⁴⁶ Чередніченко А. Невизначений статус-кво як запорука миру в Тайванській протоці. Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. 2024. Вип. 55. С. 525–531. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.62>.

²⁴⁷ National Chengchi University (NCCU) Election Study Center. Taiwanese / Chinese Identity (1992/06 ~ 2025/12). Updated 9 January 2026. URL: <https://esc.nccu.edu.tw/eng/PageDoc?fid=7800>

²⁴⁸ Huang Y. L. (mashbean). Grassroots Citizens in Taiwan Use Digital Tools to Build Whole-of-Society Solidarity. Taiwan Insight. 20 April 2026. URL: <https://taiwaninsight.org/2026/04/20/grassroots-citizens-in-taiwan-use-digital-tools-to-build-whole-of-society-solidarity/>

²⁴⁹ Baosheng Guo. Facing the Uncertainty of Trump's Taiwan Policy: Taiwan's Diplomatic, Economic, and Military Approaches to Address the Significant Challenge. Taiwan Insight. 2025. URL: <https://taiwaninsight.org/2025/12/16/facing-the-uncertainty-of-trumps-taiwan-policy-taiwans-diplomatic-economic-and-military-approaches-to-address-the-significant-challenge/>

²⁵⁰ U.S. Department of State. Joint Statement from the Trilateral Meeting of the United States of America, Japan, and the Republic of Korea in New York City. 22 September 2025. URL: <https://www.state.gov/releases/2025/09/joint-statement-from-the-trilateral-meeting-of-the-united-states-of-america-japan-and-the-republic-of-korea-in-new-york-city/>

У сукупності ці шість чинників створюють якісно нову ситуацію в китайсько-тайванських відносинах, де збереження попереднього статус-кво стає дедалі складнішим завданням, а ймовірність застосування Китаєм військової сили поступово переходить із теоретичної площини в сферу конкретних оперативних розрахунків і політичних рішень керівництва КНР.

Чинники, що визначають ймовірність застосування військової сили Китаєм. Ймовірність застосування Китаєм військової сили проти Тайваню визначається насамперед співвідношенням військових потенціалів сторін, тобто Китай на сьогодні ще не готовий до повномасштабного вторгнення, але активно створює умови, за яких таке вторгнення стане технічно можливим.

Військовий потенціал Китаю значно перевищує тайванський.²⁵¹ Народно-визвольна армія Китаю налічує близько 2 035 000 активних військовослужбовців, а її Військово-морські сили є найбільшими у світі за кількістю бойових кораблів — понад 370 одиниць, включаючи три авіаносці. Особливо важливим є десантний компонент: станом на початок 2026 року Китай мав чотири великі десантні кораблі типу Type 075 і вісім кораблів типу Type 071, що значно підвищує його спроможність до амфібійних операцій. Однак цей потенціал суттєво обмежений внутрішніми проблемами. За даними CSIS, з 2022 року проведено безпрецедентну чистку в керівництві НВАК - звільнено або зникло понад 100 високопоставлених офіцерів, включаючи ключових членів Центральної військової ради. Ці чистки, спрямовані на викорінення корупції та забезпечення абсолютної лояльності Сі Цзіньпіну, призвели до втрати досвідчених кадрів і поставили під сумнів поточну бойову готовність та координацію китайської армії.

Тайвань, хоча й значно поступається Китаю за чисельністю (230 000 активних військовослужбовців), робить ставку на асиметричну оборону. Збройні сили Тайваню мають обмежений флот і застарілу авіацію, але активно розвивають високотехнологічні засоби - тисячі бойових дронів-камікадзе та loitering munitions, здатних створити значні труднощі для китайського флоту під час переправлення.

У січні 2026 року президент Лай Чін оголосив спеціальний оборонний бюджет у розмірі 1,25 трильйона нових тайванських доларів (близько 40 млрд USD), заявивши: «Кінцева мета — створити оборонний потенціал, який зможе назавжди захистити демократичний Тайвань»²⁵². Проте політична конкуренція в тайванській демократії суттєво ускладнює реалізацію цих планів. Парламентські кризи 2025–2026 років та опозиційні партії блокували або урізали запропоновані урядом оборонні видатки, попри постійний тиск з боку США²⁵³.

²⁵¹ Center for Strategic and International Studies (CSIS). Assessing Xi's Unprecedented Purges of China's Military: Key Developments and Potential Implications. February 2026. URL: <https://www.csis.org/analysis/assessing-xis-unprecedented-purges-chinas-military-key-developments-and-potential>

²⁵² Tang M. K. Taiwan's \$40 Billion Defence Pledge: Powder Keg or Firewall? Taiwan Insight. 21 January 2026. URL: <https://taiwaninsight.org/2026/01/21/taiwans-40-billion-defence-pledge-powder-keg-or-firewall/>

²⁵³ Thompson D. Defense in a Democracy: Political Competition and Taiwan's Special Defense Budget. Brookings Institution. 30 March 2026. URL: <https://www.brookings.edu/articles/defense-in-a-democracy-political-competition-and-taiwans-special-defense-budget/>

Яскравим проявом внутрішньої політичної поляризації став візит лідерки опозиційної партії Гоміньдан Чен Лі-вуна до Пекіна 14 квітня 2026 року.²⁵⁴ Під час зустрічі з Сі Цзіньпіном вона назвала поїздки «подорожжю заради миру». Це перший візит лідера тайванської опозиції за десятиліття, тому цей візит викликав гостру негативну реакцію в Тайвані: багато громадян і представників правлячої Демократичної прогресивної партії розцінили його як спробу опозиції підірвати національну єдність перед зовнішньою загрозою.

Міжнародне стримування залишається одним із найважливіших факторів. Особливо жорстку позицію займає Японія. Під час засідання парламенту 7 листопада 2025 року прем'єр-міністерка Санае Такаїчі, яку вважають «японським яструбом», заявила, що китайська агресія проти Тайваню може бути визнана «ситуацією, що загрожує існуванню» Японії.²⁵⁵ Відповідаючи на запитання депутата від опозиції, вона пояснила, що у випадку нападу Китаю на Тайвань із залученням значних сил це може становити загрозу існуванню Японії «з будь-якої точки зору». Ця заява викликала значний скептицизм і критику в японському парламенті та суспільстві: багато депутатів і опозиційних партій побоювалися, що така риторика може втягнути Японію в конфлікт з Китаєм.²⁵⁶ Водночас жорстка позиція Такаїчі об'єктивно додає Тайваню важливого регіонального союзника і посилює солідарність демократичних держав в Індо-Тихоокеанському регіоні. Після заяви Такаїчі Пекін відреагував швидко: призупинив груповий туризм до Японії, відновив заборону на імпорту японських морепродуктів та посилив антияпонську риторику в ЗМІ.²⁵⁷ Однак ця реакція не зупинила Токіо. Японія затвердила рекордний оборонний бюджет на 2026 фінансовий рік у розмірі 58 млрд доларів і продовжує поглиблювати співпрацю з Філіппінами та іншими партнерами в регіоні.

Політика адміністрації Дональда Трампа щодо Тайваню має суперечливий характер. З одного боку, Трамп підтримує посилення обороноздатності Тайваню через постачання сучасних озброєнь. З іншого боку, він акцентує увагу на економічному зростанні Китаю, вважаючи збільшення ВВП КНР корисним для торговельних угод.²⁵⁸ Така позиція непрямо сприяє зміцненню військового потенціалу Китаю. Оборонний бюджет Китаю на 2026 рік становить 1,9 трлн

²⁵⁴ Atlantic Council. What the Taiwanese Opposition Leader's Recent China Visit Means for Taipei, Beijing, and Washington. 14 April 2026. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/dispatches/what-the-taiwanese-opposition-leaders-recent-china-visit-means-for-taipei-beijing-and-washington/>

²⁵⁵ Asahi Shimbun. Japanese PM Takaichi says China-Taiwan conflict could be 'survival-threatening situation' for Japan. 7 November 2025. URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/16222849>

²⁵⁶ Solis M. Late-breaking Shocks and Shifting Goalposts: Takaichi's Highwire Washington Visit. Brookings Institution. 17 March 2026. URL: <https://www.brookings.edu/articles/late-breaking-shocks-and-shifting-goalposts-takaichis-highwire-washington-visit/>

²⁵⁷ Naval News. Japan Approves Record Defense Budget for Fiscal Year 2026. 30 December 2025. URL: <https://www.navalnews.com/naval-news/2025/12/japan-approves-record-defense-budget-for-fiscal-year-2026/>

²⁵⁸ Baosheng Guo. Facing the Uncertainty of Trump's Taiwan Policy: Taiwan's Diplomatic, Economic, and Military Approaches to Address the Significant Challenge. Taiwan Insight. 2025. URL: <https://taiwaninsight.org/2025/12/16/facing-the-uncertainty-of-trumps-taiwan-policy-taiwans-diplomatic-economic-and-military-approaches-to-address-the-significant-challenge/>

юанів (близько 276,7 млрд доларів США) зі зростанням на 7 %, що становить приблизно 1,3-1,36 % ВВП країни.²⁵⁹

Зустріч президента США Дональда Трампа та голови КНР Сі Цзіньпіна 13–15 травня 2026 року в Пекіні стала першим візитом американського президента до Китаю з 2017 року. Під час саміту Сі Цзіньпін жорстко підкреслив, що тайванське питання є «найважливішою червоною лінією» двосторонніх відносин, заявивши, що його правильне врегулювання дозволить запобігти конфлікту²⁶⁰. Водночас Сі навіть припустив, що «велике відродження китайської нації» та гасло Дональда Трампа «Зробимо Америку знову великою» можуть «йти рука об руку», запропонувавши нове бачення «конструктивної стратегічної стабільності» у відносинах між двома державами.

Зі свого боку, президент США Трамп продемонстрував чітко виражений прагматичний підхід, орієнтований на взаємовигідні угоди. Під час саміту активно обговорювалося питання пакета військової підтримки Тайваню на суму близько 14 млрд доларів, проте рішення щодо його затвердження було відкладено. Хоча Трамп не відмовлявся від підтримки Тайваню, він явно прагнув підтримувати стабільні та взаємовигідні відносини з Китаєм. Серед конкретних результатів зустрічі²⁶¹ — домовленості про закупівлю Китаєм 200 літаків Boeing, значні обсяги американської сільськогосподарської продукції, енергетичних ресурсів, а також створення двосторонніх Boards of Trade and Investment. Така позиція посилює твердження про те, що адміністрація Трампа може бути готова частково «проміняти» рівень військової допомоги Тайваню на суттєві торговельно-економічні поступки від Пекіна²⁶². Йдеться насамперед про те, що Вашингтон може зменшити обсяги військової підтримки Тайваню в обмін на вигідніші умови доступу американських компаній на китайський ринок, зниження митних бар'єрів та інші економічні преференції. Таким чином, саміт Трампа–Сі продемонстрував, що економічні інтереси наразі переважають над стратегічними зобов'язаннями щодо Тайваню, що посилює вразливість острова в китайсько-американському суперництві.

Суттєву роль також відіграє ядерний потенціал США та Китаю. Згідно з оцінками SIPRI Yearbook 2025²⁶³, станом на початок 2025 року Китай володіє щонайменше 600 ядерними боєголовками. Ядерний арсенал КНР демонструє найвищі темпи зростання серед усіх ядерних держав, збільшуючись приблизно на 100 боєголовек щорічно з 2023 року. До січня 2025 року Китай завершив або перебував на завершальній стадії будівництва близько 350 нових шахтних

²⁵⁹ Center for Strategic and International Studies (CSIS). Making Sense of China's Government Budget. URL: <https://chinapower.csis.org/making-sense-of-chinas-government-budget/>

²⁶⁰ Council on Foreign Relations. Beyond Taiwan, a 'Decent Peace' at the Trump-Xi Summit. CFR Analysis, 15 May 2026. URL: <https://www.cfr.org/articles/beyond-taiwan-a-decent-peace-at-the-trump-xi-summit>

²⁶¹ The Diplomat. The Real Key Moment for Taiwan Comes After the Trump-Xi Summit. The Diplomat, 19 May 2026. URL: <https://thediplomat.com/2026/05/the-real-key-moment-for-taiwan-comes-after-the-trump-xi-summit/>

²⁶² Global Taiwan Institute. How Taiwan Fared during the 2026 Trump-Xi Summit. Global Taiwan Brief, 21 May 2026. URL: <https://globaltaiwan.org/2026/05/how-taiwan-fared-during-the-trump-xi-summit/>

²⁶³ Stockholm International Peace Research Institute. SIPRI Yearbook 2025: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford: Oxford University Press, 2025. URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2025>

пускових установок для міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) у трьох великих пустельних комплексах на півночі країни та в гірських районах на сході. Залежно від подальших рішень щодо структури стратегічних сил, Пекін потенційно може досягти кількості МБР, порівнянної з арсеналами Росії чи Сполучених Штатів, вже до кінця поточного десятиліття. Водночас навіть у разі реалізації максимального сценарію - досягнення 1500 боєголовок до 2035 року - китайський ядерний потенціал все одно становитиме лише близько однієї третини від сучасних арсеналів Росії та США (військовий запас США приблизно 3700 боєголовок, а загальна кількість близько — 5042 боєголовки. Разом із Росією вони володіють майже 90 % усіх ядерних озброєнь світу²⁶⁴).

Таким чином, головний висновок полягає в тому, що коли у двох країн є ядерна зброя, ймовірність прямої великомасштабної війни між ними сильно зменшується, але ймовірність незначних, гібридних і непрямих конфліктів, навпаки, зростає²⁶⁵. Саме тому Китай наразі віддає перевагу не класичному вторгненню, а поступовому військово-політичному тиску. Як зазначають автори Egmont Institute, для китайського керівництва стабільність і економічний розвиток залишаються абсолютними пріоритетами.²⁶⁶

Висновок. Підсумовуючи результати дослідження, можна зазначити, що Тайвань є ключовим геополітичним вузлом сучасних китайсько-американських відносин. Китай утримується від відкритого вторгнення не через відсутність наміру, а завдяки стратегічній раціональності. Пекін проводить поетапну стратегію виснаження Тайваню за допомогою тактики «сірих зон», гібридного тиску та шести взаємопов'язаних чинників: військового, політичного, економічного, інформаційного, культурного й зовнішньополітичного. Відкрите застосування сили Пекін вважатиме виправданим лише за одночасного виконання трьох умов: невтручання зовнішніх акторів, відсутність надійних союзників у Тайваню та досягнення вирішальної переваги над США та їхніми партнерами.²⁶⁷ Однак механізми стримування, які десятиліттями зберігали мир у Тайванській протоці, зазнають системної ерозії:

- диверсифікація виробництва TSMC послаблює «кремнієвий щит»;
- непослідовність американської політики (зокрема, саміт Трампа й Сі у травні 2026 року) свідчить про готовність Вашингтона жертвувати безпековими зобов'язаннями заради економічних інтересів;
- парламентська криза на Тайвані блокує ухвалення оборонного бюджету та підриває суспільну єдність;
- швидке нарощування Китаєм ядерного арсеналу, що може призвести до паритету з США вже до кінця поточного десятиліття.

²⁶⁴ Kristensen H. M., Korda M., Johns E., Knight-Boyle M. Status of World Nuclear Forces, 2026. Federation of American Scientists, 2026. URL: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>

²⁶⁵ Stimson Center. Rethinking the Threat: Why China is Unlikely to Invade Taiwan. September 2025. URL: <https://www.stimson.org/2025/rethinking-the-threat-why-china-is-unlikely-to-invade-taiwan/>

²⁶⁶ Egmont Institute. Cross-Strait Tensions in 2025: Why Escalation Remains Unlikely. 2025. URL: <https://www.egmontinstitute.be/cross-strait-tensions-in-2025-why-escalation-remains-unlikely/>

²⁶⁷ Stimson Center. Rethinking the Threat: Why China is Unlikely to Invade Taiwan. September 2025. URL: <https://www.stimson.org/2025/rethinking-the-threat-why-china-is-unlikely-to-invade-taiwan/>

Унаслідок цього статус-кво втрачає самодостатність і потребує активної підтримки всіх зацікавлених акторів. Тому подальші дослідження доцільно зосередити на тому, як Тайвань може побудувати ефективні механізми протидії Китаю. Для цього Тайваню необхідно реалізувати ключові пріоритети: зміцнення внутрішньої єдності, поглиблення альянсів з Японією та Філіппінами, розвиток асиметричної оборони з акцентом на дрони-камікадзе та loitering munitions, а також посилення інформаційної стійкості проти когнітивної війни.

Таким чином, питання полягає не в існуванні наміру Китаю встановити контроль над Тайванем - він є незмінним і офіційно проголошеним. Критично важливим залишається те, за яких умов Пекін вирішить, що стратегічний момент настав. Від здатності Тайваню та його демократичних партнерів перешкоджати реалізації цих умов через військове стримування, дипломатичну солідарність, внутрішню єдність і технологічну перевагу залежатиме не лише доля острова, а й архітектура міжнародного порядку в другій половині XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Білак П. П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми» [Електронний ресурс] // Наукові записки. Політичні науки. – 2007. – Т. 69. – С. 53–58. – URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/096fba79-c604-47b7-b86a-227f0ac76503/content>
2. Марущенко О. В. Геостратегічні амбіції Китаю в умовах становлення нового світового порядку [Електронний ресурс] // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2025. – Вип. 2(66). – С. 104–114. – DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337630](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337630)
3. Скороход Ю., Сапсай А. The Significance of the Taiwan Question for Contemporary International Politics [Електронний ресурс] // Foreign Affairs. – 2024. – Т. 34. – № 6. – С. 100–109. – DOI: <https://doi.org/10.59214/ua.fa/6.2024.100>
4. Теленко О. Розвиток відносин Сполучених Штатів Америки і Тайваню на сучасному етапі [Електронний ресурс] // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. – 2023. – Вип. 47. – С. 275–282. – DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.35>
5. Чередніченко А. Невизначений статус-кво як запорука миру в Тайванській протоці [Електронний ресурс] // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. – 2024. – Вип. 55. – С. 525–531. – DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.62> (дата звернення: 14.06.2026).
6. Allison G. The U.S.-China Strategic Competition: Clues from History [Електронний ресурс] // The Struggle for Power: U.S.-China Relations in the 21st Century. – Washington: Aspen Institute, 2020. – URL: <https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2020/01/Allison-Final.pdf>
7. Asahi Shimbun. Japanese PM Takaichi says China-Taiwan conflict could be 'survival-threatening situation' for Japan [Електронний ресурс]. – 7 November 2025. – URL: <https://www.asahi.com/ajw/articles/16222849>
8. Atlantic Council. What the Taiwanese Opposition Leader's Recent China Visit Means for Taipei, Beijing, and Washington [Електронний ресурс]. – 14 April

2026. – URL: <https://www.atlanticcouncil.org/dispatches/what-the-taiwanese-opposition-leaders-recent-china-visit-means-for-taipei-beijing-and-washington/>
9. Brookings Institution. China's Growing Strength, Taiwan's Diminishing Options [Электронный ресурс]. – 2025. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/chinas-growing-strength-taiwans-diminishing-options/>
10. Brookings Institution. Will 2027 invite conflict for Taiwan and China? [Электронный ресурс]. – 25 February 2025. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/will-2027-invite-conflict-for-taiwan-and-china/>
11. Bush R. C. A One-China Policy Primer [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 2017. – URL: <https://www.brookings.edu/research/a-one-china-policy-primer/>
12. Bush R., Rigger S. The Taiwan Issue and the Normalization of US-China Relations [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 2019. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-taiwan-issue-and-the-normalization-of-us-china-relations/>
13. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Assessing Xi's Unprecedented Purges of China's Military: Key Developments and Potential Implications [Электронный ресурс]. – February 2026. – URL: <https://www.csis.org/analysis/assessing-xis-unprecedented-purges-chinas-military-key-developments-and-potential>
14. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Signals in the Swarm: The Data Behind China's Maritime Gray Zone Campaign Near Taiwan [Электронный ресурс]. – October 2025. – URL: <https://www.csis.org/analysis/signals-swarm-data-behind-chinas-maritime-gray-zone-campaign-near-taiwan>
15. Center for Strategic and International Studies (CSIS). Tracking China's Increased Military Activities in the Indo-Pacific in 2025 [Электронный ресурс]. – 5 February 2026. – URL: <https://chinapower.csis.org/china-increased-military-activities-indo-pacific-2025/>
16. Chu Y.-h., Lin J.-w. Political Development in 20th-Century Taiwan: State-Building, Regime Transformation and the Construction of National Identity [Электронный ресурс] // The China Quarterly. – 2001. – № 165. – С. 4–38. – DOI: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/11241657.pdf>
17. Council on Foreign Relations. Beyond Taiwan, a 'Decent Peace' at the Trump-Xi Summit [Электронный ресурс]. – 15 May 2026. – URL: <https://www.cfr.org/articles/beyond-taiwan-a-decent-peace-at-the-trump-xi-summit>
18. Desch M. C. Balancing Away from War: How the USA and China Can Side-step the Thucydides' Trap [Электронный ресурс] // The Chinese Journal of International Politics. – 2025. – Т. 18. – № 2. – С. 151–172. – DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/poaf001>
19. Edmonds R. L., Goldstein S. M. Taiwan in the Twentieth Century: An Introduction [Электронный ресурс] // The China Quarterly. – 2001. – № 165. – С. 1–9. – DOI: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/11241651.pdf>

20. Egmont Institute. Cross-Strait Tensions in 2025: Why Escalation Remains Unlikely [Электронный ресурс]. – 2025. – URL: <https://www.egmontinstitute.be/cross-strait-tensions-in-2025-why-escalation-remains-unlikely/>
21. Egmont Institute. While America Bombs, China Builds [Электронный ресурс]. – 20 March 2026. – URL: <https://egmontinstitute.be/while-america-bombs-china-builds/>
22. Global Taiwan Institute. How Taiwan Fared during the 2026 Trump-Xi Summit [Электронный ресурс] // Global Taiwan Brief. – 21 May 2026. – URL: <https://globaltaiwan.org/2026/05/how-taiwan-fared-during-the-trump-xi-summit/>
23. Gross A. As Japan's Relations With China Grow More Distant, Relations With Taiwan Improve [Электронный ресурс] // Taiwan Insight. – 23 December 2025. – URL: <https://taiwaninsight.org/2025/12/23/as-japans-relations-with-china-grow-more-distant-relations-with-taiwan-improve/>
24. Guo B. Facing the Uncertainty of Trump's Taiwan Policy: Taiwan's Diplomatic, Economic, and Military Approaches to Address the Significant Challenge [Электронный ресурс] // Taiwan Insight. – 2025. – URL: <https://taiwaninsight.org/2025/12/16/facing-the-uncertainty-of-trumps-taiwan-policy-taiwans-diplomatic-economic-and-military-approaches-to-address-the-significant-challenge/>
25. Huang Y. L. Grassroots Citizens in Taiwan Use Digital Tools to Build Whole-of-Society Solidarity [Электронный ресурс] // Taiwan Insight. – 20 April 2026. – URL: <https://taiwaninsight.org/2026/04/20/grassroots-citizens-in-taiwan-use-digital-tools-to-build-whole-of-society-solidarity/>
26. Institute for the Study of War (ISW). China & Taiwan Update, April 24, 2026 [Электронный ресурс]. – 24 April 2026. – URL: <https://understandingwar.org/research/china-taiwan/china-taiwan-update-april-24-2026/>
27. Japan Policy Forum. Reading China's Tactics Aiming to Change the Status Quo [Электронный ресурс]. – 9 March 2026. – URL: <https://www.japanpolicyforum.jp/topics/diplomacy-jpf/pt2026030901543415657.html>
28. Kristensen H. M., Korda M., Johns E., Knight-Boyle M. Status of World Nuclear Forces, 2026 [Электронный ресурс]. – Washington: Federation of American Scientists, 2026. – URL: <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>
29. National Chengchi University (NCCU) Election Study Center. Taiwanese / Chinese Identity (1992/06 ~ 2025/12) [Электронный ресурс]. – Updated 9 January 2026. – URL: <https://esc.nccu.edu.tw/eng/PageDoc?fid=7800>
30. National Security Bureau (NSB) of Taiwan. Analysis of China's Cognitive Warfare Tactics Against Taiwan in 2025 [Электронный ресурс]. – 11 January 2026. – URL: https://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/2026/2025-china-cognitive-warfare-tactics-against-taiwan_nsb_20260110.pdf
31. Naval News. Japan Approves Record Defense Budget for Fiscal Year 2026 [Электронный ресурс]. – 30 December 2025. – URL:

<https://www.navalnews.com/naval-news/2025/12/japan-approves-record-defense-budget-for-fiscal-year-2026/>

32. Ota Y. Taiwanese Peace as a Crucial Engagement to Advance Decolonisation for Japan [Электронный ресурс] // Taiwan Insight. – 15 April 2026. – URL: <https://taiwaninsight.org/2026/04/15/taiwanese-peace-as-a-crucial-engagement-to-advance-decolonisation-for-japan/>

33. RAND Corporation. A New Framework for Understanding and Countering China's Gray Zone Tactics [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RBA594-1.html

34. Reuters. Taiwan says China Coast Guard patrols to its east are 'provocative act' [Электронный ресурс]. – 8 June 2026. – URL: <https://www.reuters.com/world/china/taiwan-says-china-coast-guard-patrols-its-east-are-provocative-act-2026-06-08/>

35. Shambaugh D. China's Soft-Power Push: The Search for Respect [Электронный ресурс] // China Perspectives. – 2007. – № 4. – URL: <https://journals.openedition.org/chinaperspectives/2863>

36. Solís M. Japan's Thunderbolt Election: Takaichi Resets Politics, Economics, and Diplomacy [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 10 February 2026. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/japans-thunderbolt-election-takaichi-resets-politics-economics-and-diplomacy/>

37. Solís M. Late-breaking Shocks and Shifting Goalposts: Takaichi's Highwire Washington Visit [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 17 March 2026. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/late-breaking-shocks-and-shifting-goalposts-takaichis-highwire-washington-visit/>

38. Stimson Center. Rethinking the Threat: Why China is Unlikely to Invade Taiwan [Электронный ресурс]. – September 2025. – URL: <https://www.stimson.org/2025/rethinking-the-threat-why-china-is-unlikely-to-invade-taiwan/>

39. Stockholm International Peace Research Institute. SIPRI Yearbook 2025: Armaments, Disarmament and International Security [Электронный ресурс]. – Oxford: Oxford University Press, 2025. – URL: <https://www.sipri.org/yearbook/2025>

40. Tang M. K. Taiwan's \$40 Billion Defence Pledge: Powder Keg or Firewall? [Электронный ресурс] // Taiwan Insight. – 21 January 2026. – URL: <https://taiwaninsight.org/2026/01/21/taiwans-40-billion-defence-pledge-powder-keg-or-firewall/>

41. Thompson D. Defense in a Democracy: Political Competition and Taiwan's Special Defense Budget [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 30 March 2026. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/defense-in-a-democracy-political-competition-and-taiwans-special-defense-budget/>

42. Turpin M. The Case for Greater Clarity and Less Ambiguity in the Taiwan Strait [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 20 March 2026. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-case-for-greater-clarity-and-less-ambiguity-in-the-taiwan-strait/>

43. Turpin M. What to Look Out for at This Year's Meeting of China's Legislature [Электронный ресурс]. – Washington: Brookings Institution, 3 March

2026. – URL: <https://www.brookings.edu/articles/what-to-look-out-for-at-this-years-meeting-of-chinas-legislature/>

44. U.S. Department of State. Joint Statement from the Trilateral Meeting of the United States of America, Japan, and the Republic of Korea in New York City [Электронный ресурс]. – 22 September 2025. – URL: <https://www.state.gov/releases/2025/09/joint-statement-from-the-trilateral-meeting-of-the-united-states-of-america-japan-and-the-republic-of-korea-in-new-york-city/> (дата звернення: 14.06.2026).

45. van der Wees G. US-Taiwan Relations in 2025: It Sure Was a Turbulent Year [Электронный ресурс] // Taiwan Insight. – 2026. – URL: <https://taiwaninsight.org/2026/01/05/us-taiwan-relations-in-2025-it-sure-was-a-turbulent-year/>

46. Wang T. Y. Strategic Ambiguity or Strategic Clarity: China's Rise and US Policy Towards the Taiwan Issue [Электронный ресурс] // Journal of Asian Security and International Affairs. – 2025. – Т. 12. – № 2. – С. 221–240. – DOI: <https://doi.org/10.1177/23477970251335139>

ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРО ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Шахрай Вікторія Петрівна,

4 курс, спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю.В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** Предметом уваги статті є вивчення обмеженого політичного представництва жінок під час російсько-української війни крізь призму феміністичного дискурсу. Мета — виявити чинники, що перешкоджають зростанню кількості жінок у владі та їхньому реальному впливу. Методологічну основу становить якісний дискурс-аналіз феміністичних текстів, аналітичних матеріалів і окремих випадків. Аналіз дозволив виявити сім ключових бар'єрів: партійний контроль, формальність квот, ресурсну нерівність, воєнне призупинення виборів, гендерну сегрегацію, сексизм і неформальні чоловічі мережі.*

***Ключові слова:** політичне представництво жінок; феміністичний дискурс; гендерні квоти; війна; сексизм; дескриптивне представництво; субстантивне представництво.*

Постановка проблеми. Повномасштабна російсько-українська війна докорінно змінила політичні та соціальні процеси в Україні, зокрема у сфері гендерних відносин. Жінки дедалі активніше залучені до сектору безпеки, волонтерства, гуманітарної підтримки, громадських ініціатив і місцевого самоврядування. Водночас їхня присутність у владних інституціях не зростає пропорційно внеску, який вони роблять у стійкість держави. Це створює парадокс: жінки беруть на себе дедалі більше суспільної відповідальності, але їхній доступ до центрів ухвалення рішень залишається обмеженим.

Головна теза статті полягає в тому, що обмежене представництво жінок у владі не можна пояснювати браком їхньої політичної активності. Його формує система взаємопов'язаних інституційних, партійних, ресурсних, культурних і воєнних бар'єрів. Вони впливають як на дескриптивне представництво — кількість жінок у парламенті, уряді, партійних списках і керівних органах, так і на субстантивне представництво — здатність реально впливати на політичні рішення, порядок денний і розподіл ресурсів.

Мета статті — виявити й систематизувати чинники, що обмежують політичне представництво жінок у владі під час війни. Для цього коротко окреслено теоретичне розуміння політичного представництва, проаналізовано феміністичні інтерпретації бар'єрів доступу жінок до влади та показано, як ці бар'єри проявляються в українському політичному просторі.

Теоретичною рамкою статті є розмежування дескриптивного та субстантивного представництва. Дескриптивне представництво фіксує кількісну присутність жінок у політичних інституціях. Субстантивне представництво показує, чи перетворюється ця присутність на реальний вплив: доступ до керівних посад, участь у формуванні порядку денного, просування рішень у

сферах безпеки, догляду, соціального захисту, протидії насильству й післявоєнного відновлення. Саме тому оцінювати рівність у політиці лише за кількістю жінок – недостатньо.

Аналіз останніх досліджень. Проблема політичного представництва жінок в Україні розглядається у працях Тамари Марценюк, Олени Стрельник, а також у матеріалах Українського жіночого фонду, ОПОРИ, ЮрФем, Інституту масової інформації, «Гендер в деталях» та інших дослідницьких і правозахисних середовищ. Ці джерела показують, що формальна рівність прав не гарантує рівності політичної участі: жінки можуть мати право балотуватися, але не мати доступу до прохідних місць, фінансування, медійної видимості, керівних посад і неформальних центрів ухвалення рішень.

Методологічно стаття спирається на якісний дискурс-аналіз українських феміністичних текстів і досліджень, присвячених політичному представництву жінок. Емпіричну базу становлять праці українських дослідниць, аналітичні матеріали феміністичних і правозахисних організацій, моніторинги виборів, дані про представництво жінок у парламенті, уряді та на державній службі, а також публічні кейси політичного сексизму. Аналіз здійснено шляхом виокремлення повторюваних наративів, понять, аргументів і прикладів, через які феміністичний дискурс пояснює обмежене представництво жінок у політиці.

Виклад основного матеріалу. Аналіз проблеми обмеженого політичного представництва жінок в Україні потребує багаторівневого підходу, де першим кроком є вивчення концептуального поля — тобто того, як самі дослідниці, експертки та феміністичні інституції визначають і пояснюють наявні бар'єри. У роботах Марценюк важливим є аргумент про те, що перешкоди діють одночасно на суспільному, партійному та індивідуальному рівнях. На партійному рівні українські партії часто не дотримуються паритету й розміщують жінок у непрохідних частинах списків. На індивідуальному рівні критичним ресурсом стає час, оскільки саме за жінками переважно закріплена доглядова праця. Окремо підкреслюється проблема «скляної стелі», яка посилюється стереотипами, глузуванням і знеціненням жінок як політичних акторок.²⁶⁸

Інший важливий аргумент стосується не лише входу жінок у політику, а й розподілу влади всередині інституцій. Навіть тоді, коли жінки присутні у парламенті, вони не завжди мають рівний доступ до керівних посад, делегацій, комітетів і парламентського апарату. У цьому контексті важливими є вертикальна і горизонтальна гендерна сегрегація, а також сексизм у парламентському середовищі.²⁶⁹ Отже, проблема полягає не лише в кількості жінок у Верховній Раді, а й у тому, які саме позиції вони займають і чи мають доступ до реального впливу.

²⁶⁸ Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. Гендер в деталях. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>

²⁶⁹ Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content>

У працях Олени Стрельник і новіших дослідженнях воєнного часу ключовим є зв'язок між доглядовою працею та політичним представництвом. Обмеження участі жінок у владі пов'язані не лише з формальною дискримінацією, а й із нерівномірним розподілом доглядової праці, суспільними очікуваннями щодо «традиційної» жіночої ролі та феноменом подвійного навантаження.²⁷⁰ Інституційні збої та дефіцит сервісів перетворюються на додаткові години невидимої праці вдома, що скорочує час, мобільність і організаційний ресурс, необхідні для політичної кар'єри.²⁷¹

Гендерний моніторинг парламентських виборів 2019 року Українського жіночого фонду зафіксував, що 67% опитаних назвали головною причиною меншої присутності жінок у владі те, що партії більш схильні висувати чоловіків.²⁷² Досвід місцевих виборів 2020 року показав, що квоти мають позитивний вплив, але їхній ефект обмежується фінансовими перешкодами, випадками сексизму, дискримінації, вибуттям і заміною кандидаток, а також слабкою внутрішньопартійною підтримкою.²⁷³

Матеріали ЮрФем показують обмеженість квот за відсутності змін у політичній культурі. Ключовий аргумент полягає в тому, що гендерні квоти самі по собі не усувають сексизм, стереотипи та дискримінацію, особливо на місцевому рівні.²⁷⁴ У 2024 році 48% українських медіа використовували сексистські, дискримінаційні або стереотипні матеріали про жінок.²⁷⁵ Це свідчить про те, що бар'єри жіночого представництва формуються не лише всередині політичних інституцій, а й у публічному просторі, де формуються уявлення про те, хто є «природним» політичним лідером.

Матеріали ОПОРИ показують, як формальна норма працює на практиці. Важливим є аргумент про те, що позитивний ефект квот може послаблюватися через практику «технічних кандидаток», можливий тиск щодо відмови від мандата на користь чоловіків, психологічні, економічні й соціальні бар'єри, а також недостатню активність самих партій.²⁷⁶ Дослідження воєнного періоду додають ще один вимір: вимушена міграція жінок за кордон, логістичні, соціально-економічні, інформаційні та організаційні бар'єри голосування,

²⁷⁰ Стрельник О. «Турбота як робота». Уривок із книги Олени Стрельник. Українська правда. Життя. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/06/17/224736/>

²⁷¹ Гриценко Г. Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони. Аналітичний звіт. Гендер в деталях. 2026. 24 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/124/202/Oborona_zv_t_ukr.pdf

²⁷² Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд ; Національний демократичний інститут міжнародних відносин. 2021. 64 с. URL: https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf

²⁷³ Жінки на місцевих виборах та в політиці: уроки та рекомендації. Український Жіночий Фонд. 2021. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-na-miscevyh-vyborah-ta-v-polityczy-uroky-ta-rekomendaciyi/>

²⁷⁴ Завершився проєкт «Вибори без сексизму». ЮрФем. 2020. URL: <https://jurfem.com.ua/zavershyvsya-projekt-vybory-bes-seksyzmu/>

²⁷⁵ Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160>

²⁷⁶ Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: https://oporaua.org/vybory/gender_2020-23003

проблема цензу осілості для потенційних кандидаток, а також заборона депутатам місцевих рад перетинати кордон створюють додаткові обмеження для політичної участі жінок.²⁷⁷

Узагальнення наявних джерел дає змогу виокремити 7 основних чинників.

Перший — **контроль партій над входом у політику**. Саме партії визначають, кого висувати, на яке місце у списку поставити й кому надати реальну підтримку. Моніторинг УЖФ/НДІ парламентських виборів 2019 року показав: середній відсоток жінок у списках 10 партій становив 32%, але в першій, більш прохідній половині списків було лише 23% жінок і 77% чоловіків, тоді як у другій половині — вже 40% жінок.²⁷⁸ Такий розподіл показує, що проблема полягає не лише в самому включенні жінок до списків, а й у тому, де саме партія їх розміщує. Якщо жінки концентруються переважно у менш прохідній частині списку, партія може формально демонструвати гендерну збалансованість, але фактично зберігати вищі шанси на обрання для чоловіків.

Цей бар'єр посилюється тим, що самі партійні структури залишаються переважно чоловічими. У більшості партій жінки становили лише 11–20% центральних керівних органів, а в окремих випадках не були представлені взагалі. У регіонах, де жінок менше в керівництві обласних партійних організацій, нижчими були й показники висування жінок у мажоритарних округах. Тобто низьке представництво жінок усередині партійного керівництва безпосередньо впливає на їхні шанси бути висунутими й обраними. Також було зафіксовано нерівне медійне висвітлення кандидатів і кандидаток: чоловіки отримували більше уваги в ЗМІ, тоді як жінки нерідко стикалися із сексизмом та образами.²⁷⁹

Із партійним контролем пов'язаний наступний бар'єр — **формальність гендерних квот без механізмів їх реального дотримання**. З одного боку, українське законодавство підтримує ідею гендерної рівності, але з іншого — містить механізми, які дозволяють політичним силам обходити ці норми. Оцінюючи формальні «правила гри», українські експертки констатують глибокий розрив між задекларованими правовими нормами та реальними політичними практиками.

Еволюція гендерних квот в Україні пройшла складний шлях: від декларативної норми у 30% у 2013 році (без санкцій за недотримання) до чинної квоти у співвідношенні 40/60, яка діє з 2020 року. Згідно з чинним

²⁷⁷ Експертний погляд на ключові виклики для реалізації виборчих прав жінок як вразливої групи виборців. Громадянська мережа ОПОРА. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-vikliki-dlya-realizatsiyi-viborchih-prav-zhinok-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25502>

²⁷⁸ Ганжа Л. Конкуренція за жінок як тренд: висновки виборчого моніторингу. Жінки — це 50% успіху України. 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konkurenciya-za-zhinok-yak-trend-vysnovky-vyborchogo-monitoryngu/>

²⁷⁹ Чірілло Дж. Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні. IFES Україна. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

законодавством, політичні партії не можуть зареєструвати виборчі списки, якщо в кожній п'ятірці кандидатів не буде щонайменше двох осіб кожної статі.²⁸⁰

Закріплення у Виборчому кодексі 40-відсоткової гендерної квоти експертне середовище спочатку оцінювало як важливий крок до рівного представництва жінок і чоловіків у політиці. Водночас уже на етапі ухвалення кодексу експертки, зокрема представниці МФО «Рівні можливості», висловлювали занепокоєння щодо відсутності дієвої відповідальності за недотримання цих квот, що заклало фундамент для майбутніх інституційних маніпуляцій з боку політичних гравців.²⁸¹

ОПОРА фіксувала практики, які доводять, що партії іноді використовують жінок не як повноцінних політичних суб'єктів, а як інструмент для виконання квоти. У дослідженні про досвід кандидаток на Черкащині більшість опитаних не заперечували існування «технічних кандидаток» — жінок, яких включали до списків переважно для заповнення гендерної квоти. Одна з кандидаток прямо пояснювала, що жінок «донабирали» зі штабу або ставили тих, хто йшов до рад інших рівнів; інша згадувала прохання приводити знайомих на нижчі місця в списках. ОПОРА також описує випадок, коли після виборів дві кандидатки з верхніх позицій списку ВО «Батьківщина» у Черкаській міській раді відмовилися від мандатів, унаслідок чого мандат отримав чоловік із нижчого місця.²⁸² Навіть якщо прямий тиск не завжди доведено, сама така практика показує, що партійний контроль може знецінювати квоти й обмежувати реальну кількісну присутність жінок у владі.

На тлі цих маніпуляцій у партійному середовищі часто поширюється міф про те, що жінок нібито важко залучити до виборчих списків, бо вони самі не хочуть брати участь у політиці. Однак ця теза є маніпулятивною і безапеляційно спростовується як свідченнями самих учасниць виборів, так і соціологічними даними.

Як зазначають кандидатки, якщо у 2015 році жінок справді було важко залучити через брак досвіду, то на виборах 2020 року ситуація кардинально змінилася. Кандидатка Юлія Гаврилюк ділиться своїм досвідом рекрутингу: «У 2015 році, коли лише ввели квоту, було важко знайти жінок до партійного списку, багато хто не наважувався. На останніх виборах, 2020 року, було багато жінок, які свідомо прийшли у політику. П'ять років різниці, а список зовсім інший. Цього разу у мене навіть більше жінок було, ніж чоловіків».²⁸³ Проблема полягала не у відсутності бажання, а в обґрунтованій відмові жінок ставати

²⁸⁰ Желтуха М. До-Реформа Виборчого Кодексу: на крок ближче до гендерно збалансованого представництва? ЮрФем. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/do-reforma-vyborch-kodeksu/>

²⁸¹ У новому виборчому кодексі закріпили 40-відсоткові гендерні квоти. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti/

²⁸² Беркут З. Як працювали гендерні квоти на виборах. Досвід кандидаток Черкащини. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: <https://oporaua.org/vybory/iak-pratsiuvali-genderni-kvoti-na-viborakh-dosvid-kandidatok-22832>

²⁸³ Бура Д. Юлія Гаврилюк: «Мене не сприймали, доки я не почала говорити «чоловічою» мовою». Жінки — це 50% успіху України. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/yuliya-gavrylyuk-hersonshhyna-mene-ne-sprymaly-doky-ya-ne-pochala-govoryty-cholovichoyu-movoyu/>

безмовними «технічними» маріонетками для формального заповнення квот без реальної підтримки.

Другий рівень спростування цього міфу ґрунтується на детальному дослідженні Громадянської мережі ОПОРА, яке охопило 290 кандидаток від політичних партій. Результати безапеляційно руйнують міф про пасивність. Для майже трьох чвертей опитаних жінок це був перший досвід балотування, і їхнім головним мотивом було не прохання керівництва, а щире, власне прагнення змінити життя у своїй громаді чи країні на краще. Ті жінки, які не змогли здобути мандат, під час глибинних інтерв'ю вказували на конкретні структурні, економічні та організаційні перешкоди, створені самими партіями й недоліками системи, а не на власне «небажання». Зокрема, 15,2% кандидаток назвали головною причиною поразки банальний брак фінансових ресурсів для ведення повноцінної кампанії, а ще 13,8% — низьку впізнаваність і відсутність підтримки та ресурсів для медіакампанії з боку власної партії.

Статистика розміщення жінок у партійних списках демонструє відвертий інституційний саботаж: 67% кандидаток, які не пройшли, були засунуті партійними функціонерами далеко за межі першої десятки у виборчих списках, де шанси на перемогу математично наближаються до нуля. Натомість понад 80,7% (117 осіб) жінок, які отримали мандат, перебували саме в топ-10 партійних списків.⁶⁴ Це доводить, що коли партія ставить жінку на прохідне місце, вона перемагає; коли жінку ховають наприкінці списку заради виконання квоти — вона прогнозовано програє.

Результати загальнонаціональних опитувань IFES після президентських і парламентських виборів 2019 року показали, що виборці надають менше значення статі кандидата під час голосування. Після президентських виборів 64% українців не бачили різниці між кандидатами-чоловіками та кандидатками-жінками, а після парламентських виборів цей показник становив 60%. Водночас 17% виборців після президентських виборів і 22% після парламентських виборів заявили, що були б більш схильні підтримати жінку-кандидатку. Така розбіжність між даними опитування та ставленням партій, кандидатів і кандидаток може вказувати на те, що жінки зазнають дискримінації не на виборчих дільницях, а під час процесу висування кандидатів.²⁸⁴

Водночас відмова частини жінок балотуватися є абсолютно раціональною реакцією на висококонкурентне й сексистське середовище, а не свідченням їхньої аполітичності. Жінки в Україні функціонують в умовах часової та економічної нерівності: розрив у зарплатах сягає майже 30%, а суспільство покладає на них основний тягар домашніх обов'язків. За даними Центру Разумкова, 83% громадян досі вважають, що найважливіше завдання жінки — дбати про дім, а 78% вірять, що жінки надто емоційні для ухвалення політичних

²⁸⁴ Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf>

рішень.²⁸⁵ Тому твердження партійних представників про «дефіцит жіночих кадрів» є прикладом перекидання відповідальності на жертву дискримінації і спробою приховати небажання політичних еліт ділитися реальною владою.

Попри тривалі дискусії щодо вдосконалення гендерних квот, до парламентських виборів 2019 року Верховна Рада не вжила спеціальних заходів, хоча удосконалення законодавства могло б сприяти створенню більш рівних можливостей для жінок та інших груп, які стикаються з дискримінацією.

Третій чинник — **нерівність доступу до ресурсів**, зокрема до фінансів, політичних мереж і часу. Виборча кампанія потребує значних витрат на заставу, агітацію, медійну присутність і роботу команди. Оскільки жінки структурно мають менший доступ до великого капіталу, бізнесових мереж і фінансово-промислових груп, вони частіше залежать від підтримки партії. IFES фіксував, що на виборах-2019 жінки-кандидатки збирали в середньому на 20% менше коштів, ніж чоловіки.²⁸⁶ Українська правда навела дані фінансових звітів кандидатів-мажоритарників за 2019 рік: жінки становили майже 15% від загальної кількості кандидатів, однак їхня частка у загальній сумі власних внесків до виборчих фондів становила лише 8,6%. Натомість чоловіки, які становили 85,1% кандидатів, внесли 91,4% усіх власних коштів.²⁸⁷ Тобто жінки не лише були менш представлені серед кандидатів, а й мали помітно меншу частку фінансування своїх кампаній.

Ресурсна нерівність має і часовий вимір. Марценюк описує час як критичний ресурс політики, а Стрельник показує, що поєднання оплачуваної праці й турботи є системною соціальною практикою. УЖФ у 2025 році кількісно фіксував цю нерівність: 33,4% жінок проти 19,1% чоловіків щодня доглядають за дітьми, літніми людьми або людьми з особливими потребами, а 80,0% жінок проти 62,5% чоловіків щодня займаються приготуванням їжі або хатньою працею.²⁸⁸ У розпал війни 66% жінок із подвійною зайнятістю відзначили зростання навантаження.²⁸⁹ Отже, брак часу так само зменшує можливості жінок брати участь у партійній роботі, вести кампанії й підтримувати політичну видимість.

Четвертий чинник — **воєнні обмеження на виборчу участь та оновлення влади**. В умовах воєнного стану парламентські, президентські й місцеві вибори не проводяться, тому склад органів влади залишається попереднім і не оновлюється відповідно до нових реалій. Це означає, що нині не може

²⁸⁵ Одарченко К. Проблеми гендерної рівності і політики-жінки в Україні. Главком. 2021. URL: <https://glavcom.ua/columns/kodarchenko/problemi-gendernoji-rivnosti-i-politiki-zhinki-v-ukrajini-738966.html>

²⁸⁶ Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf>

²⁸⁷ Думанська В. Хто фінансує жінок у політиці? Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/24/7249179/>

²⁸⁸ Індекс гендерної рівності в Україні. Український Жіночий Фонд. Київ, 2025. 67 с. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf

²⁸⁹ Доглядова праця впливає на стійкість країни під час війни та має стати політикою держави: дослідження. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/news/yak-doglyadova-praczya-vplyvaye-na-stijkist-krajiny-pid-chas-vijny-ta-chomu-cze-maye-buty-politykoyu-derzhavy-doslidzhennya/>

сформуватися черга нових жіночих лідерок, а ті, хто вже має політичний досвід, не збільшують свого числа через виборчі механізми. Частина жінок опинилася за кордоном, що ускладнює їхню участь у національному політичному процесі. Таким чином, війна спричиняє інституційний застій, який обмежує і кількісне оновлення влади, і появу нових тем у порядку денному.

Воєнний контекст не просто посилює вже наявні бар'єри політичного представництва жінок, а й виявляє глибоку суперечність у роботі політичних інституцій. Державні структури значно легше абсорбують жінок на виконавчі, кризові чи об'єктивно небезпечні ролі — зокрема службу у Збройних Силах, волонтерську діяльність, гуманітарну підтримку, роботу в громадах або забезпечення тилу. Однак вони зберігають жорсткі інституційні фільтри тоді, коли йдеться про доступ до вищої політичної влади, стратегічного управління, ресурсів і процесів ухвалення рішень.

Під час екстремальних ситуацій система діє за принципом максимізації доступних ресурсів, тому кризові ролі патріархальною системою розглядаються переважно через призму функціональності та утилітарності. У цьому контексті жіноча праця постає як вискоеластичний ресурс — своєрідна «резервна армія праці», яка активується тоді, коли традиційна чоловіча робоча чи військова сила виснажена, дефіцитна або недостатня для подолання кризи.²⁹⁰

В умовах війни на перший план виходить імператив виживання. За таких умов традиційні гендерні упередження можуть тимчасово послаблюватися, оскільки потреба в залученні жінок до військової служби, волонтерської діяльності, медицини та інших критично важливих сфер стає важливішою за дотримання усталених гендерних ролей.

На відміну від мобілізації, де кожна нова людина є додатковим ресурсом, розподіл політичної та економічної влади функціонує за жорсткою логікою «гри з нульовою сумою». Якщо вища влада розглядається як метафоричний «пиріг», розмір якого є фіксованим, то наділення жінки міністерським портфелем, керівною посадою або реальним впливом на ухвалення рішень неминуче вимагає від домінуючих груп відмовитися від частини своїх історичних привілеїв. Відповідно, інституційні фільтри вмикаються саме на етапі спроби конвертації професійних досягнень, героїзму, волонтерського досвіду чи функціональної корисності жінок у політичний капітал.²⁹¹

П'ятий чинник — **гендерна сегрегація у розподілі владних посад**. За даними 2025 року, частка жінок у Верховній Раді України становила близько 21% депутатського складу. Зокрема, у парламенті з 401 депутата близько 85 — жінки (84 жінки у другому півріччі 2025 р.). У керівництві парламенту серед трьох найвищих посад жінка сьогодні лише одна: Олена

²⁹⁰ Bellin E. Contingent democrats Industrialists, Labor, and Democratization in Late-Developing Countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10015453.pdf>

²⁹¹ Almakaty S. S. Gatekeeping and Agenda-Setting Theories in the Age of Algorithmic Media: A Critical Synthesis and Theoretical Extension (2000–2025). Preprints.org. 2026. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/202602.1160>

Кондратюк — заступниця Голови Ради.²⁹² У складі уряду України станом на 2025–2026 рр. з 17 членів Кабінету Міністрів лише 3 жінки. З них — Юлія Свириденко — прем'єр-міністерка, Світлана Гринчук — міністерка енергетики, та Наталія Калмикова — міністерка у справах ветеранів. Всі інші відомства очолюють чоловіки.

Станом на 2026 рік у парламенті IX скликання діє 23 комітети, з яких лише 5 очолюють жінки: Іванна Климпуш-Цинцадзе — Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу, Роксолана Підласа — Комітет з питань бюджету, Анастасія Радіна — Комітет з питань антикорупційної політики, Галина Третьякова — Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Олена Шуляк — Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.²⁹³ Отже, жінки очолювали приблизно 21,7% парламентських комітетів, тоді як чоловіки — 18 із 23.

Комітетське керівництво демонструє механізм, який у феміністичному інституціоналізмі описується як гендерна сегрегація всередині інституцій. Формально жінки можуть очолювати окремі комітети, однак загальна структура розподілу керівництва залишається асиметричною. Вертикальна сегрегація, або «скляна стеля», означає, що жінки присутні в інституції, але стикаються з невидимими бар'єрами на шляху до найвищих посад. Горизонтальна сегрегація проявляється в тому, що жінок частіше спрямовують до соціальних і гуманітарних сфер, тоді як ключові стратегічні напрями — оборона, економіка, безпека, інфраструктура — залишаються переважно під контролем чоловіків.

Шостий чинник — **патріархальна політична культура, гендерні стереотипи та сексизм**. Їхній вплив полягає в тому, що вони визначають рамки сприйняття професійності й компетентності. Жінка-кандидатка змушена спершу доводити право бути в політиці, тоді як чоловік частіше сприймається як органічний носій владної ролі. Дослідження «Насильство по відношенню до жінок в політиці. Україна» зафіксувало, що 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму, 59% — від психологічного насильства, 58% — від словесних образ, 47% — від сексуальних домагань, 62% — від приниження через соціальні мережі та ЗМІ, а 76,5% респонденток зазначили відсутність у партій внутрішньої політики запобігання насильству й дискримінації.²⁹⁴

У 2024 році 48% досліджених українських онлайн-медіа вдавалися до сексистських, дискримінаційних і стереотипних матеріалів щодо жінок, найчастіше акцентуючи увагу на віці, одязі, зовнішності або образі

²⁹² Ukraine. Women's representation in politics and public administration. Equal Future. 2025. URL: <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/ukraine>

²⁹³ Комітети Верховної Ради України. IX скликання. Склад і структура. Верховна Рада України. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komit_sk19

²⁹⁴ 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму – дослідження. Громадський Простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=171076>

«господині».²⁹⁵ Така інформаційна рамка звужує горизонти легітимності жінок у політиці.

Публічний політичний дискурс також містить показові приклади сексизму. У різні періоди українські політики оцінювали жінок через зовнішність, сумнівалися в їхній здатності до реформ, радили політикиням зосередитися на сім'ї або використовували патерналістські звертання. Такі висловлювання є важливими не як поодинокі скандали, а як прояви неформальних практик: жінок формально не позбавляють права бути в політиці, але через мову, символічні образи й публічні оцінки постійно знижують їхню політичну суб'єктність. Це підтримує уявлення про владу як переважно чоловічу сферу.

На етапі виборів цей чинник може обмежувати дескриптивне представництво, оскільки жінки-кандидатки частіше змушені доводити власну компетентність в умовах сумніву, об'єктивації або недовіри. Після входу у владні інституції він обмежує вже субстантивне представництво, адже жінки можуть формально мати мандати чи посади, але їхній авторитет, професійність і здатність впливати на рішення постійно піддаються стереотипами.

Сьомий чинник — **неформальні чоловічі мережі та кулуарний характер ухвалення рішень**. Формально рішення у владі мають ухвалюватися через офіційні процедури: голосування, засідання, комітети, партійні органи, конкурси або призначення. Однак на практиці значна частина політичних домовленостей формується неформально — у вузьких колах, через особисті зв'язки, партійні групи впливу, бізнесово-політичні контакти. Одне дослідження показало, що ступінь централізації мережі, який вимірювався за відповідним індексом, становив 68,3% (від 100 можливих) — у період президентства В. Ющенка і 73,7% у період президентства В. Януковича.²⁹⁶

Цей механізм пов'язаний із партійним контролем над входом у політику. За даними руху ЧЕСНО, на місцевих виборах 2015 року лише 9% прохідних партій у різних регіонах мали у списках 40% і більше кандидаток.²⁹⁷ На виборах 2020 року жінки становили вже 43% у партійних списках, однак серед лідерів єдиних списків їх було лише 16%, а серед лідерів територіальних списків — 21%.²⁹⁸ Отже, навіть за формальної присутності жінок у списках реальний доступ до прохідних позицій часто залишається під контролем закритих чоловічих мереж.

Особливо помітним цей бар'єр стає в умовах війни, коли прозорість ухвалення державних рішень природно знижується. Доступ до неформальних мереж часто визначається спільним бекграундом: військовою службою, роботою

²⁹⁵ Луцок Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160>

²⁹⁶ Див. Мацієвський Ю.: У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). — Чернівці: Книги — XXI, 2016, с. 380.

²⁹⁷ Любарець А. Для чого потрібні гендерні квоти? Громадський рух ЧЕСНО. 2020. URL: <https://www.chesno.org/post/4203/>

²⁹⁸ Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistsevikh-viboriv-2020-roku-v-ukraini>

в правоохоронних органах, бізнес-зв'язками або особистою лояльністю. Оскільки жінки історично не були масово представлені в таких середовищах, кулуарність стає для них одним із найсильніших інституційних фільтрів. Це відображається і в структурі державної служби: за даними НАДС, на виконавчих посадах категорії «В» жінки становлять 79,5%, тоді як на посадах вищого керівного складу категорії «А» їхня частка падає до 25,9%; у Вищому корпусі державної служби із 224 осіб лише 58 є жінками.²⁹⁹

Отже, аналіз чинників показує, що обмежене представництво жінок у владі не можна пояснювати лише браком бажання чи індивідуальної політичної активності. Його формують взаємопов'язані інституційні, ресурсні та культурні бар'єри: партійний контроль над входом у політику, формальне виконання квот, нерівний доступ до фінансів і часу, призупинення виборчого оновлення під час війни, гендерна сегрегація всередині владних інституцій, патріархальна політична культура та неформальні чоловічі мережі. Саме їхня сукупна дія обмежує і дескриптивне представництво жінок, тобто їхню кількісну присутність у владі, і субстантивне представництво, тобто реальну здатність впливати на політичні рішення.

Динаміка представництва. Попри наявність бар'єрів, дескриптивне представництво жінок в українській політиці має позитивну динаміку, хоча й не досягло європейських цільових стандартів. Для порівняння: у 2007 році у Верховній Раді VI скликання жінки становили лише близько 8% від загальної кількості депутатів, причому до їхньої присутності часто ставилися несерйозно, як зазначала народна депутатка України Ірина Геращенко. Проте з кожним новим скликанням ситуація покращувалася: у 2012 році цей показник сягнув 10%, у 2014 році — понад 11%, а в чинному IX скликанні (обраному у 2019 році) частка жінок-депутаток становить уже 21%.³⁰⁰

Показовими є дані Глобального індексу гендерного розриву (Gender Gap Report) за 2025 рік. У цьому рейтингу Україна посідає 62-ге місце з-поміж 148 країн. Загалом ми закрили гендерний розрив на 73% — це вище за середньосвітовий показник, але все ще нижче за середньоєвропейський рівень, який становить 75,1%.³⁰¹

Як зазначалося раніше, дескриптивне представництво набуває справжньої цінності тоді, коли воно трансформується у субстантивне — у реальні політичні рішення та реформи, що враховують права й потреби всього населення. Збільшення кількості жінок у владі безпосередньо вплинуло на формування гендерно орієнтованого порядку денного та ухвалення важливих ініціатив.

²⁹⁹ Наталія Алюшина взяла участь у презентації Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2024–2029 роки. Національне агентство України з питань державної служби. 2026. URL: <https://nads.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-vziala-uchast-u-prezentatsii-strategii-rady-ievropy-z-pytan-hendernoi-rivnosti-na-20242029-roky>

³⁰⁰ Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html>

³⁰¹ Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. Гендер в деталях. 2025. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html>

Серед успішних прикладів субстантивного представництва (дій жіночого лобі, міжфракційних об'єднань та правозахисниць) можна виділити такі реальні дії та реформи:

1. **Скасування переліку заборонених професій.** У 2017 році завдяки активній адвокаційній кампанії депутаток та активісток уряд скасував сумнозвісний наказ МОЗ №256 від 1993 року, який забороняв жінкам працювати за понад 450 професіями³⁰² (у металургії, на ливарних роботах, керувати поїздами метро, пожежними авто тощо). Це суттєво розширило економічні можливості жінок.

2. **Ратифікація Стамбульської конвенції.** У 2022 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству.³⁰³ Саме жіноче представництво у владі та громадянському суспільстві роками «пушило» цей документ, долаючи шалений опір консервативних кіл.

3. **Боротьба із сексизмом та домаганнями.** У 2021 році було ухвалено закон, який заборонив сексизм в рекламі (законопроект №3427).³⁰⁴ Також знаковим є ухвалення закону про запобігання та протидію дискримінації й сексуальним домаганням у Збройних Силах України³⁰⁵ (внесення відповідних змін до статутів ЗСУ) — критично важлива зміна з огляду на зростання кількості жінок-військовослужбовиць.

4. **Рівні можливості у догляді за дітьми.** Ухвалення закону (2021 р.), який забезпечив рівні можливості для чоловіків та жінок у питанні поєднання роботи з сімейними обов'язками, зокрема право чоловіків на декретну відпустку.³⁰⁶

Водночас історія українського парламентаризму має чимало прикладів того, як нестача жінок у владі призводила до ігнорування або гальмування важливих реформ:

1. **Криміналізація домашнього насильства та захист прав постраждалих.** Переважна більшість постраждалих від домашнього насильства — жінки, проте чоловіча більшість у парламенті роками не мала політичної волі

³⁰² Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1508-17>

³⁰³ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11

³⁰⁴ Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Офіційний портал Верховної Ради України. 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204339.html>

³⁰⁵ Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням : проект Закону України від 21.02.2025 № 13037. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/pubd/InitiativBill/BillRegistrationOffers?billRegId=55783>

³⁰⁶ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>

ухвалювати відповідні закони, оскільки ця проблема не перетиналася з їхнім досвідом. Згідно з даними Конституційного Суду України, у 1991 році жінок у Верховній Раді було лише 3,8%, а у 2012 — близько 10%. Законодавство щодо криміналізації домашнього насильства змогли ухвалити лише наприкінці 2017 року, коли жінок у парламенті стало 12%.³⁰⁷ А ратифікація вищезгаданої Стамбульської конвенції відбулася аж у 2022 році, коли представництво жінок сягнуло 20,3%. Тобто знадобилося збільшити кількість жінок у парламенті у кілька разів, щоб ці безпекові питання отримали достатню кількість голосів.

2. **Гендерний розподіл професій в Україні та розрив у зарплатах.** До кінця 2017 року в Україні офіційно діяв наказ, який забороняв жінкам працювати за понад 450 професіями. Це створювало пряму нерівність: жінки не мали доступу до багатьох високооплачуваних робіт. Доки у виконавчій та законодавчій владі жінки становили абсолютну меншість, скасування цього списку просто не розглядалося як серйозна економічна проблема. Як наслідок, це створювало значний гендерний розрив в оплаті праці: за даними VoxUkraine, в Україні жінки й досі в середньому заробляють на 29–41% менше за чоловіків, що є одним із найвищих показників у Європі.³⁰⁸

3. **Соціальна інфраструктура та неоплачувана праця.** Фінансування дитячих садків, ясел та кімнат догляду роками не було пріоритетом при розподілі бюджетів. Суспільство автоматично перекладає обов'язок догляду за дітьми на жінок, які витрачають на неоплачувану хатню роботу щонайменше вдвічі більше часу, ніж чоловіки. Відповідно, жінки змушені обирати неповний робочий день, менш оплачувану роботу або відмовлятися від кар'єри. Чоловіки-депутати люблять ці питання рідше, оскільки на практиці переважно не вони виконують цю доглядову роботу.

4. **Удосконалення виборчого законодавства.** Важливим кроком до забезпечення дескриптивного представництва стало ухвалення у 2019 році нового Виборчого кодексу, який закріпив гендерну квоту у 40% в партійних списках (щонайменше двоє кандидатів кожної статі у кожній п'ятірці). Однак місцеві вибори 2020 року продемонстрували вразливість цієї норми: часто жінки виконували роль «технічних кандидаток» і згодом відмовлялися від своїх прохідних місць на користь чоловіків (близько 63% таких випадків).³⁰⁹ Тобто партії виконували квоту формально, однак брак жінок у парламенті досі не дозволяє оперативно ухвалити просту норму: якщо жінка відмовляється від мандата, її місце має автоматично зайняти наступна жінка за списком.

Практика доводить: збільшення кількісної присутності жінок в органах влади є необхідним каталізатором для розширення їхнього субстантивного впливу. Політикині й правозахисниці ініціюють реформи у сферах безпеки,

³⁰⁷ Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index) та місце України в ньому. Конституційний Суд України. URL: <https://web.ccu.gov.ua/storinka/indeks-gendernoyi-nerivnosti>

³⁰⁸ Беган Ю. Гендерний розподіл професій в Україні: статистика, історія та сучасні тенденції. Вокс Україна. 2026. URL: <https://voxukraine.org/gendernyj-rozpodil-profesij-v-ukrayini-statystyka-istoriya-ta-suchasni-tendentsiyi>

³⁰⁹ Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html>

економіки, трудових прав, протидії насильству та соціального захисту, артикулюючи проблеми, які за іншого складу політичної більшості могли б не потрапити до державного порядку денного.

Висновки. Отже, український феміністичний дискурс пояснює обмежене представництво жінок у владі не браком жіночої політичної активності, а дією взаємопов'язаних формальних і неформальних бар'єрів, які обмежують жінок на всіх етапах політичного просування — від висування кандидаток до доступу до посад, ресурсів і реального впливу у владних інституціях.

До чинників, які передусім обмежують дескриптивне представництво, належать партійний контроль над входом у політику, формальне виконання гендерних квот, нерівність доступу до фінансів і часу, а також воєнне призупинення виборчого оновлення влади. Ці бар'єри зменшують кількість жінок у списках, на прохідних позиціях, серед обраних депутаток і в нових політичних поколіннях, які могли б сформуватися через вибори.

До чинників, які обмежують субстантивне представництво, належать гендерна сегрегація владних посад, патріархальна політична культура, гендерні стереотипи, сексизм і неформальні чоловічі мережі. Їхня дія проявляється в тому, що жінки можуть бути формально присутніми у владі, але стикатися з дискримінацією, не отримувати доступу до найвпливовіших посад, стратегічних напрямів, бюджетних ресурсів і закритих просторів ухвалення рішень.

Значення цих результатів виходить за межі питання кількості жінок у владі. Вони дають змогу краще зрозуміти ширші проблеми гендерної рівності, політичних ролей і демократичного представництва. Дослідження показує, що формальна рівність прав не гарантує рівності можливостей, якщо політичні інституції зберігають непрозорі партійні практики, нерівний доступ до ресурсів, неформальні чоловічі мережі та стереотипні уявлення про те, хто вважається «природним» носієм влади. У сучасній демократичній політичній системі представництво є способом забезпечення того, щоб у процесі ухвалення рішень були враховані інтереси різних соціальних груп. Відповідно, жінки у владі повинні мати не просто символічну присутність, а виконувати функції політичного представництва значної частини суспільства — жіночого населення України. Це важливо тому, що жінки та чоловіки можуть мати різний досвід соціалізації, різний доступ до ресурсів, різні безпекові, економічні та соціальні потреби, а отже — різні пріоритети у публічній політиці. Зростання присутності жінок у владі створює передумови для того, щоб державна політика повніше відображала інтереси всього суспільства, а не лише домінуючих груп.

Практичне значення роботи полягає в тому, що для збільшення представництва жінок необхідно змінювати як законодавчі норми, так і реальну політичну практику. Йдеться про посилення контролю за дотриманням гендерних квот, прозоре формування виборчих списків, підтримку кандидаток партіями, рівний доступ до фінансових і організаційних ресурсів, а також послаблення неформальних механізмів, які концентрують владу в закритих чоловічих мережах. У перспективі подальших досліджень важливо детально аналізувати внутрішньопартійні механізми просування жінок, розподіл ресурсів між кандидатами й кандидатками, вплив війни на політичну участь жінок, а

також можливості перетворення волонтерського, військового й громадського досвіду жінок на реальне політичне представництво після війни. Без інституційного закріплення цього досвіду жіноча присутність ризикує залишитися символічною, а внесок жінок у воєнну стійкість і післявоєнне відновлення не буде повноцінно відображений у процесах ухвалення рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 59% жінок-політиків потерпають від проявів сексизму – дослідження. Громадський Простір. 2018. URL: <https://www.prostir.ua/m/?id=171076>
2. Беган Ю. Гендерний розподіл професій в Україні: статистика, історія та сучасні тенденції. Вокс Україна. 2026. URL: <https://voxukraine.org/gendernyj-rozpodil-profesij-v-ukrayini-statystyka-istoriya-ta-suchasni-tendentsiyi>
3. Беркут З. Як працювали гендерні квоти на виборах. Досвід кандидаток Черкащини. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: <https://oporaua.org/vybory/iak-pratsiuvali-genderni-kvoti-na-viborakh-dosvid-kandidatok-22832>
4. Бура Д. Юлія Гаврилюк: «Мене не сприймали, доки я не почала говорити «чоловічою» мовою». Жінки — це 50% успіху України. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/yuliya-gavrylyuk-hersonshhyna-mene-ne-spryjmal-y-doky-ya-ne-pochala-govoryty-cholovichoyu-movoyu/>
5. Ганжа Л. Конкуренція за жінок як тренд: висновки виборчого моніторингу. Жінки — це 50% успіху України. 2020. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/konkurenciya-za-zhinok-yak-trend-vysnovky-vyborchogo-monitoryngu/>
6. Гриценко Г. Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони. Аналітичний звіт. Гендер в деталях. 2026. 24 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/124/202/Oborona_zv_t_ukr_.pdf
7. Доглядова праця впливає на стійкість країни під час війни та має стати політикою держави: дослідження. ZMINA. 2026. URL: <https://zmina.info/news/yak-doglyadova-praczya-vplyvaye-na-stijkist-krayiny-pid-chas-vijny-ta-chomu-cze-maye-buty-politykoyu-derzhavy-doslidzhennya/>
8. Думанська В. Хто фінансує жінок у політиці? Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/04/24/7249179/>
9. Експертний погляд на ключові виклики для реалізації виборчих прав жінок як вразливої групи виборців. Громадянська мережа ОПОРА. 2024. URL: <https://oporaua.org/vybory/ekspertniy-poglyad-na-klyuchovi-vikliki-dlya-realizaciyi-viborchih-prav-zhinok-yak-vrazlivoyi-grupi-viborciv-25502>
10. Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. Гендер в деталях. 2025. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html>
11. Желтуха М. До-Реформа Виборчого Кодексу: на крок ближче до гендерно збалансованого представництва? ЮрФем. 2024. URL: <https://jurfem.com.ua/do-reforma-vyborch-kodeksu/>

12. Жінки на місцевих виборах та в політиці: уроки та рекомендації. Український Жіночий Фонд. 2021. URL: <https://uwf.org.ua/zhinky-na-misczevyh-vyborah-ta-v-polityczy-uroky-ta-rekomendacziyi/>
13. Завершився проєкт «Вибори без сексизму». ЮрФем. 2020. URL: <https://jurfem.com.ua/zavershyvsya-projekt-vybory-bes-seksyzmu/>
14. Звіт за результатами дослідження ОПОРИ участі жінок в місцевих виборах – 2020. Громадянська мережа ОПОРА. 2021. URL: https://opora.ua.org/vybory/gender_2020-23003
15. Індекс гендерної нерівності (Gender Inequality Index) та місце України в ньому. Конституційний Суд України. URL: <https://web.ccu.gov.ua/storinka/indeks-gendernoyi-nerivnosti>
16. Індекс гендерної рівності в Україні. Український Жіночий Фонд. Київ, 2025. 67 с. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf
17. Комітети Верховної Ради України. IX скликання. Склад і структура. Верховна Рада України. URL: https://people.rada.gov.ua/body/view/cmt-komit_sk19
18. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11
19. Луцюк Л. Дослідження ІМІ: половина українських медіа досі вдається до сексизму та дискримінації. Інститут масової інформації. 2024. URL: <https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-polovyna-ukrayinskyh-media-dosi-vdayutsya-do-seksyzmu-ta-dyskryminatsiyi-i63160>
20. Любарець А. Для чого потрібні гендерні квоти? Громадський рух ЧЕСНО. 2020. URL: <https://www.chesno.org/post/4203/>
21. Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. Гендер в деталях. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>
22. Марценюк Т. О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. Наукові записки НаУКМА. Соціологія. 2018. Т. 1. С. 44–54. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f73069a-2ea6-4f55-ab42-f71b5012fdd3/content>
23. Марценюк Т., Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/perevagi-ta-vikliki-zastosuvannya-gendernoi-kvoti-pid-chas-mistsevikh-viboriv-2020-roku-v-ukraini>
24. Наталія Алюшина взяла участь у презентації Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2024–2029 роки. Національне агентство України з питань державної служби. 2026. URL: <https://nads.gov.ua/news/nataliia-aliushyna-vziala-uchast-u-prezentatsii-stratehii-rady-ievropy-z-pytan-hendernoi-rivnosti-na-20242029-roky>

25. Одарченко К. Проблеми гендерної рівності і політики-жінки в Україні. Главком. 2021. URL: <https://glavcom.ua/columns/kodarchenko/problemi-gendernoji-rivnosti-i-politiki-zhinki-v-ukrajini-738966.html>
26. Політичне фінансування та гендерна рівність на виборах в Україні. IFES Україна. 2020. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/04/IFES-Ukraine-Draft-Findings-on-Gender-and-Political-Finance-202-04-07-UKR.pdf>
27. Прийнято за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». Офіційний портал Верховної Ради України. 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/204339.html>
28. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13.10.2017 № 1254. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1508-17>
29. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2866-15>
30. Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням: проект Закону України від 21.02.2025 № 13037. Законотворчість. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/pubd/InitiativBill/BillRegistrationOffers?billRegId=55783>
31. Сисак І. Жінки в армії, політиці і владі: як змінилася гендерна ситуація в Україні. Радіо Свобода. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/genderna-sytuatsiya-v-ukraini-voennoho-chasu/32696907.html>
32. Стрельник О. «Турбота як робота». Уривок із книги Олени Стрельник. Українська правда. Життя. 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/06/17/224736/>
33. У новому виборчому кодексі закріпили 40-відсоткові гендерні квоти. ZMINA. 2019. URL: https://zmina.info/news/u_novomu_viborchomu_kodeksi_zakripili_40_jenderni_kvoti_i/
34. Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на позачергових виборах народних депутатів України 2019 року. Український Жіночий Фонд ; Національний демократичний інститут міжнародних відносин. 2021. 64 с. URL: https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monitoring_report_ukr_web.pdf
35. Чірілло Дж. Гендерний аналіз політичного та виборчого процесу в Україні. IFES Україна. 2019. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/10/IFES-Gender-Assessment-Ukraine-v1-2019-09-30-Ukr.pdf>

36. Almakaty S. S. Gatekeeping and Agenda-Setting Theories in the Age of Algorithmic Media: A Critical Synthesis and Theoretical Extension (2000–2025). Preprints.org. 2026. URL: <https://www.preprints.org/manuscript/202602.1160>
37. Bellin E. Contingent democrats Industrialists, Labor, and Democratization in Late-Developing Countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/10015453.pdf>
38. Ukraine. Women's representation in politics and public administration. Equal Future. 2025. URL: <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/ukraine>

ПАТРОНАТНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Якуб Маргарита Вадимівна,

4 курс, спеціальність «Політологія»

Мацієвський Ю. В., д.пол.н., проф.

***Анотація.** У статті вивчається ефективність патронатного виховання в Україні як інструменту державної соціальної політики. Дослідницькі питання стосуються того, чи забезпечує патронат одночасно захист дитини, підтримку біологічної сім'ї та запобігання інституційному догляду. Методологія ґрунтується на індикаторному підході, аналізі нормативних актів, офіційної статистики та матеріалів досліджень практики патронату. Результати показують, що послуга має високий деінституційний ефект, однак її загальна ефективність обмежується нерівномірним територіальним доступом, нестачею підготовлених сімей та слабкістю моніторингу після завершення випадку.*

***Ключові слова:** патронатне виховання, державна соціальна політика, захист прав дитини, соціальні послуги, індикаторна оцінка, територіальні громади.*

Вступ. Захист дітей, які тимчасово залишилися без належного батьківського догляду або перебувають у складних життєвих обставинах, є одним із тих напрямів соціальної політики, де результат державного втручання вимірюється не лише кількістю ухвалених нормативних актів чи обсягом бюджетного фінансування. У цій сфері вирішальним є те, чи здатна система швидко відреагувати на кризу, не допустити потрапляння дитини до інституційного закладу, підтримати її родину та знайти безпечне сімейне рішення. Саме тому патронатне виховання варто розглядати не як допоміжну форму тимчасового розміщення, а як комплексний інструмент державної соціальної політики.³¹⁰

Міжнародні стандарти захисту прав дитини виходять із принципу найкращих інтересів дитини та визнання її права на сімейне середовище. Конвенція ООН про права дитини закріплює обов'язок держави забезпечувати дитині особливий захист і турботу, а Керівні принципи ООН щодо альтернативного догляду за дітьми підкреслюють, що позасімейний догляд має застосовуватися лише тоді, коли це справді необхідно, і повинен відповідати індивідуальним потребам дитини.³¹¹ Для України ці положення мають не лише декларативне, а й практичне значення, оскільки система захисту дитинства досі перебуває в процесі переходу від інституційної логіки догляду до сімейно орієнтованих соціальних послуг.

³¹⁰ Guidelines for the Alternative Care of Children : resolution A/RES/64/142 / United Nations General Assembly. 2009. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/673583> (дата звернення: 08.06.2026).

³¹¹ Конвенція про права дитини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1989. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 08.06.2026).

Патронат над дитиною в українському законодавстві визначається як тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або законними представниками складних життєвих обставин.³¹² Чинний порядок організації цієї послуги деталізує механізми створення та функціонування сім'ї патронатного вихователя, процедури влаштування дитини, фінансування, взаємодію служб і порядок завершення перебування дитини в патронаті.³¹³ Така правова конструкція показує, що патронат не є аналогом усиновлення, опіки чи прийомної сім'ї. Його основне призначення полягає в іншому: надати дитині безпечне середовище тут і зараз, поки фахівці працюють із причинами кризи та готують подальше рішення.

Головна теза статті полягає в тому, що патронатне виховання в Україні демонструє високу результативність як альтернатива інституційному догляду в тих випадках, коли дитина фактично отримує цю послугу. Водночас ефективність політики загалом залишається недостатньою, оскільки мережа патронатних сімей ще не відповідає щорічній потребі, а доступність послуги на регіональному рівні є нерівномірною. Іншими словами, патронат працює як якісний соціальний інструмент, але масштаби його застосування не дають підстав говорити про повну системну спроможність.

Мета статті – оцінити ефективність реалізації патронатного виховання в Україні як складника державної соціальної політики у сфері захисту прав дитини. Для досягнення цієї мети необхідно: по-перше, окреслити теоретичні підходи до розуміння патронату як сімейно-орієнтованої соціальної послуги; по-друге, обґрунтувати індикаторну модель оцінювання; по-третє, проаналізувати динаміку розвитку мережі, соціальні результати завершених випадків, якість супроводу та основні управлінські обмеження.

Аналіз останніх досліджень. Проблема патронатного виховання перебуває на перетині кількох наукових полів: теорії соціальної політики, досліджень держави загального добробуту, соціальної роботи, публічного управління та child protection studies. У межах теорії держави добробуту захист дітей розглядається як один із базових індикаторів соціальної відповідальності держави. Г. Еспінг-Андерсен у своїй типології соціальних режимів показав, що моделі добробуту відрізняються не лише рівнем соціальних видатків, а й тим, як між державою, сім'єю та ринком розподіляється відповідальність за добробут людини.³¹⁴ У сфері дитинства цей розподіл є особливо чутливим: якщо держава не створює послуг раннього реагування, кризові сімейні ситуації часто завершуються інституційним влаштуванням дитини.

У сучасній літературі дедалі більшого значення набуває підхід соціальних інвестицій. Він виходить із того, що підтримка дитини та сім'ї не повинна

³¹² Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення: 08.06.2026).

³¹³ Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/893-2021-%D0%BF> (дата звернення: 08.06.2026).

³¹⁴ Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton : Princeton University Press, 1990

тлумачитися лише як витрата бюджету. Дж. Гекман довів, що ранні інвестиції в дітей, особливо з вразливих груп, мають довгострокову віддачу завдяки кращим освітнім, соціальним і економічним результатам.³¹⁵ У випадку патронату цей аргумент має безпосереднє значення: своєчасне розміщення дитини в сімейному середовищі, робота з її батьками та підтримка психоемоційного стану можуть зменшити майбутні соціальні ризики, пов'язані з травматизацією, освітньою дезадаптацією та відтворенням сімейної вразливості.

Окремий блок досліджень стосується наслідків інституційного догляду. К. Браун, К. Гамільтон-Гіакрітсис, Р. Джонсон і М. Остергрен на основі європейських даних наголошують на ризиках надмірного використання інституційного догляду для дітей раннього віку.³¹⁶ М. ван Ейзендорн та його колеги описали поняття «структурної занедбаності» в інституційних умовах, коли дитина може мати мінімальне фізичне забезпечення, але не отримує стабільної емоційної взаємодії, індивідуальної уваги й безпечної прив'язаності.³¹⁷ Ці висновки пояснюють, чому сама по собі наявність місця в закладі не є достатньою відповіддю на кризу дитини.

Інституціональний підхід доповнює цю перспективу, оскільки дозволяє оцінювати патронат не лише за кінцевим результатом, а й за правилами та практиками, що формують цей результат. Дж. Марч і Й. Олсен показали, що поведінка інституцій визначається не лише раціональним вибором, а й усталеними нормами, професійною культурою та логікою доречності.³¹⁸ У практиці патронату це означає, що формально правильна процедура не гарантує ефективності, якщо служби у справах дітей, соціальні служби, освітні та медичні установи діють фрагментарно, а не як єдина команда навколо потреб дитини.

Концепція *evidence-based policy* вимагає, щоб соціальні програми оцінювалися на основі доказів, а не лише опису намірів. С. Натлі, І. Волтер і Г. Девіс наголошують, що дослідження, адміністративні дані та моніторинг мають використовуватися для коригування публічної політики.³¹⁹ Для патронатного виховання це особливо важливо, адже ефект послуги проявляється не лише в момент влаштування дитини, а й після завершення перебування: чи повернулася дитина в безпечну біологічну сім'ю, чи була влаштована до сталої сімейної форми, чи не відбулося повторного вилучення.

Українські дослідження соціальної роботи та захисту дитинства акцентують увагу на ранньому втручанні, профілактиці соціального сирітства і розвитку послуг у громаді. І. Трубавіна розглядає роботу з сім'ями, дітьми та молоддю як

³¹⁵ Heckman J. J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science*. 2006. Vol. 312, № 5782. P. 1900–1902. DOI: 10.1126/science.1128898.

³¹⁶ Browne K., Hamilton-Giachritsis C., Johnson R., Ostergren M. Overuse of Institutional Care for Children in Europe. *BMJ*. 2006. Vol. 332. P. 485–487. DOI: 10.1136/bmj.332.7539.485.

³¹⁷ van IJzendoorn M. H. et al. Children in Institutional Care: Delayed Development and Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 2011. Vol. 76, № 4. P. 8–30. DOI: 10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x.

³¹⁸ March J. G., Olsen J. P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *American Political Science Review*. 1984. Vol. 78, № 3. P. 734–749. DOI: 10.2307/1961840.

³¹⁹ Nutley S. M., Walter I., Davies H. T. O. *Using Evidence: How Research Can Inform Public Services*. Bristol : Policy Press, 2007.

комплексну діяльність, спрямовану на підтримку сімейних ресурсів і запобігання поглибленню кризи.³²⁰ У дослідженнях якості патронатної послуги також підкреслюється, що результат залежить від підготовки патронатного вихователя, участі біологічної сім'ї, роботи міждисциплінарної команди та належного супроводу дитини.³²¹ Отже, наявна література дає підстави оцінювати патронат не як одиничний акт розміщення, а як процес соціальної інтервенції.

Невирішеною частиною проблеми залишається комплексне вимірювання ефективності патронату в Україні. У публічному дискурсі часто акцентують увагу або на кількості створених сімей, або на позитивних історіях окремих дітей. Обидва виміри важливі, проте вони не дають повної картини. Для оцінки політики потрібна система індикаторів, яка одночасно враховує масштаби мережі, регіональну рівномірність, якість соціального супроводу, результати завершених випадків і стійкість ухвалених рішень.

Методологія дослідження. Методологічною основою статті є індикаторний підхід до оцінювання соціальної політики. Він передбачає, що ефективність патронатного виховання не може визначатися одним показником. Кількість патронатних сімей відображає ресурсну наявність послуги, але не показує, чи достатньо вона покриває потребу. Частка дітей, які не потрапили до інституційних закладів, демонструє результативність завершених випадків, але не пояснює, які організаційні умови забезпечили такий результат. Тому оцінка повинна поєднувати ресурсні, процесуальні, результативні та територіальні індикатори.

Емпіричну базу становлять нормативно-правові акти України, офіційні дані Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, матеріали звіту 2021 року про практику здійснення патронату над дитиною, а також дані й висновки кваліфікаційної роботи, на основі якої підготовлено цю статтю. Звіт 2021 року є важливим для пояснення процесних аспектів: у ньому досліджено пошук і відбір кандидатів, підготовку патронатних вихователів, алгоритм влаштування та вибуття дитини, взаємодію з біологічною родиною, а також бар'єри розвитку послуги в громадах.³²² Офіційні дані 2025 року використано для кількісної оцінки масштабів і результатів послуги.³²³

У статті застосовано кілька методів. Нормативно-правовий аналіз використано для визначення юридичної природи патронату, його тимчасового характеру та місця в системі соціальних послуг. Контент-аналіз застосовано до аналітичних звітів і матеріалів органів влади. Порівняльний метод дав змогу

³²⁰ Трубавіна І. М. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Київ : Державний центр соціальних служб для молоді, 2007. 221 с.

³²¹ Лютий В. П. Критерії оцінювання якості послуги патронату над дитиною. *Social Work and Education*. 2020. Т. 7, № 3. С. 331–347.

³²² Звіт за результатами дослідження практики здійснення патронату над дитиною в Україні. Київ, 2021. URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-dd5e6081-fd3f-41a7-bd4b-c1255c7299bd> (дата звернення: 08.06.2026).

³²³ Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. Громади залучили більше запланованої кількості сімей патронатних вихователів. 11.08.2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/hromady-zaluchyly-bilshe-zaplanovanoyi-kilkosti-simey-patronatnykh-vykhovateliv> (дата звернення: 08.06.2026).

зіставити показники за роками та регіонами.³²⁴ Описова статистика використана для розрахунку темпів зростання, часток, рівня покриття потреби та результатів завершених випадків. У роботі також враховано логіку програмного оцінювання, за якою розрізняються ресурси, процеси, outputs та outcomes.

Ключові індикатори згруповані в чотири блоки. Перший блок – інституційна спроможність: нормативна визначеність послуги, підготовка фахівців, наявність міждисциплінарної взаємодії, консультаційна та супервізійна підтримка. Другий блок – масштаб реалізації: кількість патронатних сімей, кількість дітей, темпи приросту та середнє навантаження на одну сім'ю. Третій блок – результативність: частка дітей, які після патронату не потрапили до інституцій, повернулися до біологічної сім'ї або були влаштовані в інші сімейні форми. Четвертий блок – територіальна доступність: регіональна концентрація послуги та наявність областей із мінімальною кількістю патронатних родин.

Для прозорості розрахунків використано прості показники. Темп приросту кількості патронатних сімей обчислено за формулою: (значення 2025 року – значення 2017 року) / значення 2017 року × 100%. Коефіцієнт покриття річної потреби визначено як відношення кількості дітей, які перебували у патронатних сім'ях, до орієнтовної щорічної потреби у тимчасовому альтернативному догляді. Результативність деінституціалізації обчислено як частку дітей, які після завершення патронату не були влаштовані в заклади.

У межах індикаторної моделі також важливо відрізнити outputs від outcomes. До outputs належать дії та безпосередні продукти політики: кількість підготовлених кандидатів, кількість створених сімей, кількість проведених тренінгів, кількість дітей, влаштованих до патронату. Outcomes відображають наслідки для дитини та сім'ї: уникнення інституційного догляду, безпечне повернення додому, перехід до сталої сімейної форми, зменшення повторних криз. Помилка оцінювання виникає тоді, коли outputs подаються як доказ повної ефективності. Наприклад, зростання кількості патронатних сімей є необхідною умовою розвитку послуги, але воно не відповідає на питання, чи отримала дитина своєчасну підтримку і чи було подальше рішення стабільним.

Для інтерпретації результатів використано поміркований підхід: окремі показники не розглядаються ізольовано, а зіставляються між собою. Високий показник недопущення інституціалізації оцінюється як сильний доказ користі патронату. Низький рівень покриття потреби розглядається як ознака обмеженої доступності. Регіональна концентрація тлумачиться як свідчення нерівномірної інституційної спроможності, а не як однозначний доказ неефективності окремих областей. Така логіка дозволяє уникнути як надмірної критики, так і некритичного оптимізму щодо політики патронатного виховання.

Дослідження має обмеження. По-перше, офіційна статистика не завжди дає змогу простежити подальшу долю дитини після завершення патронату. По-друге, дані про якість супроводу часто мають фрагментарний характер, тому не

³²⁴ Мацієвський Ю. В. Як писати наукові роботи з політології? : навч. посіб. / Ю. В. Мацієвський, В. М. Лебедюк. 2-ге вид., перероб. і допов. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. 148 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8540/> (дата звернення: 08.06.2026)

всі процесні індикатори можуть бути розраховані з однаковою точністю. По-третє, війсьний стан, внутрішнє переміщення населення, окупація частини територій і руйнування соціальної інфраструктури впливають на регіональну доступність послуги. Тому низькі показники в окремих областях не можна автоматично тлумачити як управлінську бездіяльність; їх слід аналізувати з урахуванням безпекового й ресурсного контексту.

Виклад основного матеріалу. Патронатне виховання має подвійну природу. З одного боку, це інструмент негайного реагування, який дає змогу швидко розмістити дитину в сімейному середовищі замість лікарні, притулку чи іншого інституційного закладу. З іншого боку, це не просто «місце перебування» дитини, а соціальна послуга, у межах якої має відбуватися оцінка потреб дитини, робота з біологічними батьками, підтримка патронатного вихователя та підготовка остаточного рішення. Закон України «Про соціальні послуги» визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику, подолання або мінімізацію складних життєвих обставин.³²⁵ У цьому сенсі патронат належить саме до превентивних і реабілітаційних інструментів, а не лише до системи догляду.

Емпіричні дані свідчать про значне розширення мережі патронатних сімей. У 2017 році, на початковому етапі розвитку послуги, в Україні було лише 7 патронатних сімей, у яких перебували 26 дітей. У 2025 році кількість таких сімей становила 559, а кількість дітей – 1065. Розрахунок показує, що кількість патронатних сімей зросла на 552 одиниці, тобто майже у 79,9 раза. Кількість дітей збільшилася на 1039 осіб, тобто майже у 41 раз. Таке зростання демонструє, що патронат перестав бути локальним експериментом і перетворився на помітний елемент системи захисту дитинства.

Разом із тим високий темп приросту не слід ототожнювати з достатністю мережі. Початкова база у 2017 році була дуже низькою, тому навіть значне відносне зростання не означає повного покриття потреби. Міністерство соціальної політики у 2025 році повідомляло, що близько 7000 дітей щороку потребують тимчасового альтернативного догляду. Якщо співвіднести цей показник із 1065 дітьми, які перебували у патронатних сім'ях, отримаємо 15,2%. Отже, мережа патронату покривала лише близько однієї шостої орієнтовної річної потреби. Це ключовий аргумент проти надмірно оптимістичної оцінки: послуга працює, але не є достатньо масштабованою.

Оцінка результативності завершених випадків виглядає переконливішою. За даними Міністерства соціальної політики, з 1529 дітей, які завершили перебування в патронаті з початку попереднього року, 1472 не потрапили до інституційних закладів. Розрахований показник становить 96,3%, що в офіційній комунікації узагальнено як 96%. Із цієї групи 648 дітей, або 42,4%, повернулися до біологічних сімей; 694 дитини, або 45,4%, були влаштовані до нових постійних сімей; 130 дітей, або 8,5%, досягли повноліття, вступили на навчання, тимчасово були влаштовані в сім'ї родичів тощо; 57 дітей, або 3,7%, потрапили

³²⁵ Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення: 08.06.2026).

до закладів. Ці показники підтверджують, що патронат виконує свою головну деінституційну функцію.

Водночас показник повернення до біологічної сім'ї потребує обережного тлумачення. 42,4% повернень є значущим результатом, адже патронат за своєю логікою спрямований не лише на захист дитини, а й на роботу з її батьками. Проте сам факт неповернення дитини до біологічної сім'ї не можна автоматично вважати провалом. Для частини дітей повернення може суперечити їхнім найкращим інтересам, якщо ризики насильства, занедбання або повторної кризи не усунуті. Тому ефективність слід вимірювати не максимізацією повернень як таких, а безпечністю і сталістю рішення: повернення до родини, влаштування під опіку, до прийомної сім'ї чи усиновлення мають оцінюватися через добробут дитини, а не через адміністративну зручність.

Найскладнішим блоком оцінки залишається якість соціального супроводу. Дані звіту 2021 року показують, що ефективність патронату залежить від комплексного підходу і узгодженості дій патронатного вихователя, фахівця із соціальної роботи, служби у справах дітей, медичних, освітніх та інших спеціалістів.³²⁶ Якщо ця взаємодія слабка, патронатна сім'я фактично залишається наодинці з кризовою ситуацією дитини, а робота з біологічними батьками стає епізодичною. У такому разі дитина начебто перебуває в сімейному середовищі, але система не виконує повною мірою реабілітаційних та реінтеграційних функцій.

Особливе значення має підготовка патронатних вихователів і фахівців. У кваліфікаційній роботі було використано дані про 54 тренінги для спеціалістів у 2025 році. Середнє значення становило 2,25 тренінгу на область, а медіана — 2. У чотирьох областях у наданому масиві не було зафіксовано тренінгів, що становить 16,7%. Кореляція між кількістю тренінгів і кількістю створених патронатних сімей становила приблизно $r = 0,58$. Цей показник не доводить причинно-наслідкового зв'язку: тренінги можуть сприяти розвитку мережі, але можуть також проводитися частіше там, де мережа вже активно розвивається. Однак він підтверджує, що кадрова підготовка і розвиток послуги пов'язані між собою.

Регіональна нерівномірність є ще одним обмеженням ефективності. У 2025 році найбільше патронатних сімей було зосереджено в Харківській, Черкаській, Житомирській, Дніпропетровській і Чернігівській областях. За матеріалами дипломного дослідження, на п'ять провідних областей припадало понад 40% регіонального масиву патронатних родин. Це свідчить, що розвиток послуги значною мірою залежить від локальної управлінської активності, наявності підготовлених кадрів, комунікації з потенційними кандидатами та ресурсів громади. Нерівномірність не нівелює позитивних результатів патронату, але показує, що право дитини на сімейне середовище фактично реалізується з різною ймовірністю залежно від місця проживання.

³²⁶ Звіт за результатами дослідження практики здійснення патронату над дитиною в Україні. Київ, 2021. URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-dd5e6081-fd3f-41a7-bd4b-c1255c7299bd> (дата звернення: 08.06.2026).

Звіт про практику здійснення патронату виокремлює низку бар'єрів, які залишаються актуальними. Серед них – несистемність інформаційних кампаній, недостатня кількість кандидатів, складність первинного відбору, вимога щодо помічника патронатного вихователя, житлові умови, побоювання кандидатів брати дітей зі своєї громади, а також невизначеність професійного статусу патронатного вихователя. Частина цих бар'єрів має нормативний характер, частина – організаційний, а частина пов'язана з суспільним сприйняттям. Саме тому розширення патронату не може зводитися лише до оголошень про набір сімей. Потрібна стабільна комунікаційна робота, супровід кандидатів і зрозумілі гарантії для тих, хто бере на себе професійну відповідальність за дитину в кризі.

Децентралізація створила для патронату подвійний ефект. З одного боку, передача повноважень громадам наблизила соціальні послуги до місця проживання дитини. Саме громада найкраще бачить сімейну ситуацію, може організувати раннє втручання та координувати допомогу. З іншого боку, не всі громади мають достатній кадровий і фінансовий ресурс. У деяких випадках влаштування дитини до інституційного закладу виглядає для громади простішим адміністративним рішенням, ніж розбудова повноцінної послуги патронату. Це створює ризик, що реформаторська ідея сімейного догляду програє через слабку місцеву спроможність.

Інтегральна оцінка ефективності, запропонована в дипломному дослідженні, узагальнює цю суперечливість. За окремими результативними індикаторами патронат демонструє високі показники, насамперед 96% дітей, які не потрапляють до інституцій після завершення перебування. За індикаторами масштабу і доступності оцінка нижча: покриття потреби становить близько 15,2%, а регіональна концентрація залишається значною. За процесними індикаторами також виявлено нерівномірність: координація, супервізія, документування і консультаційна підтримка потребують посилення. Тому патронатне виховання можна оцінити як політику з доведеним соціальним ефектом, але недостатньою системною спроможністю.

Для глибшого розуміння ефективності потрібно розмежовувати ресурсну наявність і фактичну доступність послуги. Ресурсна наявність означає, що в державі або області формально існують патронатні сім'ї, підготовлені фахівці, нормативні процедури та бюджетні механізми. Фактична доступність означає інше: чи може конкретна дитина в конкретній громаді бути швидко влаштована до патронатної сім'ї саме тоді, коли виникла кризова ситуація. Якщо патронатна родина є в області, але розташована далеко, вже прийняла дітей або не має можливості взяти дитину певного віку чи з особливими потребами, формальна наявність не перетворюється на реальний доступ. Тому оцінка політики має фіксувати не лише кількість сімей, а й вільну спроможність мережі, географічну близькість, спеціалізацію вихователів і швидкість ухвалення рішень.

Окремим виміром є робота з біологічною родиною. Патронат не може бути ефективним, якщо зосереджується лише на дитині після її вилучення з небезпечного середовища. Його логіка полягає в тому, що кризовий період використовується для оцінки причин проблеми: бідність, залежність, насильство, брак батьківських навичок, житлова нестабільність, хвороба або інші фактори.

Якщо з батьками не ведеться інтенсивна соціальна робота, тоді повернення дитини стає або неможливим, або ризикованим. Саме тому показник реінтеграції до біологічної сім'ї слід розглядати разом із показниками інтенсивності роботи з батьками, наявності плану подолання складних життєвих обставин і подальшого супроводу після повернення дитини.

Проблема професійного статусу патронатного вихователя має не другорядне, а системне значення. Патронат вимагає від дорослої людини постійної готовності прийняти дитину, яка пережила стрес, втрату, насильство або різку зміну звичного середовища. Це робота з високим емоційним навантаженням, але водночас із невизначеними межами відповідальності. Якщо патронатний вихователь не почувається частиною професійної системи, не має регулярної супервізії, швидкого доступу до психолога і зрозумілого механізму вирішення кризових питань, зростає ризик вигорання. У довгостроковій перспективі це може стримувати набір нових кандидатів і знижувати сталість уже створених сімей.

Для оцінювання якості супроводу особливо важливими є процесні індикатори, які часто залишаються поза офіційною статистикою. До них належать частота візитів фахівця до патронатної сім'ї, швидкість комунікації між службами, кількість засідань міждисциплінарної команди, доступність психологічної допомоги, наявність письмового плану роботи з дитиною і родиною, а також рівень задоволеності патронатних вихователів підтримкою. Без цих показників оцінка зводиться до підрахунку дітей і сімей, хоча саме процес визначає, яким буде результат. Добре організована послуга має бути видимою в даних не тільки в момент створення патронатної сім'ї, а й на кожному етапі ведення випадку.

Воєнний контекст посилює значення патронату, але водночас ускладнює його розвиток. Переміщення сімей, втрата житла, психологічна травматизація дітей і дорослих, руйнування соціальної інфраструктури та нерівномірне навантаження на громади збільшують потребу в короткострокових сімейних формах догляду. Водночас саме ці обставини зменшують кадрові та фінансові можливості на окремих територіях. Тому державна політика має враховувати, що універсальні планові показники можуть бути несправедливими для різних регіонів. Для прифронтових, деокупованих або перевантажених внутрішньо переміщеними особами громад потрібні окремі механізми підтримки, міжмуніципальна співпраця та можливість користуватися патронатними сім'ями, створеними не лише в межах однієї громади.

Також важливо уникати формального розуміння деінституціалізації. Якщо дитина не потрапила до інтернатного закладу, це вже позитивний результат, але не завжди достатній. Питання полягає в тому, чи є подальше рішення стабільним, безпечним і таким, що відповідає потребам дитини. Наприклад, повернення до біологічної сім'ї без належного супроводу може призвести до повторної кризи. Влаштування до іншої сімейної форми також потребує оцінки адаптації дитини. Тому післяпатронатний моніторинг має бути таким самим важливим, як і моніторинг статистики вибуття. Лише тоді можна буде говорити не лише про запобігання інституціалізації, а й про сталість соціального результату.

З позиції публічного управління розвиток патронату потребує не окремих розрізнених заходів, а цілісного пакета політики. До нього мають входити: стабільне фінансування; зрозуміла професійна траєкторія для патронатних вихователів; навчання не тільки кандидатів, а й усіх членів міждисциплінарної команди; інформаційна кампанія з реальними історіями патронату; міжмуніципальні угоди для громад, які не можуть самотійно створити достатню кількість сімей; єдина електронна система обліку випадків; регулярна оцінка результатів. Тільки поєднання цих елементів може перевести патронат із режиму проектного розширення в режим сталої державної послуги.

Для подальшого розвитку політики важливо розрізнити два питання. Перше – чи є патронат корисним і результативним для дитини, яка отримала послугу. На це питання наявні дані дають радше позитивну відповідь. Друге – чи є система патронату доступною для більшості дітей, які її потребують. Тут відповідь значно стриманіша. Якщо зберігатиметься розрив між високою результативністю окремих випадків і низьким покриттям загальної потреби, патронат залишатиметься ефективним, але недостатньо поширеним механізмом.

Соціальна цінність патронату полягає ще й у тому, що він змінює саму логіку реагування держави на сімейну кризу. Інституційна модель зазвичай працює після того, як проблема вже стала гострою: дитину розміщують у закладі, а подальша робота з родиною часто втрачає інтенсивність. Патронатна модель, навпаки, зберігає тимчасовість рішення і не дозволяє перетворити вилучення дитини на довгострокове перебування поза сімейним середовищем. Це створює для служб чіткий часовий горизонт: протягом обмеженого періоду потрібно встановити причини кризи, визначити ризики, підтримати дитину і підготувати рішення щодо її майбутнього.

Однак така модель є вимогливою до управління. Вона потребує швидкого обміну інформацією, довіри між службами, готовності фахівців брати відповідальність і наявності практичних протоколів дій. Якщо рішення ухвалюються із затримками, якщо фахівці не мають єдиного плану або якщо патронатний вихователь не отримує підтримки у складних випадках, переваги сімейного середовища не реалізуються повною мірою. Тому ефективність патронату треба оцінювати не лише за кінцевими цифрами, а й за тим, наскільки система здатна діяти швидко, узгоджено і професійно.

Управлінські рішення мають бути спрямовані не лише на збільшення кількості патронатних сімей, а й на підвищення якості процесу. Доцільними є: формування постійної національної та місцевої інформаційної кампанії; спрощення частини процедур для кандидатів без зниження стандартів безпеки; розвиток супервізії для патронатних вихователів; посилення роботи з біологічними сім'ями; уніфікація моніторингу завершених випадків; збір даних про повторне вилучення дітей, тривалість перебування, причини продовження строків і подальшу стабільність сімейного рішення. Без таких даних політика залишатиметься частково «сліпою» щодо власних довгострокових наслідків.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що патронатне виховання в Україні є важливим і соціально виправданим інструментом державної політики у сфері захисту прав дитини. Його сильна сторона полягає в

тому, що він поєднує кризове розміщення дитини, сімейне середовище, соціальний супровід і роботу з біологічною родиною. Саме ця комбінація відрізняє патронат від простого тимчасового догляду.

Головна теза статті підтверджується частково. Патронат є ефективним за результатами завершених випадків: 96,3% дітей, які завершили перебування в патронаті, не потрапили до інституційних закладів; 42,4% повернулися до біологічних сімей; 45,4% були влаштовані до нових постійних сімейних форм. Ці показники свідчать про реальний деінституційний ефект і здатність послуги виконувати не лише захисну, а й реінтеграційну функцію.

Водночас тезу про повну системну ефективність неможливо підтвердити. Кількість патронатних сімей зросла з 7 у 2017 році до 559 у 2025 році, тобто майже у 79,9 раз, але покриття орієнтовної щорічної потреби становить лише близько 15,2%. Отже, темп розвитку високий, але мережа ще не відповідає масштабу соціального запиту. Територіальна нерівномірність додатково обмежує доступність послуги для дітей у громадах із низькою інституційною спроможністю.

Найбільш проблемними залишаються не лише кількісні, а й процесні аспекти. Якість соціального супроводу залежить від міжвідомчої координації, підготовки фахівців, супервізії, оперативної комунікації та системної роботи з біологічною сім'єю. Якщо ці елементи слабкі, патронат може втратити свій реабілітаційний зміст і перетворитися на тимчасове розміщення без достатнього впливу на причини сімейної кризи.

Подальше вдосконалення державної політики має рухатися в трьох напрямках. Перший – розширення мережі патронатних сімей у регіонах із низьким покриттям. Другий – посилення професійної підтримки патронатних вихователів і фахівців, зокрема через навчання, супервізію та кризове консультування. Третій – створення єдиної системи моніторингу результатів після завершення патронату, яка дозволить оцінювати не тільки факт вибуття дитини, а й сталість її подальшого сімейного влаштування.

Окремо слід наголосити, що патронат не повинен конкурувати з іншими формами сімейного виховання. Його функція є перехідною: він дає час для оцінки ситуації і вибору найкращого рішення. Тому успішність патронату проявляється не в тривалому перебуванні дитини, а у своєчасному переході до безпечної сімейної перспективи.

Практичне значення цієї оцінки полягає в тому, що вона дозволяє перейти від загального твердження про «потрібність» патронату до визначення конкретних слабких місць у політиці. Якщо проблема полягає в нестачі родин, потрібні рекрутинг і підтримка кандидатів. Якщо координація слабка, потрібні протоколи міжвідомчої взаємодії. Якщо бракує даних про подальшу долю дитини, потрібен післяпатронатний моніторинг. Саме така адресність робить індикаторний підхід корисним для управлінських рішень.

Узагальнюючи, можна виокремити два критерії, за якими має вимірюватися подальший прогрес. Перший критерій – кількісний: скільки дітей, які потребують тимчасового догляду, реально можуть бути прийняті в патронатні сім'ї без затримок і без направлення до закладів. Другий критерій – якісний:

наскільки кожен випадок супроводжується планом роботи, фаховою підтримкою і контролем після завершення патронату. Лише поєднання цих критеріїв дає повну картину ефективності.

Таким чином, патронатне виховання слід оцінювати як перспективний, але ще недостатньо масштабований інструмент соціальної політики. Його розвиток має ґрунтуватися не лише на збільшенні кількості сімей, а й на підвищенні якості взаємодії всіх учасників процесу. Тільки за цієї умови патронат зможе виконати своє головне призначення: не допустити інституціоналізації дитини, підтримати сім'ю в кризі та забезпечити рішення, яке відповідає найкращим інтересам дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 № 893 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/893-2021-%D0%BF> (дата звернення: 08.06.2026).
2. Звіт за результатами дослідження практики здійснення патронату над дитиною в Україні. Київ, 2021. URL: <https://www.msp.gov.ua/legislation/regulatory-framework/document-dd5e6081-fd3f-41a7-bd4b-c1255c7299bd> (дата звернення: 08.06.2026).
3. Лютий В. П. Критерії оцінювання якості послуги патронату над дитиною. *Social Work and Education*. 2020. Т. 7, № 3. С. 331–347.
4. Мацієвський Ю. В. Як писати наукові роботи з політології? : навч. посіб. / Ю. В. Мацієвський, В. М. Лебедюк. 2-ге вид., перероб. і допов. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. 148 с. URL: <https://eprints.ua.edu/id/eprint/8540/> (дата звернення: 08.06.2026).
5. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. Громади залучили більше запланованої кількості сімей патронатних вихователів. 11.08.2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/hromady-zaluchyly-bilshe-zaplanovanoyi-kilkosti-simey-patronatnykh-vykhovateliv> (дата звернення: 08.06.2026).
6. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення: 08.06.2026).
7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення: 08.06.2026).
8. Трубавіна І. М. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Київ : Державний центр соціальних служб для молоді, 2007. 221 с.
9. Browne K., Hamilton-Giachritsis C., Johnson R., Ostergren M. Overuse of Institutional Care for Children in Europe. *BMJ*. 2006. Vol. 332. P. 485–487. DOI: 10.1136/bmj.332.7539.485.
10. Esping-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton : Princeton University Press, 1990. 248 p.

11. Heckman J. J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science*. 2006. Vol. 312, № 5782. P. 1900–1902. DOI: 10.1126/science.1128898.
12. March J. G., Olsen J. P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *American Political Science Review*. 1984. Vol. 78, № 3. P. 734–749. DOI: 10.2307/1961840.
13. Nutley S. M., Walter I., Davies H. T. O. *Using Evidence: How Research Can Inform Public Services*. Bristol : Policy Press, 2007. 363 p.
14. United Nations. Convention on the Rights of the Child. 1989. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 08.06.2026).
15. United Nations. Guidelines for the Alternative Care of Children : resolution A/RES/64/142. 2009. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/673583> (дата звернення: 08.06.2026).
16. van IJzendoorn M. H., Palacios J., Sonuga-Barke E. J. S., Gunnar M. R. et al. Children in Institutional Care: Delayed Development and Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*. 2011. Vol. 76, № 4. P. 8–30. DOI: 10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x.